

ИСЛОМ КАРИМОВ

ЎЗБЕКИСТОН:
МИЛЛИЙ ИСТИҚЛОЛ
ИҚТИСОД, СИЁСАТ
МАФКУРА

1

ИСЛОМ КАРИМОВ

"ЎЗБЕКИСТОН"

ИСТИҚЛОЛ ЙЎЛИ: МУАММОЛАР ВА РЕЖАЛАР

Муҳтарам халқ депутатлари!

Азиз ватандошлар!

Ўзбекистон халқи озодликка эришганидан бери бир йил ҳам ўтгани йўқ. Бу — жуда қисқа давр. Биз озодликка қон тўкмасдан эришдик. Аммо бу — ҳақиқий мустақиллик курашсиз ва меҳнатсиз қўлга киритилади, дегани эмас.

Мустақилликни ҳимоя этиш, мустақилликни мустаҳкамлаш, истиқлолни эплаш ҳам зарур.

Мен илгари, шу йилнинг август-сентябрь ойларида Ўзбекистоннинг келажак тараққиёти йўллари аниқлаб оламиз, деб гапирган эдим.

Буни қандай тушунишимиз керак?

СССР парчаланиб кетди. 74 йил мобайнида Ўзбекистон тақдири ва таъминоти собиқ Иттифоқ қўлида эди. Собиқ Иттифоқ бу ердан маҳсулот ва хом ашёни олиб кетиб, бизга сув ва ҳаводай зарур нарсаларни ўз кўрсатмаси билан келтириб берарди. Содда қилиб айтганда, пахта ва бошқа бойликларимиз олиб кетиларди, дон, шакар, ёнилғи ва бошқа халқ истеъмоли моллари, умуман, ҳаётимизга, иқтисодиётимизга ва халқ хўжалигимизга зарур бўлган маҳсулотлар олиб келинардди. Мана, биргина мисол. Собиқ СССР Канада ва Америкадан ҳар йили 40 — 50 миллион тонна ғалла сотиб оларди. Шунинг ҳисобидан Ўзбекистонга ҳам улуш берарди. Иттифоқ парчаланиб кетганидан кейин биз йиллик эҳтиёжимизга старли 6 миллион тонна ғаллани қаёқдан олиб келишни, қасқдан валюта топишни ўйлаб роса сарсон-саргардон бўлдик.

Бугун очик айтиверсак ҳам бўлади: 1991 йилнинг еҳири ва 1992 йилнинг бошида кўп нарсаларда узилиш бўлиб, жуда оғир аҳволга тушиб, нақ очарчилик оstonасида турар эдик.

қишлоқ жойларига, район марказларига олиб бориб қуришимиз зарур. Содда қилиб айтганда, одамларни ишхонага эмас, ишхонани одамларга яқинлаштириш лозим.

4. Ўзбекистон — кўп миллатли мамлакат. Албатта, асосий кўпчиликни ўзбеклар ва бошқа туб халқ вакиллари ташкил этади. Аммо биз бугунги кунда тупроғимизда яшаётган юздан кўпроқ миллат ва элат вакилларини, уларнинг маданиятлари ва анъаналари ривожини ҳам ўйламасак бўлмайди.

5. Ўзбекистоннинг геосиёсий мавқеи ҳам жуда қулай. Қадим карвон йўллари бизнинг еримиздан ўтган. Бизнинг кўҳна шаҳарларимизда ва бозорларимизда юзлаб лаҳжалар жаранглаган. Дунё мамлакатларининг ўзаро савдо ва маданий алоқаларида ўзбек тупроғи кўприк воситасини ўтаган. Бугунги кунда ҳам Ўзбекистон Ўрта Осиёда етакчи ўрин тутади. Унинг автоном энергетика ва сув системалари бор. Кўп жиҳатлардан минтақа республикалари ўртасида боғловчи ролини ўйнайди ва хорижий мамлакатлар билан ҳамкорликни ривожлантиришда фоллашиб бормоқда.

6. Ўзбекистонда ислохотлар ўтказишга мавжуд табиий иқлим шарт-шароитлари ҳам катта таъсир қилади, албатта. Республикада сув ресурслари ҳисобли. Етиштирилаётган зироатлар сувни кўп талаб қилади. Ўзбекистон нафақат Ўрта Осиёда, балки дунёда ҳам муҳим стратегик маҳсулот — пахта ва ундан ишланадиган маҳсулотларни экспорт қилишда етакчи ўрин тутади.

Мева-чева, сабзавот, пилла ва бошқа маҳсулотлар бўйича ҳам чет элларга экспорт қилиш қудратига эгамиз. Тупроғимизнинг ҳар бир қаричи тилла, қунт қилган одам ҳар йили бир неча бор ҳосил кўтариши мумкин.

7. Ўзбекистон ўзининг сиёсий ва иқтисодий мустақиллигини таъминлаш учун етарли салоҳиятга эга.

Ер усти ва остидаги қимматбаҳо бойликларимиз юртимизнинг дунё бозорига чиқишини таъминловчи соҳаларни тубдан ўзгартириш ва ривожлантириш имконини беради.

Бошқача айтганда, биз тилланинг устида ўтирибмиз. Афсуски, собиқ марказ олиб борган сиёсат оқибатида Ўзбекистон фақат хом ашё беришдан нарига ўтмади. Ўзида бор нарсани ўзи ишлата олмайди.

бой ва бадавлат, меҳнат қадрини биладиган, маънавий соғлом ва маданий савияси баланд минглаб ва миллионлаб оилалар ташкил этади.

Одил ва оқил ҳокимият халқ кайфиятини, унинг иродисини албатта ҳисобга олади. Халқнинг истеъдодини, ундаги барча олижаноб хислатларни ишга солади, халқ кайратини яратувчилик йўлига бошқаради.

Улуғ шоир ва буюк давлат арбоби Алишер Навоий ҳаётини олиб кўрайлик. Буюк бобокалонимиз халқни мадрасалар қуриш, ариқлар қазиш, хайру эҳсон қилиш каби ишлар атрофида бирлаштирган.

Бугунги кунда ҳам халқни яқдил қила оладиган ишлар ва ғоялар оз эмас. Уларнинг ичида энг улуғи, энг олижаноби — Ўзбекистон Республикасининг мустақиллигини таъминлаш. Ана шу мақсад, ана шу ғоя атрофида бирлашсак, асло хор бўлмаймиз, азиз ватандошлар!

Янги жамиятнинг сиёсий ва давлат тузумини белгилар эканмиз, унда ҳар бир одамнинг сиёсий, иқтисодий, ижтимоий ва маънавий фаолияти учун етарли эрк берадиган шарт-шароитлар яратилмоғи керак. Сиёсий қурилма борасидаги вазифаларимиз, қисқача айтганда, қуйидагилардан иборат:

➤ — ҳақиқий демократия қарор топар экан, унда республика аҳолисининг барча қатламлари манфаатлари, барча ижтимоий гуруҳларнинг миллий ва маданий ҳақ-ҳуқуқлари муҳофаза этилади;

— Ўзбекистон Республикаси миллий давлат қурилмасида ҳокимият учга ажратилади — қонунчилик, ижрочилик ва суд ҳокимиятига. Бу принципларга амал қилмасдан туриб, ҳеч қачон ҳуқуқий давлатга эришиб бўлмайди.

Олий Кенгаш мамлакатнинг энг юксак ва ягона қонунчилик ҳамда вакиллар ҳокимияти бўлиб қолаверади.

Айни замонда, агар кучли ижрочилик ҳокимияти бўлмас экан, энг одил ва энг оқил қонулар ва қарорлар ҳам бажарилмай, шунчаки қоғозда қолиб кетиши мумкин. Бу ҳол қонуларни жорий этишга, фуқаролар ҳуқуқларини ва эрklarини муҳофаза қилишга, сиёсий ва иқтисодий ислохотларни ўтказишга қодир президентлик ҳокимиятини кучайтиришни тақозо этади.

Суд ҳокимияти — мустақил ҳокимият. Қонунга қатъий риоя қилиш ва унинг фуқаролар томонидан сўзсиз бажари-

рилишини таъминлаш — суд ҳокимиятининг олий бурчи дир;

— ҳуқуқий давлатнинг барча фуқаролари қонун олдида тенг. Қонун жамият тинчлиги ва хавфсизлигини муҳофаза этади. Қатъий тартиб ва интизом, қонунга ҳурмат, анъаналарга ҳурмат — ҳуқуқий давлат фуқаролари учун оддий ҳол;

— Ўзбекистон ўз номи билан ўзбекларники. Асрлар мобайнида бошқаларга қарам бўлиб келган ўзбек халқининг иқтисодий ва маънавий равноқ топишини таъминлаш — мустақил Ўзбекистон Республикасининг олий бурчи.

Адолатли жамиятда яшамоқчи эканмиз, бошқа халқ вакиллариининг манфаатларини ҳам муҳофаза этишимиз, уларга ҳурмат ва эътибор кўрсатишимиз зарур. Ўзимиз шунча йил зулм кўрганамиз этади. Энди бошқаларга зулм ўтказсак, ота-боболаримизнинг руҳларини безовта қилган бўламиз. Шу тупроқда туғилиб, шу юртга меҳнати синган ҳар бир инсон — агар у бизнинг Ватанимизни, тупроғимизни хулди биз каби муқаддас билса — Ўзбекистон фуқароси деб саналишга лойиқ.

Айни замонда, XX аср алғов-далғовларидан, қатагонларидан озор чекиб, чет мамлакатларга мажбуран кетиб қолган биродарларимизга Ўзбекистон дарвозаларини катта очишимиз керак.

Муҳтарам депутат ўртоқлар!

Ягона мафкура ҳукмрон бўлган жойда тенглик ва адолат бўлмайди. Биз буни ўтмишдаги аниқ тажрибамиздан жуда яхши биламиз.

Биздаги мавжуд партия ва ҳаракатлар ҳақиқий демократия широнтида яшаб кўрмаган. Уларнинг ҳар бири ўзини мутлақ ҳақиқат жарчиси деб билади. Тўғриси айтсак, ўзаро ҳурмат, баҳс ва мунозара одоби етишмайди.

Бизнинг жамиятимизда турли партиялар ва ҳаракатларнинг пайдо бўлаётгани ижобий ҳол. Қарашларнинг ранг-баранглиги тўғри йўлни танлаб олишга ёрдам беради. Қайси гоё инсоний бўлса, одамларга фойдаси тегса, ўша гоё жамиятга керак.

Келажакда партиялар ва жамоат ҳаракатларининг роли ва мавқеи янада ошади. Қайси партиянинг дастури халққа манзур бўлса, ўша партия ҳокимият тепасига ке-

лади. Агар дастурини, берган ваъдаларини бажара олмаса, ўрнини бошқа партия вакилларига бўшатиб беришга мажбур бўлади. Бундай ижобий рақобатлардан халқ фақат ютиши мумкин.

Муҳтарам халқ вакиллари!

Албатта, бу айтилган гаплар янгилик эмас. Аммо бугунги кунда бизнинг жамиятимиз ҳақиқий демократик ислоҳотлар сари илк қадамларини қўяр экан, маълум ва машҳур ҳақиқатларни қайтадан зикр этиш асло зиён қилмайди.

Демократия устун бўлган жамиятда конструктив соғлом оппозициянинг роли жуда катта бўлади. Бундай оппозиция жамиятнинг сиёсий-ижтимоий ва иқтисодий ривожига ҳисса қўшади.

Айни замонда, мавжуд конституциявий ҳокимиятни куч билан ағдаришни мақсад қилиб олган партия ва ҳаракатлар, шуни аниқ айтишимиз керак, таъқиқлаб бўйлиши керак. Республика чегаралари дахлсизлиги ва суверенлигига қарши курашувчи, фашизм, ирқчилик, ўрамонлик, миллий ва диний низоларни тарғиб этувчи, демократик эркинликлар ва халқ маънавияти асосларига таъжовуз этувчи ҳар қандай партия ва жамоат ҳаракатлари қонунга хилоф деб эълон қилиниши шарт.

Икки оғиз қўшимча қилиб шуни айтмоқчиманки, мен бир нарсани тушунмайман, азиз дўстлар: мана, баъзи қўшнилариимизда, собиқ СССР республикаларида бўлган воқеалар айрим бир "доҳий"ларимизга, "шоввоз"ларимизга жуда ёқимли кўринади. Тожикистон, Озарбайжон, Гуржистон воқеалари буларга жуда маъқул. Нима эмиш, қонуний тарзда халқ томонидан сайланган Олий Кенгаш таркибига, депутатларга ишончсизлик билдириб, уларни майдондан суриб, истеъфога чиқишларини талаб қилиш керак эмиш. Мана, Тожикистонни олиб кўрайлик. Майдонга бир тўда одамлар автоматларни кўтариб чиқиб, "Олий Кенгаш истеъфога чиқсин!", "Халқ ноиблари истеъфо берсин!" деган шиорлар билан, бир-бирини ўлдириб, тазйиқ остида янги ҳокимиятни, ҳукуматни тузишди. Бу нима — демократик йўлми? Қурол билан халқ сайлаган Олий Кенгашни тарқатиб юбориб, уларга тазйиқ билдириб, уларни кўрқитиб, керак бўлса жонига қасд қилиш орқали ўз ҳокимиятини ўрнатиш — асло демократик йўл эмас. Биз

бунга ҳеч қачон роzi бўлмаймиз! Ҳеч қачон! Ва бунга йўл ҳам қўймаймиз!

Бизнинг баъзи жамоат ҳаракатларимиз Конституция йўлига итоат қилдимиз, демократия йўлини тутамиз, деган шартлар билан рўйхатдан ўтди. Конституция кўзда тутилган ҳуқуқларни олишди. Уларга майдонларга чиқиб бақиринишга руҳсат бермагани ёқмайди. Биз бу нарсаларнинг оқибати не бўлишини бошимиздан ўтказдик-ку! Тожикистон воқеа-си етарли эмасми?! Қанча одамлар, йигитлар нобуд бўлиб кетгани, қанча айблар бева қолишти! Нима бўлаётганини аниқлаш ҳам керакми, ахир?!

Бизнинг "доҳий"ларимиз ўша ерга одам юбориб, уларнинг тажрибасини ўрганиб, ҳатто ўзбек халқи номидан, Ўзбекистон номидан чиқиб интервьюлар бериб, уларни қўллаб-қувватлаб айтилган гапларини биз ҳеч қачон қабул қила олмаймиз.

Ализ дўстлар!

Олдимизда оғир муаммо бўлиб турган иқтисод тўғрисида. Айрим биродарларимиз Ўзбекистон ҳукуматининг аниқ иқтисодий программаси йўқ, деган даъволар билан чиқмоқдалар. Уларга ҳисобот бериш шарт эмас. Чунки улар кечагина бошқача сайраётган эдилар. Аммо фуқароларини бугунги оғир аҳволдан олиб чиқиш учун қилаётган сўй-ҳаракатларимиздан хабардор этиш зарур.

Умуман, узоқ йилларга мўлжалланган программаларга сал шубҳа билан қараш керак. Ёдингида бўлса, бир вақтлар 2000 йилга бориб ҳамма алоҳида уй-жойга эга бўлади, деб жар солинди. Бунинг қуруқ хомхасл эканлиги икки-уч йилдаёқ аён бўлиб қолди.

"Озиқ-овқат программаси" деган гаплар чиқди. Оқибати шу бўлдики, дўкон пенгахталари бўшаб қолди.

Бу хил ҳавойи дастурларнинг тагида "мендан кетгунча — эгасига етгунча" деган нарса ётибди. Эртагача ким бору ким йўқ. Бугун мен шу баланд курсида ўтирибман, халқни анраб турай, эртага — худо пошшо, деганидай бир гап.

Биз шу калда Ўзбекистонни иқтисодий тангликдан олиб чиқиш йулларини муҳокама этиб, янги дастурни тасдиқлашни илқ. У пайтда СССР деган давлат бор эди, нимаикини бўлса, СССРнинг борлиги, ўша пайтда мавжуд бўлган

ўзаро иқтисодий алоқалар ҳисобга олинган ҳолда режалаштирилган эди.

— Бугун СССР йўқ. Унинг ўрнига навқирон миллий давлатлар дунёга келди. Афсуски, ўша пайтда тузилган дастурни икки қўллаб тасдиқлаган айрим биродарларимиз, бугун Каримовнинг аниқ дастури йўқ, деб жар солишдан уялишмаяпти. Менинг жавобим битта: Ўзбекистоннинг ўз дастури бор!

Биз тузаётган янги дастурнинг эскиларидан фарқи нимада?

Биринчидан, унда Ўзбекистон Республикасининг давлат мустақиллиги тўлиқ акс этган. Иккинчидан, бу дастур хомхаёл гаплардан иборат эмас, балки жамият тараққиётининг устувор йўналишлари хусусида.

Ҳўш, бу устувор йўналишлар нималардан иборат?

1. Биз ўзимизнинг иқтисодий сиёсатимизда деҳқончиликка ва умуман қишлоқ ҳаётига етакчи тармоқ сифатида қараяпмиз. Бунинг сабабларини ҳам айтиб ўтдим. Аммо яна таъкидлаш керак: халқимизнинг асосий қисми қишлоқда яшайди.

Қишлоқ аҳолисининг турмуш даражаси шаҳарга нисбатан паст экани ҳеч кимга сир эмас. Барчани тўйдириб, барчани кийдириб келаётган инсонлар, адолат юзасидан, тўқроқ ва тўқинроқ янашлари керак эмасми?

Қишлоқ хўжалигини тезроқ оёққа турғазиш учун, энг аввало, деҳқон (фермер) хўжаликлари сонини кескин кўпайтириш зарур. Шу мақсадда махсус Фармон ҳам чиқарилди.

Бугунги кунда Ўзбекистонда 10 мингдан кўпроқ фермер хўжалиги бор. Уларга тахминан 90 минг гектар ер ажратилди.

Фермерлар ҳақидаги Фармоннинг бажарилишини Давлат назорат комитети мунтазам равишда текшириб турибди. Республика Деҳқончилик-саноат банкига деҳқонларга мол сотиб олиш учун 50 минг сўмга қадар нақд пул бериш топширилди.

Қишлоқ хўжалиги ходимларининг маошлари ҳақида. Аҳволни тушуниш керак. Бюджет ўзи учма-уч бўлиб турибди. Медицина, маориф, фан ва бошқа соҳалар борки, улар мана шу камбағал бюджет ҳисобига кун кўрадилар.

Имкони бўлса эди, биз Ўзбекистоннинг меҳнаткаш инсонлари устидан зар сочган бўлардик.

Насиб этса, бу масала ижобий ҳал қилинади ва ҳал этиляпти ҳам. Мана, бугунги кунда пахтанинг, пилланинг, полиз, мева ва сабзавотнинг харид нарҳини оширдик. Деҳқонлар даромад ва қўшимча қиймат солиғидан озод бўлдилар. Биргина шу солиқдан озод бўлиш ҳисобига деҳқонларнинг чўнтагида 23 миллиард сўм қолади. Қишлоқ хўжалиги соҳасида банд бўлган кишиларнинг ўртача ойлик маошини 2 минг сўмга етказиш мақсад қилиб қўйилди ва ҳозир шунга етиб келяпмиз.

Бу йил пахтанинг 15 фоизини деҳқонлар ўзлари сотишлари мумкин. Турган гапки, режадан ташқари етиштирилган барча ҳосил ҳам келишилган нархларда сотилади.

Пилланинг 15 дан 25 фоизгача бўлган қисми келишилган нархларда сотилади. Бундан деҳқонлар қўшимча 320 миллион сўм фойда кўрадилар.

Ғалланинг харид нарҳи ошгани ғаллакорларга тахминан 3 миллиард сўм фойда келтиради. Сабзавот ва меванинг 50 фоизи деҳқонлар ихтиёрида қолади. Улар ҳосилнинг нақ йрмини келишилган нарҳда сотадилар.

Бугунги шароитда давлат харид нарҳларини бошқариб туришдан воз кечолмайди. Лекин, шу билан бир қаторда, давлат деҳқончилик маҳсулотлари билан саноат маҳсулотлари ўртасида мувозанатни сақлашни таъминлайди. Қишлоқ аҳли ўз маҳсулотларини 74 йил мобайнида сувтекинги сотиб, ўзи ниҳоят даражада қашшоқ бўлиб қолди. Бу ҳолга ортиқ чидаб бўлмайди.

Мен шахсан ўз фикримни баён этиб шундай демоқчиман: ҳар қанчи қийин бўлишига қарамай, бюджетга қарамай, харид нарҳларини қишлоқ аҳолиси манфаатини кўзлаб кўпайтиришимиз керак. Агар биз халққа ёрдам бермоқчи бўлсак, харид нарҳини оширишимиз керак. Бу сиёсатни бошқа мамлакатларда ҳам кўриб чиқдик. Малайзияда ҳам, Индонезияда ҳам қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қимматроқ сотиб олиб, кейин аҳолига сотаётганда бюджет ҳисобидан харажатларни қоплар экан. Бюджетдан бўлса ҳам харид нарҳларини кўпайтириш, бу — ривожланган мамлакатларнинг сиёсатидир. Шундай қилмасак, шаҳар билан қишлоқ ўртасидаги тафовутни йўқотиб бўлмайди. Шунинг учун мана шу катта минбардан

туриб мен ваъда бераман: қишлоқ аҳолиси, хўжалик аъзосига нисбатан нарх сиёсатини тўғри юритамиз.

Баҳоларни бошқариб турмасдан Ўзбекистон шароитида бозор муносабатларига ўтиш қийин. Деҳқончилик соҳаси билан саноат ўртасидаги тенглик маълум даражада таъмин этилса, эркин нархларга ўтиш мумкин бўлади.

2. Рубль амал қиладиган шароитда яшар эканмиз, истеъмол бозорини ҳимоя этмасдан бўлмайди. Нима учун "рубль" деган ибора бизнинг тилимизда пайдо бўлди? Рубль дегани, ҳозир бу асосан Россиянинг пули бўлаяпти. Эртага биз янги пулга ўтсак, унинг номи "сўм" бўлади. Буни сизга аниқ айтишим керак. Шунинг учун рубль билан сўмнинг фарқини билиб олишимиз керак. Бизда жудаям арзончилик деб айтсак, хато бўлади. Аммо бозорларимиздаги нархни бошқа юртлар билан солиштирсак, биздаги нарх уларнинг олдида ҳолва бўлиб қолади.

Ўзимизда бўлган маҳсулотларни ташқарига олиб чиқиб кетмасликларини учун купон ва талон системасини жорий қилдик ва халқимиз бундан рози бўлди.

Бугун бу нарсани танқид қилувчилар ҳам кўп. Лекин, азиз дўстлар, худди шу чоралар туфайли ўтган йилги оғир қиш ва бу йилнинг баҳоридан нисбатан осон чиққанимизни ҳам унутмаслик керак.

Чекланган нархлар бюджетга анча қимматга тушди. Аммо, биз аҳоли манфаатларини олий мақсад деб билдик, гарчи четга чиқиб кетиш хавфи бўлса-да, энг керакли озиқ-овқат маҳсулотларини арзон баҳода сотдик.

Моддий бойликларни олиб келиш ва чиқаришни назорат этадиган бош инспекция тузилгани ҳам маъқул бўлади. Бир нарсага эътибор беринглар: ўзининг 7 ойлик фаолияти даврида 500 миллион сўмлик маҳсулот, энг керакли маҳсулотларни ва буюмларни ушлаб қолди, халқимизга, ўз минтақамизга қайтарди.

Баъзи одамлар чиқаяпти: жуда қийин бўлаяпти, ўртоқ Президент. Бу инспекция бизни қақшатиб қўйди, деган гапларни жуда кўп эшитамиз. Лекин бир нарсани тўғри тушуниш керак: оддий одамга, оддий деҳқонга бу иш фойдали бўлди. Ҳар хил олди-сотди билан шуғулланувчи чайқовчиларга эса зарар, қаттиқ бир зарба бўлди. Одамлар бизни тўғри тушунаяпти. Нега деганимизда, мана Қозоғистонни олинг, Қирғизистонни олинг. Албатта, улар-

ни биз танқид қила олмаймиз, уларнинг ўз ҳуқуқи бор. Лекин Бешкекда 1 кг ун — 17 сўмга чиққани, 1 буханка нон — 9 — 10 сўмгача чиққани рост. Ҳозир ўртада чегара йўқ.

Яқинда зилзила бўлганда, Андижонга халқимиздан, фуқаролардан ҳол-аҳвол сўраб бордик.

600—700 нафар одам келди. Бизнинг одамлар анча чидамли. Бошига шунча оғир кунлар тушганда ҳам руҳи биланд. Шунинг учун уларга минг раҳмат. Шундай пайтда улар ажойиб фазилатларини кўрсатади. Лекин бир нарсадан мен жуда афсусландим. Бизга жон қўшни бўлган Қирғизистон ҳудудида яшайдиган фуқаролар мени ўраб олиб: "Бу нима деган гап. Сиз Президент бўла туриб, бу ерга келибсиз. Бизга Гострах инспектори ҳам келгани йўқ" деяпти. Бошқа сийдсий гапларни гапирмайман. Лекин у ёқда ҳам, бу ёқда ҳам ўзбеклар. Уларни ҳеч қачон ажратиб бўлмайди.

Энди яна "рубль" масаласи. Бизнинг ўз валютамыз бўладими ёки йўқми деган саволни кўп эшитамиз. Ҳаммангизга маълум: пул зарб этадиган дастгоҳ Россияда. Мен илгари ҳам МДҲда тенглик бўлмоғи учун пул дастгоҳи ва банк системаси ҳаммага бирдек қараши керак, деб айтган эдим. Нега деганда: нима учун қадрсизланган рублни ҳам тилаб, тиз чўкиб сўрашимиз керак? Бу қанақа мустақил давлат?! Шу нуқтани назардан қараганда, агар бизларнинг таклифларимиз ўтмаса, инobatга олинмаса ўз валютамызни зарб этишимиз шарт, деб ҳисоблайман.

Умуман олганда, миллий валюта давлат мустақиллигининг асосий белгиси ҳисобланади.

Маълумки, Латвия ва Эстония ўз валютасини чиқарди. Литва ўз пулини чиқариш арафасида, Украина ва Белорусда миллий валюта ўрнини босадиган купонлар тизими жорий этилди. Аҳвол шу тарзда қолаверар экан, Ўзбекистонга қадрсизланган миллиардлаб рубль кириб келиш хавфи бор.

Яна бир сабаб шуки, бугунги кунда кишиларга маош тўлаш учун нақд пул етишмаяпти. Шу масалада ҳам биз анча заиф бўлиб турибмиз. Шуларни ҳисобга олсак, миллий валютани чиқариш шарт бўлиб қолмоқда. Биз бу борада анча-мунча тайбргарлик қилиб қўйганмиз.

Лекин асосий қийинчилигимиз шуки, пул чиқариш, қоғоз чиқариш қийин нарса эмас. Лекин унинг қиймати ва қадрини таъмин этиш керак. Бу пул эртага муомалага киритилса, биз унинг қадрини, харид кучини таъминлашимиз зарур. Акс ҳолда уни чиқаришнинг ҳожати йўқ.

Дунё валютасига, долларми, марками — сўмнинг уларга нисбатан курсини аниқламасдан туриб, биз ўз сўмимизни чиқарсак, улар эртага қуруқ қоғозга айланиб қолади. Ҳали биз жуда кўп муаммоларни ҳал этишимиз керак бўлади. Авваламбор, агар янги пул чиқса, унинг тагида старли сармоя бўлиши керак. Пул чиқса-ю, мол бўлмаса, у пулни нима қиламиз? Деворларга ёпиштириб қўямизми? Шуларни ҳам ўйлашимиз керак.

Иккинчидан, пулнинг олтинга алмашиш курсини ҳам белгилашимиз керак. Янги пулнинг кафолати бўлиши керак.

Бундан ташқари, сўм билан рублнинг муносабати қандай бўлади? Эртага агар биз Россияга бориб сўмга ҳеч нарса ололмасак нима бўлади? Ана шуларни ҳам ҳисобга олишимиз керак. Лекин бизни пул чиқаришимизга мажбур қилишлари мумкин. Эртага рубль деган нарса Москвада кўплаб босилиб, бизнинг минтақага келса, магазинларда нима қолади? Вазият шундай оғирлашиб қолса, янги пул чиқиши турган гап. Халқ ҳам шунга тайёргарлик кўриши керак. Агар кимки сандиқлардаги, ёстиқлардаги пулини олиб бориб омонат банкасига топширса — ютади.

3. Бозор инфраструктурасини шакллантириш, аввало, маиший ва бошқа турдаги хизмат кўрсатиш ҳамда савдо соҳасидан бошланиб, аста-секин банкларни, биржаларни, аудиторлик фирмаларни, суғурта компанияларини ҳам қамраб олади.

Мулкчиликнинг барча шаклларига эрк берилади, шахсий ташаббус ва ишбилармонликка кенг йўл очилади. Айни замонда доқайдлик, танбаллик каби иллатлар барҳам топади. Бир сўз билан айтганда, ишлаган одам хор бўлмайди.

Бугунги кунда биз кўриб турган кўпгина иқтисодий муносабатлар ҳақиқий бозордан ҳали анча йироқ. Мавжуд биржалар ва воситачилик ташкилотлари, тўғриси айтсак, кўпроқ арзон олиб, қимматга сотиш билан шугулланапти.

Тижоратнинг мақсади шу эмасми, деган савол туғилиши мумкин. Тўғри, фойдасиз тижорат бўлмайди. Аммо истъмолад бозори камбағал бўлса, тижорат дегани оддий чайқовчилик даражасида қолиб кетаверади.

Ҳақиқий бозор муносабатларига ўтилганда эса турли корхоналар, турли биржалар, суғурта идоралари, банклар ва бошқа идоралар орасида ҳақиқий рақобат вужудга келади. Кимки кўп ва арзон мол келтирса ва ким қанчалик тез ва арзон сотса, ўшанинг иши юришади. Негаки, ҳаракатсиз сармоя — ўлик сармоя. Капитал дегани, албатта, оборотда, муомалада бўлади. Соғлом рақобат ички бозорни мол билан бойитишда ва нархни арзонлаштиришда катта роль ўйнайди.

Мулкчиликнинг турли шакллари — ширкат мулки, давлат мулки, акционерлик мулки, шахсий мулк ҳамда бошқа шакллarning ривож топиши ҳам аини рақобатни кучайтириш ва халқ эҳтиёжларини тезроқ қондириш имконини беради.

4. Иқтисодни жонлантириш учун корхоналарни хусусийлаштириш ишига жиддий киришмоқ керак. Хусусийлаштириш, энг аввало, маиший хизмат ва савдо корхоналари, маҳаллий саноат корхоналаридан бошланади. Кейинчалик катта корхоналар ҳам акционерлик ва бошқа мулкчилик шаклига ўтказилади.

Бу ишдаги асосий вазифа маҳсулот ишлаб чиқарувчилар учун барча зарур шарт-шароитларни яратишдан иборат. Хусусийлаштириш маҳсулот ишлаб чиқарувчиларнинг эркинлигига қаратилиши лозим, уларнинг эркинлигини эса хусусий мулк таъминлайди.

Лекин аини пайтда хусусийлаштиришни қай тарзда амалга ошириш, ҳозирги вақтда давлат мол-мулки ҳисобланган бойликларни кимнинг қўлига топшириш ҳам асосий масалалар. Бу мулкни олган кишилар уни қандай тасарруф этадилар? Иқтисодий равақ ва самарадорликни қандай таъминлайдилар? Энг муҳими эса улар халқимизнинг эҳтиёжларини қондирадиларми?

Хуллас, хусусийлаштириш маҳсулот ишлаб чиқаришда бошбошдоқликка олиб бормаслиги учун зарур чора-тадбирлар мажмуини амалга ошириш лозим.

Шу сабабли ишбилармонларни, яъни давлат мулкни биз қўлига тонширмоқчи бўлган кишиларни тайёрлаш,

улар жаҳон тажрибасини, минтақамизнинг ўзига хос хусусиятларини яхши билишлари хусусийлаштириш чоғида рўёбга чиқарилиши лозим бўлган кафолатлардир.

Бозор инфраструктурасини барпо этиш ва корхоналарнинг монополиясини тугатиш бу ишнинг муҳим шартларидан биридир. Айрим мулк эгалари фондларига эгаллик қила бошлагач, рақобатчилар бўлмаганлиги туфайли нарх-наво ни ошириш ҳисобига фойда ва даромадни кўпайтиришларига йўл қўйиш мумкин эмас.

Шу сабабли, давлат мол-мулкни хусусийлаштирар экан, зарур шарт-шароитларни ва ишончли негизни барпо этмай туриб хусусийлаштиришни ўйламай-нетмай тезлаштириш нималарга олиб бориши мумкинлигини яққол тасаввур этмоғи керак.

5. Иқтисодни тўғри йўлга солиш учун ишлаб чиқарувчининг истеъмолчига нисбатан зўравонлигини тугатиш керак. Бунда корхоналар монополизмига қарши чоралар белгиланмаса бўлмайди. Фақат шу чораларгина боя айтилган эркин рақобат шарт-шароитларини яратади.

Маълумки, бизда яқинга қадар соҳа вазирликлари маҳсулотларга ягона ҳоким эди. Эндиликда вазирликлар тугатилиб, уларнинг ўрнига концернлар ва 'уюшмалар тузилмоқда. Натижада давлатнинг хўжалик ишларига бевосита аралашуви камаяди. Корхона ва ташкилотларнинг эркинлик даражаси кенгаяди. Айбга қўшмайсиэлар, мана шу залда ўтирган баъзи бир ҳокимларга қарата айтмоқчиман: бизларнинг келажагимиз шундаки, ишлаб чиқарувчи корхоналар, халққа хизмат қилувчи хўжаликлар, бизларни боқадиган, маҳсулот чиқарадиган хўжаликлар эркинлик олиши керак. Мен шу гапни кўп жойда айтдим. Лекин ҳаммамиз ҳам эски тузумдан чиққанмиз. Онгимизда бир ақида чуқур ўрнашиб қолганки, агар ҳоким қўшилмаса, ҳоким бориб туртмаса, гўё иш юришмайди. Бундай қиласан, ундай қиласан, деб кўрсатиб турмасак гўё бўлмайдигандай. Мана шундай ишлардан, майда ҳомийчиликдан ўзимизни тийишимиз керак. Ҳокимларнинг иши Қонунни жойига қўйиш. Ҳокимларнинг иши тартибни сақлаш, солиқ сиёсатини жойига қўйиш. Агарки хўжаликларга иқтисодий эркинлик берсак, билиб қўйинглар, бир йил, жуда кўп бўлса, икки йилда гуллаб-яшнайдим бизнинг Ватанимиз.

Бизнинг ҳозирги тузумимизда битта ишчига иккита назоратчи ўтирибди. Иккитаси ишлайди, учтаси назорат қилади. Қўрқитади, пўписа қилади. Бундай сарқит услубни тезроқ йўқ қилиш керак. Билиб қўйинглар, одамларнинг сиёсий савияси ўсган. Бизлар ўйлаймизки, гўё оддий халқ бизнинг кўрсатмамиз билан юрибди деб. Йўқ, оддий халқ кўп нарсага билади. Оддий колхозчи, оддий деҳқон бизлардан кўпроқ нарсаларни англайди. Ким адолатли сиёсатни олиб бораётти, ким ўзининг шахсий манфаатини четга суриб қўйган, ким ўзининг мансабини, шахсий манфаатини ўйлаётти — халқ буни яхши билади.

Яна такрор айтаман: одамларга, хўжаликларга иқтисодий эркинлик бериш керак. Иқтисодий эркинлик диёримизда тезроқ қарор топсин!

Бозор муносабатларига ўтиш — кўр-кўрона мақсад эмас, балки иқтисодни ўнглаш, жамиятни янгилаш йўли. Демократик давлат қурмоқчи эканмиз, энг аввал, ижтимоий адолат принципларига содиқ бўлиб қолишимиз керак. Агар бозор етим-сирларнинг, қариялар ва камбағал-ночор одамларнинг кўз ёши эвазига қуриладиган бўлса, бунақа бозорнинг уйи куйсин.

Юксак маънавий бурчлар кеча ёки бугун ўйлаб топилган эмас. Улар инсониятнинг минг йиллик тарихи, ота-болаларимизнинг неча-неча авлодлари тажрибаси давомида юзага келган.

Бозор иқтисодиёти деб инсон маънавиятини унутиш гуноҳ бўлади. Нуқул пул ва фойда кетидан қувсак-да, аммо одамларимиз руҳан қашшоқ бўлиб қолишса — бундай жамиятнинг ҳеч кимга кераги йўқ.

Ўзбекистон мустақиллик сари йўл олар экан, дастлабки кунлардан оқ ўтмиш маданияти ва қадриятларини тиклаш, ноҳақ жабрланган инсонларнинг муборак номларини юзага чиқариш, миллий онгни ўстириш каби вазифаларни ўз олдимизга олий мақсад қилиб қўйдик.

Динга, диний ташкилотларга кенг йўл очиб берилди. Буюк ҳажга илгари нари борса беш-олти киши борарди. Энди ҳар йили минглаб одамлар муқаддас жойларга эмин-эркин зиёратга боришяпти.

Дин одамзодни ҳеч қачон ёмон йўлга бошламайди. Дин бу дунёнинг ўткинчи эканини, охиратни эслатиб туради, одам боласини ҳушёр бўлишга, ҳаром йўллардан

узоқ юришга, яхши бўлишга, яхши из қолдиришга ундаб туради.

Биз динга бундан кейин ҳам барча шарт-шароитларни яратиб берамиз. Диний расм-русумларга, байрамларга, диний тарбия ва таълимга доимо жиддий эътибор берилади.

Айни замонда биз дин пешволарига, ўзимизга ўхшаган мусулмон биродарларимизга бир нарсани такрор ва такрор уқтирмоқчимиз: дин ўз йўли билан, давлат ўз йўли билан. Диний партиялар тузиб, ҳокимият талашиб юришлар худога ҳам ёқмайди. Исломи дини инсонларни камтарликка, камсуқумликка ундайди. Мусулмон фарзанди кечиримли бўлади. Мусулмон фарзанди бировни кофир, бировни художўй деб тоифаларга ажратмайди... Сабаби, бандасининг устидан бандаси эмас, Худонинг ўзи ҳукм чиқаради. Шундай экан, бир-биримизни беҳуда айблаб, мен мусулмон, сен кофир, деб талашиб юришлар бизга тўғри келмайди.

Ҳамма аҳил, ҳамма покиза бўлиб яшасин. Кимнинг фазилати қанча, кимнинг гуноҳи қанча эканини Яратганининг ўзи ажрим қилиб беради у дунёда.

Дин пешволарига яна бир илтимосимиз бор. Уламолар сафига турли бақироқлар, куни кеча партбилетни кўтариб райкомга юрган, бугун саллани қийшиқ ўраб мачитга йўрғалаган бибурд кимсалар адашиб кириб қолмасин. Яхши одам ҳар куни эътиқодини алмаштирмайди. Эътиқод ва иймон бир либос эмаски, бугун бунисини ечиб ташлаб, эртага янгисини кийсанг.

Азиз ватандошлар!

Қайси жамиятда маънавий бойликлар қадрли экан, ўша жамият аъзолари ижтимоий тарафдан кўпроқ кафолатга эга бўлади. Биз кейинги пайтларда кўпроқ иқтисод ҳақида баҳслашиб, маданиятни, адабиёт ва санъатни унутиб қўймадикми, деган таъналар ҳам эшитилмоқда. Йўқ, биз маданият аҳлини унутганимиз йўқ. Уларга ҳам қўлдан келганича ёрдам қиляпмиз. Аммо булар ҳали оз эканини яхши биламиз.

Медицина соҳасида, таълим-тарбия соҳасида ишлаётган инсонларни озгина рағбатлантиришга эришдик. Аммо, такрор айтаман, булар ҳали кам. Бугун яқин ўтмишни сурункасига қоралаб гапириш расм бўлиб қолди, лекин ўтмишда

таркиб топган айрим ижтимоий кафолат шакллари ҳам борки, булардан воз кечиб бўлмайди.

Фан, маориф, медицина соҳалари ҳақида гапирар эканмиз, уларда эришган ютуқларимизни ҳам эслаш жоиз деб ўйлайман. Бизда ташкил топган маориф ва фан тизими, гапнинг рости, бозор иқтисодига неча ўн йиллаб олдин ўтган мамлакатларда ҳам йўқ. Булар — бизнинг бахтимиз, бойлигимиз. Мақсад — барпо этилган мукамал тизимни йўқотмаслик, уни миллий мустақиллик асосида қайтадан ташкил этиш ва янги миллий мазмун билан бойитишдир.

Азиз дўстлар!

Сизларни халқ сайлаган. Сизлар бу ерда халқнинг хоҳиш ва истакларини, халқ иродасини ифода этасизлар.

Депутатлар ҳар гал бу муҳташам залга йиғилган пайтда халқимиз биздан яхшилик ва энгиллик кутади. "Ишониб сайлаган депутатлар ва Президентимиз бугунги иқтисодий таъглик пайтида бирор янгилик қиладиларми, турмушимиз оз бўлса-да ўзгарадими", деб умидвор бўладилар.

Бу йил нон ва бошқа сгулик ҳақида ташвишланмасак ҳам бўлади. Энди кўпроқ иқтисодий тараққиётнинг долзарб мавзулари хусусида гапириш фурсати етди.

Республикада сиёсий-ижтимоий аҳвол барқарор бўлиб тургани сабабли, бизлар чет давлатлар билан, хорижий банклар, халқаро иқтисодий ва молиявий ташкилотлар билан ҳамкорлик қилишга, алоқаларни янги босқичга кўтаришга муваффақ бўлдик.

Қардон Туркия Жумҳурияти бизга 595 миллион доллар кредит ажратди. Бу пулга бир неча миллион тонна бугдой, кўп миқдорда шакар, дори-дармон, медицина асбоб-ускуналари сотиб олинмоқда. Кредитнинг бир қисми инвестиция шаклида ишлатилади. 595 миллион доллар, бу — ҳал этилган ва ишга тушган маблағ. Ундан ташқари, Туркия бизга яна 1 миллиард доллардан кўпроқ кредит ажратмоқчи.

Испания 1 миллиард доллар, Англия 700 миллион доллар, Германия 500 миллион доллар кредит ажратди. Мен яна кўплаб мисол келтиришим мумкин. Аммо унинг ҳожати йўқ. Лекин мен бир нарсани айтмоқчиман. Биз чет элдан кредит олиш муаммосини ҳал қилиб олдик. Энг муҳими хусусий банклардан кредит олишга ҳаракат қилишимиз керак. Чунки улар сиёсий шартлар қўймайди.

Азиз дўстлар!

Сармоя оламида бировнинг юзи ёки кўзи яхши деб қарз бериш расм эмас, буни сизлар тушунасизлар. Чет эл кредиторлари Ўзбекистонга ишонса бўладиган, пайти келганда қарзни тўлашга қодир бўлган кучли шерик деб қарамоқдалар.

Иқтисодимиз оғир бўлиб турган пайтларда бу кредитлар бизга сув билан ҳаводек зарур. Иншооллоҳ, ажратилган қарз халқимизни керакли моллар, егулик, дори-дармонлар харид қилиб, қолган катта қисмига энг илғор технологиялар келтирамиз.

Ўзбекистоннинг кредит олишга ва уни ўз вақтида тўлашга қурби етади. Ўзбекистонда ур-йиқитлар йўқ, фуқаролар ўзаро муросада яшамоқдалар. Бу ҳол, кўриб турибсизки, чет эллар билан иқтисодий ҳамкорлик қилишга жуда яхши кафолат бўлиб хизмат қилмоқда.

Бир нарсани биз ҳеч қачон унутмаслигимиз керак. Ким қўлидаги миллиардлаб пуллари нотинч ерга сочгиси келади? Ҳозирги тинчлик, барқарорлик — энг катта бойлигимиз. Буни минг марта такрорлашга тайёрман. Халқимиздан илтимос қилмоқчиман: мана шу бойликни қўлдан берманг. Ушанда бу юртга ҳамма нарса келади.

Агар тинч ва осойишта меҳнат қилсак, мавжуд бойликларимиздан оқилона фойдалансак, шубҳа йўқки, Ўзбекистон тез орада тангликдан чиқиб олади.

Бунинг асосий гарови — ички сиёсий барқарорлик ва халқимизнинг меҳнатсеварлигидир.

Муҳтарам халқ депутатлари!

Хабарингиз бор, яқинда Шароф Рашидов таваллудининг 75 йиллигини нишонлаш ҳақида қарор чиқди.

Бундан мақсад нима?

Авваламбор, бу улуг зотнинг ўттиз йилдан кўпроқ Ўзбекистонимизга, халқимизга қилган хизматини улуғлаш, номини авлодлар учун тиклашдир. "Ўзбек иши", "Пахта иши" деган бўҳтонлар билан халқимизнинг пок номига доғ туширган, элни, мамлакатни ҳақорат қилган, "ўғрилар", "порахўрлар" деган айбларни бутунлай фош қилиб, адолатни бугунги ва келажак ҳаёт учун тиклаш, тарихда сақлаш;

Иккинчидан, ўз яқинларини, халқини, мамлакатини сотган ялоқхўрларга тўғри баҳо бериш;

Учинчидан, бугун мустақилликка эришган пайтимизда ўз халқимизни, Ватанимизни бегоналар ҳукмига ташлаб қўймаймиз, одамларимизнинг тақдири оқибатига ўзимиз жавобгармиз, деган ҳақиқатни янада яхшироқ англаш;

Тўртинчидан, ўша оғир қатагон йилларида ҳам қаддини букмаган, муттаҳам тухматчиларга бош эрмаган, ўзининг ва халқининг шаънини қаттиқ туриб ҳимоя этган кишиларга миннатдорлик билдириш.

Шароф Рашидов ўз даврининг фарзанди эди. Уни фарришга эди деб кўкларга кўтариш адолатдан бўлмас. Лекин лаънатлаб, ер билан битта қилиб юбориш ҳам мусулмончиликдан эмас. Тинч ётган гўридан олиб, руҳини чирқиратган побакорларнинг айбу хатоларини тузатиб, энди шу инсоннинг ҳурматини жойига қўяйлик.

Бу дунёда адолат борлигига ёшларимизни ишонтирайлик.

Шу билан бир қаторда бу тadbирлар Шароф Рашидовнинг шахсига сиғинишга айланиб кетмасин. Баъзилар Рашидовнинг оқланган номидан ўзларининг шахсий ва сиёсий мақсадларида фойдаланишларига ҳам йўл қўймаслик керак. Юбилей тadbирлари ортиқча шов-шувсиз, раҳматли Шароф аканинг ўзига ўхшаш камтарона ўтгани маъқул.

Ўтмишда яшаган инсонларнинг ҳурматини бажо этар эканмиз, бугунги кунда яшаб, мустақиллигимиз учун, халқимизнинг фаровон ҳаёти учун курашиб келаётган фидойи инсонларимизни асло унутмаслигимиз керак. Бугунги кунда Ўзбекистон келажagini яратаётган серғайрат ёшларимизни бошимизга кўтаришимиз лозим. Ватан учун жонини жабборга бериб ишлайдиган фидойи кишиларсиз Ўзбекистон келажagini тасаввур этиб бўлмайди. Улар леҳқонлар орасида ҳам, ишчилар орасида ҳам, зиёлилар орасида ҳам жуда кўплаб учрайди. Бундай инсонлар бақариқ-чақариқ, қуруқ даъватлар билан эмас, балки ҳақиқий бунёдкорлик билан машғул.

Янги тарихимиз ижодкорларини ҳар қанча дуо қилсак, уларнинг номларини ҳар қанча улуғласак арзийди.

Ўзимнинг якунида мустақиллик йўлидаги кураш ва меҳнатингиз учун сиз, халқ вакилларига, сизларнинг тимсолнингизда бутун Ўзбекистон халқига самимий миннатдор-

лик билдираман. Ўзбекистон келажаги ва равнақи йўлида барча ишларимизга Худо ўзи мададкор бўлсин.

* * *

Ҳурматли депутат ўртоқлар!

Эрталаб Олий Кенгаш Раиси Ш. Йўлдошев Сизларга ахборот берган бўлиши керак. Бугун биз Андижонга боришимизга тўғри келди. Кечаги тилга олинган Жанубий Кореянинг ДЭУ компанияси бошлиғи — жаноб Ким У Жун ваъдасидан бир кун олдин юртимизга ташриф буюрди.

У кишининг тезкорлигидан мамнун бўлиб, биргаллашиб бориб кўрамиз, қайси муаммо туғилса, ҳаммасини ўша жойда келишиб оламиз, деган мақсадда эрталаб Андижонга бориб, мана, ҳозир қайтдик.

Андижон шаҳрини, Асакадаги заводни кўрдик. Ҳаммангизга маълум, у ерда йилига 60 минг трактор прицепларини чиқаришга мўлжалланган завод қурилган эди. Лекин тўрт-беш йилдан бери бу иш хуржун бўлиб ётибди. Ҳозиргача аниқ буюртмалар бўлмасдан, қурилган корхона охиригача стказилмасдан, ҳозир мана шу катта завод жуда оғир иқтисодий аҳволга тушган. Ишчиларнинг ҳам тайин юмуши йўқ. Жаноб Ким У Жун заводни кўрди. Ўзи билан 4—5 та ёрдамчиларни ҳам олиб борди.

Меҳмонлар асакалик одамлар билан учрашди. Заводнинг билимдон директори, ёш-ёш ўзбек муҳандис йигитларимиз уларда жуда яхши таассурот қолдирди.

Жаноб Ким У Жун, менга Андижон жуда ёқди, деб айтди, иқлими жуда бизга маъқул. Бунақа иқлим бизга анча маблағларни, харажатни тежаш учун имкон беради, деган хулоса чиқарди. Жаноб Ким У Жун таърифга муҳтож эмас — ишбилармонлик соҳасида дунёга машҳур, Нобель мукофотини олган инсон. Унинг Ўзбекистон тўғрисида, Андижон тўғрисида айтган гаплари менга шахсан жуда ёқди. Ўзимча, биз тўғри йўлда кетаялмиз, мана шунақа қамрови кенг компаниянинг бошлиқлари бизга келиб юртимизни минг марта эшитганидан кўра бир марта ўз кўзи билан кўргани яхши, деб ўйладим. Аслида ҳам шу. Чет эллик ишбилармонлар Ўзбекистон ҳақида Москва матбуоти орқали бўҳтон гапларни эшитмасдан, ўзи келиб кўргани маъқул. Жаноб Ким У Жуннинг бутун дунёда

корхоналари бор. Бу корхоналарда тахминан 120 минг одам ишлайди. Сеул олимпиадасидаги талай иншоотларни шу кишининг компанияси қурган. Шундай тадбиркор инсоннинг Ўзбекистонга келгани кўп яхши иш бўлди. Унга Ўзбекистон халқи, хусусан, Андижонда, Асакада пешвоз олган инсонлар жуда ёқди. Дунёда энг тинч жой экан, деб таърифлади бу жойларни.

Цехларни кўриб, эски технологияга мосланган экан, лекин бизлар бу цехларни бошқатдан янги ускуналарга мослаб ўзгартириб оламиз, ҳаммасини жой-жойига қўямиз, дея ваъда берди.

Телсвиденидан борган мухбир: "Қачон бу завод маҳсулот беради?" — деган саволни берди. Жаноб Ким У Жун, агар ишни ўз вақтида бошласак, 1993 йилнинг декабрида биринчи машина чиқади, деб айтди. Ана сизга ишбилармон одамнинг сўзи! Бизга сал афсона бўлиб туюлади, лекин машинасозликни бугун бошлаб, айтайлик бир ярим йилдан кейин биринчи машина чиқарсак — қандай ажойиб иш бўлади! Мен азиз меҳмонимизга ҳазиллашиб, кеча сизни жуда осмонга кўтариб таърифладим, энди бутун Ўзбекистон Сизни танийди, деб айтдим. У киши, энди менинг масъулиятимни ошириб қўйибсиз, деб кулди. Мен эса, ҳозир қайтаман ва яна бир марта сизни мақтайман, дедим, насиб этса келаси йили янги машиналарни депутатларга олиб бориб кўрсатамиз! Улар чиқарадиган микроавтобусга етти одам сиғади. Енгил машинага 5 одам сиғади. Нархлари ҳозирча 3 ярим минг ва 4 ярим минг доллар туради. Учинчи машина деҳқонлар учун энг керакли юк машинаси. 2 тонна юкни бемалол кўтаради, жуда ихчам, кўриниши ҳам зўр, бортлари бемалол очилади, жуда қулай машина. Корея машиналарини таърифлашнинг ҳожати йўқ. Корейс халқини биласиз, улар жуда меҳнаткаш. Биз улар билан жуда аҳил яшаймиз. Ўзбекистонда 200 мингдан ортиқ корейс яшайди. Ҳамма билан ака-укадек бўлиб кетган.

Энди биргалашиб иш бошлашимиз керак. "Селхозмаш" концернининг бошлиғи бормилар? Қаюмжон Холмирзаевич шу ердамилар? Икки-уч кун ичида шу икковини Жанубий Кореяга жўнатамиз. Ўз кўзлари билан кўриб келишади.

Ўзбекистон 100 миллион доллар ажратади. Корея ҳам 100 миллион доллар ажратади. Улар ўша ҳисобдан уску-

наларини технологияларини олиб келади, жой-жойига қўяди. Ваъдасидан чиқса, иншоолло, 1993 йил декабрда биринчи машина чиқади.

Мансӯ шунақа ишлар кўпроқ бўлиши керак, азиз дўстлар! Бизлар вақтимизни беҳуда йўқотмаслигимиз керак. Ҳар хил ваъдабозлик ва қуруқ бақирӣқ-чақирӣқлар билан шуғулланмасдан, одамларни, раҳбарларни ва сиёсатчиларни ҳам шу амалий ишлари бўйича баҳолашимиз керак.

Қуруқ ваъдалар, жиззакилик, сиёсий жазавалар пайти ўтди. Бугун халқимизга тинчлик ва осойишталик керак. Олдин қоринни тўйғазиб, ишнинг сарҳисобини қилиб, тўғри йўлни танлаб, бозор иқтисодиёти учун замин ҳозирлаб, ундан кейин сиёсий баҳслар билан шуғулланиш мумкин. Олдин ҳаммамиз бир бўлиб, бир тан-бир жон бўлиб, эртанги кун ҳаракатини қилайлик. Ишбилармонларнинг сонини кўпайтирайлик, ҳар қайси одамга муносиб қурол берайлик. Қурол дегани автомат эмас, пулемёт эмас, қурол дегани — иқтисодий билим. Аввало иқтисодни ўрганишимиз керак. Ишни ташкил қилишни ўрганишимиз керак. Буям — битта қурол.

Сиёсий ўйинларни четга суриб қўйиш зарур. Бизларга яна 2—3 йил керак.

Ҳозир миллатнинг, халқнинг талаби битта: ҳар хил сиёсий ўйинларни йиғиштириш лозим! Сиёсий бақирӣқлар-чақирӣқлар, турли шиорлар билан қорнимиз тўймайди, тўғри йўлни, ёруғ мақсадни кўра олмаймиз. Халқ олдида биринчи навбатда қилинган амалий ишлар билан ҳисобот берилади. Битта ариқ қазимасдан, битта девор тикламасдан, битта дарахт ўстирмасдан туриб ақл ўргатадиган одамларнинг сони кўпайиб кетаяпти. Бу нима деган гап ўзи? Кеча бир нарсани, ўтган гал бир нарсани эшитдим: "Юмалоқ стол" тузиш керак экан. Майли, бўлсин ўша "юмалоқ стол", лекин бизнинг рўпарамизга ўтирадиган шоввозлар борми? Майли, чиқсин, саволларни берсин. Хўш, Каримов сиёсатининг қайси томони нотўғри? Қайси масалада Каримов ўз мансабинини суиистеъмол қилаяпти? У халқ берган ишончни оқламадими? Қайси жойда хато қилди? Шахсий ҳаётидами? Ишидами? Сиёсатдами? Кеча мандатини ташлаб кетган депутат укамиз билан кўп марта суҳбатда бўлганман. Илтимос қилдимки, сизлар янги сиё-

сий партия вакилларисиз, мана, президент сайловида номзод бўлиб қатнашдингиз, партиянгиз аъзоларидан фидойи, жон куйдириб ишлайдиган одамларнинг жуда бўлмаса ўнтасининг рўйхатини беринг, биз шуларга ўзларига яраша вазифа, лавозим берайлик. Лекин биронта ҳам одамни нима учундир бергани, тавсия ҳам этгани йўқ.

Бугун "Известия"да кўрдингиз. Кеча кечқурун бўлган гапни бугун ёзиб чиқарибди. Бундан оддий бир хулоса: олдиндан келишилмаган бўлса, бугун эрталаб бу воқеалар газетада чиқадими?!

Тожикистон "тажриба"сини буйққа олиб келиш шунчалар зарурми? Қон тўкиш, одамларни бир-бирига гиж-гижлаш, миллатни бўлиб ташлаш кимга наф келтиради? Қон тўкиш билан, одамларни побуд қилиш йўли билан мақсадга эришиш қачондан бери демократия бўлиб қолди? Хўш, ҳукумат тузмоқчи экансиз, ҳокимиятни эплайдиган одамларингиз борми? Қани вакилларингиз, кўрсатинг!

Бугун Андижонга бориб биттасидан сўрадим: — мана, сизларда ҳам шунақа норозилар бор экан, хўш, улар орасида амалий иш билан шуғулланадиган одамлар ҳам борми, йўқми? Ўшаларни биз ҳокимга муовин қилиб ёки бошқа бирор раҳбар қилиб тайинласак бўладими? Шунақа юракли одамлар бўлса, келиб айтсин. Бизлар ҳам бир кўрайлик, халқ кўрсин.

Бугун "Известия"нинг ёзишича, булар ҳукумат тузмоқчи бўлибдилар. Бу ҳукумат миллатни бирлаштирадиган ҳукумат бўлар эмиш! Нима, миллатимиз бўлиниб кетганимиди? Кимдан чиқибди бу сафсата гаплар? Гўё жойларда одамлар норози эмиш. Эртага портлаш юз берса, ҳозирги ҳокимият юртни идора эта олмас эмиш, оппозиция ҳам эплай олмас эмиш. Оппозиция нима дегани ўзи? 10—15 та бақариб-чақариб юрган одамларми?

Бугунги "Демо-о-кратия!", "демо-о-кратия!" деб бақираётганлар нима учун демократик усулларни эрдан чиқаряпти? Демократик йўл дегани — сайлов йўли билан ўз вакилларини мана шу залга ўтқазиб, адолат йўли билан иш юритиш, халқнинг иродасини холисона ифода этиш. Халқ вакиллари ўз халқи берган ваколатлари билан ҳукуматни тuzиди. Бу — демократик йўл.

Майдонга одамларни чақариб, қўлига қурол бериб, "истеъфо-истеъфо!" деб бақариш ҳеч қачон демократия саналмайди.

тирини мана шундай сиёсий, давлат ва конституциявий туғулган эришиш калитидир.

Оила — жамиятнинг негизи. Бизнинг давлатимизни ҳам катта бир оила деб тушуниш мумкин ва лозим. Бунда ўзаро ҳурмат ва қаттиқ тартиб бўлмаса, оиланинг барча аъзолари ўз бурчларини адо этмаса, бир-бирига нисбатан эзгулик билан меҳр-оқибат кўрсатмаса яхши ни муносиб тарзда яшаш мумкин эмас. Оила турмуши билан иккидан қонунлари асосига қурилади, ўзининг кўп акрлик мустақкам ва маънавий таянчларига эга бўлади, оилада демократик негизларга асос солинади, одамларнинг талаб-эҳтиёжлари ва қадриятлари шаклланади. Ўзбекларнинг аксарияти ўзининг шахсий фаровонлиги туғрисида эмас, балки оиласининг, қариндош-уруғлари ва яқин одамларининг, қўшнилариининг омон-эсонлиги туғрисида ҳамхўрлик қилишни биринчи ўринга қўяди. Бу жа энг олий даражада маънавий қадрият, инсон қадрининг гавҳаридир.

Мустақил ўзбек давлати — халқимизнинг тарихий ивуғидир. Ўз давлати билан фахрланиш ва фуқароларнинг иштанарварлиги жаҳондаги кўпгина мамлакатларнинг илгор марраларга чиқиб олишида ёрдам берган. Мамлакатимиз туғроғида яшаб турган ва ўзини ватанпарвар деб ҳисоблаган ҳар бир киши унинг яхлитлиги ва бирлигини асриб асйлаши шарт.

Ҳар бир инсоннинг, айниқса эндигина ҳаётга қадам қўйиб келаётган ёшларнинг онгига шундай фикрни сингдириш керакки, улар ўртага қўйилган мақсадларга эришиш ўзларига боғлиқ эканлигини, яъни бу нарса уларнинг собитқадам найрат-шижоатига, тўла-тўкис фидокорлигига ва чексиз меҳнатсеварлигига боғлиқ эканлигини англаб етишлари керак. Худди шу нарса давлатимиз ва халқимиз ривож топганининг асосий шартидир.

Хилқи юз йиллар мобайнида озодликни орзу қилган Ўзбекистон чинакам мустақилликни қўлга киритиб, гуллаб-яшнаши ва фаровонликка эришиши, тараққий этган демократик давлатлар қатори халқаро ҳамжамиятда муносиб ўринни эгаллаши — биз кўзлаётган олий мақсаддир. Мустақил Ўзбекистоннинг биринчи Конституцияси бунинг ҳуқуқий кафолати бўлиб хизмат қилади.

МИЛЛИЙ МАНФААТЛАР УСТУВОРЛИГИ
ВА ТЕНГ ҲУҚУҚЛИ
ҲАМКОРЛИККА АСОСЛАНГАН ТАШҚИ СИЁСАТ

Давлат мустақиллигига эришиш, БМТга ва бошқа халқаро ташкилотларга аъзо бўлиб кириш Ўзбекистонга ўзининг ташқи сиёсатини мустақил равишда ўтказиш, жаҳон ҳамжамиятига киришнинг ўз йўлларини ишлаб чиқиш, давлатлараро муносабатларнинг йўналишлари ва устуворлигини белгилаш имконини берди.

Ўзбекистоннинг миллий манфаатларига мос келадиган кўп томонлама фаол ташқи сиёсатини амалга ошириш — давлатимизнинг мустақиллигини мустаҳкамлаш, иқтисодий қийинчиликларни бартараф этиш ва халқ турмушини яхшилашнинг зарур шарти ва ғоят муҳим воситасидир.

Ўзбекистон Республикаси учун мустақил ташқи сиёсат юритиш — давлат фаолиятининг янги ва амалда қўлланилмаган йўналишларидан бирidir. Яккаҳокимлик тизими шароитида Ўзбекистон халқаро майдонга тўғридан-тўғри ва очиқ чиқиш имкониятидан маҳрум этилган бўлиб, ўзининг ташқи сиёсий давлат идораларига, етарлича дипломатларига ва ташқи иқтисодий фаолият соҳасидаги мутахассисларига эга эмас эди. Сўнгги вақтларгача республикада шундай кадрлар тайёрлайдиган биронта ҳам институт йўқ эди.

Республика, унинг корхоналари тўғридан-тўғри ташқи алоқаларни мустақил равишда ўрнатиш имкониятидан амалда маҳрум қилинган эдилар, ташқи савдо соҳасида Марказ яккаҳокимлигининг қаттиқ таъйиқини доимо сезиб турардилар. Ҳамма валюта ҳисоб-китобларини фақат иттифоқ идоралари амалга оширар эдилар. Республика табиий, хом ашё ресурслари ва етиштирган маҳсулотни қаяққа кетишини, уни экспорт қилишдан тушган маблағ кимга тегишини билмасди. Айни вақтда хорижий техника ва технологияни, халқ истеъмол молларини стқазиб бериш борасида батамом қарам эди.

Ўзининг халқаро обрў-эътиборини қозониш ва мустаҳкамлаш, халқаро ҳуқуқнинг тенг ҳуқуқли субъекти сифатида ўзини қарор топтириш учун кўп ишларни қилиш, баъзида эса умуман бошидан бошлашга ҳам тўғри келади.

Қўйидаги асосий принциплар Ўзбекистоннинг ташқи сиёсатига, уни амалга ошириш йўлларини белгилашга негиз қилиб олинган.

Биринчиси. Ўзининг миллий-давлат манфаатлари устун бўлгани ҳолда ўзаро манфаатларни ҳар томонлама ҳисобга олиш. Бизнинг мустақил давлатимиз бирон-бир буюк давлатнинг таъсир доирасига тушиб қолиш ниятида эмас. Ўзбекистон яна кимгадир бўйсунмиш учун мустақил бўлгани йўқ.

Иккинчиси. Республика одамлар ва давлатлар ўртасидан ўзаро муносабатларда умумбашарий қадриятларни устун қўйиб, халқаро майдонда тинчлик ва хавфсизликни мустаҳкамлаш учун, можароларни тинч йўл билан ҳал этиш учун курашади. Ўзбекистон ядросиз минтақа бўлиб қолади, тажовузкор ҳарбий блоклар ва уюшмаларга киради нияти йўқ.

Ишон ҳуқуқлари тўғрисидаги, ҳужум қилмаслик ҳақидаги, визоли масалаларни ҳал этишда куч ишлатиш ва куч ишлатиш билан таҳдид қилишдан воз кечиш тўғрисидаги Халқаро ҳужжатларни тан олади ва уларга амал қилади.

Учинчиси. Республиканинг ташқи сиёсати тенг ҳуқуқлилиқ ва ўзаро манфаатдорлик, бошқа мамлакатларнинг ички ишларига аралашмаслик қоидалари асосида қурилади. Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлигида, бутун ташқи сиёсатда ҳам бизнинг ширимиз — тенглар орасида тенг бўлиш, "катта оға"нинг қош-қовоғига қараб иш тутишдан узил-кесил ва абадул-абад халос бўлишдир.

Тўртинчиси. Мафкуравий қарашлардан қатъи назар ташқи сиёсатда очиқ-ойдинлик принципини рўйбга чиқаришга ва барча тинчликсевар давлатлар билан кенг ташқи алоқаларни ўрнатишга интилади.

Бешинчиси. Ўзининг миллий-ҳуқуқий тизимини вужудга келтираётган ёш мустақил Ўзбекистон ички миллий қонунларидан халқаро ҳуқуқ нормаларининг устуворлигини тан олади. Бизнинг мустақил давлатимиз ўз қиёфасини йўқотмай, жаҳон ҳамжамиятига кирар экан, халқаро талабларга риоя қилишга тайёрдир.

Олтинчиси. Ўзбекистон тўла ишонч принциплари асосида ҳам икки томонлама, ҳам кўп томонлама ташқи алоқаларни ўрнатиш ва ривожлантириш учун, халқаро

ташкilotлар доирасида ҳамкорликни чуқурлаштириш учун ҳаракат қилади.

Ўзбекистон ўзининг ташқи сиёсатини ишлаб чиқиш ва амалга оширишда юқорида айтиб ўтилган принципларга қатъий риоя қилади, уларни бойитиб ва кенгайтириб бориб, ташқи сиёсий ҳамда ташқи иқтисодий фаолиятнинг асосий йўналишларини қатъият ва изчиллик билан турмушга татбиқ этади.

Ўзбекистоннинг ғоят хилма-хил давлат, тарихий, иқтисодий, маданий, миллий ва диний анъаналари, манфаатлари дипломатиямизнинг устувор йўналишларини танлаб олишга таъсир ўтказмоқда.

Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлигини ташкил қилувчи мамлакатлар билан бевосита ва кўп томонлама муносабатларни ривожлантириш ташқи сиёсатимизнинг устувор йўналишларидан биридир. Ўзбекистон Ҳамдўстлик ғоясини қўллаб-қувватлади, унинг ташкilotчилари таркибига кирди, барча қатнашчиларнинг тенг ҳуқуқлилиги асосида уни мустаҳкамлаш ва ривожлантириш кераклигини қаттиқ туриб ёқламоқда.

МДҲ таркибида ўз мақсадимизга, яъни чинакам мустақилликка тезроқ эришиш мумкин. Бунинг учун Ҳамдўстлик ўзининг номига тўла-тўқис мос келиши лозим. МДҲ давлатлари ва ҳукуматлари бошлиқларининг Тошкентдаги учрашуви Ҳамдўстликнинг келажаги борлигини кўрсатди. Мустақил давлатларнинг ўзаро тенг ҳуқуқли ҳамкорликка, кечиктириб бўлмайдиган муаммоларни ҳал этиш йўлларини биргаликда излашга, тинчлик ва хавфсизликни таъминлашга интилиши сақланиб қолинган.

Бир қарашда қанчалик ғайритабiiй бўлиб кўринмасин, айна тўлақонли давлат мустақиллиги ҳозирги куннинг ғоят мушкул вазифаларини биргаликда, ҳамкорликда ҳал этиш ва Ҳамдўстликни ривожлантиришдан иборат табiiй интилишни кучайтириш имконини беради.

Ўзбекистоннинг Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлигидаги иштирокини қуйидаги ҳолатлар белгилаб беради:

1. Янги мустақил республикалар илгари ягона давлатнинг таркибий қисмлари эди. Улар ҳам ҳудудий, ҳам жаҳон миқёсидаги сиёсий, ҳам ташкилий жиҳатдан бир бутун эдилар. Кўп йиллар мобайнида улар ўртасида таркиб

тўнган муносабатлар ва алоқаларнинг кескин узилиши республикаларнинг ўзидагина эмас, шу билан бирга халқаро майдонда ҳам вазиятни чигаллаштиришга олиб келиши бўлур эди.

2. Республика иқтисодиёти ягона транспорт ва энергетика тизимига эга бўлган собиқ умумиттифоқ иқтисодий макони доирасида шаклланди ва ривожланди. У бошқа минтақалар билан хўжалик алоқаларининг чамбарчас туғуни орқали боғланган бўлиб, улар юзасидан ўзаро ҳисоб-китоблар рубль маконида амалга оширилмоқда. Бу муносабатларни жаҳон хўжалик алоқалари билан тегишлича тўлдирмай узиб қўйиш (шундай алоқаларни ўрнатиш учун узок вақт талаб этилади) ишлаб чиқариш ҳажмларининг пасайиб кетишига, иқтисодий аҳволнинг ёмонлашувига, ижтимоий муаммоларнинг кескинлашувига олиб келиши мумкин ва ҳозирдаёқ шунга олиб келмоқда.

3. Барча мустақил республикаларда, хусусан, Ўзбекистонда ҳам собиқ Иттифоқ кўламида яқин қариндош-уруғчилик алоқаларига эга бўлган кўп миллатли аҳоли яшайди. Ҳамдўстлик доирасида чегараларнинг очиқлигини, аҳолининг бир жойдан иккинчи жойга бориши ва ахборот узатиш эркинлигини сақлаб қолиш республикада фуқаролар ҳамда миллатлараро тотувликни таъминлаш шарти, ижтимоий-сиёсий барқарорликнинг муҳим омили бўлиб хизмат қилади.

4. Ёш мустақил давлатлар ташқи сиёсий ва ташқи иқтисодий муносабатларда ҳали старлича обрў-эътиборга эга эмаслар. Уларнинг халқаро мақомини мустаҳкамлаш учун вақт зарур. МДҲга аъзолик хорижий давлатлар билан ўзаро манфаатли алоқалар ўрнатишни заррача ҳам чекламайди, дипломатия соҳасидаги фаоллигимизга эса салмоқ қўшиши аниқ.

Ўзбекистон Ҳамдўстлик доирасида бошқа мустақил мамлакатлар билан фаол ҳамкорлик қилаётганлиги тўғрисида қуйидагилар таъминланмоқда:

— Бирлашган Қуроли Кучлар орқали миллий мудофани мувофиқлаштириш, миллий ҳудуд яхлитлигини ва давлат чегарасини ҳимоя қилиш;

— Ҳамдўстликдаги бошқа давлатларнинг фан-техника тараққиёти ютуқларидан, янгилıklarидан, технологияла-

ри, телекоммуникациялар, космик алоқа воситаларидан баҳраманд бўлиш, зарур хом ашё ва тайёр маҳсулотни, шу жумладан халқ истеъмол молларини жаҳон нархларидан паст нархларда сотиб олиш, шунингдек, ўз маҳсулотини сотиш учун кенг кўламдаги бозорнинг мавжудлиги;

— транспорт тармоғидан фойдаланиш, денгиз портларига чиқиш, хорижий мамлакатларга молларни транзит йўли билан етказиб беришда имкониятнинг кенглиги;

— кескин экология муаммоларини ҳал этиш чора-тадбирларини биргаликда амалга ошириш, табиий офатлар ва фалокатларнинг оқибатларини тугатишда ўзаро ёрдам бериш.

Ўзбекистон Ҳамдўстликдаги шериклар билан ўз муносабатларини кўп томонлама давлатлараро ва ҳукуматлараро шартномалар ҳамда битимлар доирасида ҳам, шунингдек тўғридан-тўғри икки томонлама мулоқотлар, ўзаро манфаатли савдо-иқтисодий, илмий-техникавий ва маданий алоқаларни ўрнатиш асосида ҳам йўлга қўйиш ниятидадир.

Ўзбекистоннинг МДҲ мамлакатлари билан ўзаро муносабатларидаги энг муҳим масала — суверен Россия билан тенг ҳуқуқли алоқаларни ривожлантириш ва мустақамлаш ҳамда унинг потенциалига таянишидир. Ўзимизнинг ички ва ташқи сиёсатимизни белгилар эканмиз, шуни ҳисобга олмаслик мумкин эмаски, 70 йилдан кўпроқ вақт мобайнида Ўзбекистон билан Россия собиқ Иттифоқ таркибида бўлиб, ҳаётнинг барча соҳаларида, иқтисодиёт ва маданият соҳасида бир-бири билан ҳамбарчас боғланган бу алоқаларнинг илдилари яна ҳам олисроқ ўтмишга бориб тақалади. Россиянинг Ўзбекистон ҳаётига, унинг тақдири ва келажакига реал таъсирини эътиборга олган ҳолда ҳамкорлигимизнинг аҳамияти етарли даражада катта эканлигини ҳолисона эътироф этиш керак.

Оёққа мустақам туриб олиш, иқтисодиётга жўшқин тус бериш, халқимиз ва ўлкамиздаги мавжуд имкониятлардан тўла-тўқис фойдаланиш учун ижтимоий-сиёсий барқарорлик, чегараларнинг хавфсизлигини таъминлаш зарур. Республика ичкарасида куч-қудратимиз ишончли ва мустақам бўлиши керак. Хонадонимизни авайлаб-асраш,

минжуд чегараларни сақлаб қолиш учун қудратли потенциалга эга бўлган Россия томонидан мадад ҳам зарур.

Иқтисодий муаммоларни ҳал этишда, тангликдан чиқиб йўлларини белгилашда ҳам ўзаро таъсир ғоят катта. Ўзбекистоннинг иқтисодийетини соғломлаштириш учун Россиядан республикага ҳаётий муҳим ресурслар — металл, нефть, ёғоч ва тахта, транспорт воситалари, технология ускуналари ва бошқа моллар узлуксиз етказиб берилиши алоҳида аҳамиятга эга. Айни вақтда Ўзбекистон Россияга пахта толаси, кунжара, хом ипак, мева-сабзавот маҳсулотлари ва бошқа маҳсулотларни етказиб бераётган асосий республикадир.

Ўзбекистон аҳолисининг кўпчилиги Россия билан дўстликни сақлаб қолишни истаётганлигини ҳам ҳисобга олиш зарур. Собиқ марказ билан эмас, балки айни Россия билан дўстликни сақлаб қолишни хоҳлашмоқда. Аслини олганда, Россия ҳам собиқ Иттифоқдаги бошқа республикалар каби мустақил эмас эди. У эндигина мустақил бўлиб қолди.

Ўзбекистон Республикаси билан Россия Федерацияси ургасида дўстлик ва ҳамкорлик тўғрисидаги Шартноманинг тузилганлиги сиёсий, иқтисодий ва маданий соҳалардаги муносабатларни янада ривожлантиришда қудратли омил бўлиб хизмат қилади, ҳар иккала мустақил давлат халқларининг туб манфаатларига мос келади.

Мустақил Урта Осиё республикалари ва Қозоғистон билан дўстона, қардошлик муносабатларини мустаҳкамлаш, улар билан қалин ижтимоий-иқтисодий муносабатларни чуқурлаштириш ва янада ривожлантириш илмий ва маданий ҳамкорликни кенгайтириш Ўзбекистон ташқи сиёсатининг ғоят муҳим устувор йўналиши ҳисобланади. Ҳамкорликка интилиш шу минтақа мамлакатларига тарихан хосдир. Буни умумий чегараларгина эмас, балки аввало миллий маданиятларнинг, тил, урф-одатлар ва анъаналарнинг яқинлиги белгилаб берган.

Мазкур республикаларнинг иқтисодийети ўзаро чамбарчас боғланган ва бир-бирига таъсир ўтказиб турган бўлиб, биб-баравар мушкул аҳволда қолган хўжалик алоқаларини сақлаб қолиш ва мустаҳкамлаш зарурлиги яхлит энергетика, транспорт, ирригация тармоқларидан, сув ва газ таъминоти тизимидан биргаликда фойдаланиш шарт-шароитидан ҳам келиб чиқади. Минерал-хом ашё ресурсларини ва

қишлоқ хўжалиги маҳсулотини қайта ишлаш соҳасида таркиб топган ички минтақавий кооперация ҳам шунини тақозо этади.

Орол бўйидаги экология фалокати оқибатларини бар-тараф этиш, Орол денгизини қутқариш бўйича биргаликдаги чора-тадбирларни амалга ошириш минтақалараро ҳамкорлик доирасида алоҳида аҳамиятга эга. Ўрта Осиё ва Қозоғистон мустақил давлатларининг самарали ҳамкорлиги чегарадош мамлакатлар, аввало мусулмон Шарқи мамлакатлари билан қўшма лойиҳаларни бир-мунча муваффақиятли равишда рўёбга чиқаришга ҳам кўмаклашади.

Давлат мустақиллиги қарор топгандан кейин Ўзбекистон ва Ўрта Осиёдаги бошқа республикалар руҳи, дини, урф-одатлари ва анъаналарига кўра яқин бўлган Осиёдаги мусулмон Шарқига мансуб мамлакатлар билан бевосита мулоқот ўрнатиш имкониятини қўлга киритдилар.

Қондош-қардош мамлакатлар билан ҳамкорликни юқори давлат даражасида мустаҳкамлаш республиканинг ҳақиқатан ҳам тенг шерикчилик ва ўзаро ҳурмат принциплари асосида жаҳон хўжалик алоқалари тизимига киришишга имкон беради. *Биринчи навбатда Осиё ва Тинч океани минтақасидаги мамлакатлар билан ташқи алоқаларни ўрнатишга интилишимиз худди шу билан белгиланади.*

Биз билан Туркия Жумҳурияти ўртасида айниқса яқин ва самарали муносабатлар таркиб топмоқда. Бу жумҳурият бизга амалий ёрдам бериш учун ҳозирдаёқ кўп иш қилди. Ўзбекистон Республикаси билан Туркия Жумҳурияти ўртасидаги алоқаларнинг асослари ва мақсадлари тўғрисидаги Шартнома, иқтисодиёт ва савдо соҳасидаги Битим ҳамда бошқа эҳдлашувлар икки дўст давлат муносабатларида янги босқични очди. Туркиянинг тажрибаси, унинг иқтисодиётни ислоҳ қилиш йўли, бизга ўхшаш этник-маданий шароитларда давлат билан дин ўртасида уйғун муносабатларга эришишдаги ютуқлари ўзимизнинг ижтимоий-иқтисодий ва давлат-ҳуқуқий тараққиёт йўлимизни белгилаш чоғида зўр қизиқишга моликдир. Ўзбекистон билан Туркия ўзаро манфаатдорликка асосланиб, газлама ва тайёр кийим-кечак ишлаб чиқариш, қишлоқ хўжалик маҳсулотларини қайта ишлаш, турли фойдалли қазилмаларни қидириш, қазиб олиш ва фойдаланиш,

кичик ва ўртача корхоналарни қуриш, кадрлар тайёрлашни ташкил этиш, туризмни ривожлантириш соҳасида ҳамкорлик қилиш ниятидадирлар. [Мунтазам ҳаво йўлларини очиш, радио ва телевидение дастурларини ўзаро айирбошлаш муштарак маънавий илдизларга эга бўлган халқларнинг савдо-иқтисодий ва маданий соҳаларда самарали ҳамкорлик қилишларига, турмуш тарзларини яхшироқ билиб олишларига хизмат қилади.]

[Ўзбекистон бошқа мусулмон давлатлари билан ҳам ўзаро муносабатларни — шу жумладан кўп томонлама асосда чуқурлаштиришга интилмоқда. Бу йўлда ҳам ҳозирдаёқ муайян силжишлар бор. Ўрта Осиёдаги мамлакатлар, Қозоғистон, Эрон, Покистон, Туркиянинг Ашгабат учрашуви яхши умид туғдирмоқда. Ана шу учрашув давомида Трансосиё темир йўл магистралини биргаликда қуриш тўғрисида аҳдлашувга эришилди. Бу лойиҳани амалга ошириш Ўзбекистоннинг Жаҳон океанига, халқаро савдо марказларига чиқиш йўлини очади, ташқи иқтисодий фаолият йўналишларини танлашда қаракат эркинлигини анча оширади.]

Араб мамлакатлари билан, аввало Саудия Арабистони билан қалин алоқалар ўрнатиш йўлида дастлабки қадамлар қўйилди. Ўзбекистон халқи маданий ва диний меросдан баҳраманд бўлиш, савдо-сотик, туризмни ривожлантириш, кадрларни ўқитиш имконини олди.

[Ўзбекистоннинг Осиёдаги Хитой ва Ҳиндистон каби буюк мамлакатлар билан ҳам муносабатлари самарали ривожланиб бормоқда.] Ҳозирдаёқ савдо ва иқтисодий соҳалардаги битимлар имзоланди. Зарур ресурсларни, халқ истеъмоли молларини етказиб беришдан тортиб, меҳмонхоналар қуриш, соғлиқни сақлаш, дори-дармонлар ишлаб чиқариш, ноанъанавий энергия манбаларидан фойдаланиш соҳасида илмий-техникавий ҳамкорлик қилишга-ча кенг кўламдаги соҳалар ва тармоқларда жиддий ўзаро манфаатларнинг мавжудлиги шу муносабатларни чуқурлаштиришга кўмаклашади. Ўзбекистон билан Хитой ва Ҳиндистон ўртасидаги иқтисодий алоқаларни эркин алмаштириладиган валютани жалб қилмай, клиринг асосида амалга ошириш мумкинлиги бу алоқаларнинг ўзига хос хусусиятидир.

Жануби-Шарқий Осиёдаги янги индустриал мамлакатлар билан тенг ҳуқуқли муносабатларни йўлга қўйиш —

Ўзбекистон ташқи сибсатини кучайтиришнинг муҳим йўналишидир. Уларнинг иқтисодийни янгилаш тажрибаси, ана шу давлатларнинг сармояларини ҳам техникавий қишлоқ хўжалик экинларини қайта ишлашга, ҳам саноатнинг илм-фанга асосланган тармоқларига жалб этиш республикамиз учун каттагина аҳамиятга моликдир.

Ўзбекистон ташқи сибсатининг кўп томонламалиги ва очиқлиги иқтисодий ривожланган мамлакатлар билан мустаҳкам ўзаро фойдали муносабатларни ўрнатишга қаратилган ёндашувларни белгилаб беради. Бизнинг минтақамиз халқлари Оврупо маданий олами билан мана икки ярим минг йилдирки ўзаро алоқа қилади. Ҳозирги кунда Америка Қўшма Штатлари, Германия, Испания, Франция, Италия, бошқа етакчи давлатлар билан тенг ҳуқуқли ўзаро ҳамкорлик қилиш учун янги имкониятлар очилмоқда.

Ғарб олами билан ҳамкорлик қилиш замонавий технологиялар, инвестицияларни саноатнинг етакчи тармоқларига жалб қилиш, табиий хом ашёдан ҳар томонлама фойдаланиш йўлини очади. Етук мутахассислар, айниқса банк ва бошқарув соҳасида мутахассислар тайёрлашда, ахборот тармоқларини йўлга қўйишда, жаҳоннинг етакчи биржалари билан алоқалар ўрнатишда, хорижий қонунчилик тажрибасини ўрганишда кўмаклашиш муҳимдир.

Ўзбекистон Шарқий Оврупо мамлакатлари билан собиқ Иттифоқ доирасида шаклланган алоқаларни узиб ташламоқчи эмас. Республика улар томонидан технологик асбоб-ускуналар ва эҳтиёт қисмлар, дори-дармонлар, озиқ-овқатлар ва бошқа товарлар етказиб берилишидан манфаатдордир. Шу билан бирга биз пахта толамиз ва бошқа ресурсларимиз бу мамлакатларнинг иқтисодий учун қандай аҳамиятга эга эканлигини ҳам реал баҳолаймиз.

Иқтисодий омиллар Ўзбекистоннинг ташқи сибсатида муҳим ўрин тутаети. Бутун ташқи иқтисодий фаолиятимизни ташкил этишни чуқур ислоҳ қилишга тўғри келаети.

Республиканинг катта экспорт имкониятлари Ўзбекистоннинг жаҳон иқтисодийига чиқишини таъминлашнинг, халқаро ҳамжамиятда мавқеларнинг мустаҳкамланиши ва унинг миллий валютаси тан олиншининг муҳим омили ҳисобланади. Афсуски, бу қудратли имкониятлардан илгари асосан бутун собиқ Иттифоқ ва унинг Маркази манфаатлари йўлида фойдаланилди, холос.

Ташқи савдо, иқтисодий, илмий ва маданий алоқаларда муговорлик қуйидагиларга берилади:

— республиканинг экспорт имкониятларини янада мустаҳкамлаш ва ривожлантириш, экспортга йўналтирилган иқтисодий шакллантириш ҳамда импортнинг ўрнини босувчи маҳсулотлар ишлаб чиқарадиган корхоналарни жамий ривожлантириш; Фурсати билан экспорт таркибини ҳам ашё ресурсларидан Ўзбекистон учун қулайроқ шаклларга: қишлоқ хўжалигининг қайта ишланган тайёр маҳсулотларини, енгил саноат ва кўп билим талаб қиланган тармоқлар буюмларини экспорт қилиш томон чуқур қайта ўзгартиришни амалга ошириш керак бўлади. Таркибий қайта қуриш, аҳоли ҳаёт таъминотининг кечиктириб бўлмайдиган вазибаларини ҳал этиш учун республиканинг валютага бўлган катта эҳтиёжини ҳисобга олган ҳолда дастлабки пайтларда пахта, тола, линт, пилла, рангли металллар, капролактам, карбамид ва бошқа маҳсулотлар асосий экспорт ресурслари сифатида сақланиб қолади;

— ташқи иқтисодий фаолиятни либераллаштириш бўйича аниқ мақсадни кўзлаган сиёсат юритиш, хорижий шериклар билан тўғридан-тўғри алоқалар ўрнатилишида катта эркинлик бериш; ўз маҳсулотларини чет элда сотиш, товарларни экспорт ва импорт қилишда имтиёзлироқ тартибни жорий этиш;

— имтиёзли бошқарув ва солиқ тартибини вужудга келтириш йўли билан экспорт ишлаб чиқариш соҳасида корхоналарнинг инвестиция ва инновация фаолиятини рағбатлантириш;

— хорижий инвестицияларнинг асосан тўғридан-тўғри капитал сармоялар кўринишида республика иқтисодиётига кенг жалб қилиниши учун ҳуқуқий, ижтимоий-иқтисодий ва бошқа зарур шароитларни яратиш; қўшма корхоналар ташкил этилишига кўмаклашиш, шунингдек инвесторларнинг манфаатлари ҳимоя қилинишини таъминлаш;

— хорижий кредитлардан, экспорт қилишдан олинган валюта маблағларидан чет элдан ҳаёт учун муҳим озиқ-овқат маҳсулотлари, дори-дармонлар ҳамда қишлоқ хўжалиги ҳам ашёсини қайта ишловчи, халқ истеъмоли моллари ишлаб чиқарувчи корхоналарни техника билан қайта жиҳозлаш учун технологик асбоб-ускуналар сотиб олишда биринчи навбатда фойдаланиш;

— Ташқи иқтисодий фаолиятни тартибга солувчи қонунларни яратиш. Чет эл инвестициялари, экспорт ва импорт учун солиқлар тўғрисидаги қонунларга амалиёт тақозо этган тузатишлар ўз вақтида киритилди, республиканинг валюта ишларини тартибга солиш тўғрисидаги, гаров ҳақидаги қонунларнинг, Божхона кодексини ва бошқа ҳуқуқий ҳужжатларнинг лойиҳалари тайёрланди;

— дипломатия иши учун, шунингдек халқаро ҳуқуқ ва ташқи иқтисодий фаолият соҳасида, банк тизимида ва бошқа янги ташкил этилаётган тузилмалар учун малакали мутахассислар тайёрлаш. Талабалар ва мутахассисларни чет эллардаги стажчи ўқув ва илмий марказларида, хорижий фирмалар, банклар ва компанияларда ўқитишни ҳамда малака оширишларини ташкил этишни кенгайтириш;

— халқаро иқтисодий ва молиявий ташкилотлар —

Халқаро валюта фондига, Халқаро қайта тиклаш ва ривожлантириш банкига, Осиё тараққиёт банкига аъзо бўлиш, Тарифлар ва Савдо бўйича Бош битим, Оврупо Иқтисодий Ҳамжамияти ва бошқа ташкилотлар билан алоқалар ўрнатишга доир ташкилий тадбирларни ўтказиш;

— ташқи иқтисодий фаолият тармоқлари мажмуини — ихтисослаштирилган ташқи савдо, лизинг, консалтинг ва сугурта фирмаларини, ташқи алоқаларни ривожлантириш манфаатлари ва шартларига жавоб берадиган транспорт, алоқа ва коммуникациялар тизимларини вужудга келтириш. Чет элларда ўз савдо ва ахборот ваколатхоналарини очиш;

— ўзимизнинг патент-лицензия ишлари тизимини йўлга қўйиш, республика фуқаролари ва юридик шахсларнинг маънавий мулкини ҳимоя қилиш учун халқаро битимларга қўшилиш. Маҳсулотни стандартлаш ва сертификациялаш халқаро тизимига изчиллик билан ўтишни ташкил қилиш.

{ Мана шу йўналишларни рўйга чиқариш Ўзбекистон иқтисодиётини жаҳон иқтисодий ҳамжамиятига кенг қўламада уйғунлаштириш учун иқтисодий ҳамда ташкилий-ҳуқуқий шарт-шароитларни яратиш имконини беради. }

Ташқи алоқаларни ривожлантиришда, шунингдек, бир қанча ички ижтимоий-иқтисодий муаммоларни ҳал қилишда бизнинг ватандошларимиз катта ёрдам ва мадад бера

олишлари мумкин. Чет эллардаги ўзбеклар хорижий савдо саноат доираларининг намояндалари билан иқтисодий, маданий ва бошқа муносабатларни йўлга қўйишда жонли боғловчи бўгин бўлиб хизмат қилишлари мумкин.

Ўзбекистон Марказий Евроосиёнинг энг муҳим йўллари торраҳасида бўлишни тарихнинг ўзи белгилаб қўйган. Бу ҳа "Буюк Ипак йўли" қабилидаги Евроосиё иқтисодий ва маданий кўпригини барпо этишни республика ташқи сиёсатининг стратегик истиқболи сифатида олға суриш имкони беради.

**ИЖТИМОЙ ЖИХАТДАН ЙЎНАЛТИРИЛГАН
БОЗОР ИҚТИСОДИЁТИНИ ҚУРИШ — МУСТАҚИЛ
ЎЗБЕКИСТОН ИЧКИ СИЁСАТИНИНГ НЕГИЗИ**

Халқ манфаатларига жавоб берувчи мустақил иқтисодий сиёсат — Ўзбекистонни мустақил ривожлантиришнинг ажралмас шартидир.

Бир неча ўн йиллар давомида республикада сценарийси узоқ Марказда тўқилган қарорлар амалга оширилди, "кампаниялар" ўтказилди. Ўзбекистоннинг чинакам манфаатлари, ўзига хос шароити ва имкониятлари писанд қилинмади. Натижада халқ хўжалигининг нуқсонли, бир томонлама хомашё тузилмаси шаклланди. Республика айрим хомашё турларини, ёқилғи, асбоб-ускуналар ва технологиянигина эмас, балки ҳаётий муҳим озиқ-овқат маҳсулотларини, халқ истеъмоли молларини четдан келтиришга мажбурдир.

Мавжуд корхоналарнинг техникавий даражаси, чиқариладиган маҳсулот сифати ишлаб чиқаришни замонавий ташкил этиш талабларига, жаҳон рақобатининг қаттиқ талабларига мос келмаётир. Амалда барча соҳаларда технология асбоб-ускуналари жисмонан ишдан чиққан, маънавий эскирган ва янгилашни талаб қилади. Республиканинг табиий ресурсларига ва экологик муҳитига жуда катта ва кўп жиҳатдан ўрнини тўлдириб бўлмайдиган даражада зарар етказилди. Бу ҳол, ўз навбатида, аҳоли турмуш даражасининг пасайишига олиб келди.

Бунинг устига илгариги бир томонлама қарорларга кўра қабул қилинган қайта қуриш тажрибаси барбод бўлганлиги оқибатида Иттифоқнинг барча солиқ республикалари узоқ

иқтисодий инқирозга учради. Ёлпасига пулнинг қадрсизланиши, турмушнинг қимматлашуви, бир вақтлар ягона бўлган молия, пул-кредит тизимининг барбод бўлиши, таркиб толган хўжалик алоқаларининг бузилиши Ўзбекистонни оғир аҳволга солиб қўйди. Ўз ички сибсатимизни жуда ноқулай бошланғич шароитда қуришга тўғри келмоқда. Айни бир вақтда икки мураккаб масалани ҳал этиш — бир томондан, бозор иқтисодиётига ўтишда чуқур ислохотлар ўтказиш, иккинчи томондан, иқтисодиётни барқарорлаштириш, халқ фаровонлигининг кескин пасайиб кетишига йўл қўймаслик керак.

Ўзбекистон ўтган йилларнинг оғир асоратини бартираф этиш, инқироздан чиқиб олиш, ўзининг иқтисодий мустақиллигига эришиш, ривожланган мамлакатлар қаторига кириш имконини берадиган етарли имкониятларга эгадир.

Ички сибсатнинг негизи — инсон манфаатларига қаратилган меҳнатни рағбатлантириш кучли механизмига эга бўлган ва аҳолининг ижтимоий ночор қатламларини давлат йўли билан ҳимоя қиладиган бозор иқтисодиётини қуришдан иборатдир.

Тарихий тажриба шуни кўрсатадики, айрим мамлакатларда иқтисодий ривожланиш ва аҳолининг турмуш даражаларидаги тафовутларга қарамай, жаҳон ҳамжамияти ривожланишининг ҳозирги босқичига бозор иқтисодиёти жуда мос келади ва самарали ҳаракат қилади.

Фақат уюшган бозоргина бугунги кунда халқнинг ижодий ва меҳнат имкониятларини очиб бера олади, боқимандаликка хотима беради, ташаббускорлик ва ишбилармонликни ривожлантира олади, рағбатлантиришни ва йўқотилган хўжайинлик туйғусини қайта тиклайди.

Фақат бозоргина ишлаб чиқарувчининг ҳукмини синдириш, ишлаб чиқаришни истеъмолчининг манфаатларига бўйсундириш, маҳсулотга бўлган талабни аниқ ҳисобга олиш, конъюнктура ўзгаришларига қараб тезликда иш тутиш имконини беради.

Фақат бозоргина тежамли хўжалик юритишнинг кучли оқилона жиҳатларини яратади, харажатларни камайтиради, талон-торож ва лапашангликка қарши курашади.

Фақат бозоргина янгиликларга сезгир қилади, фан ва техниканинг энг сўнгги ютуқларини дадил ва ғайрат билан

жарий эгади, ўз ишининг устасига, касб маҳоратига муносабат беради.

Лекин жаҳон тажрибаси бошқа томондан ҳам сабоқ беради. Бозор муносабатларининг шаклланиши ҳар қандай мамлакатда силлиқ ва осон кечавермаган. Бозор механизмларини идеаллаштириш катта янглишиш бўлур эди. Акс ҳолда, илгарилари бўлганидек, янги афсоналар домига тушиб қолиш, яна ҳафсала пир бўлиши мумкин.

Бозор иқтисодиётига ўтиш муаммоларига тик кўз билан, реал қараш керак. Бозор иқтисодиётининг фақат иккинчи томонинигина эмас, балки унинг салбий томонини ҳам кўра билиш керак. Бозорга, айниқса унинг шаклланиш баъқирида узоқ ва чуқур иқтисодий инқирозлар, ишсизликнинг ўсиши, пулнинг қадрсизланиши, кўпгина корхоналарнинг саниши ва ишбилармонларнинг хонавайрон бўлиши, аҳолининг моддий таъминот жиҳатидан кескин табақаланиши, ҳуқуққа зид хатти-ҳаракатлар ва жиноятларнинг ўсиши хосдир. Бозорнинг бу иллатларини билиш, уларга тинч туриш, уларни бартараф этиш юзасидан тўғри ечимлар топа билиш керак.

Бозорга ўтиш муқаррар. Бу — давр амри, объектив реалликдир. Айни вақтда бозор фақат мақсад эмас, балки янги қадриятларни шакллантириш, одамлар фаровонлигининг сифат жиҳатидан тубдан юқори даражага эришиш услуби ва воситасидир. Илғор мамлакатларнинг тажрибасига кўра, фақат бозор муносабатларининг халқ фаровонлиги, унинг турмуш даражаси ва равиқини ўстириш йўлида республика ишлаб чиқарувчи қучларидagi жуда катта имкониятлардан тўла-тўқис фойдаланишни таъминлаши мумкин. Вазифа шундан иборатки, ана шу жараёни юмшатиш учун уни аҳоли учун энг кам йўқотишлар билан амалга ошириш, ижтимоий кўрсаларга йўл қўймаслик керак.

Ўзбекистоннинг ички иқтисодий сиёсати ҳам ушунининг янгилиниш ва ижтимоий тараққиёт йўлимиз умумий принципларидан, ҳам ўзимизга хос хусусиятларимиздан келиб чиқади. Ўзимизга хос хусусиятлар деганда қуйидагилар назарда тутилади:

1. Реал таркиб топган иқтисодий вазият, кўпчилик оилаларнинг турмуш даражаси пастлиги туфайли республикада бозорга ўтишининг "шок терапияси" йўли но-

мақбулдир. У амалда "терапиясиз шок" бўлиб қайтади, яъни таркиб топган барча тузилмалар, меъёрлар, алоқалар тезда барбод бўлади, бошқача айтганда, батамом емирилади. Ташкилий, иқтисодий, молия-кредит тизимларини ўзгартириш, тегишли ҳуқуқий асосни, бозор тармоқлари мажмуини вужудга келтириш, кадрлар тайёрлаш учун вақт керак. Ишлаб чиқаришни тайёрлаш ва қайта жиҳозлаш учун зарур бўлган технология вақти омилини ҳам ҳисобга олиш лозим. Ва ниҳоят, эҳтиёж ва таклифнинг мутаносиблигига асосланган қонунлар кучга кирмас экан, қаттиқ ўрнашиб қолган тасаввурлар ва меъёрларни ўзгартиришга вақт керак бўлади.

Бозор иқтисодиёти сари буюк сакрашлар, инқилобий қайта ўзгаришлар йўли билан эмас, балки собитқадамлик ва изчиллик билан — босқичма-босқич ҳаракат қилиш керак. Бизнинг бозорга ўтишимиздаги ўзига хос хусусиятларимиз ана шундадир. Бир босқични тугатиб, зарур шарт-шароитлар яратиб бўлгандан кейингина янги босқичга ўтиш керак. Бунда ҳар бир босқичнинг ўз устуворликлари шаклланади. Уларни таъминлашнинг ўз механизми ишланади. Ҳар бир босқичнинг қанча давом этиши ҳал қилиниши лозим бўлган муаммолар доирасига, ташқи омиллар қанчалик қулай бўлишига, аҳолининг меҳнат фаоллигига боғлиқдир.

Зарур шарт-шароитни яратмай туриб, одамларни жиддий ўзгаришларга руҳан тайёрламай туриб, бозор муносабатларининг белгиларини ўта жадаллик билан, сунъий равишда ўтказиш кутилган натижаларни бермаслиги у ёқда турсин, ҳатто бозор иқтисодиётини қуриш ғоясига путур етказилади.

Айни вақтда, иқтисодий ислохотни татбиқ этишда, стилган ечимларни қабул қилишда сусткашлик ва кечикишга йўл қўйиш шусиз ҳам иқтисоддаги ва ижтимоий соҳадаги ўта оғир аҳволни мураккаблаштиради.

Энг муҳими, ҳамма бозор муносабатларига асосланган ривожланган жамиятни қуриш — бу узоқ мураккаб жараён эканлигини, уни доимий равишда чуқур идрок қилиш ва зарур ҳолларда тузатишлар киритишни талаб қилишини англамоғи керак. Кишиларнинг тафаккурини, қотиб қолган тушунчаларни ўзгартириш айниқса муҳимдир. Фикрлашни

қадам-бақадам ўзгартира бориб, амалда бошқа мамлакатларда юз йиллаб қурилган янги тизимнинг афзалликларига келамиз.

2. *Бозор механизмларини жорий этишдан олдин инсонларни ижтимоий ҳимоя қилиш тадбирлари амалга оширилмоғи лозим.* Давлат ўз аҳолисини ҳимоя қила олган тақдирдагина инсонпарвар ҳисобланади. Давлат кишиларга, айниқса ёрдамга муҳтож бўлганларга, ижтимоий ночор қатламларга, етимлар, болалар, ўқувчилар, нафақахўрлар ва ногиронлар, ёлғиз оналар, кўп болали ва кам таъминланган оилаларга ўз вақтида ёрдам кўрсатиши керак.

Аҳолини ва, аввало, унинг ночор гуруҳларини ижтимоий муҳофаза қилиш қандай манбалар ҳисобидан таъминланиши мумкин? Миллий даромадни қайта тақсимлаш — давлат қўлидаги энг асосий манба ва воситадир. Тараққий этган мамлакатларда ишлаб чиқариш ва истеъмолнинг вужудга келган таркибига қараб қайта тақсимланадиган миллий даромаднинг улуши баъзида 30—50 фоизга етади. Ижтимоий-маданий соҳага, илм-фанга, техникавий тараққиёт ва мудофаага ҳам маблағлар мана шунинг ҳисобидан таъминланади.

Швеция, Германия, Австрия ва бошқа бир қатор ривожланган хорижий мамлакатларнинг тажрибаси шунини кўрсатадики, кишиларни ижтимоий ҳимоялаш ва уни кафолатлашнинг кучли, таъсирчан механизми бўлгандагина бозор иқтисодиётига собитқадамлик билан ўтишни таъминлаш, таркибий қайта қуришни амалга ошириш, ижтимоий-сиёсий барқарорликни сақлаган ҳолда ишлаб чиқариш муносабатларини тубдан ислоҳ қилиш мумкин.

3. *Ички иқтисодий стратегия ҳар қандай сиёсий мафкура таъсиридан бутунлай холи бўлиши керак.* Ўтган йиллар иқтисодиёти ўта сиёсийлаштириб юборилган эди. Иқтисодий мақбулликдан сиёсий конъюнктуравий манфатларнинг устун келиши собиқ Иттифоқ халқ хўжалигини парокандалик ёқасига, иқтисодий ва ижтимоий муносабатларнинг жиддий бузилишига, ишлаб чиқаришнинг техника жиҳатидан қолақлигига олиб келди. *Иқтисодиёт фақат унга хос бўлган ички қонуниятлар асосида ривожланмоғи даркор.* Бизнинг вазиғамиз уларни яхши тушуниб этишдан

ва ўз халқимиз манфаатлари йўлида моҳирона қўллашдан иборатдир. Шу билан бирга ҳозирги босқичда иқтисодий муаммоларни ҳал этишни асосий сиёсий мақсадга — мустақил демократик давлатни қарор топтиришга бўйсундириш ҳаётий муҳим ва объектив заруриятдир.

4. Ички сиёсатнинг етакчи принципларидан бири ҳар бир кишининг, корхоналар, тармоқлар, минтақалар ва умуман давлатнинг манфаатларини монанд равишда уйғунлаштиришни таъминлашдан иборатдир.

Инсонга муносиб ҳаёт шароити, унинг ўзини намоён қила олиши учун имкониятлар яратиш — иқтисодиётимизни ва бутун жамиятни ривожлантиришнинг олий мақсадидир.

Бу йўлни изчиллик билан ўтказиш ўтиш даврининг ҳар бир босқичида, унинг етилган вазифаларидан келиб чиққан ҳолда, айти шу паллада қайси манфаатлар устун келишини белгилаб олишни талаб қилади.

Бугунги кунда жамиятни янгилаш, эркин ишбилармонлик изига кўчириш вазифаларини ҳал этиш учун кучли мустақил давлат, унинг идоралари таркиби, ҳуқуқий асослари, мудофаа ва миллий хавфсизлик тизимининг қарор топиши алоҳида аҳамиятга эга. Бу босқичда давлат манфаатлари устун бўлиши керак. Фақат шундай қилингандагина ҳам ишбилармонларнинг манфаатларини, ҳам аҳоли манфаатларини ҳимоя қилиш мумкин.

5. Бозорга ўтилган сари иқтисодиётни бошқариш ва тартибга солишда давлатнинг роли жиддий ўзгаради. Давлат, унинг ҳокимият бошқарув тузилмалари тўғридан-тўғри хўжалик фаолиятига аралашшидан четда бўлиши керак. Бозор иқтисодиётининг ўзини ўзи тартибга солувчи механизмлари тобора катта роль ўйнайди. Давлатда, фақат иқтисодий дастур ва рағбатлантириш вазифалари қолади.

Иқтисодий ва ижтимоий жараёнларни давлат йўли билан тартибга солиш ҳаммага маълум дастурлар — молия, кредит, солиқ, валюта сиёсати, нархларни назорат қилиш ҳамда билвосита таъсир кўрсатишнинг бошқа чоралари ёрдамида амалга оширилади. Худди шу йўл билан ҳақиқий бозор муносабатларига ўтиш ва у учун зарур шароитлар яратиш мумкин.

Ўшбу даврида давлат халқ хўжалигининг, айниқса тарқиш ҳал қилувчи тармоқларнинг ҳаётий қобилиятини қўллаб қўватлаб нархларни тартибга солиш, имтиёзли соғиналар белгилаш, тўғридан-тўғри дотация бериш йўли билан реал ёрдам кўрсатади. Бозор хўжалигининг асосий талаблари ва шартларидан бири — эркин нархлардир. Аммо нарх сиёсати, айниқса ўшбу даврида, бозор тармоқларини қарор топтириш даврида мутлақо тартибга солиб турилмайдиган биронта ҳам давлат йўқ жаҳонда.

Давлатнинг бурчи таркиб топиб келаётган ишбилармонлик тузилмаларини қарор топтириш ва ривожлантиришга ёрдам кўрсатишдан иборат. Шу билан бирга давлат ўз тузилмалари орқали қаттиқ ислоҳот ишларини амалга ошириши, таркиб топган психологик ва бюрократик тузилмаларни йўқ қилади, бозор механизмини жорий этишга ушланади.

Бозор муносабатлари йўлига кирган кўпгина мамлакатларнинг тажрибаси давлат ҳар доим аҳолини ҳам, ишбилармонларни ҳам ислоҳотларга тайёрлаб келганлигидан ҳисоблат беради. Давлат уларни янгиликка яшашга маълум даражада ундаган ва рағбатлантирган. Шунинг ўзи билан бозорга тезроқ ва беозор киришга ёрдам берган.

Ички тузилмалар билан боғлиқ сиёсатни мақсадга мувофиқ амалга оширишда давлатнинг роли айниқса каттадир. Бу халқ хўжалигининг устувор соҳаларига инвестицияларни жалб қилиш учун имтиёзли шароит яратишгина эмас, балки марказлашган маблағларни янги истиқболли йўлга чиқариш қурилишларига йўналтириш ҳамдир.

Давлат ижтимоий-иқтисодий жараёнларга бевосита иқтисодийнинг давлат сектори орқали ҳам таъсир кўрсатади. Истиқболда унинг ҳиссаси жиддий равишда қисқаради. Давлат ихтиёрида фақат халқ хўжалигининг асосий ва стратегик аҳамиятга эга бўлган тармоқлари қолади. Булар ёқилғи, нефть ва газ саноати, электр энергетикаси, йўллар, темир йўл, ҳаво ва трубопровод транспорт, алоқа, сув ва газ таъминоти, ирригация иншоотлари қурилиши ва улардан фойдаланишдир.

6. Республиканинг барча фуқаролари ва юридик шахсларига ташаббус кўрсатиш ва ишбилармонликни ривожлантириш учун, хўжалик фаолиятининг қонун томонидан ман этилмаган барча турларини амалга ошириш учун

тенг имкониятлар яратиш. Монополияга қарши фаол сиёсат ўтказиш, соғлом рақобат муҳитини шакллантириш, меҳнатни рағбатлантириш механизмини яратиш ана шунга ёрдам бериши керак. Кўпгина мамлакатларнинг тажрибаси шунки кўрсатадики, иқтисодий ислоҳот халқ хўжалигининг барча соҳаларида баб-баравар тез амалга ошмайди. Ўзбекистон учун жуда муҳим аҳамиятга эга бўлган ижтимоий-иқтисодий ривожланишнинг устувор йўналишларини ажратиб олиш зарурдир, чунки уларни амалга ошириш республикани сифат жиҳатдан янги bosқичга кўтаради.

Биринчидан, қишлоқ хўжалиги ва у билан боғлиқ бўлган саноатга қайта ишлаш тармоқлари устун даражада ривожлантирилади. Иқтисодиётнинг аграр секторини ривожлантириш муаммоларини ҳал этиш Ўзбекистоннинг бозорга ўтишдаги бутун стратегиясини ҳал қилувчи бўғиндир. Бу қишлоқ хўжалигининг республика иқтисодий ва ижтимоий ҳаётидаги ролидан келиб чиқади. Аҳолининг 60 фоизи қишлоқ жойларида яшайди. Миллий даромаднинг 44 фоизидан кўпроғи бугунги кунда қишлоқ хўжалигидан олинади. Қишлоқ хўжалиги республика ҳаётини таъминлашнинг асоси, саноатнинг етакчи тармоқларини ривожлантириш учун, шунингдек, экспорт ресурслари ва валюта тушумларининг энг муҳим манбааларидандир.

Бугунги кунда қишлоққа ўзининг асл қадр-қимматини қайтармоқ зарур. Қишлоқ хўжалиги қайта туғилиши керак. Қишлоқ меҳнаткашларига ишонч бағишлаш керак. Ўзбекистон барча аҳолисининг турмуш даражаси қишлоқ аҳолисининг фаровонлигига, уларнинг меҳнат шижоатига боғлиқ. Деҳқон тўқ бўлса, бутун республика ҳам бадавлат бўлади.

Республиканинг бутун аграр сиёсатида ерга эгалик қилиш/ ҳақидаги масала айниқса муҳимдир. Бизнинг деҳқончилигимизнинг хусусияти шундаки, экин майдонларининг катта қисми, техника экинлари майдонининг аслида ҳаммаси — бу қудратли давлат ирригация тизими хизмат кўрсатадиган суғориладиган ерлардир. Республика аҳолиси зич яшайди, ер ёки сув бугуннинг ўзида етишмаяпти. Кслажакда, аҳоли тез кўпайиб бораётган шароитда бу муаммо айниқса кескинлашади.

Ерни товарга айлантириш аҳолининг ҳаётий таянчларини кўпоради, ер участкалари билан чайқовчилик қилишни келтириб чиқаради, деҳқонни эртанги кунга ишончдан

муҳрм қилади. Хусусий мулк бўлган ерга эгаллик қилиш учун ерлар мобайнида ҳукм суриб келган аёвсиз кураш қишлоқ бехад қийинчиликлар келтиргани яхши маълум. Ҳозирги босқичда ерга давлат эгалигини сақлаб қолиш, уни тизим-тороғ қилишга йўл қўймаслик керак. Бу суғориш ишчилигига ҳам тааллуқлидир.

Қишлоқда бозор муносабатларини ривожлантириш, деҳқонда ернинг эгаси эканлиги туйғусини қайта тиклаш мерос қила олиш ҳуқуқи асосида ерни абадий фомалиниш учун бериш йўлидан бориш керак. Энг муҳими қишлоқ хўжалигини юритишнинг шундай механизминини яратиш керакки, бу ҳар бир деҳқонга ўз меҳнатининг самраларидан мустақил баҳраманд бўлиш имкониятини бериши. Ана шундагина деҳқон ўзини ҳақиқатдан ҳам ернинг чинакам эгаси деб билади.

Қишлоқни қайта ўзгартириш демократик тарзда амалга оширилади. Деҳқон қалбига яқин ва тушунарли бўлган меҳнатни ташкил этиш шакллари тиклаш зарур. Шарқда одимлар асрлар давомида жамоа-жамоа бўлиб яшашган ва меҳнат қилишган. Аграр ислоҳотнинг дастлабки босқичида қишлоқда ишлаб чиқаришнинг том маънодаги кооператив шакллари қайта тиклаш вазифаси қўйилади. Қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришни ёппасига давлат тасарруфидан чиқаришдан воз кечиш бизнинг қатъий позициямиздир.

Биринчи навбатда, зарар келтирадиган давлат хўжаликларини (совхозларни) жамоа хўжаликларига (колхозларга) айлантириш устувор йўналишдир. Кейинчалик жамоа хўжаликларининг ўзлари ҳам йирик кооператив хўжаликларга айланади ва уларнинг асосини деҳқон (фермер) хўжаликлари, кичик корхоналар, катта бўлмаган кооперативлар, оилавий пудрат ва ижара жамоалари ташкил этади. Жамоа хўжалиги бошқаруви ва деҳқон хўжаликлари ўртасида шартнома муносабатлари бўлиши керак. Жамоа хўжалиги уларнинг ривожланишини рағбатлантирмоғи лозим. Унинг асосий вазифаси турли хил хизматларни ташкил этишдан, зарур техника, минерал ўғитлар, уруғлик жамғармаси билан таъминлашдан, ерларнинг унумдорлигини ошириш чора-тадбирларини амалга оширишдан, ирригация ишларини йўлга қўйишдан иборат бўлиши лозим.

Етарлича самара бермаётган пахта ва бошқа қишлоқ хўжалик экинларидан бўшаб қолаётган ерларни деҳқон (фермер) хўжаликларини ташкил этишга, шахсий томорқа

участкаларини кенгайтиришга бериш йўли бундан кейин ҳам давом эттирилади. Кейинги йилларда 2,5 миллион оила биринчи марта ер участкалари олдилар ва ўз ер участкаларини кенгайтирдилар. Олинган ерларнинг умумий майдони эса 550 минг гектардан ошиб кетди. (Маълумот учун: 1990 йил 1 январда унинг ҳажми ҳаммаси бўлиб 205 минг гектарни ташкил қиларди.) Томорқа участкаларининг ўртача ҳажми 20 сотихдан ошди. Бу қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари етиштиришни кўпайтириш, меҳнат талаб этадиган янги соҳаларни ташкил этиш ҳамда қишлоқ аҳолисининг даромадларини ошириш имконини берди. Шахсий томорқалар ҳажминини янада кенгайтириш ва уларни 0,25 гектарга етказиш назарда тутилмоқда.

Аграр сийёсатининг асоси — давлатнинг қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришини тўғридан-тўғри бошқариб беришидан воз кечишдир. Хўжаликлар, деҳқонларнинг ўзи экин майдонлари тузилмасини белгилашлари керак. Мажбурий маҳсулот етказиб беришлар улушини камайтириш йўли изчил давом эттирилади. Деҳқон маҳсулотларни тобора кўпроқ ўз хоҳишича, эркин (шартнома) нархлари бўйича сотиши мумкин бўлади.

Умумдават эҳтиёжлари учун етказиб бериладиган маҳсулотларга адолатли чегараланган харид нархлари белгилаш муҳим рағбатлантирувчи омил ҳисобланади. Кейинги икки йил ичида амалда қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг барча турларига харид нархлари жиддий равишда оширилди. Фақат пахтанинг харид нархи 6 баравар ошди. Қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари нархини sanoat маҳсулотлари нархига мувофиқ келтириш юзасидан бошқа тадбирларни ҳам амалга ошириш мўлжалланган. Қишлоқ билан sanoat ўртасидаги мувозанатни тиклаш фурсати етди.

Иқтисодий тартибга солиш билан бир қаторда давлат солиқлардан озод қилиш, мақсадли дотациялар орқали ҳам қишлоқ хўжалигига тўғридан-тўғри ёрдам кўрсатади. Бутун дунёда қишлоққа дотация бериш мавжуддир.

Қишлоқ таркибини тубдан қайта кўриб чиқиш керак бўлади. Хўжаликлар хом ашёни эмас, балки пахта толаси, уруғлик, қайта ишланган бошқа маҳсулотларни сотишлари керак. Бу меҳнат натижаларидан тўлароқ фойдаланиш, олинган даромадни адолатли тақсимлаш имконини беради. Қишлоқда, биринчи навбатда, ишчи кучлари ортиқча

бўлган жойларда кичик мустақил корхоналарнинг кенг тармоқли қайта ишлаш шохобчаларини ташкил этиш зарурдир.

Қишлоқ турмуш даражасини шаҳар турмуш даражасига қалдир кўтариш бутун аграр сиёсатнинг жуда муҳим вазифасидир. Қишлоқларимиздаги ижтимоий аҳволни яхшилаш, уларни сув ва газ билан таъминлаш дастурларини ривобга чиқариш — бу сиёсий мазмунга эга бўлган давлат аҳамиятига молик вазифадир.

Иккинчидан, бозор таркибини шакллантиришга ва уни изчил ривожлантиришга ҳар томонлама ёрдам кўрсатилади.

Тадбиркорларнинг ҳуқуқларини ишончли кафолатлашнинг таъминлайдиган ҳуқуқий асосни шакллантириш биринчи даражали вазифадир. Маъмурий-буйруқбозлик тизимининг ўзини оқламаган лаёқатсиз томонларидан воз кечмоқликкор. Уларни бозор муносабатлари механизмнинг самарали ва амалий жиҳатлари билан алмаштирмоқ лозим.

Бозор иқтисодиётига босқичма-босқич ўтиш бозорнинг кенг тармоқли инфраструктурасини ташкил этишни талаб қилади. Авваламбор, банк-кредит тизимини мустаҳкамлаш, бериладиган кредитлар турларини ва инвестиция лойиҳаларини амалга оширишда банкларнинг иштирок этишини кенгайтириш зарурдир. Шартнома тизимини янада кенгайтириш, биржа фаолиятини такомиллаштириш, тижорат марказлари, савдо уйлари, воситачилик фирмалари ва бошқаларнинг ишини ташкил этишни яхшилаш муҳим аҳамиятга эгадир.

Суғурта ва аудиторлик хизматларининг, юридик ва консалтинг ташкилотларининг, шунингдек, бозор иқтисодиёти шароитида ишлашга қобилиятли бўлган мутахассислар тайёрлайдиган ҳар хил марказлар ишини фаоллаштириш бозор шароитларида тадбиркорларнинг барқарор ишлашига кўмаклашади.

Солиқ тизими ҳам бозор инфраструктурасининг таркибий қисми ҳисобланади. Уни ҳали чинакамига ташкил этишга тўғри келади. Солиқ хизмати фақат солиқ тўплаш идорасигина бўлиб қолмасдан, балки тадбиркорларга уларнинг молиявий фаолиятини ташкил этишда ҳамда молия интизомига риоя қилинишида кўмаклашиши керак.

Монополияга қарши кураш чораларини кўриш, маҳсулот етиштирувчининг истеъмолчи устидан ҳукмрон-

лик қилишига барҳам бериш иқтисодиётнинг самарали ривожланишига, бозорнинг товарлар ва хизматлар билан тўлиши вазифасига жавоб беради. Айрим корхоналар ва тижорат тузилмаларининг яккахонлик мавқеини тугатиш нархларнинг суъий равишда ошириб юборилиши, монопол юқори даромадлар олинишига қарши турувчи соғлом рақобат муҳитини шакллантириш имконини беради.

Давлат мулкани давлат тасарруфидан чиқариш ва хусусийлаштириш кўп укладли бозор иқтисодиётини шакллантиришда муҳим ўрин тутishi керак. Давлат тасарруфидан чиқариш ва хусусийлаштириш жараёнини меҳнат жамоаларининг манфаатларини ҳисобга олган, ижтимоий адолат принципларига риоя қилган ҳолда, давлат ва жамоатчиликнинг қаттиқ назорати остида, тасдиқланган махсус дастурлар асосида аста-секин амалга ошириш назарда тутилмоқда. Биринчи навбатда зарар кўриб ишловчи корхоналар, уй-жой фонди, маиший хизмат кўрсатиш соҳаси корхоналари ва ташкилотлари, савдо, умумий овқатланиш, маҳаллий саноат хусусийлаштирилиши керак. Бошқа тармоқлардаги корхоналарни хусусийлаштириш жараёни устун даражада ижарага бериш, акциялаштириш, корхоналарнинг жамоа мулки шаклига ўтиши принциплари асосида амалга оширилади.

Давлат тасарруфидан чиқариш ва хусусийлаштиришни амалга оширишдан олдин чуқур таҳлилий изланишларни бажариш, шу йўлни босиб ўтган мамлакатларнинг тажрибасини ўрганиш лозим. Афсуски, ҳатто мутахассисларда ҳам хусусийлаштириш жараёнининг ўзиёқ ишлаб чиқариш самарадорлигини оширишга, юқори даромад олишга олиб келади, деган тасаввур ҳосил бўлган. Амалиёт билан биринчи марта дуч келишдаёқ бундай тасаввур барбод бўлади. Одатда, зарар кўриб ишлайдиган корхоналар техника билан дуруст жиҳозланмаган бўлиб, буюртмалар мажмуи йўқ ва ҳатто хусусийлаштирилгандан кейин ҳам улар илғор технология билан қуролланган, мустаҳкам хўжалик алоқаларига ва барқарор молиявий мавқега эга бўлган корхоналар билан рақобат қилишга қодир эмас.

Бошқа бир нарсани ҳам эътиборга олиш муҳим — ўзгариб турадиган бозор иқтисодиётини яхши биладиган, маркетинг, менежмент, молия ва кредит масалаларини тушунадиган, тайёргарлик кўрган менежер, ишбилармон

кадрларга эга бўлмай туриб ўйламай-нетмай корхоналарни давлат тасарруфидан чиқариш, малакасиз қўлларга топшириш, уларни барбод бўлиш хавфи остида қолдириш мумкин эмас. Шу боисдан хусусийлаштириш ҳам ёппасига коллективлаштириш сингари кампаниябозлик, бирон-бир ишлаб чиқариш турини ким тезроқ хусусийлаштиради қабилидаги мусобақа йўли билан ўтказилишига асло йўл қўйиб бўлмайди. Давлат тасарруфидан чиқариш ва хусусийлаштириш жараёни бозор иқтисодиётига ўтиш учун зарур бўлган бошқа шарт-шароитларни вужудга келтириш билан боғлиқ ҳолда изчил ва қар томонлама ёндашувни талаб қилади.

Кичик тадбиркорликнинг янги иш жойлари ташкил этиш, озиқ-овқат маҳсулотлари ва товарлар билан таъминлаш, бозор конъюнктурасининг ўзгаришига тезда мослаша олиши имкониятини ҳисобга олиб, турлича мулк шаклларидаги унча катта бўлмаган корхоналарни ривожлантиришга қар томонлама ёрдам кўрсатилади.

Учинчидан, иқтисодиёт барқарор мавжуд бўлган шароитдагина бозорга муваффақиятли ўтиш мумкин. Вужудга келган вазият тангликни бартараф этиш учун шошилинч, баъзан нооммабоп чора-тадбирлар кўришни, ишлаб чиқариш ҳажмлари пасайиб кетишининг олдини олишни, пулнинг қадрсизланишини тўхтатишни, аҳоли турмуш даражасининг кескин ёмонлашиб кетишига йўл қўймасликни талаб қилади.

Иқтисодиётни барқарорлаштириш — бу бозорни шакллантириш йўлидаги зарурий ва муқаррар босқичдир. Уни таъминлаш учун қуйидагилар зарурдир:

— Республика бюджети тақчиллигини чеклашга ва уни изчил равишда энг кам даражага келтиришга қаратилган қаттиқ молиявий сиёсат олиб бориш. Бошқарув аппаратини кескин камайтириш, зарар кўриб ишловчи корхоналарга дотациялар беришда давлат маблағлари сарфланишини янада қисқартириш. Бюджет маблағлари кечиктириб бўлмайдиган энг зарур давлат ва ижтимоий эҳтиёжларга берилиши керак. Солиқ сиёсатининг вазифаси — бир томондан, бюджет даромадларининг барқарор сафарбарлигини таъминлашдан, иккинчи томондан — корхоналарни республика учун зарур бўлган маҳсулотлар ишлаб чиқаришни кўпайтиришга рағбатлантиришдан иборат;

— кредит-банк тизимини, пул муомаласини мустақамлаш, валюта муносабатларини тартибга солиш.

Банкларнинг кредитлари халқ истеъмоли моллари, бинокорлик материаллари ва бошқа ҳаётий муҳим маҳсулотларни ишлаб чиқаришни кўпайтириш шарти билан берилади. Шу билан бирга асоссиз кредит эмиссиясига йўл қўймаслик қатъий тўтилган йўлдир. Нақд тўлов маблағлари муомаласини тартибга солиш ҳам пул муомаласининг соғломлашишига кўмаклашади. Бир вақтнинг ўзида ўзимизнинг миллий валютамизни жорий этиш бўйича тайёргарлик ишлари олиб борилади. Миллий валюта биринчи босқичда товар массаси билан ишончли равишда мустаҳкамланган, дунё валютаси билан боғланган ва кафолат топган ҳолда республикада алмаштириладиган бўлади;

— ишлаб чиқаришнинг ниҳоят даражада пасайиб кетишига, оммавий ишсизликка йўл қўймаслик. Ишлаб чиқариш фаолиятини рағбатлантириш учун шароитлар яратиш зарурдир. Республиканинг ишлаб чиқариш, қурилиш ва илмий имкониятларини сақлаб қолиш муҳимдир;

— эркин нархларга ўтилишидан иборат умумий йўлда товарларнинг алоҳида муҳим турлари тор доираси нархларининг давлат томонидан назоратга олиниши сақланиб қолади. Энг зарур озиқ-овқат маҳсулотлари, дори-дармонлар, болаларга мўлжалланган бир қанча буюмларнинг chegarаланган нархлари, норма билан бериш ҳисобига улар билан аҳолини кафолатли таъминлаш ички истеъмол бозорини ҳимоя қилиш, товарларни сотиб олишда аҳолига катта имкониятлар бериш манфаатларига хизмат қилади;

— пулнинг қадрсизланишига қарши амалий чора-тадбирлар кўриш, аҳолининг ижтимоий ночор табақаларини давлат йўли билан ҳимоя қилишнинг ишончли тизимини яратиш, халқ таълими, соғлиқни сақлаш, фан, маданият ва санъат ходимларининг моддий аҳволини мустаҳкамлаш.

Тўртинчидан, Ўзбекистон иқтисодийётининг бир томонлама — хом ашёвий йўналишига қатъий барҳам бериш республика ички сиёсатининг энг муҳим стратегияси ҳисобланади. Фақат хом ашё етиштирувчи ва сотувчи ўлка сурункали ночорликка гирифтор бўлади. Асосий ва-зифа — халқ хўжалигини чуқур таркибий қайта қуришни амалга оширишдир. Барча ресурсларимизни ҳисобга олган ҳолда Ўзбекистоннинг иқтисодий ва сиёсий мустақиллигини таъминлаш имконини берувчи тузилмани вужудга келтириш бизнинг мақсадимиздир.

Республика иқтисодиётини таркибий қайта қуриш юзасидан ишлаб чиқиладиган чора-тадбирлар қуйидаги вазифаларни ҳал этишга бўйсундирилгандир:

— республика аҳолисининг озиқ-овқат маҳсулотларига, талаб катта бўлган товарларга, айниқса болалар ва катта ёшдагиларга мўлжалланган товарларга бўлган биринчи навбатдаги эҳтиёжларини таъминлаш;

— ўз ишлаб чиқаришимизнинг МДҲнинг бошқа республикаларидан ва импорт бўйича келтириладиган хом ашё, ёқилғи, комплектловчи буюмлар, технологик асбоб-ускуналарга, шунингдек, республика ўзи ишлаб чиқаришга қодир бўлган тайёр маҳсулотларга қарамликни камайтириш;

— тез ўсиб бораётган меҳнат ресурсларини, биринчи навбатда, ёшларни иш билан оқилона таъминлаш, халқни тарихий анъаналари ва кўникмаларига, техника тараққиётининг замонавий талабларига жавоб берувчи иш жойларини ташкил этиш;

— қишлоқ хўжалиги хом ашёси ва минерал ресурсларни чуқурроқ қайта ишлаш, рақобатга бардошли тайёр маҳсулот ишлаб чиқаришга йўналтирилган технологик циклни тугалланганлиги даражасини ошириш;

— илғор технологияларга, ишлаб чиқаришнинг замонавий тузилмаларига қатъий ўтиш минерал ресурсларни комплекс қайта ишлаш ва кўп билим талаб қиладиган тайёр маҳсулотлар ишлаб чиқариш бўйича тармоқлар тизимини шакллантиришни талаб қилади;

— қишлоқ хўжалиги машинасозлигини деҳқон (фермер) ва томорқа хўжаликлари, чорвачилик ҳамда озиқ-овқат экинларини қайта ишлаш учун техника ва кичик механизация воситалари ишлаб чиқаришга қайта ихтисослаштириш;

— республиканинг экспорт имкониятларини кучайтириш, унинг валюта билан тўлаш қобилиятини мустаҳкамлаш.

Халқ хўжалигининг хом ашёвий йўналишини бартараф этиш республика иқтисодиётининг барқарор ва жўшқин ривожланишини таъминлаш имконини беради, иш билан таъминланмаган ишчи кучларини ишлаб чиқаришга жалб этишга, кадрларнинг касб-корлик савиясини оширишга, маҳсулотларни келтириш ва четга чиқаришни мутаносиблаштиришга кўмаклашади, энг асосийси — Ўзбекистоннинг

мустақиллиги, унинг халқи турмуш даражасининг ўсиши учун ишончли кафолатлар яратади.

Бешинчидан, бозорнинг ўзгарувчан шароитларида меҳнат қилишга лаёқатли бўлган ўзимизнинг юқори малакали маҳаллий кадрларимизсиз Ўзбекистоннинг мустақиллигини тасаввур қилиш қийин. Нафақат умумий маълумот ва тарбияни, балки кадрларнинг касб-корга йўналиш олишини, уларни тайёрлаш, қайта тайёрлаш ва малакасини оширишни ўз ичига олувчи ягона узлуксиз миллий таълим тизимини яратиш вазифаси қўйилмоқда. Бунда Ўзбекистоннинг ўзига хос хусусиятлари, халқнинг миллий-руҳий турмуш тарзи, таълимдаги бутун жаҳон ва Шарқ тажрибасининг энг яхши ютуқлари ҳар томонлама эътиборга олинishi керак. Олий ва ўрта махсус таълимнинг бутун тизимини тубдан қайта қуриш, талабалар ўқийдиган мутахассисликлар таркибини жиддий ўзгартиш керак бўлади. Ўқув юртларининг янги шакллари — гимназиялар, лицейлар, коллежлар ривожланади. Малакали ишчи кадрлар тайёрлаш тизими янги хусусиятларга эга бўлади. Иқтидорли ёшларни хорижий мамлакатларнинг етакчи ўқув, илмий марказлари ва фирмаларига ўқишга ва стажировкага юборишга муҳим аҳамият берилади.

Замонавий бозорга ўтишга доир мўлжалланган чоратадбирлар мажмуини амалга ошириш республиканинг ижтимоий-иқтисодий ривожланишида, унинг янги индустриал мамлакатлар сафига қўшилишида чуқур сифат ўзгаришларига олиб келади ҳамда Ўзбекистон иқтисодий, сиёсий ва маънавий мустақиллигининг ишончли кафолатларини беради.

МУСТАҚИЛ ЎЗБЕКИСТОННИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ МАЪНАВИЙ-АХЛОҚИЙ НЕГИЗЛАРИ

Ўзбекистонни янгилаш ва ривожлантиришнинг ўз йўли тўртта асосий негизга асосланади. Бу негизлар:

- умуминсоний қадриятларга содиқлик;
- халқимизнинг маънавий меросини мустаҳкамлаш ва ривожлантириш;
- инсоннинг ўз имкониятларини эркин намоён қилиши;
- ватанпарварлик.

Мустақил Ўзбекистоннинг куч-қудрати манбаи — халқимизнинг умуминсоний қадриятларга содиқлигидир.

Халқимиз адолат, тенглик, аҳил қўшничилик ва инсонпарварликнинг нозик куртакларини асрлар оша авайлаб-асраб келмоқда. Ўзбекистонни янгилашнинг олий мақсади ана шу анъаналарни қайта тиклаш, уларга янги мазмун бағишлаш, эминимизда тинчлик ва демократия, фаровонлик, маданият, виждон эркинлиги ва ҳар бир кишини камол топтиришга эришиш учун зарур шарт-шароит яратишдир.

Инсонпарварлик — бу ўзбек халқи миллий руҳиятининг ажралмас фазилатидир. Шафқатсизлик ва зўравонлик унинг табиатига ётдир. Бизнинг халқимиз ўзининг воқеаларга бой кўп минг йиллик тарихи давомида кўп нарсаларни бошидан кечирди — маданият, илм-фан, ўз давлатчилиги ютуқлари нашидасини сурди, ўзаро низолар, бегоналар асорати аламини тортди, энг яхши ўғил-қизларидан жудо бўлди. Лекин тарихнинг ўйини ҳам, омонсиз жангу жадаллар ҳам, табиий офатлар ва очлик ҳам халқимизнинг инсонийлик табиатига доғ туширолмади. Ўзбек оиласида бугунги кунда яхшилик ва ёруғлик, болаларга меҳр, катталарга ҳурмат, яқинларга ва бошқаларнинг қайғусига ҳамдардлик мужассамлашгандир.

Ўзбекистон Шарқ маданиятининг энг яхши анъаналари йўлидан бориб, меҳмондўстлик ва аҳил дўстлик эшигини кенг очди, бадарға қилинганлар, ватанидан жудо бўлганлар, урушлар ва таъқибларнинг қурбонлари ҳар доим Ўзбекистонда бошпана топганлар, халқимизнинг меҳрибонлигидан баҳраманд бўлганлар. "Сен етим эмассан" — Улуғ Ватан уруши йилларида ўзбек қалбидан ота-онасидан ва киндик қони тўкилган хонадонидан жудо бўлган болаларга қарата ана шу юрак сўзлари янгради. Ўша кезларда халқ шоири Ғафур Ғулом қуйидаги дардли сўзларини ёзган эди:

Сен етим эмассан,
 Тинчлан, жигарим,
 Қуёшдай меҳрибон
 Ватанинг — онанг,
 Заминдай вазмину
 Меҳнаткаш, мушфиқ,
 Истаган нарсангни тайёрлагувчи
 Халқ бор — отанг бор.

Хонадонимиз бошига ташвиш тушганда ва 1966 йил миллиласи Тошкентни вайрон этганда уни қайта тиклашда ўзбекистонликларга қардош халқлар ёрдамга келдилар.

Ўзбекистон 120 дан ортиқ халқ вакиллари учун ўз уйидек бўлиб қолди. Шунинг учун ҳам улар ўзбек халқига азиздир. Ҳозирги мураккаб вақтда ҳам ана шуларнинг ҳаммаси муқаддас хотира сифатида сақланиб, бизни Тарих ва Абодият олдида янада донороқ ва янада инсонийроқ қилмоқда.

Диёримиз кишилари қадим замонлардан ўзларига маълум бўлган Инсоният билан ҳамфикр бўлиб келдилар, яқиндан алоқа боғлаб яшадилар. Бунга кўпдан-кўп мисоллар бор. Осиёнинг қаъридан Яқин Шарққа, Оврупога ва Африкага олиб борадиган Буюк Ипак йўли, бутун маданий оламга таниқли олимлар ва мутафаккирлар, Самарқанд, Бухоро, Шаҳрисабз, Хива сингари давлатлар ва шаҳарлар яратувчилари бўлмиш улуғ аждодларимизнинг ижодиёти ўзининг улуғворлиги ва гўзаллиги билан ҳозиргача ҳаммани лол қолдирмоқда. Бизнинг халқимиз авлоддан-авлодга, аждодлар заминига чуқур мсҳр қўйиб, ҳар доим яқин ва узоқ халқлар тақдирига бефарқ қарамаган. Янги замонда, бизнинг куларда эса пойтахтимиз Тошкент энг муҳим давлатлараро мулоқотлар ўтказиладиган жой бўлиб қолди, мамлакатлар ва халқларнинг ярашишига ёрдам берди. Жамоат арбоблари ва ёзувчиларнинг халқаро Тошкент учрашуви, фестиваллар ва илмий анжуманлар ҳар доим дўстлик ва маданиятнинг ёрқин тимсоли бўлиб қолади.

Ўзбекистоннинг мустақиллиги, унинг дунё кўз ўнгидаги очиқлиги шундай бир серунум тупроқки, бизнинг маънавий имкониятларимиз унда тобора тезроқ унади, давлатларгина эмас, балки жамоатчиликнинг ҳам муттасил кенгайиб бораётган халқаро алоқаларига суянади. Бугунги кунда ҳур ва озод халқимиз барча халқлар ва давлатлар томонидан яратилган маърифатда, фан ва техникада, маданият ва санъатда нимаики янги ва илғор жиҳатлар бўлса, шунга дадиллик билан интилмоқда. *Ўзбек диёрида, тарихда кўп марта бўлганидек, яна янгидан ўзимизнинг бетакрор ва илғор, иқтидорли ва энг муҳими — инсонларга керакли қадриятларимиз барпо этилади.*

Инсон ҳуқуқлари ва демократия сингари умумбашарий қадриятлар республикамизнинг миллий-давлатчилик манфаатларига, халқимизнинг ўзига хослигига, унинг анъаналарига тўла мос келади. Инсон ҳуқуқлари бизнинг жамиятимизда қонуналар билангина эмас, балки халқнинг ўз

ини, унинг ахлоқий тажрибаси, меҳр-шафқати ва сезгирлиги билан ҳам мустаҳкамланади.

Инсоннинг энг устувор ва муқаддас ҳуқуқларидан бири — бу тинч яшаш ҳуқуқидир. Давлат ва жамиятнинг оурчи ана шу ҳуқуқни барча қонуний воситалар билан қишлоқлаб беришдир. Бу ҳуқуқни амалга ошириш — давлат ва жамиятни демократиялаштиришнинг энг муҳим шартидир. Демократиянинг инсонпарварлиги шу билан оқилланади. У ёки бу ғоялар ёхуд муайян кучлар манфати учун инсон қонини тўкишга, одамлар ўз фарзандлари ҳаётидан хавотирланиб яшашига йўл қўйиб бўлмайди. Ўзбекистон ер юзининг ҳамма минтақаларидаги барча қарама-қарши кучларни тинчликка даъват этиб келган ва ҳозир ҳам шунга даъват қилмоқда. Шунинг эса тутаюқлики, инсонларнинг ҳалок бўлиши энг эзгу ва ажойиб интилишларга хос бўлган инсонпарварлик мақсадларини қадрсизлантиради.

Бутун дунё ягона ва ўзаро боғлиқдир. Бизнинг муштарак бурчимиз ер юзини болаларимиз ва набираларимизга обод ва бахтиёр яшашлари учун муносиб қилиб қолдиришдир. Ўзбекистон энг оғир қийинчиликларга дуч келди. Ўрта Осиё минтақасининг сув ресурслари тугаш олдида. Оролнинг экологик ҳалокати жаҳон миқёсидаги фожиаси деб ташвиш билан эътироф этилмоқда. Бу фожияни Ўзбекистон ва унинг қондош-қардош қўшнилари якка ҳолда даф этолмайдилар.

Яшаш муҳити, табиат ва маънавият экологияси бир-биридан ажралмасдир. Бизнинг ота-боболаримиз кишилар билан учрашганда ёки хайрлашганда, аввало, чин юракдан мустаҳкам саломатлик тилашган. Сиҳат-саломат бўлишнинг анъанавий қадрини қайта тиклаш ва оила қадри билан шарафли бир ўринга қўйиш керак. Бизнинг заминимиз баҳодирлар ва ҳимоячиларимиз бўлган полковлар ва ботирларга азалдан бой ва уларни меҳр билан парвариш қилиб келмоқда. Бугунги кунда ҳамма жойда спортнинг миллий турлари қайта тикланмоқда. Ўзбекистон халқаро спорт ҳамжамиятида дадиллик билан ўзини кўрсатмоқда. Биз Тошкентда ёшлик ва саломатликнинг, тинчликнинг абадий ва улуг тимсоли бўлган Олимпия ўйинларини ўтказишга тайёрмиз.

Ўзининг саломатлиги ҳақида шахсан ғамхўрлик қилиб бориш маданиятини ёшликдан, оила, мактаб, маҳалла.

соғлиқни сақлаш тизими, жисмоний тарбия ва спортнинг кўмагида сингдириш керак. Шуниси муҳимки, одамлар сўзда эмас, балки амалда ўз саломатлигининг қадрига етиб, уни миллий бойлик сифатида авайлаб-асрасинлар.

Мустақил давлатда, тинчлик ва осойишталикда, гоёвий чалкашликлар ва "темир парда"дан халос бўлиб, биз умум-башарий қадриятларнинг энг биринчи асоси бўлган халқ инсонпарварлиги чашмаларидан қадам-бақадам баҳраманд бўлмоқдамиз. Айни шу ҳол тараққиёт йўлидан дадил боришимиз ва бутун Инсоният билан бирлигимизнинг энг мустаҳкам кафолатидир. ✓

Халқнинг маънавий руҳини мустаҳкамлаш ва ривожлантириш — Ўзбекистонда давлат ва жамиятнинг энг муҳим вазифасидир. Маънавият шундай қимматбаҳо мевани, у бизнинг қадимий ва навқирон халқимиз қалбидан бутун Инсониятнинг улкан оиласида ўз мустақиллигини тушуниб етиш ва озошликни севиш туйғуси билан биргаликда етилган. Маънавият инсонга она сути, ота намунаси, аждодлар ўғити билан бирга сингади. Она тилининг буюк аҳамияти шундаки, у маънавият белгиси сифатида кишиларни яқин қилиб жипслаштиради. Табиатга яқинлик, жонажон ўлканинг бениҳоя гўзаллигидан баҳраманд бўлиш маънавиятга озиқ беради, кучайтиради. Маънавият ўз халқининг тарихини, унинг маданияти ва вазифаларини чуқур билиш ва тушуниб етишга суянгандагина қудратли кучга айланади. Тарихга мурожаат қилар эканмиз, бу халқ хотираси эканлигини назарда тутишимиз керак. Хотирасиз баркамол киши бўлмаганидек, ўз тарихини билмаган халқнинг келажаги ҳам бўлмайди.

Маънавият турли халқлар ва мамлакатлар кишиларини қон-қардош қилади. Уларнинг тақдирини ўзаро ҳурмат асосида яқинлаштиради. Бизнинг маънавиятимиз асрлар давомида миллион-миллион кишилар тақдири билан шаклланган. Уни ўлчаб ҳам, поёнига етиб ҳам бўлмайди. У — инсон учун бутун бир Олам.

Маънавият инсонга ҳаводек, сувдек зарур. Саҳродаги сайёҳ ҳар доим булоқдан чанқоғини босади. Худди шунингдек инсон ҳам неча-неча азоблар ва қийинчиликлар билан маънавият чашмасини излайди. Ер, оила, ота-она, болалар, қариндош-уруғлар, кўни-қўшнилар, халқ, мустақил давлатимизга садоқат, инсонларга ҳурмат, ишонч, хотира, виж-

дон, эркинлик — маънавиятнинг маъноси ана шундай жуда кенг. Инсон уни Инсон даражасига кўтарадиган асосларнинг асосини ўз ақли билан том маънода қамрай олмайди. Инсон ўзини халқининг бир зарраси деб сезгандagina, у ҳақда ўйлаб, меҳнат қилиб яшагандагина маънавият билан туташади. Бизнинг одамларимиз Ватандан узоқлашганда жуда изтироб чекадилар, чунки уларнинг маънавият чашмаси гўё узоқлашиб кетгандек бўлади. Шунинг учун ҳам халқ Ватандан йироқликни оғир қабул қилади, чунки унда ҳар бир қадрдон киши учун қайгурадиган умумий қалб бор.

Маънавият — тақдирнинг эҳсони эмас. Маънавият инсон қалбида камол топиши учун у қалбан ва виждонан, ақл ва қўл билан меҳнат қилиши керак. Бу хазина инсонга ҳаётда барқарорлик бағишлайди, унинг қарашлари шунчаки бойлик орттириш йўлида кун кўришга йўл қўймайди, фожиалар вақтида омон сақлаб қолади ва моддий қийинчилик кунларида иродани мустаҳкамлайди. Халқимизнинг хотираси ажойиб номларга бой. Бутун жаҳонга машҳур бўлган Беруний, Ал-Хоразмий, Ибн Сино, Имом Бухорий, Ат-Термизий, Аҳмад Яссавий, Улуғбек, Навоий ва бошқа кўпгина алломалар маънавияти кенг ва айни вақтда қисман оғир бўлган сиймолардир. Улар ўзларини ҳақиқатгагина ва ўзи ҳақиқат бўлган халққа бағишладилар. Буюк аждодларимизнинг улуг номлари, халқ хотираси ва унинг тақдир муносиб давом этишга лойиқдир.

Один одамларга моддий бойлик бериш, сўнгра маънавий тўғрисида ўйлаш керак, дейдиганлар ҳақ бўлмасалар керак. Маънавият — инсоннинг, халқнинг, жамиятнинг, давлатнинг куч-қудратидир. У йўқ жойда ҳеч қачон бахтсизлик бўлмайди. Нафақат кўҳна тарих, балки янги тарих ҳам бунинг кўплаб мисолларини беради.

Маънавиятни мустаҳкамлаш учун меҳнат ва маблағни пинҳон келажакка болта уриш демакдир. Ватан ва жаҳон маданиятининг, адабиёт ва санъатнинг ютуқлари ҳар бир одамга етиб бориши учун оиланинг моддий таъминланганлигини қатъий назар қулай шароитлар яратиш талаб этилади. Ижодий ходимларнинг маънавий кучига эркинлик бериш, уларга ҳар томонлама ёрдам кўрсатиш ҳам катта аҳамиятга эгадир.

Миллий маданиятнинг ўзига хослигини тиклашга алоҳида татибор берилиши керак. Шу билан бирга миллий

Ўз-ўзини англашнинг тикланиши жаҳон инсонпарварлик маданияти ва умумбашарий қадриятлари идеалларидан, бизнинг кўп миллатли жамиятимиз анъаналаридан ажралиб қолиши мумкин эмас.

Таълим Ўзбекистон халқи маънавиятига яратувчилик фаоллигини бахш этади. Усиб келаётган авлоднинг барча энг яхши имкониятлари унда намоён бўлади, касб-кори, маҳорати узлуксиз такомиллашади, катта авлодларнинг доно тажрибаси англаб олинади ва ёш авлодга ўтади. Ёшлар, уларнинг иқтидорлилиги ва билим олишга чанқоқлигидан таълим ва маънавиятни тушуниб стиш бошланади.

Бизнинг давлатимиз мутахассислар тайёрлашнинг илғор жаҳон тажрибасини кенг жалб этади. Ва, энг аввало, бевосита Ўзбекистоннинг ўзида юқори сифатли таълим учун шароитлар яратади. X — XII ва XIV — XVI асрларда Мовароуннаҳр маданияти гуллаб-яшнаган даврда бу ердаги кўплаб шаҳарларда олий ўқув юртлари бўлиб, илмий марказлар ҳисобланар эди. Ҳозирги вақтда бу қутлуғ анъана тикланмоқда. Бизнинг халқимизнинг доимий фазилати бўлган ҳақиқатни билиш йўлидаги саботни фан, техника, технология, бошқарув ва информатикада эришилган жаҳон ютуқларини ўзлаштиришга йўналтириш керак бўлади. Фақат ана ўшандагина Ўзбекистон ўзининг барча бойликларининг чинакам эгаси ва ҳақиқий маданий давлат бўлади.

Инсоннинг ўзи ва ўз оиласининг бахт-саодати йўлида меҳнат қилишга шахсан тайёр эканлиги унинг ички имкониятларини ташкил этади. Бизнинг кўламди ижтимоий-иқтисодий ниятларимиз халқимизнинг меҳнатсеварлигидан келиб чиқади. Ҳар бир фуқаронинг мустақил давлат билан мағрурланиши унинг ўз давлатининг мустақамланиши ва гуллаб-яшнаши учун шахсий ҳисса қўшишга тайёрлигидандир. Фақат мана шуандагина фуқаро давлатнинг ишончли таянчига айланади.

Шахс имкониятлари бизда жуда чуқур ирсий асосларга эгадир. Республикамизда жаҳон фани ва техникаси, фалсафа ва ҳуқуқ ютуқларини эгаллаб олган ва шу билан бирга ўз халқига яқинликни сақлаб қолган кишилар жуда кўпдир. Бундай кишилар Ўзбекистоннинг XXI аср сари ташлаган қадамида бизларнинг кашшофларимиздир. Айнан

Ўшлар жамиятининг энг ташаббускор негизини ташкил этиши бутун халққа ижобий таъсир кўрсатади, унинг ўз вазифа ширини бахш этади.

Ўтказилган ислохотлар республика фуқароларининг меҳнат ширини, ишбилармонлиги ва фидойилигини намойиш этиши уларга янги имкониятлар очиб беради. Тобора кўпроқ кишилар иқтисодий мустақиллик кўрсатмоқдалар, ўз кўчларини, қобилиятларини ва билимларини фойдали суратда қўлдан пулларини изламоқдалар. Ўз-ўзини ривожлантириши, унинг камол топтиришига бўлган интилиш инсоннинг сурурини, унинг ҳақиқий фазилатларини юксалтиради. Ҳар бир инсон ўзича такрорланмасдир. Жамият бу ушга ҳоҳиш қўллаб-қувватлаб, сақлаб қолади, уни маданиятининг энда баландроқ даражасига кўтарувчи янги фазилат ширини мисқоллаб йиғади ва унга эга бўлади.

Каттао кичик барча ҳаётий муаммоларни ҳал этишда ширини, мулоҳазалилик бизнинг кишиларимизга ҳос ҳушдорлардир. Бу — воҳалар ва чўлу саҳролар, Осиё маданиятининг энди чиқариш усулининг тажрибаси, Ислом филозофияси, кўп миллатли жамият тажрибаси ва унга таъсир этиши келтирилган инқилоблар тажрибасидир. Уларнинг барчаси кишиларга, янгилликка юз бураётганда аввал қўли киритилганларга эҳтиёткорлик билан муносабатда бўлиши имконини беради. Дастлаб янгини қуриш, уни аввалга синиб кўриш, сўнгра эса эскини барбод қилмасдан синиб қурилганларни янгича қўллаш лозимдир.

Ўзбекистон фуқаросининг ватанпарварлиги — бу қанчалик ушларнинг йўлини кўрсатувчи, кўзланган мақсаднинг четини чиқмайдиган йўлчи юлдуз, ширинчи компасдир. Ўзбекистонда, унинг ери, табиатига, бу ерда яшаётган кишиларга муҳаббат, ўлканинг тарихи, маданияти, анъаналарини теран билиш олишига интилиш, республиканинг қурилиши ва ютуқларидан фахрланиш, халқимиз қисматига тўғри қийинчиликлар учун қайғуриш кўп миллатли ширин жамиятининг муҳим жипслаштирувчи асоси ҳисобланади.

Халқнинг ватанпарварлик ҳис-туйғулари, унинг озодлиги ва бахт-саодатга интилиши ҳар бир ўзбекистонлик учун муқаддас мазмун касб этаётган мустақил Ўзбекистоннинг янги давлат рамзларида ўз ифодасини топтоқда.

Давлатимиз рамзлари — байроқ, тамга, мадҳия Ўзбекистон халқларининг шон-шарафи, гурури, тарихий хотираси ва интилишларини ўзида мужассамлаштиради. Мана шу рамзларни эъзозлаш — ўзининг қадр-қимматини, ўз мамлакатига ва шахсан ўзига бўлган ишончни мустаҳкамлаш демакдир. Ўз мамлакати билан фахрланадиган инсон жуда кўп нарсаларга қодирдир. Бу эса оиланинг ҳам, ўз Ватанининг ҳам шон-шухратини оширади.

Ўз оиласи, насл-насаби билан фахрланиш ватанпарварлик туйғусига чуқур ҳамоҳангдир. Бу, энг аввало, оилавий анъаналарни авайлаб сақлаш ва бойитиш, ота-боболарнинг муборак номларига доғ туширмасликка интилиш, ўз меҳнати, билимлари билан насл-насаб обрўсини мустаҳкамлаш, одамларнинг ҳурмат-эҳтиромига сазовор бўлиш истагидир.

Ватанга содиқлик, ватанпарварлик ўзининг қудратли илдиэлари билан ўз оиласининг, авлод-аждоғларнинг номус-орига, чуқур эҳтиромга, инсоннинг шахсий виждонига, бурчга ва ўз сўзига содиқликка бориб тақалади. Кишиларимизнинг ватанпарварлиги ҳамма вақт сеvimли халқнинг шон-шарафи, қадр-қиммати, маданияти ва анъаналарига эҳтиёткорлик билан муносабатда ўз ифодасини топиб келди. Баъзида ҳаётда қийин вазиятлар бўлади, баъзан адолатсизлик ва ранж-алам эзади, лекин жаҳл устида она-Ватанини, ватандошларни ҳақорат қилиш — бу бориб турган шаккокликдир. Буни халқ асло кечирмайди.

Ўзбек халқининг юксак миллий қадр-қиммати, ор-номуси ва шон-шарафи унинг ўта меҳрибонлиги ва соф виждондилитига асослангандир. Биз бундан кейин ҳам ўзбекларнинг миллий гурурини маънавий юксалтирамиз, шу билан бирга умумий Ватанимизда биз билан бирга яшовчи ва Ўзбекистон Республикасига садоқатли бўлган бошқа барча халқлар билан биродарликка интиламиз.

Миллий туйғу инсон учун табиийдир, чунки у ота-оналардан мерос қилиб олинган ва бола ўз ота-онасига, бутун дунёга айтган биринчи сўзида ифодаланади. Ўз халқига, унинг анъаналарига, тили ва маданиятига муҳаббат ва ҳурматни тарбияламасдан туриб, ўз халқини миллатларнинг бутун жаҳон ҳамжамиятида тенглардан бири сифатида идрок қилувчи ҳақиқий инсонни, ўз Ватанининг жонкуярини тарбиялаш мумкин эмас. Ватанпарварлик,

ЎЗБЕКИСТОН МИЛЛИЙ ИСТИҚЛОЛ, ИҚТИСОД, СИЁСАТ, МАФКУРА

фуқаролар ақидиллиги — ёш ва мустақил Ўзбекистон давлати барно эгилаётган негиздир. Айни шу нарса жамиятни қўлга олтириш йўлидаги қийинчиликларни енгиб ўтишга, ҳамжиҳатлик ва ҳамкорликка эришишда ёрдам беради.

Мустақил Ўзбекистоннинг биринчи Конституцияси янги давлатнинг ишончли ҳуқуқий кафолатларини шакллантириш ва мустаҳкамлайди. Бу Асосий Қонун ҳар томонлама ва ҳақар уйланган умумхалқ муҳокамасидан кейин демократик йул билан қабул қилинади. Умумий гоъсиз бизнинг бул миллатли мамлакатимизда мустаҳкам маънавий маънавий эратиш мумкин эмас. Конституция бизга инсон ҳуқуқлари, озодлик, барқарорлик ва тараққиёт мажмуини шакллантирган демократик, ҳуқуқий ва адолатли давлатни қўлга олиб қуриш йўлларини очиб беради.

Ўзбекистон халқи келажакка ишонч билан қарайди. Ушунининг ўз кучларига, ўзининг бой табиий, иқтисодий ресурсларига ишонади, сиҳат-саломатлик, бахт-саодат, бойлик ва маданиятга ўз йўли билан келади. Улуғ келажак — олимлик. Ва у бизнинг — Ўзбекистон фуқароларининг бахт-саодати йўлида олиб бораётган муштарак ишимизга куч қўшиш, ғайрат бахш этади.

1992 йил

ХАЛҚИМИЗНИНГ ОТАШҚАЛБ ФАРЗАНДИ

Ассалому алайкум, азиз юртдошлар! Узоқ-яқиндан келган биродарлар! Ҳурматли дўстлар!

Авваламбор, кўҳна Жиззах юртига ташриф буюрганингиз ва бугунги тантананда қатнашаётганингиз учун самимий миннатдорчилик билдиришга рухсат этгайсиз.

Биз атоқли давлат ва жамоат арбоби, халқимизнинг свимили фарзанди Шароф Рашидов туғилган куннинг 75 йиллигини нишонлаш учун мўътабар Жиззах заминига тўпландик. Бугун ўзбек халқи, республикаимизнинг ҳар бир фуқароси Шароф Рашидов руҳи ва хотирасини эслаб, ҳурмат-эҳтиромини бажо келтирмоқда. Шу кунларга етказгани учун Аллоҳга минг қатла шукур дейишимиз керак.

Бугунги тантанани сўнги йилларда она-Ватанимиз, жафокаш халқимизни мисли кўрилмаган тўхматлардан, игво, маломат тошларидан бутунлай халос қилиш бўйича олиб борган машаққатли курашимизга бир нуқта қўйиш куни десак хато бўлмайди. Минглаб асоссиз жабрланганлар, уларнинг оҳу фарёд чеккан ота-оналари, муштипар аёллари, фарзандлари, камситилган халқимиз ҳаққи-ҳурмати, рўй-рост айтайлик: бу кунни орзиқиб кутган эдик!

Бу кунни энг орзиқиб кутган, энг маҳтал бўлган — Шароф Рашидовнинг муқаддас руҳидир! Минг афсуским, ул муборак зот шу кунларга ета олмади. Ҳаммамизнинг ниятимиз — руҳи поклари шод бўлсин.

Азиз дўстлар!

Ўтганларни эслаш — халқимизнинг энг эзгу одатларидан бири. Бугунги замоннинг баҳосини бериш учун, авваламбор, кечаги кунга — ўтмишга нисбатан қандай муносабатда эканимизга баҳо бериш керак. Ўтмишга нисбатан ношукурлик, нонкўрлик, беписандлик — халқимизнинг, миллатимизнинг табиатига зид.

Бугун аерлар давомида эзилган, камситилган, шаъни ва гурури ерга топталган эл-юртимизнинг эзгу ниятларига эришидик — мустақил давлат қуряпмиз. Давлатимизнинг қанчалик тез улғайиши, куч-қувват ато этиши, дунё ҳамжамиятида ўзига муносиб ўрин эгаллаши, авваламбор, халқимиз маънавий савияси, гурури ва фахри нечоғлик юксак бўлишига боғлиқдир. Ана шуни инобатга олган ҳолда янги жамият барпо этмоқчи бўлиб, энг асосий нуналишлардан бири сифатида халқимиз тарихини, маънавий қадриятларимизни тиклаш вазифасини қўйдик.

Шу ўринда мен орамизда юрган айрим "кармагануи"ларнинг бир фикрига мутлақо қўшилмаслигини айтмоқчиман. Нима эмиш — гўё биз мустақилликка бир тарихий тасодиф оқибатида, осонгина, ҳеч қандай курашсиз эришибмиз. Буни фақатгина ўз тарихини билмаган ёки билганини истаманган, ёхуд уни ҳурмату писанд қилмайдиган ва балки, очигини айтганда, маълум эгри сиёсий мақсадларни кўзлаётган аламзадалар айтиши мумкин.

Тарихимизнинг оғир ва машаққатли саҳифалари, синовларини эслайлик. Аждодларимиз бошидан не-не суронлар, фожиялар, талон-торожликлар кечмади! Аммо инсоният гиракқибтига улкан ҳисса қўшган буюк алломаларни, дошмандинларни, саркардаларни етиштирган, бебаҳо маънавий қадриятларни яратган ҳам ана шу халқимизнинг аҳосидир.

Аерлар давомида ақлу заковати ила бунёд этган бой маънавияти туфайли халқимиз мағрур яшади, меҳнат қилди, доимо ҳуррият ва эрк сари интилди.

Ана шу миллий онг, ана шу миллий гурур бугунги истиқлолимизнинг олтин пойдеворидир. Бу пойдеворга Широқ ва Тўмарис, Беруний ва Форобий, Абу Али ибн Сино ва Ал-Хоразмий, Амир Темур ва Бобур, Навоий ва Улуғбек каби юзлаб улуг зотлар асос солганлар.

Бобокалонларимиз — имом Ал-Бухорий ва имом Ат-Термизийнинг номларини фахр билан тилга оламиз. Улуг ообомиз Хожа Аҳмад Яссавий руҳи покларига эҳтиромимиз осниҳоя. Бугун уларнинг инсонни маънавий етукликка ерловчи диний, ахлоқий ва ҳуқуқий ҳикматлари қайтадан қиранглай бошлади.

Мустақиллик пойдеворига халқимизнинг бошига тушган оғир кунларда қатағонларга учраб, гуноҳсиз қурбон бўлган

минглаб забардаст, унутилмас фарзандлари тамал тошларини қўйган. Шунинг учун ҳам мустабидлик замонида халқимиз хотирасидан атайлаб ўчирилган муътабар инсонларнинг номлари бирин-кетин тикланяпти. Абдулла Қодирий ва Абдулҳамид Чўлпон, Абдурауф Фитрат ва Усмон Носир каби Ватанимиз, миллатимиз озодлиги йўлида шаҳид кетган ўнлаб сиймоларнинг маънавий мерослари бугун халқимиз бисотига қайтмоқда.

Бир сўз билан айтганда, мустақиллик, ҳуррият халқимизга ниҳоятда қимматга тушган. Ҳурриятнинг баҳоси доимо авлодлар тақдири, ҳаёти, иймони, виждони билан ўлчанади.

Бизнинг энг муқаддас ва шарафли вазифамиз — истиқлолимиз қадрига стиб, уни ҳамжиҳатлик билан, бор кучимиз ва иймонимиз билан сақлаб қолиш. Уни мустаҳкамлаб, бойитиб кслажак авлодларга етказишимиз шарт.

Халқимиз фақат жисман эмас, руҳан ҳам уйғоқ бўлмоғи даркор. Руҳ бедорлигига унинг раҳбар-раҳнамолари, олиму зиёлилари, барча фарзандлари масъулдир.

Иймоним комилки, улуг бобокалонларимизнинг руҳи поклари истиқлол йўлидаги барча саъй-ҳаракатларимизни қўллаб-қувватлайди.

Халқимиз руҳиятининг сарчашмаларидан бўлмиш қадимий ва навқирон Наврўз айёми, диний қадриятларимиздан бўлмиш Рўза ҳайити ва Қурбон ҳайити қайтадан ҳаёти-мизга кириб келди. Бундай амалий қадамлар кишиларимизда бугунги ва эртанги кунга, ҳокимиятга, раҳбарларга ишонч ва ҳурмат туйғуларини уйғотди.

Сўнгги йиллар мобайнида биз тарихимиз, динимиз, маданиятимиз ва маънавий ўтмишимизни ўрганишда муайян ишлар қилдик. Тарихий, диний рисоаларни нашрдан чиқардик. Урф-одатларимизни, миллий маросимларимизни кенг тарғиб этдик. Борлигимизни, бойлигимизни, қадриятларимизни дунёга аён қилмоқдамиз. Ана шулар эвазига халқимизнинг қадини ростлашга, ҳақиқий миллий гурурни тиклашга эришялмиз. Бунга Ўзбекистон Республикаси мустақиллигининг бир йиллигини нишонлашга бағишланган тантаналар яққол мисол бўла олади.

Халқимизнинг миллий онги, гурури ўсиши билан муштарак ҳолда дунёқарашни, тафаккури ҳам янгиланмоқда.

Истиқлол кунимизга етганлар бор, етмаганлар бор. Кўнгина аждодларимиз каби Шароф Рашидов ҳам мустақиллик кунига етиб келолмади. Биз бугун тўлиқ ишонч билан айта оламизки, Шароф Рашидов мустақиллик пойгоҳига муносиб ғишт қўя олган арбоблардан эди.

Дақиқани абадиятдан айри ҳолда тасаввур қилиб бўлмаганидек, Шароф Рашидовнинг ҳаётини ҳам ўзбек халқининг тарихидан, ҳаётидан айри тасаввур қилиб бўлмайди.

Нима учун дунё бўйлаб Шароф Рашидовнинг номи ўзбек халқи мужассамлаштирган фазилатлар тимсоли сифатида қабул қилинади? Нега халқимиз уни давлат арбоби сифатида юксак эъзозлайди? Нима сабабдан ҳамма уни ёшувчи, шоир, инсон қалбининг зукко билимдони сифатида ардоқлайди?

Шароф Рашидов ўзини тарбиялаб вояга етказган халққа ҳаётини, бутун борлигини тиккани учун!

Ҳақиқатан ҳам юрт соҳиби халқ гамини ўйлагувчи бўлса, Яратгanning ўзи ҳам, қолаверса, халқ ҳам уни қўллайди, асрайди, тиклайди, эслайди.

Ҳурматли юртдошларим!

Бугун Шароф Рашидовнинг муборак айёми муносабати билан унинг сермазмун ҳаёт йўлига яна бир бор назар ташлаб ўтиш жоиздир.

Шароф Рашидов бундан 75 йил муқаддам ана шу сиз ва биз турган заминда — Жиззахда таваллуд топган эди.

Шароф Рашидов авлодларидан, отасидан мерос қилиб олган — барча ишда олдинда юриш, кундалик турмушда камтар бўлган ҳолда иш бобида талабчанлик, одамларнинг лардига малҳам бўлишдек ўзбекона фазилатларни умр бўйи қадрлади. Қишлоқдаги етти йиллик мактабда, Жиззахдаги педагогика техникумида ўқиганида ҳам, Ўзбек давлат университетида таҳсил кўрганида ҳам, талаба бўла суриб вилоят газетасида ишлаганида ҳам унинг мана шу фазилатлари намоён бўлган. Салоҳияти юксаклиги боис, университетнинг охириги курсида ўқиб турганида муҳаррирлик лавозимига кўтарилади.

Шароф Рашидовнинг дастлабки қадамлари билан танишар экансиз, унинг замондошларини лол қолдирган ҳобишияти сабаблари аён бўлади, яъники олдинга интилган оламни ҳеч қанақа куч тўхтатиб қололмайди.

1942 йили Шимоли-ғарбий фронтдаги ўқчи бригаданинг йигирма беш яшар сиёсий раҳбари Шароф Рашидов жангда оғир ярадор бўлиб, юртига қайтади. Ўттиз ёшида "Қизил Ўзбекистон" газетасига муҳаррир этиб тайинланади. Республика журналисти учун бу лавозим — олий чўққи эди.

Шароф Рашидов ёзувчи сифатида ҳам жуда тез халқ эътиборини қозondi. Ўзбекистон адиблари уни Ёзувчилар уюммаси бошқарувининг раиси этиб сайлашади.

Шароф Рашидов ўттиз уч ёшида Ўзбекистон ССР Олий Совети Президиумининг Раиси бўлади. Собиқ СССР тарихида бундай ёш раҳбар, олий ҳокимият эгаси бўлмаган. Аммо Рашидовнинг тақдиридаги асосий поғона ҳали олдинда эди. У 1959 йилда ўша даврнинг энг юқори лавозими — Ўзбекистон Коммунистик партияси Марказий Комитетининг биринчи секретари этиб сайланганида эндигина қирқ ёшдан ошган эди. Шароф Рашидов бу юксак вазифада умрининг охириги кунларигача сабот ва матонат билан ишлади. Республикага қарийб чорак аср стакчилик қилди. Бу йиллар тарихнинг ўзига хос мураккаб даври эди.

Дўстлар, биродарлар!

Шароф Рашидов ҳақида гапириш, бу кўп қиррали инсон ҳаёти ва фаолиятини ифодалаш — гоят маъсулиятли иш.

Ҳеч шубҳа йўқки, Шароф Рашидов даври ва унинг шахси ҳали тарихчилар, олимлар ва ижодкорлар томонидан пухта ўрганилади. Лекин бир нарсани ҳеч ким ҳеч қачон унутмаслиги керак: бу дунёда ҳақиқат ва адолат албатта қарор топади.

Минг афсуски, ҳақиқат кечикиб келадиган вақтлар ҳам бўлади. Аммо виждонли одамлар, улар ким бўлмасин, тарих талабидан, охираат сўроғидан қўрқиши керак, ўйлаши керак, адолат мезонини эсидан, хаёлидан чиқармаслиги лозим.

Ўтмишни бўяш ва безашнинг ҳожати йўқ. Шароф Рашидов ўз тузумига садоқат билан хизмат қилди. Аммо пайти келиб, у дунёдан кўз юмганидан кейин, умр бўйи ҳимоя этган тузуми унга хиёнат қилди. Дунёда ҳеч бир бундай беандиша тузум йўқки, инсон қадрини бу қадар беобрў қилса! Бугун кўкларга кўтариб, эртасига ер билан яксон этса! Рашидов вафотидан кейин республиканинг иқтисодий тараққиёти кескин сустлашди, ҳатто кўп

ҳозирга бутунлай тўхтаб ҳам қолди. Буни қўққисдан кириб келган "қайта қуриш", мамлакатдаги умумий иқтисодий танглик билан ҳам изоҳлаш мумкин, албатта. Лекин шунинг ҳам тан олишимиз керакки, маълум даражада республикамиз ва унинг жафокаш халқи бошига тушган бу кулфат обрўли, тажрибали йўлбошчини йўқотганининг ҳам натижаси бўлди. Чунки ҳокимиятни узоқни кўролмайдиган, снгил табиат, иродасиз, фақат ўзини ўйлайдиган, нафсга берилган шахслар эгаллаб олди.

Ҳақиқий раҳбарсиз қолган республика халқи собиқ марказдаги сиёсий қиморбозликнинг қурбони бўлди. Уларнинг сиёсий ўйинлари, маккор ниятлари натижасида Ўзбекистон тарихда кўрилмаган ёвуз тажриба майдонига айлантирилди.

Бу сиёсатни татбиқ этган "доҳий"лар ва сиёсатчилар ҳозир ҳам тарих измига қарши дўқ-пўписа қилиб юрибдилар. Лекин, келинлар, ҳақиқатнинг юзига тик қарайлик. Шароф Рашидовнинг порлоқ хотираси олдида бош эгар эканмиз, ўзимиздан очиқчасига сўрайлик: нима учун ўзбек халқининг энг яхши сифатлари ўзгаларга таҳқирлатиб қўйилди? Қора ниятли кимсаларнинг мақсади шундоқ ҳам кўриниб турмаганмиди?!

Ҳақиқат эгилса эгилалики, синмайди. Ўзбекистон халқи Шароф Рашидов ўзининг муносиб фарзанди эканини исботлай олди ва шу билан бирга ўзининг ҳам иззат-нафси, гурурини ҳимоя қила билди.

Агар сотқинлик юз бермаганида халқнинг обрў-эътиборига ҳеч ким раҳна сола олмас эди. Кўпгина собиқ раҳбарлар лавозимдан, имтиёзлардан ажралиб қолишдан қўрқиб, ўз юртининг, ўз устози, ставчисининг шаънини ҳимоя қилиш ўрнига, халққа мурожаат этиш ўрнига ўзлари ҳам бир хун келиб худди шундай қурбон бўлишларини асло ўйламай рўй-рост хиёнат қилдилар.

Шароф Рашидов номини абадийлаштиришни илтимос қилган раҳбарларнинг, орадан сал вақт ўтмай, айнан ўзлари қабул қилган қарорни бекор қилганликлари ҳақидаги ҳужжатларни ўқиғанда уятдан ларзага тушади киши. Улар мисли кўрилмаган шаккоклик билан марҳум хотирасини таҳқирладилар, жасадини кўчирдилар, оила аъзолари ва қариндош-уруғларини таъқиб этдилар. "Шароф Рашидовчилик" деган иборани ўйлаб чиқардилар. Лекин, қайтар

дунё деганларидек, ўзлари бу шаккокликнинг жазосини тортдилар, ўзлари сизинган одамлардан баггар таҳқир, камситиш ва хўрлик кўрдилар.

Халқимизда қасдқашлик, айниқса, мағлуб ва марҳумлардан ўч олиш одати йўқ. Аммо бу сабоқни унутиб бўлмайди. Агар минг-минглаб одам бу хиёнатнинг қурбони бўлмаганида, гуноҳсиз бўла туриб ҳамоқ азоби ва шармандалигини тортмаганида, бутун халқ шаъни ерга урилиб, бадномлик балчиғига беланмаганида сотқинлар тўғрисида гапириб ўтиришнинг кераги йўқ эди. Уларнинг ҳар бири ўз жазосини олган. Аммо халқ чеккан азобни, у мубтало қилинган балоларни унутиб бўлмайди. Агарки, шундай мусибатлар бошимизга бошқа тушмасин десак, тарихимизни ҳеч унутмаслигимиз лозим.

Шароф Рашидовни талабалик йилларидан буён билган, бирга ишлаган, унинг тарбиясини кўрган, унинг кўмагида мансаб пиллапояларидан кўтарилган барча мунофиқлар, хойнларнинг номини айтиб ўтириш шарт эмас. Мунофиқликнинг шу даражага етиб борганини қарангки, уларнинг айримлари бугун ўзларини қайтадан Рашидовга дўст қилиб кўрсатяптилар, айримлари ҳатто хотиралар битяптилар. Буларнинг барчаси уларнинг виждонига ҳавола. Аммо улар шу нарсани билиб қўйсинларки, халқ бор ҳақиқатни билади, у ҳеч нарсани унутгани йўқ.

Бугун Шароф Рашидовнинг номи хўжаликлар, районлар, шоҳқўчаларга қайтариб берилмоқда. Бу нарсалар илгариги даврлардагидек "халқ номидан" эмас, балки табиий, астойдиллик билан амалга оширилмоқда.

Халқ, айрим арбоблардан фарқли ўлароқ, Шароф Рашидовнинг шахси хусусида ҳеч қачон хато фикрга бормеган. Меҳнатқаш, виждонли халқ ўзи тўғрисида ёмон фикрга бормаганидек, суюкли раҳбари тўғрисида ҳам ёмон фикрга боролмас эди.

Халқ шуҳратпараст, мансабпараст, ялоқхўрлардан фарқли равишда, Шароф Рашидовнинг китобларидан унинг қалбини кўра оларди. Чунки унинг қалби халқ қалби билан бир эди. Шу туфайли халқ қалбига қулоқ солган киши Шароф Рашидов қалбини тўла англаши мумкин.

Агар биз Шароф Рашидовдаги серқирра қобилиятни давлат арбоби ва ёзувчи сифатида алоҳида-алоҳида олиб қарайдиган бўлсак, унинг хизмат поғоналаридаги юксак,

текор парвозини ҳеч қачон тушуна олмаймиз. Чунки унда бу қобилиятларнинг барчаси уйғунлашган, бир бутунликни ташкил этган эди.

Шароф Рашидов ниҳоятда иқтидорли, ўз халқи сингари бирча соҳаларда истеъдодли инсон эди. У теран тафаккури ҳамда билими билан нафақат давлат арбобларини, балки сиёсатчилар, дипломатлар, хўжалик ходимларини ҳам ҳайратда қолдирар эди. Унинг ижодий истеъдоди ҳам кўп қиррали эди — шоир, ношир, публицист сифатида яратган асарлари бу жанрлардаги ҳар қандай асарлар билан беллаша олади.

Шунинг учун ҳам унинг ижодини таҳлил қилганда бир гомонлама ёндашувдан, майдалаштиришдан қочиш керак.

Шароф Рашидов ҳақида гап кетар экан, авваламбор, ўша давр зиддиятлари хусусида гапириш керак. Бу мураккаб шахс бир тарафдан миллий манфаатларни ўйлашга, иккинчи тарафдан — марказдан келган, туб манфаатларга зид буйруқларни ҳаётга татбиқ этишга мажбур бўлганини унутмаслик зарур. Унинг умри сандон билан болға ўртасига қўйилган эди, деб айтсак ҳам асло муболаға бўлмайди.

Шароф Рашидов ўз халқига ва Ватанига фидойи фарзанд эди. У ўз халқининг эртасини ва келажагини ҳаммадан кўпроқ ўйларди.

Энг оғир шароитларда ҳам Шароф Рашидов халқига фарзандлик бурчини қўлдан келганича адо этди. Марказдан келган буйруқларни юмшатишга, юртимиз ободонлиги учун пул ва маблағ ундиришга ҳаракат қилди. (Ҳаёт, сиёсат, давлат бошқаруви у даврда шундай тартибда қўйилган эдики, ўзимиздан — Ўзбекистонимиз тупроғидан олинадиган бойликларни — маблағларни марказдан яна ўзимиз ялиниб сўраб олишга мажбур эдик.)

Республикадаги жуда кўп иншоотлар, муҳим объектларнинг қурилиши Шароф аканинг номи билан чамбарчас боғлиқ.

Мирзачўл, Қарши, Жиззах, Ёзёвон, Сурхон-Шеробод ва Макрид чўлларининг ўзлаштирилиши Ўзбекистон келажаги билан бевосита боғланган эди. Миллионлаб гектар қўриқ ерларда пахта, боғ-роғлар ва бошқа озиқ-овқат экинларининг жой олиши аслида узоқни ўйлаб иш тутиш натижаси эди. Кечаги чўлу биёбонлар бугун Ўзбекистон истиқлоли учун хизмат қилмоқда.

Шароф Рашидов раҳбарлиги даврида Ўзбекистон харитасида Навоий ва Зарафшон, Янгисер ва Гулистон каби ўнлаб шаҳарлар барпо этилди. Республиканинг ҳамма жойида қурилиш ва ободончилик ишларини кенг миқёсларда олиб бориш, ишлаб чиқариш кучларини рағбатлантириш ҳақида у киши тинимсиз қайғурар эди.

Ўзбекистоннинг ҳамма бурчаги, ҳамма элати Шароф Рашидов учун бирдай ардоқли эди. Бироқ Шароф Рашидов Тошкент халқи ва Тошкент шаҳри учун алоҳида меҳр-муҳаббатга сазовор. Тошкентни Шарқнинг энг гўзал шаҳрига айлантириш Шароф Рашидовнинг орзуси эди. Тошкентнинг ҳар бир улкан қурилиши, осмонўлар бинолари, меҳмонхоналари, хиёбонлари Шароф Рашидовнинг назарида турар эди. Халқимиз Шароф Рашидовни ҳақли равишда Тошкентнинг бош мсъмори деб атайдди. Бу айниқса Тошкент zilzilасидан кейин янада ёрқинроқ намоён бўлди Тошкент ер ости қасри — метроси учун биз биринчи навбатда Шароф Рашидовнинг порлоқ хотираси олдида таъзим бажо қиламиз.

Шароф Рашидовнинг давлат ва жамоат арбоби сифатида ўзбек халқини дунёга танитишда хизматлари беқиёсдир. Жаҳонда "Тошкент руҳи" сифатида машҳур бўлган тушунча Шароф Рашидовнинг номи билан бевосита боғлиқдир. Бу — жумҳуриятимиз тупроғида таваллуд топган халқаро ҳаракатдир.

Осиё ва Африка ёзувчилари ҳамкорлиги ҳаракати, Осиё, Африка ва Лотин Америкаси мамлакатлари халқаро кинофестивали, Ҳиндистон ва Покистон ўртасидаги тинчлик сулҳини Тошкентда имзолаганини эслашнинг ўзи кифоя, деб ўйлайман.

Шароф ака одамларнинг кўнглини яхши билган. Чўпон билан гаплашадими, ишчи билан гаплашадими ёнги деҳқон даласидан хабар оладими, уларнинг барчасига ўзига яраша гап толиб, қалбига йўл топа билган.

Шароф ака ҳар йили пахтакорлар қурултойида нутқ сўзлар эди. Бу нутқни кўпчилик соғиниб кутар эди. Қурултой ўзбек тилида ўтарди ва раҳматли Шароф ака деҳқонлар билан шундай содда ва самимий тилда сўзлашар эдики, турли мажлис ва йиғинларда бошқа тилда гапиравериб, она тилини ҳаддан ташқари соғингани сезилиб қоларди.

Шароф Рашидов ўта зиёли киши бўлган. Ўта зиёли оғилли тарбия топган. Ўзи пухта тарбия кўргани сабабли фарзандларига ҳам ғоят пухта сабоқ берган.

Мансабдор шахслар фарзандларининг тарбиясизлиги ҳақида ҳар хил гап юради. Бу гапларнинг кўпчилиги ҳақиқат бўлади. Аммо биз Шароф аканинг оиласи ва фарзандлари ҳақида бирор оғиз ёмон сўз эшитганимиз йўқ. Уларга оталарининг қони ва жони билан ўтган камтаринлик ва камсуқумлик хислатлари учун раҳмат айтиш керак, деб ўйлайман.

Бундай деяртганимнинг боиси шуки, Шароф ака таваллудининг 75 йиллигини нишонлаш ҳақида қарор чиққанидан кейин етти ёт бегона кимсалар ҳам у киши ҳақида мақолалар ёзиб, ўзларини Рашидовга дахлдор қилиб кўрсатишга улгурди. Аммо у кишининг фарзандлари, ўғил ва қизларидан бирортаси, мен ўша одамнинг фарзандиман, ёки бўлмаса, отамизнинг номи ноҳақ топталган эди, деб мақтангани ёки таъна қилгани йўқ.

Ахир, бу инсонлар оталари билан ҳар қанча фахр этишса ёки оталарининг қадрига етмагани учун одамлардан ҳар қанча гина қилишса арзирди. Аммо бундай қилишмади. Шу тариқа ўзларининг майда-чуйда гаплардан устун эканликларини яна бир марта кўрсатишди.

Қадрли дўстлар!

Шароф Рашидов бизга ва келажак авлодга катта мерос қолдирди. Бу мероснинг моҳияти — Шароф Рашидовнинг табиатан камтар, ҳалол, покиза ва ажойиб инсоний фазилатларга эга бўлган раҳбар сифатидаги ибратидир.

Ҳар бир инсон ўз ички дунёси, табиати, тарбияси, фикрлаш даражасида яшайди ва фаолият кўрсатади, ҳаётда ўзига хос из қолдиради. Бу маънода Шароф аканинг маънавияти, тафаккури ва кўп қиррали, самарали амалиётнинг уйғунлиги ҳаммамизга ибратдир.

Биз Шароф Рашидов фаришта эди демоқчи эмасмиз. Беайб — парвардигор, дейдилар. У кишининг фаолиятида хато ва камчиликлар ҳам бўлган. Лекин шахсан бир нарсанга ишончим комил: Шароф Рашидов улкан давлат арбоби сифатида нимаики иш қилган бўлса, энг аввало, Ўзбекистонни ўйлаган, ўз халқининг истиқболини ўйлаган.

Рашидов — ўзбек номини улуғлаш учун унинг энг юксак фазилатларини намойён қилишга жонини фидо эт-

ган инсондир. Шу туфайли халқимиз юрагидан муносиб жой олган ва унинг меҳрига сазовор бўлган.

Мен, республика Президенти, бундан бир неча ой муқаддам, Шароф Рашидов юбилейини у кишининг ўзига ўхшаган камтарона қилиб ўтказайлик, деган таклиф киритганим бежиз эмас. Юбилей тараддуди Шароф Рашидов шахсига сиғинишга айланиб кетмаслиги керак, деган ҳам мен эдим. Эски маъмурий-буйруқбозлик жамияти қолдирган сарқитларни яхши билганим учун ҳам айтган эдим бу гапларни.

Шўролар даврида бизга юққан энг ёмон иллат шуки, раҳбар кишиларни тириклигида осмон қадар баланд кўтариб, ўлганидан кейин тспкилашга ўргандик. Шўролар даври бизларга раҳбар шахсларга илоҳий зотлар деб қарашни тарғиб этди. Агар шу иллатдан қутулсак, раҳбарларни ҳам эл орасида юрган одамнинг бири, ҳамма қатори, шу Ватан нони, тузини еб катта бўлган киши деб қарасак, ўзаро меҳру оқибат хийла кучайган бўлур эди.

Мансаб курсисига миниб, оёғи ердан узилган раҳбарларни жуда кўп кўрдик. Дўстларини, қон-қардошларини, охир-оқибатда она-Ватанини унутган раҳбарларни ҳам учратдик. Умуман, агар ўтган 74 йиллик шўролар даврини эслаб кўрсак, юрти ва халқини ўйлайдиган кишиларнинг умри ва меҳнати доим ҳам рўёбга чиқавермас экан.

Ўз халқини ўйлаб, ўзга халқнинг иродасини бажаришга мажбур бўлган кишининг аччиқ тақдири Шароф Рашидовнинг ҳам бошига тушган эди.

Биз Шароф Рашидов таваллудининг 75 йиллигини нишонлаш юзасидан қарор қабул қилиб, халқ иродасини яна бир бор амалга оширганимизни кўриб турибмиз. Бу юбилейни ўтказишдан мақсадимиз, авваламбор, шу улуг зотнинг қарийб 40 йилга яқин Ўзбекистонимизга, халқимизга қилган хизматларини тағин бир бор эътироф этиш, унинг ҳалол ва покиза номини авлодлар олдида тиклаш эди, деб айта оламан.

Биз раҳматли Шароф Рашидов номи асил ҳолига тикланганидан беҳад мамнунмиз. Биз унинг руҳи олдида, халқимиз олдида ва адолат олдида қарздор эдик. Биз Шароф Рашидов ҳақиқатини айтишда халқимиз иродасига суяниб иш тутдик ва бу йўлда адашмадик. Халқ баҳоси —

энг одил баҳо. Халқимиз эса Шароф Рашидов номини доимо бошида кўтариб, энг оғир кунларда ҳам ерга қўймай, эъозлаб келмоқда.

Азиз дўстлар! Муҳтарам меҳмонлар! Шу тантана муносабати билан элимиз ва юртимиз учун хулосалар чиқариб олишимиз керак.

Биринчидан, Шароф Рашидовни ёмонотлиқ қилишдан мақсад фақатгина давлат арбоби ва ёзувчини бадном этиш эмас, балки шу баҳона бутун бир мамлакатни, халқни бадном этиш эди. Ғанимлар бу мақсадларига қисман эришдилар ҳам. "Ўзбек иши", "Пахта иши" деб аталган уйдирмаларга маълум муддат ичида бошқа халқларни ишонтиришнинг ҳам уддасидан чиқдилар. Аммо ёлгоннинг умри кўпга чўзилмади. Дунё аҳли ўзбек халқининг аслида ким ва нималарга қодир эканини бугунги кунда рўй-рост кўриб турибди.

Биз бугун Шароф Рашидов номини оқлар эканмиз, бу ишга бутун халқимиз номини поклашдек улуғ бир ишнинг камтарона, аммо узвий бир қисми деб қараш керак.

Иккинчидан, халқни бадном қилишда бизнинг ғанимларимиз жуда усталик билан йўл туттиди. Бошқача айтганда, "сопини ўзидан чиқаришди". Ўзбек халқи ичидан чиққан, шу халқнинг нон-тузини еб катта бўлган раҳбарлар ва бошқа кишиларнинг қўли билан иш кўрилди. Бу каби қабиҳ ниятнинг яна бир тарафи шуки, шу тариқа миллатимизни икки ва ҳатто учга парчалаб юбормоқчи эдилар. Хайриятки, биз бу нарсани олдиндан пайқаб қолдик. Миллат фарзандларини оқ-қорага ажратмадик. Айбдор кимсаларни қулоғидан тортиб ёруғ жойга чиқардик, аммо қасос ҳуқуқини Аллоҳнинг измига бағишладик.

Яқин ўтмиш бизга берган учинчи сабоқ шуки, биз эски мутелик иллатидан иложи бор қадар тезроқ қутулиш чорасини кўришимиз зарур экан.

Тўртинчидан, бугун, истиқлол шабадаси эсаётган пайтларда, халқимизни, Ватанимизни бегоналар ҳукмига ташлаб қўймаймиз. Одамларимизнинг тақдири оқибатига ўзимиз жавобгармиз, деган ҳақиқатни янада теранроқ англамоғимиз даркор.

Бешинчидан, 80-йиллар қатағонларида қаддини букмаган, тўхматчиларга бош эгмаган, ўзи ва халқи шайнини қаттиқ туриб ҳимоя этган кишиларга таъзим-ҳурмат ва миннатдорлик изҳор этамиз. Мана шу минбардан туриб,

эл-юрти, халқи ва замини пок номини сақлаш учун курашган жасур инсонларга тасанно айтмоқчиман. Бундай мардларнинг номини, сиймоларини тарихчиларимиз, адабиёт, матбуотимиз келажак авлодларимиз учун абадийлаштириб қолдиришлари керак, деб ўйлайман.

Олтинчидан, сўз ва иш бирлигимиз, виждон амри, тарихий ҳақиқат нуқтаи назаридан бу дунёда адолат борлигига ёшларимизни ишонтирайлик.

Ва ниҳоят, Шароф Рашидовга нисбатан бўлган айбу хатоларни тузатиб, шу инсоннинг ҳурматини жойига қўяйлик. Номини келажак авлодлар учун тиклайлик. Тарих учун сақлайлик. Шу билан бирга ўз яқинларини, халқини, мамлакатини таҳқирлаганлар, бўҳтонлар ёғдирганлар ўзининг муносиб баҳосини олсин ва тарихда ўз ўрнини билсин. Шундай қилсак, мустақил давлат тузиш йўлида ўзбек халқи учун хос бўлган фазилатларни яна бир бор мустаҳкамлаган бўламиз. Бобокалонларимиз, қадимий аجدодларимиз хотираси, руҳлари ва келажак авлодлар ҳурмати, масъулияти олдида бошқача бўлиши мумкин эмас. Ўзбек халқининг истаги ҳам шундай.

Сўнгги йиллар сабоғи шундан иборатки, биз турли ўткинчи нарсалардан довдираб қолмаслигимиз, инсоний қадр-қимматимизни йўқотмаслигимиз лозим. Чунки дунё халқлари тарихига назар ташлайдиган бўлсак, бундай таназул ва депсинишларни деярли барча миллатлар турли даврларда турфа ҳолатда бошларидан кечирганлар. Ижтимоий тўфонлардан бирлик ва аҳиллик билан чиққан халқлар кескин тараққиётга юз бурганлар.

Бугун кечираётган ҳаётимиз, ҳаракатларимиз, интилимимиз тарихда қолади. Келгуси авлодлар бу тарихни мустақиллик, озодлик, ҳуррият тарихи деб эъзоз-ҳурмат билан эслашлари муқаррар.

Эндиги вазифа — миллатнинг, нафақат миллатнинг, балки бутун Ўзбекистон халқининг яқдиллигини таъминлашдан иборат. Эндиги вазифа — Ватан равнақи учун сидқидилдан меҳнат қилиш. Ватан озод экан, энди қиладиган меҳнатимиз меваси четга кетмайди, балки шу юртнинг келажаги, фарзандларимиз бахт-саодати учун хизмат қилади.

Йиллар ўтади, асрлар ўтади. Янги авлодлар мутлақо янги жамиятда, жаҳоннинг энг илғор мамлакатларидан

биринчи илганган (бунга ишончим комил) ҳур Ўзбекистонда яшайдиган Ота юрт тарихи, мустақиллик учун кураш тарихини уришди.

Ана шу муборак тарихда Шароф Рашидовнинг ҳам ҳақиқий номи ҳурмат ва ғурур билан тилга олинади.

* * *

Ана дустлар!

Бугунги ишжуманимизда иштирок этиб, Шароф Рашидовнинг ишлари, унинг оиласи, юрти ва умуман ўзбек халқи шайхона вакили сўзларни айтган, сидқидилдан олижаноб тилчи вакили ва иззат-эҳтиромларини изҳор этган биродарларимизга самимий миннатдорлик билдирмоқчиман.

Шу нарсага қувонч билан эътироф этмоқчиманки, Шароф Рашидов номини тиклаш билан биргаликда, энг аввало, ўзбек халқининг пок номи ва баланд обрўсини тиклаш мақсадини эди. Бугун биз шунга эришдик. Бугун Шароф Рашидов шайхона, унинг оиласи шайхонага айтилган барча вакилларни бутун ўзбек халқи шайхонага айтилди, деб қаноатланман.

Рашидов номини оқлаш, юзага чиқариш ва шу орқали адолатли қарор топтириш осонликча бўлмади. Ўзбек халқи ва унинг буюк фарзанди номини янада қайтадан юксалтириш илувида бўлган курашларда жонбозлик кўрсатган кишиларга, керак бўлса, ҳаётини фидо этган кишиларга раҳматлар айтмоқчиман.

Яқин ўтмишда ўзбек халқи бошига тушган мусибатлар ҳақида сўз кетар экан, биринчи навбатда уйдирма ва буғдонлар туфайли бевосита жабр чеккан минглаб ватандошларимизни, уларнинг оилалари ва қариндош-уруғларини доимо назарда тутамиз. Уларнинг чеккан азобларини ҳиссамиз биламиз ва уларга ҳамдардлик билдирамиз. Бугун мен барчангизга яна бир бор мурожаат этиб, ноҳақ жабр чеккан кишиларга кўпроқ эътибор бериш ва меҳр курганишга даъват этмоқчиман.

Ноҳақ туҳмат ва маломатлар келтирган балои офатларни мен ўз кўзим билан кўрганман. Қашқадарёда ишлаб юриб, неча-неча уйлардан нон-туз татиганман. Оиласида ўн-ўн беш жон бўла туриб, ноҳақ туҳмат билан озодликдан жудо бўлган одамларнинг тақдирини

бир ўйлаб кўринг. Улар орасида сабр-қаноат билан юриб, машаққатларга дош берганлари ҳам, умидини йўқотиб, адолат бор эканига ишонмай қўйганлари ҳам бор эди. Замон ўтиб, адолатсизликка қарши курашишда бу инсонларнинг барчаси бизга яқиндан ёрдам бердилар. Менимча, яқин ўтмишда собиқ тузумдан жабр кўрган шу каби юзлаб олижаноб инсонларни ҳар доим, жумладан, бугун ҳам эслашимиз шарт.

Тан олиш керакки, адолатсизлик қурбони бўлган ватандошларимизнинг пок номларини тиклаш борасида ҳали анча-мунча ишлар қилишимиз керак. Уларнинг ҳурматини жойига қўйиш биз учун ҳам қарз, ҳам фарз деб ўйлайман.

Мен Жиззах юрти ва эли ҳақида икки оғиз сўз айтмоқчиман. Албатта, бугун ўзбек халқи — битта халқ, ягона халқ. Аммо ҳар бир вилоят ёки музофотни алоҳида олиб қарасак, уларнинг ўзларига хос сифатлари ва фазилатлари яққол кўринади. Биз Жиззах эли вакиллари билан илгари ҳам кўп учрашгандик. Ҳақиқатни аниқлаш ва юзга чиқаришда улардан фикр олганмиз.

Бошқа вилоятлар аҳлини асло камситмоқчи эмасман. Бошқа элатларга меҳру муҳаббатимни билдириб, бир нарсани таъкидламоқчиманки, Шароф ака шу жойда таваллуд топгани боис Жиззах эли кўпроқ жабр чекди. Аммо Жиззах халқи ҳақиқат учун, ўз фарзанди Шароф Рашидов номини қайта тиклаш учун ҳақиқий қаҳрамонлик кўрсатганини тан олмаслик асло мумкин эмас.

Биз барчамиз, ўзбек халқи фарзандлари, оғир синовларда ўзаро бирлашиб, аҳил бўлиб, қўлни-қўлга бериб, елкадош бўлиб, ҳақиқат учун курашда чиниқдик. Энди бу халқни ҳеч қачон енгиб бўлмайди.

Ишонтириб айтаман, биродарлар, энди қаро кунлар орқада қолди. Ўзбек халқи — улуг халқ. Ўзбек халқининг бисоти ҳам катта. Биз нафақат ўзимизни, бошқаларни ҳам боқошига қурбимиз етади. Бошқаларга ёрдам беришга, бошқалар билан тенгма-тенг ҳамкорлик қилишга қодирмиз.

Бизнинг йўлимиз — холисона йўл. Ўз кучимизга ишониб, ўз бойлигимиз ва имкониятларимиз билан, минг йиллик маданиятимиз ва тарихимизга, ўтган буюк алло-маларимизнинг руҳи покларига таяниб иш юритмоқдамиз.

Бугун мен ишонч билан айта оламанки, танлаган йўлимиз тўғри ва энг маъқул йўл. Энди бу йўлдан — мус-

тақдирин ва омадлик йўлидан бизни ҳеч ким қайтара олмайди. Шу йўлдан борсак, халқимиз муродига етади, ахирий орзуларимиз ижобат бўлади.

Инсон дунёга яхши иш қилиш, яхши из қолдириш учун келади. Яхши фарзандларни тарбиялаб, қилган яхши ишлари ва қолдирган яхши изларига муносиб тўғрилик кўрсатади. Бугун мамнуният билан айтиш мумкинки, биз яна бир олижаноб ишни охирига етказдик ва фарзандларимиз учун яна бир ибратли намуна қолдирдик. Келажак авлод вакиллари бугунги кунни келиб, ҳақиқатни тиклаш ва барқарор этиш сабоғини олишларида шак-шубҳа йўқ.

Бугунги кун, ҳақиқат ва адолат тикланган кун ва қимматининг нечоғли кучи ва маънавий қудрати бор эканини ана бир бор яққол намоён этди.

Ошиқча қарсақбозликнинг кераги йўқ, азиз дўстлар. Ушунчун бугунги кунда ғоят долзарб бўлиб турган яна бир масала хусусида фикрлашиб олайлик.

Табиб табиб эмас, бошдан ўтказган табиб, деган нақл бундан ҳам сезавермайди. Вақт ўтиб, бошга иш тушганида тушунади. Тинчлик ва осойишталик қадрини яқинлардан кўриб бўлган чоғда чуқурроқ англаймиз. Ёнимизда юрган тенгдошларимиз ёки ганимат бўлиб турган мўйсафидларимиз қадрини ҳам, минг афсуски, жуда кеч, вақт бой берилган пайтда тушуниб етамиз.

Бировга бир оғиз ширин сўз айтмоқ ёки бир лаҳзалик нағибор кўрсатмоқ кишидан катта нарса талаб этмайди. Келинилар, биродарлар, оқибатлироқ бўлайлик. Тирикларнинг иззатини жойида сақлаб, ўтганларнинг охирати оғир бўлишини тилайлик.

Бозинга шу залда Тожикистондан келган Абдуғофур отанинг гапларини эшитдик. У киши айтган гапларнинг барчасини ҳам тушуниб, ҳар биримиз юрагимиздан ўтказдикми? У киши Тожикистондаги фожиа ҳақида қаттиқ қайғуриб, юраги қон бўлиб гапирдилар. Ўйлаб кўришлар, Тожикистонда бир ярим миллион ўзбек яшайди, улар — ўз миллатимиз, тожиклар ҳам бизга бегона эмас, ўз қардошларимиз, туғишганларимиз. Бугун Тожикистон халқи бошига оғир мусибат тушди. Энди уларнинг ҳаёти, келажаги нима бўлади?

Эсингизда бўлса, бундан ярим йил ва ҳатто бир йил олдин биз бугун бўлаётган фожиалардан огоҳ этган эдик. Афсуски, фожианинг олди олинмади. Тожик халқи — қадимий халқ. Тарихи ва маданияти гоят бой халқ. Агар бу халқ парчаланиб кетса — энг катта тарихий гуноҳ шу бўлади. Аллоҳ таоло бунинг учун бизни асло кечирмайди. Азиз биродарлар!

Юрагимда йиғилиб юрган, айтсам ҳам ҳеч адо бўлмайдиган аламли бир нидо борки, уни яна бир бор такрор айтмасликнинг иложи йўқдир. Тинчлик ва бутлик қадрига стайлик, азизларим. Якдил ва ҳамнафас бўлайлик. Нечоғлик мураккаб бўлмасин, биз кечираётган ҳаётнинг яхши фазилатлари жуда кўп. Бунинг учун Аллоҳга шукрона айтмоқ жоиздир.

Гумроҳликдан оғир гуноҳ йўқ. Халқ жипслиги учун ҳар қанча хизмат этсак, шахсий фароғатдан воз кечсак арзийди. Мен сизларни шунга ишонтироқчиман, азиз дўстлар.

Илгари бу гапни айтмаган эдим. Аммо бугун сўзламоқ пайти келди. Майли, айтаман. Маккага сафар қилган чоғимизда. Каъба ичига киришдек шарафга муяссар бўлганимизда, мен халқимнинг бугуни ва келажагини бер, дея худога илтижо қилдим. Кўнглимда бир ишонч бор эдики, биз бу ерга бежиз келмадик, бежизга бизни бу қадар эҳтиромга лойиқ кўришмади. Бизга кўрсатилган барча ҳурмат ва иззат — Аллоҳнинг буюк инояти. Мен Каъбатулло зиёратида улуғ бир рамз кўрдим, Ўзбекистоннинг келажаги муқаррар тарзда порлоқ бўлишига имон келтирдим.

Мен бугун шу буюк ишончимга тенг шерик бўлинглар, дея даъват этаман, азиз ватандошларим! Шу ишонч кўнглимизда кўрғон янглиғ қад кўтарар экан, инонингки, бизнинг куч-қудратимиз минг чандон ошажак!

Бу буюк ишонч бизга Ўзбекистонда, нафақат Ўзбекистонда, балки буткул кўҳна Туркистонда тинчлик ва осойишталикни сақлашда бизга мадад бергуси. (Узлуксиз қарсақлар.)

Қарсақбозликка, боя айтганимдек, мутлақо қарши эдим-у, аммо бу гал ўзим ҳам қарсақ чалишга ихтиёр сезяпман, азиз дўстлар! Ҳар бир оила, ҳар бир хонадоннинг тинчлигини сақлай билсак, марра — бизники. Жуда оддий, аммо энг улуғ вазифа аслида шу ўзи. Барча

ЎЗБЕКИСТОН МИЛЛИЙ ИСТИҚЮЛ, ИҚТИСОД, СИЁСАТ, МАФКУРА

оқсоқолларимизни, фахрийларимизни, диндорларимизни, маъжидларда хизмат қилаётган муътабар имомларимизни ҳам шунга даъват этсак. Юртимиз аҳдини бирлаштиришда уларга сидқидилдан ёрдам берсак, ўзбек халқи ёруғ кунларга шунчалик тезроқ етажак!

Билиб қўйинглар, бир-икки йил ўтиб, ўзимизни ўнласак, елкамизга офтоб тегса, ўшанда Ўзбекистон ўзининг неларга қодир эканини дунёга намойиш этади!

Илоё, шундай чоғларга тус-тугал, сафларимиз тўкис бўлиб тайлик. Бу йўлда Аллоҳ таолонинг ўзи бизларга мадад берсин!

*Шароф Рашидов таваллудининг
75 йиллигига бағишланган
тантанада сўзланган нутқ,
1992 йил ноябрь*

ЎЗБЕКИСТОН — КЕЛАЖАГИ БУЮК ДАВЛАТ

Ассалому алайкум, халқ ноиблари!

Азиз ва муҳтарам юртдошлар!

Олий Кенгашимизнинг бу машварати йил охирига — қиш кираётган пайтга тўғри келди. Халқимиз, меҳнат аҳлимиз барча соҳаларда муносиб ғалаба ва ютуқлар билан йилни яқунлаяпти.

Ушбу анжуманда кўпчилик қишлоқ хўжалик ходимлари, фаолияти қишлоқ ҳаёти билан чамбарчас боғланган ноиблар ўтиришибди. Бу йил қишлоқ хўжалиги соҳасида жуда оғир келди. Аммо табиат инжиқликларига қарамай деҳқонларимиз тер тўкиб, муносиб ҳосил етиштирдилар.

Имкониятдан фойдаланиб, сизларга, муҳтарам халқ ноиблари, сиз орқали барча деҳқон аҳлига ўз миннатдорчилигимни, ўз меҳримни изҳор этмоқчиман. Қўлингиз дард кўрмасин!

Муҳтарам ноиблар!

Мустақиллигимизнинг бир йиллигини яқиндагина нишонладик. Албатта, бир йил дегани абадият дунёсида бир дақиқа каби қисқа фурсатдир. Аммо, сарҳисоб этадиган бўлсак, шу бир йил ичида республикамизда қанчадан-қанча воқеалар юз берди!

Асосий мавзуга ўтишдан олдин, ҳаётимиздаги ҳозирги даврга хос баъзи бир хусусиятлар, қадриятлар ҳақида алоҳида гапирмоқчиман.

Авваламбор, шунини таъкидламоғимиз керакки, қисқа муддат мобайнида юртдошларимизнинг, халқимизнинг савиясида кескин ўзгаришлар рўй бера бошлади. Бу, энг аввало, сиёсий савияга тегишли гап. Истиқлол туфайли кишиларимизнинг Ватанга, она заминга меҳрли муносабати шаклланиб борапти. Шунини очиқ айтишимиз зарур: илгари бутун собиқ СССР харитасини қамраб олган

Шан туйғусини онгимизга сингдириш тамойили кучли
ди.

Бугун эса Ватанимиз муайян чегара ва қиёфа касб этди.
Биз унинг куч-қудрати, ютуқлари ва муаммоларини аниқ
билишимиз ҳамда бутун вужудимиз билан ҳис этамиз.

Бугун Ватаннинг ҳар бир асл фарзанди ўзини ота
юртининг ажралмас бўлаги деб ҳис этипти ва бундан
фахрланыпти. Истиқлол берган энг катта бойликлардан
биринчиси ана шу десак, асло янглишмаган бўламиз.

Ватан, ватандошлик туйғуси эски мафкуравий
қобиклардан халос бўлиб, ўзининг асл қиёфасини топди.

Бугун диққат қилсак, истиқлол қўлга киритилганидан
сўнг биз ўз кучимизга, қудратимизга кўпроқ ишона бош-
ладик. Шу туфайли барчамиз вазминлашиб, ўз қадр-қим-
матимизни теранроқ англай бошладик.

Бугун биз ўзаро жипслашиб, том маънодаги халқ бўлиб,
майда-чуйда иғволарга мутлақо эътибор бермайдиган кучга
айландик.

Бугун биз бир нарсани аниқ биламиз: вақти-соати
келиб, Ўзбекистон давлати росмана куч-қудрат касб этади.
Ўз бойлигига, ўзига хос ва гоят мукамал ҳамда буюк
давлат тизимига эга бўлади.

Муҳтарам халқ ноиблари!

Таъкид этиш лозим бўлган яна бир жиҳат борки, бу —
танланган йўлга ишончимиз. Бу — халқнинг улуг мақса-
димизга ишонгани.

Халқимизга қуруқ ваъдалар эмас, балки аниқ режалар
керак. Бемалол айтиш мумкинки, Сиз билан биз чиқарган
қонунлар ва фармонларда асосли имкониятлар ва аниқ
бажарса бўладиган режалар ўз ифодасини топди.

Ҳаётимизни айрим собиқ иттифоқдош республикалар —
бугунги янги мустақил давлатлар ҳаёти билан қиёсласак,
бизнинг халқимиз митингбозлик, дабдабозликка берил-
масдан, тинч, қадам-бақадам яратувчилик фаолияти би-
лан банд эканини кўраемиз. Ишчи — дастгоҳ ёнида, деҳ-
қон — далада, врач — шифохонада, муаллим — синфхо-
нада, хуллас, ҳар ким ўз жойида меҳнат қиляпти. Бу
меҳнатнинг кўзга ташланиб турган қувончли натижалари
беқиёсдир.

Кишиларга томорқа ва уй-жой қуришга ер теккани,
аҳолини газ, сув билан таъминлаш борасида амалга оши-
рилган ишларни олинг, булар аниқ натижалар эмасми?

Ишнинг кўзини билган, касбига моҳир кишиларда келажакка ишонч пайдо бўляпти. Меҳнатимизнинг меваси кўриняпти.

Бундан тўрт-беш йил олдин пахтадан безганимизни ким эсламайди? Бунинг сабаблари нимада эди?

Асосий сабаби шуки, ўзбек пахтасини кимдир қаёққадир олиб бориб, қайсидир нархда кимгадир сотиш пайида бўларди. Бир эътибор беринг-а, қанчалар мавҳум бу гаплар! "Кимдир", "қаёққадир", "кимгадир" ва "қайсидир"— яқин ўтмишда биз гувоҳ бўлган савдолар ана шу сўзларда ўз ифодасини топган эди. Биз меҳнатимиз мевасидан ўзимиз баҳраманд бўлолмасдик.

Бугун нафақат меҳнатга, балки меҳнатимизнинг натижасига ҳам ўзимиз эга бўляпмиз. Ўзбек халқи ўз пахтасини ўзи сотиб, фойдасини ҳам ўзи оляпти ва шу тариқа кўзи очилляпти.

Ҳаётимизда бўлаётган ўзгаришларнинг илдизи халқимизнинг маънавий уйғонишидадир. Она тилимизнинг азаллий ҳақ-ҳуқуқлари тиклангани, ҳақиқий ўзбекона урф-одатларимизнинг ҳаётдан ўрин олаётгани, қадриятларимизнинг ўз ўрнини топаётгани ҳам одамлар кайфиятига ижобий таъсир кўрсатмоқда. Ўзбек ўзлигига ишона бошлади. Такрор бўлса-да, айтиш керак: Наврўз тиклангани, ҳайитлар тиклангани жуда савобли ишлар бўлди.

Миллий, маънавий қадриятларни юксалтириш борасида биз барча билан ҳамкорлик қилмоқдамиз. Ҳеч қайси ижтимоий тоифа бу ишдан четга суриб қўйилгани йўқ.

Мен бугун мамнуният билан таъкидламоқчиманки, халқимизнинг кўнглини кўтаришда, унинг қаддини ростлашда кўпчилик дин вакиллари, юзлаб имом-хатибларимиз бизга яқиндан ёрдам беряптилар. Бошқа айрим мусулмон республикаларидаги диндошларидан фарқли ўлароқ улар халқни бирлаштиришни, ўзаро низо ва нифоқлардан йироқ туришни тарғиб этмоқдалар. Бунинг натижасида бошқа ижтимоий-сиёсий тадбирларни ҳам уйғун этган ҳолда, биз жумҳуриятимизда бугунги энг катта бойликни — тинчликни барқарор этишга эришдик.

"Ўзбекчилик" деган олижаноб тушунча борки, буни айрим оғзига кучи етмаганлар нотўғри талқин этадилар. Ўзбекчилик — миллатчилик дегани эмас. Баъзи ифвогарлар "Қаримов халқни миллатчилик йўлига бошламоқда" деган

қизиқ фужурларни тарқатиб юрганидан хабарим бор. Йўқ, Каримов ҳам, у суянган халқ ҳам миллатчилик кўчасидан ўтмаган ва ўтмайди ҳам. Бизнинг олий мақсадимиз — мустақиллик эди. Бунга эришдик. Мустақилликнинг олий мақсади — ўзбек халқининг иззатини жойига қўйиш.

Биз яхши англаймизки, ўз иззати ва қадрини билган инсон миллат ажратмайди. Ўз кучи ва келажагига ишонган халқнинг бағри кенг бўлади.

Худога минг қатла шукрки, ўзбекларимизнинг бошқа халқларга муносабати ижобийдир. Юртимизда яшаётган бошқа халқ вакилларига одилона қараш, уларга меҳрибонлик қилиш биз учун маънавий бурчга айланган.

Истиқлолга эришган халқ ўзгаларга зуғум қилмайди. Маълумки, тазийқ ва таҳқир туйғуси аламзадалик уйғотади. Биз эса тазийқ ва таҳқирдан қутулган, ўз қадрини билган халқмиз. Ўз кучига ишонган ва ўзгаларга ҳамдард бўла олишга қодир эркин халқмиз.

Бизнинг кўнглимиз кўтарилганининг боиси шуки, халқимиз жипслашиб, бир-биримизга меҳрли, оқибатли бўла бошладик. Шу нарса бизга умид, ишонч ва куч бағишламоқда, тинч-тотув ҳаётга асос бўлмоқда.

Бу жипслик сабаблари ҳаммамизга маълум. Аммо яна бир жиҳат борки, уни алоҳида айтиб ўтиш лозим. Биз янги ҳаёт қуриш учун бел боғладик, бироқ ўтмишга маломат тошларини отмадик. Халқимизнинг ўтмишга тош отиш — гуноҳи азим, деган асл ақидасини ёдда тутдик.

"Сен — коммунист", "сен — диндор", "сен — кофир" деган каби ўртага раҳна солувчи маломатлар бўлмади. Билардикки, биз ҳаммамиз эски замондан ўсиб чиққанмиз. Ўтмишни тафтиш қилиш ёки уни инкор этиш — ўз иллизимизни ўзимиз кесишимиз билан баробар эканини яхши англадик ва шу тариқа халқимизни пароканда бўлиш балосидан асраб қолдик.

Тўғри, "шунча одам қамалди", "шунча одам партиядан ўчди" деб Московга мақтаниб ҳисобот берган баъзи бир кимсаларнинг қилмишларини унутганимиз йўқ. Аммо, гапнинг рости, уларга ҳам кек сақламадик.

Биз кўрган чора-тадбирлардан асосийси шуки, яхши одамлар хор бўлишига йўл қўйилмади. Бадном этилган кўп минглаб кишиларнинг пок номлари тикланди. Бунга мисол

этиб — Ўзбекистонга кўп йиллар хизмат қилган, халқимизнинг атоқли фарзанди Шароф Рашидов таваллудининг 75 йиллигини нишонлаганимизни эслаш кифоя.

Ҳурматли халқ ноиблари!

Давлат мустақиллигига эришилгандан кейин биз ўзимизнинг истиқлол ва тараққиёт йўлимизни танлаб олдик, бу эса Ўзбекистоннинг қатъий йўлидир.

Бу жараён Ўзбекистонда ҳозирдаёқ бошланиб кетди. Республиканинг Олий Кенгаши чиқарган қонунларга таянган ҳолда шу жараённинг ҳуқуқий негизи яратилди. Республиканинг барча фуқаролари ва корхоналарига ташаббус ҳамда тадбиркорликни ривожлантириш учун тенг имкониятлар берилган. Бозор муносабатларини босқичма-босқич ривожлантириш таъминланмоқда. Мулкчиликнинг хилма-хил шаклларини вужудга келтириш, рақобатни авж олдириш, бошқаришнинг маъмурий-буйруқбозлик усулларидан қатъиян воз кечиш, иқтисодий омиллар ва воситаларни кенг жорий этиш бозор муносабатларининг ўзагидир.

Бозор тармоқлари мажмуини шакллантириш йўлида дастлабки қадамлар қўйилмоқда. Банк тизими қайта ташкил этилмоқда. Республиканинг Марказий банки бошқарув органларидан мустақил бўлиб қолди. Ташқи иқтисодий фаолият миллий банки ва тижорат банклари тармоғи вужудга келтирилди. Давлат моддий-техникавий таъминоти ва қишлоқ хўжалик маҳсулотлари харид қилиш тизими тубдан ислоҳ этилди. Универсал ва ихтисослаштирилган товар-хом ашё биржалари, брокерлик идоралари ва савдо уйлари очилди. Дастлабки холдинг ва лизинг компаниялари, суғурта ва аудиторлик хизматлари, юридик ташкилотлар, бозор иқтисодиёти шароитида ишлай оладиган мутахассислар тайёрловчи марказлар пайдо бўлди.

Давлат тасарруфидан чиқариш ва хусусийлаштириш жараёнларининг ҳуқуқий асослари яратилди ва бу жараёнлар бошланди. Натижада 1991—92 йиллар мобайнида давлат объектларидан икки мингга яқини бошқа мулкчилик шаклларига айлантирилди, шулардан тахминан 600 таси хусусий мулк қилиб, 70 таси жамоа мулки қилиб берилди, 80 таси — сотиб олиш ҳуқуқи билан ижарага топширилди, 200 тадан кўпроқ иншоот акционерларга берилди.

Давлатга ва идораларга қарашли уй-жой фонддини хусусийлаштириш жараёни жадал давом этмоқда. Ҳозиргача 100 мингтадан зиёдроқ квартира фуқароларга текинга берилди ёки аҳоли томонидан сотиб олинди.

Саноатда, қурилишда, савдо-сотиқда, умумий овқатланиш, маиший хизмат кўрсатиш соҳалари ва халқ хўжалигининг бошқа тармоқларида салкам 200 минг кишини бирлаштирган мингдан ортиқ ижара корхонаси ишлаб турибди. Ҳозир ишлаётган кооперативлар сони 4 мингтадан ошиб кетди, уларда 70 мингдан зиёд киши иш билан банд. Саноатда ҳозирнинг ўзидаёқ 200 тадан кўпроқ, савдо ва хизмат кўрсатиш соҳасида эса салкам 400 та хусусий корхона мавжуд. Хусусий тадбиркорлик соҳасида 30 мингта янги киши фаолият кўрсатмоқда.

Иқтисодиётнинг деҳқончилик соҳасида ҳам бозор муносабатлари тобора авж олиб бормоқда. Фермер (деҳқон) хўжалиklarини ривожлантириш ва шахсий томорқа участкалари майдонларини кенгайтириш мақсадида жамоат секторидан салкам 700 минг гектар ер аҳолига топширилди.

Давлатга қарашли бўлмаган сектор республика иқтисодиётида тобора сезиларли аҳамиятга эга бўлиб бормоқда. Ҳосил қилинган миллий даромадда бу секторнинг улуши ҳозирдаёқ бир қиссадан кўпроқни ташкил этмоқда.

Халқ хўжалигини бошқаришнинг қаддан ташқари марказлаштирилган тузилмасини тубдан ўзгартириш бошлаб юборилди ва корхоналарнинг ўзига кўпроқ мустақиллик берилмоқда. Аксарият тармоқ вазирликлари ва идоралари тугатилди. Уларнинг негизда хўжалик уюшмалари, концернлар ташкил қилинди, катта корпорациялар тузилмоқда.

Ташқи иқтисодий фаолиятни эркинлаштириш чоратадбирлари амалга оширилди. Хорижий сармоя иштирокидаги қўшма корхоналарни рўйхатга олиш жараёни анча соддалаштирилди. Ҳозирги вақтда республикада жаҳоннинг 45 мамлакатидан ўз сармояси билан иштирок этаётган 460 корхона рўйхатга олинган.

Бозор муносабатлари ишлаб чиқилган қондаларга мувофиқ қатъий равишда, яъни босқичма-босқич жорий этилмоқда. Бунда "шок терапияси" усуллари мустақилоқ қилиниб, давлат имкониятлари ҳисобидан одамларни, айниқса,

аҳолининг ижтимоий пачор табақалари: стим-ссирлар, болалар, ўқувчилар, нафақачилар, ногиронларни, Ёлғиз оналар ва қамбағал оилаларни ижтимоий жиҳатдан муҳофаза қилиш бўйича олдиндан чоралар кўриб борилмоқда.

Йил мобайнида нархлар эркин белгиланиши натижасида даромадлари аниқ қилиб қўйилган шахсларнинг иш ҳақини ошириш, меҳнатга тўланадиган ҳақ ва нафақаларнинг энг оз миқдорини ўзгартириш юзасидан бир неча марта қарорлар қабул қилинди. Ҳозирги вақтда иш ҳақи ва нафақанинг солиқ олинмайдиган энг оз миқдори собиқ Иттифоқ республикалари ўртасида энг юқоридир.

Молиявий маблағлар чекланган бўлишига қарамай, бошланғич синфларнинг ўқувчилари учун бепул нонуштанни сақлаб қолиш, мактаб ўқувчилари ва талабалар овқатланиши учун харажатларнинг ярмини қоплаш маъқул деб топилди. Аҳолини энг зарур озиқ-овқат маҳсулотлари билан таъминлашда кескинликни йўқотиш учун энг муҳим молларни белгиланган нархлар бўйича маълум миқдорда бериш, халқ истеъмоли молларини купонлар бўйича сотиш, маҳсулотни республика ташқарисига маълум рухсатнома — лицензияга мувофиқ олиб чиқиб кетиш тартиби жорий этилди.

Валюта тушумининг талайгина қисми чет эллардан озиқ-овқат ва дори-дармон харид қилишга сарфланди. 1992 йилда доннинг ўзидангина 3,2 миллион тонна харид қилинди: 40,5 минг тонна гўшт сотиб олинди. Мана шуларнинг ҳаммаси ички бозорнинг ҳолатига ижобий таъсир ўтказди, аҳоли турмуш тарзининг кескин ёмонлашувига йўл қўймади.

Хўжалик фаолиятига давлатнинг бевосита аралашувидан воз кечиш тамойили изчиллик билан рўёбга чиқарилмоқда. Давлат буюртмаси тизимини тугатиш ишлари амалга оширилмоқда. Қишлоқ хўжалигида парранда, тухум, асал, шиёбохш ўтлар, деярли барча турдаги мевалар ҳамда бешқа бир қанча қишлоқ хўжалик маҳсулотлари тайёрлашга давлат буюртмаси бекор қилинди. Сабзавотчиликда давлат буюртмаси етиштирилган ҳосил ҳажмининг 50 фоизигача камайтирилди. Хўжаликларга давлатга топшириладиган пахта толаси, гўшт, сут, донли экинларнинг 15 фоизини ва пилланинг 25 фоизини шартномавий (эркин) нархларда сотиш ҳуқуқи берилди.

Давлат иқтисодий жиҳатдан тартибга солиш воситалари — нархлар, солиқ ва кредит сиёсатидан янада фаолроқ фойдаланилган бўлиб қолди. Амалда барча турдаги қишлоқ кужалик маҳсулотларининг харид нархлари бир неча марта қайтадан кўриб чиқилди. Кейинги йилларда пахта нархининг ўзигина 9 баробар ошди.

Ўзбекистонда қарор топаётган очиқ-ойдинлик ва тенг ҳуқуқли шериклик қоидаларига асосланган ташқи сиёсатни халқаро жамоатчилик ва энг катта молиявий, банк тузилмалари фаол қўллаб-қувватламоқдалар. Йил мобайнида стакчи халқаро иқтисодий ва молиявий ташкилотларнинг, тирик хорижий фирмалар ва банкларнинг вакиллари вужудга келган вазиятни ва ҳамкорлик истиқболларини ўрганиш мақсадида бир неча марта республикамизда бўлдилар. Ўзбекистоннинг Жаҳон валюта фондига, Жаҳон банкига, Европа тиклаш ва тараққиёт банкига қабул қилингани ана шу ишнинг якуни бўлди. Республикамизда Жаҳон банкининг доимий ваколатхонаси иш бошлади. Яқин вақт ичида Европа тиклаш ва тараққиёт банкининг ваколатхонаси ҳам очилади.

Республиканинг Халқаро молия корпорациясига, Халқаро меҳнат ташкилотига, Жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилотига ва бошқа бирлашмаларга аъзо бўлиб кириши тўғрисидаги масалалар ҳал қилинди. Ўзбекистон ёрдам кўрсатиш объекти сифатида Европа тараққиёт ва ҳамкорлик қўмитасининг рўйхатига киритилди. Жаҳондаги 24 тараққий этган мамлакат ана шу қўмитанинг аъзосидир. Зарур озиқ-овқат маҳсулотлари, дори-дармон ва технология ускуналарини харид қилиш учун Ўзбекистонга кредит йўлларини очиш тўғрисида ҳукуматлараро қарорлар қабул қилинди. Қўшма корхоналар барпо этиш, чет эл банкларининг бўлимларини очиш тўғрисида кўпгина фирмалар билан шартномалар имзоланди.

Ўзбекистон хорижий сармоядорларни бой имкониятлари билангина эмас, балки:

- авваламбор, республикада ижтимоий-сиёсий вазиятнинг барқарорлиги;
- иқтисодий тараққиёт истиқболларининг аниқ-равшанлиги;
- республикада ўтказилаётган иқтисодий ислохотларнинг изчиллиги;

— хорижий сармоялар тўғрисидаги қонунларнинг имтиёзли шартлари билан ҳам ўзига жалб этмоқда.

Аmmo шуни қайта-қайта таъкидлаш керакки, чет эл сармояси Ўзбекистонга келишининг асосий шарты республикамиздаги барқарорликдир.

Азиз дўстлар! Ҳаммамизга яхши аёнки, Ўзбекистонда янгилашиш ва иқтисодий ислохотлар жараёни тоталитар тузум емирилиши, Иттифоқ парчаланиши, хўжалик алоқаларининг узилиши сабабли вужудга келган ниҳоятда мураккаб шароитда амалга оширилмоқда. Барча собиқ иттифоқдош республикаларда иқтисодий танглик чуқурлашди, ишлаб чиқариш кескин пасайиб, пул тобора қадрсизланмоқда. Бир қанча минтақаларда миллатлараро муносабатлар кескинлашгач, беғуноҳ одамларнинг қони тўкилмоқда, юз минглаб, эҳтимолки, миллионлаб кишилар бошпанасиз қолмоқдалар.

Илгари яхлит халқ хўжалиги мажмуининг бир қисми бўлган ва марказнинг иқтисодиётни фақат хом ашё билан таъминлаш сиёсати оқибатининг салбий таъсирини бошдан кечираётган Ўзбекистон ҳозир ҳам бошқа республикалар билан хўжалик муносабатлари орқали чамбарчас боғлангандир. Бундай муносабатларни рублнинг қадри тўхтовсиз тушиб кетаётган шароитда ҳам унинг минтақаси доирасида давом эттиришга мажбурмиз.

Республика ўз эҳтиёжларини таъминлаш учун хом ашё, ёқилғи, ускуна ва технологиянинг айрим турларинигина эмас, балки ҳаётий зарур озиқ-овқат маҳсулотлари — дон, қанд-шакар, гўшт ва бошқа маҳсулотларни, шунингдек, халқ истеъмоли молларининг кўп хилларини четдан олиб келишга мажбурдир. Бунда у ҳар гал нархларни тўхтовсиз ошириб бораётган монополиячиларнинг оғир шартларига дуч келмоқда.

Шу бошдан корхоналарнинг ва умуман республиканинг молиявий аҳволи ҳамон кескинлигича қолмоқда. Бюджет имкониятлари анча чекланган. Давлат бюджети йил охирида талайгина камомад билан яқунланади.

Бундай шароитда салбий жараёнларнинг аҳоли турмуш даражасига таъсирини камайтириш, танг вазиятдан чиқиш шарт-шароитларини вужудга келтиришга қаратилган амалий чора-тадбирлар кўрилмоқда.

Республикада барқарорлаштириш борасида кўрилаётган чора-тадбирлар, иқтисодий ислохотларни изчиллик билан амалга ошириш натижасида нарх-навонинг кескин ўсишига ва ишлаб чиқариш ҳажмларининг пасайишига йўл қўймасликка муваффақ бўлинмоқда.

Бу йил республикада саноат маҳсулоти ишлаб чиқариш ҳажми тахминан 9 фоиз камайиши кутиляпти. Бу, албатта, салбий натижа. Аммо йилни якунлаётган бошқа жумҳуриятлардаги аҳволга назар ташласак, кўп нарса аён бўлади. Масалан, бу кўрсаткич Россияда 22 фоиз, Қозғистонда — 16 фоиз, Туркменистонда — 24 фоиз камайиши кутиляпти.

Тахминий ҳисоб-китобларга қараганда, республикада бу йил нефть қазиб чиқариш, газ, енгил саноат тармоқларида ва асосан маҳаллий хом ашёни қайта ишлашга йўналтирилган ҳамда ташқаридан етказиб бериладиган хом ашёга камроқ қарам бўлган бошқа баъзи тармоқларда маҳсулот ишлаб чиқариш 1991 йилга нисбатан кўпаяди.

Бинокорлик материаллари саноатининг, озиқ-овқат саноати корхоналарининг иши бирмунча барқарорлашяпти.

Муҳтарам халқ ноиблари!

Айтилган гаплар якунида шунини таъкидлаш мумкинки, янгиланган жамиятни барпо этиш йўлида бошланғич босқичдан ўтилди. Тоталитар тузумдан, бошқарувнинг маъмурий-буйруқбозлик усулларида демократик жамиятга ва бозор муносабатларига ўтиш йўлида дастлабки қадамлар қўйилди. Республиканинг қишлоқлари ва шаҳарларида ижтимоий-сиёсий барқарорликни, фуқаролар тинчлиги ва миллатлараро тотувликни, осойишталикни таъминлаш учун ҳамма ишлар қилинмоқда.

Республика ташқи дунёга юз тутиб, яққаланиш исканжасидан халос бўлди. Ўзбекистоннинг давлат мустақиллиги амалда таъминланмоқда. Республикада рўёбга чиқарилаётган ислохотларнинг ҳуқуқий негизи яратилди, бу эса ана шу ислохотларга муқаррар тус беради.

Олдинда ҳали кўп муоммолар бор. Республика учун, унинг халқи учун ниҳоятда муҳим аҳамиятга эга бўлган бир қанча катта-катта вазифаларни ҳал этиш лозимдир.

Мустақил давлат сифатида биз аввало ўз кучимизга таянишимиз зарур. Агар биз яқин вақт ичида кишиларнинг аҳволини ҳақиқатан яхшилашни, уларга ишонч бағишлашни, республиканинг қудратини мустаҳкамлашни

истар экаишми, мавжуд моддий, молиявий ва сармоя имкониятларини ақл-фаросат билан тасарруф этишимиз шарт. Ҳар ҳақиқат шундан иборатки, биз ҳамма ишга бир вақтнинг ўзиде, бир йўла киришишга, муаммоларнинг ҳаммасини бир-бирига ечишга ҳозирча қодир эмасмиз.

Шуни ҳисобга олиб, биз 1993 ва ундан кейинги йилларнинг истиқболини кўзлаётган бир пайтда, биринчи навбатда ҳал бўладиган ва халқ хўжалигимизни оғир аҳволдан тараққийот ва равнақ йўлига чиқарадиган энг муҳим муаммоларни ечиш ҳақида бош қотиришимиз керак. Давлат сиёсатининг эътибори ва кучи ана шу йўналишларга жалб этилган.

Ушбу дастурнинг айрим муҳим жиҳатларини таъкидлаб ўтишни зарур деб ҳисоблайман.

Шуни айтиш керакки, қишлоқ хўжалигини ривожлантиришга асосий эътибор бериб келинди ва кейинги ҳаракатларимизда ҳам бу ҳол ўз устунлигини сақлайди. Негаки, ҳозирги пайтда айни мана шу соҳада ғоят катта имкониятлар мавжуд. Ана шу имкониятларни ишга солиб, биз аҳолини озиқ-овқат ва саноатни ҳам ашё билан таъминлашни яхшилаш билан бирга, одамларни иш билан банд қилиш, қишлоқ аҳолиси катта қисмининг ёлчиб яшаши имконини топамиз.

Қишлоқ миллий бойлигимизнинг муҳим манбаидир. Бугунги иқтисодийтимизда ва ижтимоий турмушда, бинобарин, сиёсатимизда ҳам қишлоқ соҳаси халқимизнинг фаровон ҳаёти, республикамизнинг тараққийоти ва ўсиш суръатларини ҳал қиладиган муҳим тармоқдир.

Энг аввало, қишлоқ хўжалиги билан саноат маҳсулоти нархлари ўртасидаги мувозанатни тиклаш зарур бўлади. Харид нархлари жаҳон даражасига етказилгунча муттасил ошириб борилади.

Мавжуд сармоялар ҳам қишлоқ фойдасини кўзлаб сарфланиши лозим. Экин майдонларининг мелиоратив ҳолатини яхшилаш биз учун асосий йўналишлардан биридир. Агар биз шундай қилмасак, истиқболимиздан маҳрум бўламиз. 1993 йилда 15—20 минг гектар янги ер ўзлаштиришимиз керак. Янги ерларни ўзлаштириш, кол-лектор-дренаж тармоқларини, мелиорация ва ирригацияни ривожлантириш орқали ҳосилдорликни ошириш учун маблағ топишга бутун чоралар билан ёрдам берамиз. Шундай

қилиш ва замонавий чет эл технологиясини жорий этиш булар билан республикада асосий экинлардан иқлим шароитлари аниқ ухшаш мамлакатлардагидан кам бўлмаган қилиш шароити бориша оламиз.

Давлат томонидан ёрдам берилмаса, қишлоқнинг шўқда тургани амримақол. Бунда гап 1993 йилга мустақиллик маблағлар тўғрисидагина бораётгани йўқ. Ишнинг натижасида бу — қишлоқдаги ислохотларни қизғин қўллаб қувватлаш, давлат мулкчилигини жамoa мулкчилигига айлантириш, хўжалик юритишнинг кооператив шаклига бугун чоралар билан ривожлантириш, аҳоли (фермер) хўжаликларини янада мустақамлаш, уларни зарур кредитлар, техника, минерал ўғит, ем-хашак аҳд ва кўчатлар билан таъминлаш демакдир. Бу борада уларнинг манфаатларини, уларнинг нимани олиши ва маҳсулотини кимга ва қандай нархда сотиш бораётганини мустақил белгилаш ҳуқуқини ҳимоя қилиш керакдир.

Давлат республиканинг донга, қанд-шакар ва бошқа маҳсулотга бўлган ҳаят катта эҳтиёжини ҳисобга олиб уларни етиштириш ҳажмларини оширишни, шундай қилиб мамулонларини кенгайтиришни ҳар томонлама рағбатлантириб бораверади.

Биз бунда муҳим ишимиз — аҳолининг ижтимоий неҳор табақаларини ҳимоя қилиш. Бу масала асло давлатга солиб бўлмайдиган энг асосий вазифа бўлиб келиб ва шундай бўлиб қолади. Сессияда фаолиятимизнинг мана шу йўналишини халқимизга бозор сари олиб бораётгани бош йўли деб эълон қилиш мумкин. Ижтимоий муҳофиза қилиш воситасини такомиллаштириш лозим бўлади. Бу воситани ўзгариб бораётган шароитларга мослантириб, нарх-навонинг ўсишига ва пулнинг қадрсизланишига тезда мувофиқ ҳолга кела оладиган қилиш керак. Шундай бир восита зарурки, бунда аҳолининг турмуш шароити турли иқтисодий ва ижтимоий ларзаларнинг таъсиридан пухта ҳимояланган, кафолатланган бўлсин. Кишиларнинг ижтимоий кафолатларини юридик жиҳатдан мустақамлаб қўядиган аниқ-равшан қонунлар ва янги норматив ҳужжатлар қабул қилиш керак.

Бунинг маъноси шуки, нафақа билан таъминлаш, талабаларга, кўп болали ва камбағал оилаларга ҳақ тўлаш

тизимда уларнинг турмуш даражаси бюджет воситаси ва давлат кафолатлари орқали ҳам, турли хайрия жамғармалари, корхоналар, ташкилотлар ва хўжаликларнинг жамғармалари орқали ҳам сақлаб турилиши, уларга мадад берилиши мустақамлаб қўйилиши лозим.

Бозор муносабатига ўтиш даврида ижтимоий соҳа — соғлиқни сақлаш, таълим, маданият ва санъат, шунингдек, илм-фан айниқса мушкул аҳволда қолмоқда. Биз учун тарихий, маданий, умуман, маънавий қадриятлар, халқимизнинг руҳини баланд сақлаш, ёш авлодни тарбиялаш энг асосий вазифа бўлиб қолиши керак ва бу соҳалар ҳисобидан маблағларни тежай олмаймиз. Ҳозирги мураккаб даврда бу тармоқларни қатъий қўллаб-қувватлаш, шу соҳаларда ишлаётган кишилар меҳнатини муносиб баҳолаш, уларни ижтимоий жиҳатдан пухта ҳимоя қилиш, моддий имкониятларини намоён этиш учун шарт-шароитларни вужудга келтириш зарур.

Ҳурматли халқ ноиблари!

Яқин истиқболдаги энг муҳим муаммо — халқ хўжалигимизнинг ички тузилишини ўзгартиришдир.

Тоталитар тузум оқибати, унинг бутунлай издан чиққан бир тарафлама иқтисодиёти республикада ҳали талай вақт ўзининг салбий таъсирини кўрсатиб туради.

Шу кунгача халқ хўжалигининг деярли барча тармоғида тугал бўлмаган ишлаб чиқариш асосий ўринни эгаллаб келди. Унинг технологияси хом ашёни дастлабки қайта ишлаш босқичида узилиб, асосан чала маҳсулот ишлаб чиқаришдан нари ўтмайди. Тайёр, аниқроғи, товар маҳсулот берадиган тармоқлар — энг заиф бўғиндир.

Мантиққа зид манзара вужудга келади. Республика жуда катта миқдорда ва моддий харажатлар қилиб, ер ости бойликларининг улкан захираларини сарф этиб қимматбаҳо қишлоқ хўжалик маҳсулотини етиштиради-ю, асосан улгуржи нархларда фақат хом ашё сотади. Фойда, бюджет тушумлари тарзидаги мўмай даромад эса мамлакатимиз ташқарисида қолади.

Бунга анчагина мисоллар келтириш мумкин. Нитрон, капролактан, кимёвий толалар ишлаб чиқаришни, тўқимачилик маҳсулотини ҳамда қора, рангли ва асл металллар ишлаб чиқаришни шулар жумласига киритиш мумкин. Умуман иқтисодиётимиз қанчалик издан чиққанини ва

Ишлар бугунги кўрсатувчи аниқ далиллар эмасми булар? Сўйиқ маркази Ўзбекистонни, бутун Ўрта Осиёни ҳам ашё маҳсулотлари сифатида сақлаб қолиш мақсадида ўтказиб келган сиёсатнинг оқибатларини бартараф этиш учун ҳали кўп иш қилиш керак бўлади.

Аммо республика беҳисоб ҳам ашёни тайёр маҳсулотга айлантириш, уни сақлаш, ташиш ва сотиш учун шундай қувватларга, замонавий технологияга эга эмас. Ҳисобини, шунингдек ана шу ҳам ашё — республиканинг, ўзбек халқининг бойлиги ва фаровонлик манбаидир.

Ишларнинг ҳисоб-китоблар шунини кўрсатадики, агар биз республикада бор ҳам ашё ва чала маҳсулот ишлаб чиқаришни тугал жараёнга етказиб, тайёр маҳсулот ишлаб чиқаришни йўлга қўйсак, республикада ялпи миллий маҳсулот ишлаб чиқаришни икки баробардан зиёд, миллий даромадини эса тахминан уч баробар кўпайтиришимиз мумкин.

Муҳтарам ноиблар!

Шунингдан кўра муҳим масалага ўтмоқчиман. Республика тараққиётида асосан ўзининг кучларига таянишга мажбур бўлишни назарда тутадиган бўлсак, барча муаммоларининг ҳал этиш учун яхши негиз, дастлабки сармоя шундай.

Шу муносабат билан бугунги кунда халқ ҳаётини таъминлайдиган энг муҳим тармоқларни ривожлантиришга асосан эътибор беришни турмушнинг ўзи талаб қилмоқда. Чунки: кончилик — нефть ва газ саноати, энергетика, оғир ва қазиб олиш ва рангли металлургиянинг бошқа тармоқлари, кимёвий тола, пластмассалар ишлаб чиқаришни ривожлантириш қўламларини кенгайтириш орқали республиканинг мазкур тармоқлари маҳсулотига бўлган эҳтиёжини таъминлаш билан бирга, валюта тушумларини кўпайтириш, хорижий сармояларни жалб этиш мумкин бўлади.

Геологик ва қидирув ишларининг натижалари, гоҳат мўл минерал бойликларнинг жойлашиш шароитлари кўпгина хорижий компаниялар ва фирмаларни қизиқтирмоқда. Улар бу соҳадаги ишларни ривожлантириш учун маблаг сарфлашга тайёр эканликларини билдирмоқдалар. Айни шу тармоқлар республиканинг мустақиллигини таъминлайди

ва халқ кўжалиги барча тармоқларини келгусида жадал ривожлантириш учун муҳим замин бўлиб хизмат қилади.

Яна бир муҳим йўналиш — Ўзбекистоннинг экспорт имкониятини ошириш масаласи. Бир вақтлар Иттифоқда Ўзбекистон четга маҳсулот чиқариш ҳажми жиҳатидан учинчи ўринни эгаллар эди. Тўғри, бу улушнинг катта қисми пахта экспортига тўғри келарди. Экспортнинг бундай йўналишини сақлаб қолиш биз учун мақбул эмас.

Бир ҳолни чуқур англашимиз керак: четга бу қадар кўп пахта сотиш республикамизда тўқимачилик ва енгил саноат ривожини кўзланган даражага етгунча давом этиши мумкин. Биз барча тараққий топган ва маърифатли мамлакатлар каби пахта билан эмас, аввало, тайёр маҳсулот билан савдо қилишимиз зарур.

Табийий савол туғилиши мумкин: бизда экспортни кескин ошириш имконияти борми? Ҳа, бор. Бунинг учун биз, даставвал, қимматли хом ашёни қайта ишлаш асосида тайёр маҳсулот ишлаб чиқарадиган қўшма корхоналарни ривожлантиришимиз, чет эллик шерикларимиз билан замонавий ихчам корхоналар ташкил этиб, уларни биринчи навбатда меҳнат ресурслари ва хом ашё манбаларига — авваламбор қишлоқ жойларига яқинроқ жойлаштиришимиз керак. Бу корхоналарнинг барчаси одатдагидек илғор технология билан жиҳозланиши, рақобатга бардошли маҳсулот ишлаб чиқариши даркор. Республиканинг ўзидагина эмас, жаҳон бозор талабларига дош берадиган маҳсулот ишлаб чиқариш асосий вазифамиз бўлиши зарур. Бу масаланинг аҳамиятини ҳисобга олиб, маҳсулотни экспорт қилишга асосланган иқтисодий шакллантиришга доир махсус дастурни ишлаб чиқишимиз ва амалга оширишимиз лозим, деб ўйлайман.

Биз бу ишда иккита принципга қатъий амал қиламиз.

Биринчиси: бирорта корхона, бирорта идора чет элда сотиладиган ва қатъий валюта тарзида даромад келтирадиган маҳсулот ишлаб чиқармаса, хорижий сармоя олмаслиги керак.

Иккинчи принцип: илғор хорижий фирмалар билан алоқа боғламаган ва битимлар тузмаган бирорта ҳам корхона бўлмаслиги даркор. Бу гап маҳсулот ишлаб

чиқарилган ва хизмат кўрсатадиган барча корхоналарга тааллуқлидир.

Шундагина биз жаҳон бозори ва ривожланган мамлакатлар билан боғлиқ бўлган очиқ иқтисодийetni барпо эта оламиз. Республиканинг имкониятларига ва куч-қудратига қизиқиш жуда катта. Шу боисдан, агар биз ана шу имкониятдан тўғри фойдалана олмасак, бирт аҳмоқона иш бўлади. Ўзбекистоннинг келажаги — экспорт имкониятини ривожлантиришдан иборат, деган шиор республика барча ишбилдирилари учун мақбулдир.

Ҳурматли ноиблар!

Бозор иқтисодийетига асосланган жамият қурмоқчи эканмиз, бозор хизмат тармоқларини шакллантириш ва изчил ривожлантириш стратегик жиҳатдан устун йўналишдир. Ривожланган бозор иқтисодийетига хизмат қиладиган тармоқлар — тижорат банклари тармоғини, замонавий молия ва солиқ тизими, аудит, суғурта воситаси ва биржа фаолиятини ривожлантирмай туриб маърифатли бозор сари аниқ қадам ташлаш тўғрисида гап ҳам бўлиши мумкин эмас.

Афсуски, бугун биз сиёсатимизнинг мана шу йўналишини заиф бўлган эканини эътироф этишга мажбурмиз.

Ўзингиз ўйлаб кўринг: молия ва кредит бозори, солиқлар тартиби ҳали тўла кучга киргани йўқ. Корхона ва ташкилотлар ҳамон давлатдан маблағ олишга кўз тикмоқдалар. Тижорат банклари асосан марказий банкдан олинаётган кредитлар билан иш кўрмоқда. Уларнинг ўз кредит маблағи жуда кам. Бу, энг аввало, Ўзбекистон саноат-қурилиш банкига, Ўзбекистон деҳқончилик-саноат банкига ва ўзларини тижорат банклари деб ҳисоблаётган бошқа банкларга тааллуқлидир.

Давлатнинг ва корхонанинг маблағлари алоҳида-алоҳида бўлиши керак. Корхоналар ўз маблағига ёки тижорат банклари берадиган қарзга умид боғлашлари лозим. Бюджет маблағларидан фақат энг кечиктириб бўлмайдиган эҳтиёжларни, аввало, ижтимоий соҳа, янги таркибий йўналишлар эҳтиёжларини таъминлаш учун фойдаланиш қоида тусига кириши керак. Ҳозир банклар сармоя сарфлаш дастурларининг ташкилотчиларидан бири, ҳар бир тармоққа бевосита сарфланадиган маблағларнинг

кафили бўлиши зарур. Давлат энг зарур ҳоллардагина корхоналарнинг, ташкилотлар, тижорат банкларининг фаолиятига қисман аралашishi мумкин.

Республикада эндигина шаклланаётган солиқ тизимига гоят қаттиқ эътибор бериб, уни такомиллаштириш лозим. Биламизки, солиқлар давлат бюджети билан маҳаллий бюджетларни тўлдиришнинг асосий манбаидир. Солиқлар кенг қамровли, айни пайтда ҳар бир соҳа, тармоқ ва корхонага алоҳида қайишқоқ ва шароитга мослашувчан бўлиши зарур.

Солиқларнинг миқдорларини турли йўллар билан ошира бориш давлатга ва жамиятга наф келтирмаслигини ҳам англаб олишимиз керак, деб ўйлайман. Солиқлар даромадларнинг бир қисмигагина солиниши айни вақтда халқ хўжалиги ва аҳолига керакли маҳсулот ҳамда молларни кўпроқ ва яхшироқ ишлаб чиқаришга интилаётган ташкилотларни ва кишиларни ҳар жиҳатдан рағбатлантириши ҳам лозим.

Юртимизнинг истиқболи — бозор хизмат тармоқларини шакллантириш билан, келгусида мулкни давлат тасарруфидан чиқариш ва хусусийлаштириш, яккаҳокимликка қарши тадбирларни амалга ошириш, рақобат муҳитини вужудга келтириш билан узвий боғлиқдир. Ишлаб чиқаришни, яъни кўпчилик саноат корхоналарини акционерларга бериш лозим. Шу билан бирга маиший хизмат, маҳаллий саноат, савдо ва умумий овқатланиш корхоналарини хусусийлаштиришни жуда тезлаштириш керак. Давлат хусусий мулкни барча қонунлар ва ўз нуфузи кучи билан ҳимоя қилади, бу эса янги Конституция лойиҳасида ёзиб қўйилган.

Қадрли дўстлар!

Ҳаммамизга маълум, рублнинг қадри пасайиб кетаётгани сабабли турмушимизда кўпгина муаммолар пайдо бўлмоқда. Мутахассислар Россияда ишлаб чиқариш ёппасига сусайиб, озиқ-овқат маҳсулотлари етиштириш камайиб, товар ресурслари қисқариб бориши натижасида пул янада қадрсизланади, деб тахмин қилмоқдалар. Россиянинг экспорт имкониятлари жуда қисқариши ва валюта тушумлари камайиши бунга асоратли таъсир қилиши мумкин.

Биз Россия ва собиқ Иттифоқнинг бошқа республикалари билан иқтисодий жиҳатдан узвий боғланганмиз. Табиинки, рублнинг қадрсизланиши, унинг харид қобилияти пасайиши Ўзбекистондаги аҳволга ҳам салбий таъсир қилгани, албатта.

Бир қарашда, бундай вазиятдан қутулишнинг энг оддий пули ўз пулимизни чиқариш, рубль зонасини тарк этишдир. Бироқ бу муҳим ишда "етти ўлчаб, бир кес" деган халқ мақолига амал қилишимиз лозим, деб ўйлайман. Ҳар қандай пухта ўйланмаган қадам илгари қилинган барча ишларни чиппакка чиқариши, бизни беҳосдан ҳалокат ёқасига олиб бориб қўйиши мумкин. Буни ҳеч ким унутмаслиги зарур.

Шуни айтиш лозимки, биз ўз пулимизни чиқаришга техникавий жиҳатдан тайёрмиз. Бу борада ҳеч қандай сир йўқ. Ҳозирдаёқ биз ўз пулимизга эгамиз. Бироқ бу ишни амалга оширган Украина, Болтиқбўйи давлатларининг тажрибаси муаммога вазминли ёндашув ва узоқни ўйлаб иш кўриш зарурлигига бизда яна бир бор ишонч ҳосил қилди.

Хўш, ўз миллий пулимизни жорий этишимизга нима тўсқинлик қилмоқда? Рубль зонасида қолишимизга нима мажбур этмоқда? Бунинг кўпгина сабаблари бор.

Авваламбор, республика, маълум сабабларга кўра, аҳолига зарур молларнинг деярли 60 фоизини ҳозирча ташқаридан келтираётганлиги бунинг энг асосий сабабидир. Мен бунда ксракли озиқ-овқат, халқ истеъмоли моллари билан бирга ёқилғи, техника, асбоб-ускуналар ва ёғоч-тахта тўғрисида гапирмаяпман. Буларнинг ҳаммаси четдан келтирилади. Биз барча собиқ иттифоқдош республикалар билан савдо-сотиқда салбий балансга эгамиз. Яъни четга сотадиган маҳсулотимиз республикага олиб келинаётган моллардан анча кам.

Табиий савол туғилади: рублдан бугун воз кечсак, эртага олиб келинаётган молларнинг ҳисоб-китоби қандай бўлади? Ўзимизнинг миллий пулимиз — сўмимизнинг харид кучи етмаса, қайси ҳисобдан керакли маҳсулотларни четдан сотиб оламиз? Ҳозирча бу табиий саволларга жавоб топиш осон иш эмас.

Маълумки, ўз миллий пулимиз республика маҳсулот билан таъминлангандагина ўзининг муайян кучига ва

нуфузига эга бўлади. Бу пулга нимадир харид қилиш мумкин бўлсагина у ўз қиймати ва харид қобилиятига эга бўлади. Акс ҳолда, у шунчаки қоғозга айланиб қолаверади. Республикамиз ҳозирча ўзини зарур маҳсулотлар билан таъминлай олмайди ва шу боисдан ҳам биз ҳали кўп иш қилишимиз керак бўлади.

Бошқа муаммо ҳам бор. Миллий пул олтин захираси билангина эмас, айни пайтда эркин савдо муносабатида қатъий валюта билан старли даражада мустаҳкамланиши ҳам зарур. Бундай валюта ўз маҳсулотимизни четга сотишимиз натижасидагина келиши мумкин. Бунинг учун биринчи гада маҳсулотимиз рақобатга бардошли бўлиши керак. Бизда бундай имконият борми? Афсуски, ҳозирча йўқ. Биз корхоналарнинг техникавий даражасини ва ишлаб чиқарилаётган маҳсулотнинг сифатини ошириш соҳасида ҳали кўп иш қилишимиз лозим.

Шарқий Германия бунга ёрқин мисол бўла олади. Ўйлашимизча, у социалистик мамлакатлар орасида энг ривожланган, иқтисодийнинг бирмунча такомиллашган тузилмасига эга бўлган ва тайёр маҳсулот устунлик қилган мамлакат эди. У Ғарбий Германия билан бирлашгандан кейин ҳар йили шарқий ўлканинг, яъни собиқ ГДРнинг техникавий даражасини юксалтириш, рақобатга бардошли маҳсулот ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш учун ГФР қарийб 100 миллиард марка маблағ сарфлашга мажбур бўлмоқда. Бугунги кунда собиқ ГДРнинг кўпгина корхоналари ишламаяпти, ишсизлар сони кундан-кун ўсиб, меҳнатга лаёқатли аҳолининг қарийб 20—30 фоизини ташкил этмоқда. Мутахассислар у юртда йиғилиб қолган муаммоларни ҳал этиш учун камида 10 йил керак бўлади, деб ҳисобламоқдалар.

Ўзбекистоннинг ўз пулини жорий этишга тўсқинлик қилаётган бошқа кўпгина сабаблар тўғрисида ҳам гапириш мумкин. Бироқ мен қуйидагиларни айтиш билан чекланаман: бизнинг жуғрофий мавқимизни, ишлаб чиқаришимиз таркиби, унинг техника билан жиҳозланиши даражаси, четга мол чиқариш ва четдан мол келтиришнинг таркиб топган исбати, ишлаб чиқарилаётган молларнинг турлари ва сифатини назарда тутганда, ўз пулимизнинг барқарор бўлиши ҳақида гапириш ҳозирча эртароқ. Вақти келиб биз

Ўз миллий пулимизни жорий этамиз. Бироқ бу пул ўзининг салмоғига эга бўлади, мустақкам тўлов воситаси бўлиб хизмат қилади ҳамда аҳоли ва шерикларимизнинг ишончини қозонади.

Айни пайтда шуни ҳам айтиш лозим: агар бу жарённи талашлаштиришга бизни четдан мажбур этсалар, вазият кийиниб кетиши мумкин. У пайтда бу масала кун тартибига кўчилади ва уни ҳал этиш, ҳал этганда ҳам ҳеч кечиктирмай ҳал этиш зарур бўлади.

Ҳурматли ноиблар!

1993 йил режалари хусусида гапирар эканмиз, ҳамманинг кўнглида табиий бир савол туғилади: хўш, ризқу рўзимиз старли бўладими, аҳоли таъминоти қониқарли аҳволда сақланадими?

Аввало, озиқ-овқат ва бошқа энг зарур истеъмол моллари ҳақида. Барча имкониятларимизни ва ижро этилаётган шартномаларимизни батафсил ҳисоблаб чиқиб айтилган бўлсак, халқимизнинг таъминоти масаласи янаги йилнинг май — июнь ойларига қадар етадиган даражада ҳал этиб қўйилган. Бу масалалада ортиқча ташвишга ўрин йўқ.

Дўстлар!

Сиз билан биз ҳозир мураккаб ва масъулиятли тарихий даврни бошимиздан кечираяпмиз. Шубҳасиз, эркини қўлга киритган ҳар бир халқ ўз тараққиёт йўлини излайди, янги жамият бунёд этишда ўз андасини ишлаб чиқишга ҳаракат қилади. Биз ҳам республикамизнинг миллий давлатга хос бўлган ижтимоий-иқтисодий, маънавий камолот ва тараққиёт йўлини белгилаяпмиз. Шу билан бирга, барқарор ва ҳалол бозор иқтисодиётига, очиқ ташқи сиёсатга асосланган демократик ҳуқуқий давлатни, фуқаролик жамиятини барпо этамиз. Ҳозир яшаб турганларнинг қисматигина эмас, биздан кейин ҳам шу ерда яшайдиган фарзандларимиз ва набираларимизнинг, дунёга келajak авлодларнинг тақдири ҳам биз қандай давлат қуришимизга боғлиқдир. Биз қурадиган жамият Ўзбекистон халқининг муносиб турмушини, ҳуқуқлари ва эркинликларини кафолатлаши, миллий кадриятларимиз ва маданиятимиз қайта тикланиши, инсоннинг маънавий-ахлоқий баркамоллигини таъминлаши керак.

Мустақил Ўзбекистон Республикасининг бугун муҳокама қилинадиган биринчи Конституцияси шу эзгу мақсаднинг ҳуқуқий кафолати бўлажак.

Биз ўз тараққиёт йўлимизни Конституция асосида белгилаб олишимиз лозим. Давлатимизнинг келажаги, халқимизнинг тақдири кўп жиҳатдан Конституциямиз қандай бўлишига боғлиқ.

Табиийки, ҳар қандай давлатнинг Конституцияси унда яшовчи халқнинг иродасини, руҳиятини, ижтимоий онги ва маданиятини акс эттиради. Конституция халқнинг сиёсий донолиги ва тафаккури маҳсулидир. Биринчи Конституциямиз лойиҳаси ана шундай халқчил қомус бўлишига ишонаман. Сабаби — унинг лойиҳаси устида тахминан икки йил давомида ишладик. У икки ярим ой мобайнида умумхалқ муҳокамасидан ўтди, халқнинг фикр хазинаси дурдоналари билан бойитилди, сайқал топди.

Унда бу ҳужжатга амал қилиб яшовчи фуқароларнинг аҳиллиги, халқимизга хос одамийлик, умуминсоний қадриятларга ихлос каби яхши сифатлар ўз аксини топади, деб ишонамиз. Юртимизга хос қардошлиқ ва дўстлик анъаналари, ўзининг бой ва теган тарихига эга бўлмиш халқларнинг ўзаро тотувлиги ва қўшничилиги принциплари ҳам лойиҳада муҳим ўрин тутди.

Янги Конституциямизнинг ижобий жиҳатлари, янги томонлари, аввалги Конституциялардан фарқлари нималардан иборат? Авваламбор, бу Конституция ўзининг туб моҳияти, фалсафаси, ғоясига кўра янги ҳужжатдир. Унда коммунистик мафкура, синфийлик, партиявийликдан асар ҳам йўқ. Жамики дунёвий неъматлар орасида энг улуғи — инсон деган фикрни илгари сурдик ва шу асосда "фуқаро — жамият — давлат" ўртасидаги ўзаро муносабатнинг оқилона ҳуқуқий ечимини топишга интилдик.

Лойиҳа инсон ҳуқуқлари ва давлат мустақиллиги ғояларига садоқат, ҳозирги ва келажак авлодлар олдидаги юксак масъулиятни англаш, ўзбек давлатчилигининг тарихий тажрибасига таяниш, демократия ва қонунийликни ҳурматлаш, халқаро ҳуқуқнинг жаҳонда эътироф этилган қоидаларини тан олиш, Ўзбекистон фуқароларининг муносиб ҳаёт кечиришларини таъминлаш, инсонпарвар ҳуқуқий жамият барпо этиш ва, ниҳоят, фуқаролар тинчлиги ва миллий ҳамжиҳатликни кафолатлаш каби олижаноб мақсадларни кўзлади.

Ўзбекистонда давлат ҳокимиятининг бирдан-бир манбаи халқ бўлиб, давлат халқнинг иродасини ифодалайди, унинг манфаатларига хизмат қилади.

Биз сўнгги етмиш йил ичида давлатга қарамлик ва сингиши ҳолатида яшадик. Мамлакатнинг, ундаги барча бөйликларнинг, мулкнинг эгаси давлат, деб ҳисоблаб келдик. Ана шу масалада ҳам Конституцияда туб бурилиш ясалган. Яъни "давлат, унинг идоралари ва мансабдор шахслар жамият ҳамда фуқаролар олдида масъулдирлар". Собиқ тоталитар давлат шароитида бундай фикрни ҳеч ким хаёлига ҳам келтира олмасди. Эндиликда инсон, унинг ҳаёти, эрки, шаъни, қадр-қиммати ва бошқа ажралмас ҳуқуқ ҳамда эркинликлари муқаддас саналиб, улар давлат томонидан кафолатланади.

Ҳуқуқий давлатнинг асосий белгиси — барча фуқароларнинг қонун олдида тенглиги, Конституция ва қонунларнинг устунлиги таъминланишидир. Конституция ва қонунларнинг устунлиги принципи шунинг асосидики, бунда барча жорий қонунлар ва меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар Конституция асосида ва унга мувофиқ бўлиши талаб этилади. Улуғ бобокалонимиз Амир Темур айтганларидай: "Қаерда қонун ҳукмронлик қилса, шу ерда эркинлик бўлади".

Ниҳоят, Конституция махсус тарзда муҳофаза қилинади. Айнан шу мақсадда Ўзбекистон тарихида биринчи марта Конституциявий суд жорий этилмоқда.

Ўзбекистон ўз миллий манфаатларига мос келадиган фаол ташқи сиёсат юритиши, бунда халқаро ҳуқуқнинг тенг ҳуқуқли субъекти сифатида ҳаракат қилиши Конституцияда мустақамлаб қўйилган. Ўзбекистоннинг ташқи сиёсати давлатларнинг суверен тенглиги, куч ишлатмаслик ёки куч билан таҳдид қилмаслик, чегараларнинг дахлсизлиги, низоларни тинч сиёсий воситалар билан ҳал этиш, ички ишларга аралашмаслик қоидаларига ва халқаро ҳуқуқнинг умум эътироф этган бошқа қоидалари ва нормаларига амал қилиш заминига қурилган.

Инсон ва фуқароларнинг ҳуқуқлари ҳамда эркинликлари соҳасида Конституцияда талайгина ижобий жиҳатлар мавжуд. Бу борада лойиҳа инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларациясининг деярли барча принципиал қоидаларини

ўзига сингдирган. Инсоннинг ҳаёти, шахси ва эркинлиги дахлсиздир.

Фуқаролар билан давлат ўзаро ҳуқуқлар ва бурчлар орқали узвий боғлиқдирлар. Фуқароларнинг ҳуқуқлари ва эркинликлари дахлсиз бўлиб, ҳеч ким уларни суднинг қарорисиз маҳрум этиши ёки чеклаши мумкин эмас. Айни вақтда фуқароларнинг ўз ҳуқуқ ва эркинликларини амалга оширишлари бошқа фуқароларнинг, давлат ва жамиятнинг қонуний манфаатларига зид бўлмаслиги лозим.

Асосий қонун лойиҳасининг "Жамият ва шахс" деб номланган учинчи бўлимида жумҳурият иқтисодийти мулкчиликнинг хилма-хил шакллари тенглигини таъминлаган ҳолда бозор муносабатларини шакллантиришга қаратилган тадбирларга таяниши, хусусий мулкнинг ҳимоя қилиниши таъкидланади. Мақсад — иқтисодийти ўта марказлаштирмаслик ҳамда яккаҳокимликка барҳам беришдан, корхоналар, ташкилотлар ва хусусий тадбиркорларнинг мустақиллигини кенгайтиришдан иборат. Давлатнинг ҳўжалик фаолиятига яккаҳокимчилик тарзида аралашуви-га чек қўйилади, иқтисодий фаолият эркинлиги таъминланади.

Янги ҳужжатда ишбилармонлик ташаббусига ва эркин бозор муносабатларига кенг йўл очилган. Ўз мулкига ўзи ҳўжайин бўлган кишилар эса ижтимоий ва сиёсий барқарорликнинг асосий таянчи бўлиб хизмат қиладилар.

Давлат сиёсий партияларнинг, жамоат бирлашмаларининг ҳуқуқий манфаатларини муҳофаза этади, уларга ижтимоий турмушда иштирок этиш учун тенг ҳуқуқий эркинлик яратиб беради. Айни вақтда яккаҳокимликка интилишларга ва бир мафкура имтиёзли бўлиб қолишига йўл қўймаслик керак. Зеро, Ўзбекистоннинг давлат мустақиллигига, ҳудудий яхлитлигига ва хавфсизлигига раҳна соладиган, миллий ва диний адоватни авж олдирадиган, уруш ва зўравонликни тарғиб қилувчи, Конституциявий тўзумга, халқнинг демократик эркинликларига ва маънавиятига тажовуз қиладиган партиялар ва жамоат ҳаракатлари қонундан ташқари бўлиши лозим.

Конституция лойиҳасида ҳурфикрлик, виждон ва диний эътиқод эркинлиги масалаларига катта эътибор берилган. Диннинг халқимиз маънавиятига, руҳиятига ўтказайтган ҳаётбахш таъсирини кўриб турибмиз. Дин-

нинг тарбиявий аҳамияти янада кўпроқ бўлиши лозим. Ҳар бир инсон ўз эътиқодига ва динга амал қилиш ёки қоч қайси динга эътиқод қилмаслик ҳуқуқига эга.

Давлат ҳокимиятининг ташкил этилиши ва фаолият тартиби ваколатларнинг тақсимланиш принципи асосида амалга оширилади. Қонун чиқарувчи, ижро этувчи ва суд ҳокимияти — давлатнинг учта асосий таянчидир.

Лойиҳада ана шу учта ҳокимият идораларининг ўзаро ўз-ўзига фаолият воситалари, шунингдек, бу идораларнинг ўзаро бир-бирини тийиб туриш тизимини вужудга келтирувчи қоидалар мустаҳкамланди. Лойиҳада Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг, Ўзбекистон Президентининг, Вазирлар Маҳкамасининг, суд ҳокимияти идоралари бўлимиш: Конституциявий суд, Олий суд ва Олий ҳужалик судининг ваколатлари мукаммал белгилаб қўйилган.

Асосий қонун лойиҳасида Ўзбекистоннинг таркибига кирувчи Қорақалпоғистон Республикасига алоҳида боб бағишланди.

Ўзбекистон Қорақалпоғистон Республикасининг мақомини тан олади ва унинг суверенитетини муҳофаза этади. Ўзбекистон билан Қорақалпоғистоннинг ўзаро муносабатлари ҳар икки республика ўртасида тузиладиган шартномалар ва келишувлар асосида тартибга солинади. Ўзбекистон Конституцияси ва қонунлари Қорақалпоғистон ҳудудида ҳам мажбурийдир.

Шуни алоҳида таъкидлашимиз керакки, янги Конституция лойиҳасини яратишда Бирлашган Миллатлар Ташкилоти ҳужжатларига, Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларациясига, халқаро ҳуқуқнинг барча эътироф этган қоидаларига қатъий амал қилинди. Шунингдек, ривожланган демократия мамлакатлари ҳисобланмиш Америка Қўшма Штатлари, Япония, Канада, Германия, Франция, Португалия, Италия, Швеция, Туркия, Испаниянинг ҳамда Шарқ мамлакатлари Ҳиндистон, Покистон, Миср давлатларининг Конституция тажрибасидан ижодий фойдаланилди.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг лойиҳаси — бир сиёсий, ҳуқуқий ва халқаро аҳамиятга молик ҳужжатдир. У жаҳон майдонида янги суверен давлат — Ўзбекистон давлати дунёга келиб, фаол яшаётгани ва меҳнат қилётганидан дарак беради.

Ҳурматли халқ ноиблари, мустақил Ўзбекистоннинг биринчи Конституцияси лойиҳасини муҳокама қилар эканмиз, бир муаммога эътиборларингизни жалб қилмоқчиман.

Баъзи бир кимсалар эски ўйинларига берилиб, орамизга ҳар хил миш-миш, совуқ гапларни, иғволарни тарқатиш ҳаракатида юришибди. Нима эмиш: агар тақдим этилган Конституциянинг лойиҳаси қабул қилинса, эртага Олий Кенгаш тарқатиб юборилар, депутатлар ўз ваколатларидан маҳрум бўлар эмиш.

Бундай афсона, иғво гапларга нима жавоб қилишимиз мумкин? Авваламбор, Конституция лойиҳасини қабул қилиш масаласида Олий Кенгаш қарорининг сизларга тарқатилган лойиҳасида бу саволларга аниқ жавоблар берилган. Ҳамма ноиблар, жумладан, Олий Кенгаш, жойлардаги маҳаллий кенгашлар ноиблари ҳам ўз ваколатларини сақлайдилар, албатта. Олдимизда ҳали анча жиддий ишларимиз бор.

Ҳур Ўзбекистонимизнинг тарихида биринчи Конституцияни қабул қилиш — жумҳуриятимизнинг янгидан туғилишидир, ҳақиқий мустақиллигимизга мустаҳкам пойдевор қуришидир.

Қабул қилинган Конституциямиз асосий қошунимиз сифатида давлатни давлат қиладиган, миллатни миллат қиладиган қонунларга асос бўлиши муқаррар.

Олдин тасдиқланган барча қонунларимизни ҳам янги Конституция кўзи-назари билан қараб, бошқатдан кўриб чиқишимиз зарур.

Шу жумладан, сайлов ўтказиш ҳақидаги янги қонунларни ҳам ҳар томонлама, умумхалқ муҳокамасига қўйиб, қабул қилишимиз керак. Бу ишларнинг ҳаммасини чуқур англаб, биргалашиб, бамаслаҳат ўтказиш учун, менимча, анча вақт керак бўлади.

Ишончим комилки, сиз халқ ноиблари халқимиз, сайловчилар олдида белгиланган муддатларгача муносиб хизмат қиласиз, иншооллоҳ.

Мен бўлсам, яна бир карра ҳаммангизга сиҳат-саломатлик, куч-қувват, фаолиятингизда омад, Аллоҳимиздан сизларга узоқ умр тилаб қоламан.

Ҳурматли ноиблар!

Аввал айтиб ўтганимдек, 1992 йил биз учун жуда оғир келди. Бу йил ўзбек пахтаси ярмига ҳам етмайди, деб фол

Азиз дўстлар!

Дунёда меҳнаткаш инсонлар жуда кўп. Аммо мақтаниш бўлса ҳам айтиб қўяй, ўзбек деҳқонига етадигани кам.

Деҳқонларимиз бу гал ҳам фидокорона меҳнатлари билан Ўзбекистон иқтисоди таназзулга тушади деб "каронат" қилган фолбинларга муносиб зарба бердилар.

Ана шу юксак минбардан туриб, ўз номимдан, ҳукуматимиз ва, муҳтарам ноиблар, сизларнинг номингиздан ўзбек деҳқонлари шаънига яна бир карра офарин айтишни муқаллас бурчим, деб ҳисоблайман.

Деҳқонни ҳам, чўпонни ҳам, пиллакашу ишчи дўстларимизни ҳам, хуллас, мардона меҳнат қилаётган ҳар бир юртдошимизни ҳар қанча иззат қилсак оз.

Келинлар, азиз биродарлар, оғир синовлар пайтида Ватанимиз келажагини ўйлаб меҳнат қилаётган инсонларимизни чин кўнгилдан олқишлайлик!

Муҳтарам халқ вакиллари!

Яна бир нарсани алоҳида мамнуният билан айтмоқчиман: бошқа айрим юртларда, энг аввало — Россияда Президент, ҳукумат ва парламент ўзаро обрў ва нуфуз талашиб, бир-бирини беобрў қилиб турган бир пайтда бизнинг олий бошқарув ва ваколат ташкилотларимиз қўлни-қўлга бериб, ўзаро аҳил ва иноқ бўлиб, халқимизнинг олдидаги бурчини бажармоқда.

"Бир кун жанжал бўлган уйдан қирқ кун барака кетади" деган ажойиб нақлни ҳаммангиз биласиз. Балки биз аҳил ва яқдил бўлганимиз учун ҳам Худо бизни бало-қазодан асрапти.

Сўзимнинг охирида яна бир марта сизларга, сиз орқали бутун халққа мурожаат қилмоқчиман.

Турмушимиз қанчалик оғир бўлмасин, бошимизга қанча савдолар тушмасин, Аллоҳга минг карра шукр қилишимиз керак.

Дуоларимиз ижобат бўлгани ростдирки, Яратганининг ўзи шундай хавfli вазиятда, чор атрофда қон тўкилаётган, минглаб одам қурбон бўлаётган, юз минглаб одамлар хонавайрон ва сарсон-саргардон бўлаётган бир замонда эл-юртимизни парокандаликдан сақламоқда.

Аллоҳ таоло ҳар бир оила ва хонадонни ўз паноҳига олди, эрни — оилага бош булишдан, аёлни — бека бўлишидан айирмади, бола-чақаларимизни омон асрамоқда.

Нуроний қарияларимиз ҳар доим "илойим, халқимизнинг уст-боши бут, тани-жони соғ бўлсин!" деб дуо қилишди. Аллоҳ холисона ниятларимизни, пок мақсадли илтижоларимизни эшитиб, бизни бало-қазолардан асраб турганига юртимизда ҳар қайси мўмин-мусулмон яна бир марта ишонч ҳосил қилди. Бу — ҳақ гап.

Азиз ватандошлар!

Ҳамма жойда ҳам қийинчиликлар бор. Бу ҳақда ортиқча гапиришга ҳожат йўқ. Аммо халқимизнинг истиқлолга мўносиб кайфиятини, ишончини, ёруғ кунларга албатта этиб борамиз деган умидини бир жойга тўпласак — шунинг ўзиёқ кучимизга-куч, ғайратимизга-ғайрат қўшади, оғир синовларни енгиб ўтишда бизга мадад беради.

Мен қайда бўлмай ва ким билан учрашмайин, эртанги кун ҳақида олижаноб фикрларни эшитиб, очиқ чеҳраларни кўриб, юртдошларимиз қалбидаги ишонч ва умидни сезиб, ҳар доим ўзимни эл-юртимиз олдида қарздор деб сезаман.

Халқимиз тинчлик ва фаровонлик гояларини маслак ва мақсад этиб яшамоқда. Биз унинг иродасини бажариш учун бутун борлигимизни бахш этсак арзийди.

Азиз дўстлар, ҳаммангизга соғлиқ ва куч-қувват тилайман. Ватанимиз равнақи йўлида бошлаган ишларимизни Яратганининг ўзи қўлласин ва мададкор бўлсин.

* * *

Сизлардан узр сўраб мен шу ерда икки оғиз қўшимча қилмоқчиман. Раисимизнинг жавобларини эшитиб, кишида шундай бир таассурот пайдо бўлади. Залда ўтирган депутатларда ҳам худди менинг таассуротимга ўхшаш таассурот ҳосил бўлган десам адашмайман. Гап шундаки, мана шу жавобларни эшитсангиз, худди бундан 5—10 йил илгари шу залда, балким кўриниши ўзгачароқ бўлган, бошқа одамлар ўтирган шу залда бўлганидек, қаерда қандай мактаб қуриляпти, қаерда қандай бензоколонка қуриляпти, қўрилишни охиригача етказиш учун ёрдам беринг, деган майда-уйда саволлар бериляпти. 22 миллионлик катта давлат ҳукумати раҳбарларига шундай саволларни берили-

Мен, менимча, ҳаммамизда қандайдир хунук бир таассурот ҳолатидами? Тўғри эмасми? Шунинг учун биринчи хулоса шундай иборатки, бизларнинг бозор иқтисодига ўтяпмиз деганимиз, жойларга эркинлик беряпмиз, деган билан ба-
рабарлар. Бу ерда вилоятлар раҳбарлари ўтиришибди, ви-
лоятларнинг ўз эркинлиги бор, ўзининг ресурси, имкони-
ятлари бор, уларни ҳал қилиш ҳуқуқига ҳам эга. Аввалам-
бир, улар мана шу имкониятларидан, ресурсларидан,
потенциалларидан, ҳуқуқларидан фойдаланиб, ўзларига
тўғри масалани ечмаса, унда бу қандай давлат бўлди.

Бу оқиринчи савол. У, албатта, туманларга ҳам те-
гишли. Уларга ҳам тегишли ҳуқуқлар берилган,
ўларнинг имкониятлари ҳам бор. Демокчиманки,
хўжаликларга кўпроқ эркинлик беришдан иборат сиёсат
ошиб беришимиз. Ўтган куни, мени кечирасизлар, жуда
кўп вақтни чўзиб юбордим, менинг сизларни эътиборин-
гизни қаратмоқчи бўлган асосий мақсадим шу эдики,
бошқалар сиёсатимизни 1993 йилда давом эттираемиз,
бунданча қилиб айтганда, жойларга янаям кўпроқ эркинлик
берилади. Ҳар қайси хўжалик, қишлоқ хўжалигида ҳам,
сановат, бошқа тармоқларда ҳам, ўз бурчини ўзининг им-
кониятига қараб, ўзининг ишлаб чиқаришию хўжалигидаги
ҳисоб китобига қараб, иқтисодчиларнинг тили билан айт-
ганига, ҳозир замонавий менежер, маркетинг деган ҳар хил
ишчилар бор, уларни ишга солиш керак, қишлоқ хўжа-
лигини, умуман хўжалик юретишнинг усулларини ўзлаш-
тиришимиз зарур. Бошқалардан ҳеч ҳам кам жойимиз
бу имконияти керак. Шу масала бўйича биз анча гаплашиб,
фикрлашиб олдик.

Бугунги берилган саволларнинг маъносига қарасак, айт-
ган гапларимиз худди у қулоқдан кириб, бу қулоқдан
чиқиб кетаётганга ўхшайди. Кечирасизлар-у, мен шундай
қулоқ тапиришга мажбур бўляпман. Негаки, ўзингизга
маълум, ҳар қайси жамоа хўжалиги раиси, ҳар қайси
хўжалик раҳбари ҳозир 15 фоиз, эртага керак бўлса 25
фоиз маҳсулотини ўзига қолдирадиган бўлса-да, бу
маҳсулотни удалаб сотса, минг, миллионлаб пулга эга
бўлади. Мана шу миллионларни ким, қандай ўзлаштиради?
Бу тўғрида, аввало, жамоа аъзолари, шу хўжалик раҳбар-
лари тула ҳуқуқ олишган. Шу ҳуқуқлардан тўғри фойда-
лана олиш учун одамлар хўжалик раҳбарига ишониб сай-

лаб олганлар, раҳбар эса бунга бел боғлаган. Шу нуқтаи назардан кўриниб турибдики, маблагни хўжалиkning ўзи ўзлаштириши керак. Бу ишга туман, вилоят раҳбарлиги, республика раҳбарлари, давлат аралашгудек бўлса, мен хафа бўлар эдим. Бу пул бизники, бу даромад бизники, пешона терини тўкиб топдик. Ўзимиз эгалик қилишимиз керак-да. Ибройимжон ака, ўртоқ Файзуллаев, тўғрими шу гаплар? Сиз мана хўжалик раҳбарисиз, сизнинг топган пулингизга кимдир эгалик қилмоқчи бўлса, сиз хафа бўлармидингиз ёки йўқми? Шундай экан, иккинчи саволни кўтарганимдан мақсад шуки, бизлар хўжаликларга эркинлик берамиз, деганда аввал хўжалик юртишда эркинлик беришни, иккинчидан, топган пулини, даромадини ўзи ўзининг манфаатини кўзлаб, хўжалик манфаатини кўзлаб, эртани, ҳаётни кўзлаб ишлатиши кераклигини назарда тутяпмиз. Мактаб қурадими, болалар боғчасини қурадими ё бошқа мақсадни кўзлайдими, уларнинг иши. Ҳозир бирон киши: "Ўртоқлар, тепада ўтирган каттаконлар, бизларга кўпроқ эркинлик беринглар. Мана бу масалада бизларнинг ҳуқуқимизни суиистеъмол қиляпсизлар, мана бу ҳуқуқларимиздан фойдаланишга имкон бермаяпсизлар. Қонунда шунча фониз ёзилган, Президентимиз фармонида белгиланган-ку, лекин жойларда бюрократлар, эскича ҳаёт кечирмоқчи бўлган раҳбарлар бизларга йўл қўймапти", деган савол берганида, шунга ўхшаш додингизни эшитганимда мен жуда хурсанд бўлган бўлардим. Агар шу ерда: "Бизларга эркинлик керак, нима қилишга ўзимизнинг ақлимиз стади, бизга амалий ёрдам беринг. Бизларга берилган эркинлик фақат қоғозда қолиб кетяпти. Сиз чиройли гапиряпсизу, лекин кўплари қоғозда қоляпти. Жойларда, шундай фикр туғиляпти. Ҳаётда, жойларда, районларда, вилоятларда хўжайин жудаям кўпайиб кетди. Битта ишнинг устида учтадан назоратчи, иккитадан раҳбар бўлиб қолди", деган гапларни эшитсам, мен баттар хурсанд бўлган бўлур эдим. Бу амалий гап бўларди. Ҳозир эшитган саволларингизни ўтирганларнинг кўпи ёзгани йўқ. Мен ҳам ёзсам бўларди, ёзмадим. Бундай саволларнинг мингтасини ҳар қайсингиз беришингиз мумкин эди. Агар сессияни шундай йўналишга буриб юборсак, эртага телевизорда, бугун кўрсатадимми-йўқми, билмадим, агар кўрсатса, шахсан мен анча хижолатда қоламан.

Мен сизларнинг эътиборингизни бошқа бир саволга қаратишни хохийман. Давлат нима учун керак? Мана шу бозор иқтисодиётига ўтиётган пайтда давлат оладиган солиқлар қисомига қандай топган бюджет нима учун керак? Аввало, ушбу қисми йўналишларга, қайси тармоқларга ишлатиш керак? Бу тўғрида бизлар минг мартага, бир-биримиз билан масала қўлашиб, керак бўлса ёқалашиб, фикр талашиб ўтирганимизда бошқа гап эди. Бюджет дегани, бу давлатнинг ҳамёни, чўнтаги. Мана шу давлат бюджети нимага сарф қилиняпти. Биринчи навбатда керакли тармоқларга юборилаяптими ёки қандайдир майда, эртага бизларга керак бўлмайдиган ишларни ҳал қилиш учун сарф қилинаяптими. Ана шу катта масалалар устида биз баҳс қилиб, фикр талашиб ўтирганимизда депутатларнинг конституцион ҳуқуқидан фойдаланган бўлардиқ. Бу масалалар юзасидан бизлар келишиб олдик. Сизлар менинг шу масалада билдирилган фикрларимни қўллаб-қувватлаб оқибатдагинлар. Мана айтайлик, биринчи навбатдаги масала — ногирон, муҳтож бўлган, кўп болали оилаларнинг ҳаммасини давлат ўз ҳимоясига олиши керак. Шу сиёсатда нима камчилик бор? Ажратилган пуллар етдими-йўқми? Ўкинчидан, бизларнинг эртага ривожланишимизга ёки тараққиёт йўлида замин тайёрлаш учун бизларга аввало қайси тармоқлар мадад бериши керак. Шу тўғрисида ҳам гаплашиб олдик. Яна бир масала — қишлоқ хўжалик соҳасини ривожлантириш ва унга кўпроқ ёрдам бериш, ерни ўзлаштириш масаласидир. Бир депутатимиз: "Ернинг унумдорлигини ошириш зарур бўлиб турганда янги ерларни ўзлаштириш керакми-йўқми?" деган савол берди. Мен ёзиб олдим. Бу муаммо, албатта, ва унга икки хил қараш мумкин. Менинг шахсий фикримча, ернинг унумдорлигини ошириш зарур. Бу қуруқ гап бўлиб қолмаслиги керак. Амалда ернинг унумдорлигини оширадиган даража бўлиши керак. Шаҳарда ўтириб унинг унумдорлигини ошириб бўлмайди. Қанчадан-қанча миллионлаб, миллиардлаб пуллар керак бунинг учун. Шу нуқтага назардан қараганда қанақадир тўсиқлар борки, бизлар шуни ҳисобга олиб, ҳисоб-китобини қилиб айтаяпмизки, Ўзбекистоннинг ҳалқини боқиш учун барибир янги ерларни ҳам ўзлаштиришимиз керак. Аввало, ернинг унумдорлигини реконструкция қилиб, мелиоратив ҳолатини яхшилаш йўли билан

ошириш, шу билан бирга янги ерларни ўзлаштириш керак. Мана, Қашқадарёни олсангиз агар, Шаҳрисабз, Китоб, Яккабоғ зонасида жуда зўр ерлар бор. Дренаж ўтказиш ҳам керак эмас, ҳеч нарса қилиш керак эмас. Фақат ерни ўзлаштириш керак. Ёнида ўзлаштирадиган ерлари бўла туриб бизлар нима қиляпмиз, денг? Бизлар Яккабоғдаги ишсиз юрган одамларни Туркменистон чегарасидаги ерларга кўчириб юрибмиз. Битта вилоятнинг ичида. Бу аҳмоқона иш эмасми? Биз бу зонадаги ерларни албатта ўзлаштиришимиз керак. Мана Жиззахда бўлса, Эркин Турсуновичнинг таклифи бўйича кўпгина ерларни ўзлаштириш имкониятимиз бор. Ёки Сурхондарё, Тошкент вилоятларини олайлик. Бу ерларда ҳамма имкониятлардан фойдаланиб, ерни ўзлаштиришимиз керак. Ер Тошкент вилоятида олтин билан баробар. Ундан ҳам қиммат ҳозир. Ер ўзлаштириш, олтинга баробар ерларни ўзимизнинг хўжалигимизга қўшиш деган гап. Шу нуқтаи назардан ҳали кўрамиз, имкониятимизни чамалаб, қанча бўлса шунча ҳаракат қиламиз. Бу муаммо билан боғлиқ яна битта сиёсий масала бор. Ўзбекистон Ўрта Осиё минтақасида жойлашган. Ўрта Осиёда эса иккита дарё бор. Амударё ва Сирдарё, уларнинг сувлари ўзлаштириб бўлинган. Эртага бизларнинг қўшниларимиз қандай йўл тутишларини билмадим-у, лекин бизлар ҳаммамиз дўстона халқлармиз. Ўрта Осиё минтақасида яшаймиз. Бир томондан Тожикистон, иккинчи томондан Қирғизистон сувнинг бошида турибди. Бу муаммолар тўғрисида бизлар келишиб олишимиз керак, албатта. Ҳозир Ўзбекистонда ўн ярим миллион гектар ўзлаштирилган ер бор. Шу жумладан 4,5 миллион гектар — бу суғориладиган ерлар. Агар сув етарли бўлганда мен бугуннинг ўзида, шундай катта ҳаракатни бошлаб юборардим-ки! Ўзбекистонда яна ўн миллион гектар ерни бемалол ўзлаштиришга имконият бор. Шу нуқтаи назардан қараганда бизлар ўз юртимизда сувдан оқилона фойдаланишимиз керак. Ўзбекистоннинг халқи тез ўсаяпти. Келажакни ўйлаш керак, бир йил олдинни эмас, 10—20 йил олдинни ўйлашимиз керак. Мавжуд ерлар унумдорлигини ошириш, янги ерлар очиш устида ўйлашимиз керак.

Яна битта йирик масала — кредит, қарз масаласи. Бу тўғрида ҳам кўп гап бўляпти. Мен маърузамда битта масалани алоҳида гапириб ўтдим. Ҳозирги бозор иқтисоди-

Фанна уластан бир пайтда, бизларнинг инфраструктура-
 мизни келеси йўқ. Бошқача қилиб айтганда, банкларимиз
 ёмон ишлайпти. Хўжаликлар банклардан оладиган қарзла-
 ринини фарқини билмайдилар. Кеча қандай шарт билан
 қарз олувди-ю, бугун қандай шарт билан олади. Ҳеч фарқи
 йўқ. Шу муносабат билан маърузанинг бир жойида катта
 ҳарф билан ёзиб қўйилган ўрни бор. Давлатнинг ҳамёнини
 хўжалик ҳамёнидан ажрата билиш керак. Ҳар қайси
 хўжалик ўзининг молиявий шароитига, ўзининг имкония-
 тига қараб улушини ажратиб олсин. Давлатнинг ҳамёни
 алоҳида, хўжаликники алоҳида бўлиши керак. Мана мен
 хўжалик раҳбариман, дейлик. Бир режамни амалга оши-
 риб учун банкка бордим, давлатдан берухсат, ҳукумат
 раҳбаридан, Президентдан сўрамасдан банкка бордим.
 Банкдагиларга, мени шундай режаларим бор, агар уни
 амаллаб, мен шу ишларни қилсам, шунча фойда оламан.
 Оғайни, бунинг учун менга қарз керак, дейман. У айта-
 дики, мана мунча фоиз фойда тўлаш шарт билан бера-
 ман. Мен — йўқ, арзонроқ беринг, 20 фоиз эмас, менга 5
 фоизлик қилиб беринг, дейман ва ҳоказо. Мана бу ерда
 ҳақиқий савдо бўлади. Давлат аралашини керакми бу
 ишга ё йўқми. Мана, Сиддиқжон ака ўтирибдилар. Бу
 кишининг ишларини кўрсангиз ҳаммаси шу кредит билан
 боғлиқ. Мана, Ҳазораспга "Мерседес" фирмасининг бош-
 лиғи келди, автомобил заводи қурмоқчи. Биласизми, у
 чўнтагидан пул чиқармайди, унинг банкдаги ҳисобида пу-
 ли ҳам йўқ. У олдин мана шу режасининг лойиҳасини
 тузади. Шундан кейин банкка боради. Шу банкни
 кўндириб қарз олади, кейин иш бошлайди. Ўзи бўлмаса,
 миллиард-миллиард айланма маблағни қўлида ушлаб ту-
 рибди. Ғарбий давлатларда ишлаётган бирорта ишбилар-
 моннинг чўнтагида пул йўқ. Давлат пулига ҳам суйанмайди
 улар. Аввало, режасининг ҳисоб-китобини қилиб, бундан
 қандай фойда олишини, хусусий фойда олишини чамалай-
 ди. Келажagini ўйлайди. Шундан кейингина бориб, қарз
 олади. Арзонроқ қарз олиш учун роса баҳслашади. Бизлар
 бўлсак, нима қиламиз, кредит керак, деб ҳукуматга ёза-
 миз. Йўқ, дўстларим, биродарларим, билиб қўйинглар,
 энди янги усулга ўтишимиз керак. Кимга кредит керак
 бўлса, аграр банк бор, тижорат банклари бор. Ҳеч кимга
 ҳеч қанақа тўсиқ йўқ. Мана мен шу ердан туриб сизларга

ҳеч қанақа тўсиқ йўқ, деб аниқ айтмоқдаман. Ўзингиз истаган банкларга боринглар, шартини келишиб қарз олинглар-да, иш бошлайверинглар. Бугунги берилган саволларга эътибор қилсанглар агар, шунча қарз керак дейишдан нарига ўтмаяптилар. Айтинглар-чи, бу йўл билан эртага қасққа борамиз? Яна бир марта айтаман, давлатдан қарз олинг, агар берса, ўзингизга маълум, давлат қарзи аввал давлат сиёсатини амалга ошириш учун берилади. Яна имтиёзли қарз ҳам бор, албатта. Агар имтиёзли қарз керак бўлса, уни алоҳида ёзинглар, нима учун кераклигини кўрсатинглар.

Яна битта муҳим масала бор — у ҳам бўлса нарх-наво тўғрисида. Баъзи депутатларимиз энгил саноат маҳсулотларини арзонроқ сотиш каби таклифлар киритишяпти. Бу масала бўйича бир нарсани яхшилаб тушуниб олишимиз керак — Ўзбекистоннинг темир чегаралари йўқ. Сиёсати битта, бизлар очиқ жамият қуряпмиз. Бизлар дунё доирасига чиқяпмиз, дунё иқтисодиётига кириб боряпмиз. Шу муносабат билан мен сизларга яна бир бор такрорламоқчиман. Кўп ҳаракат қилиб, мана ноннинг нархини, шакарнинг нархини ушлаб турибмиз. Бизда бир кило шакарнинг нархи 45 сўм бўлса, Қирғизистонда 120 сўм. Бир кило шакарни Тошкентдан ёки Фарғонадан четга олиб чиқилса, шунинг ўзидан 65 сўмни чўнтакка уриш мумкин. Бизда нафси ўч одамлар йўқми? Бор. Тепасида минг марта назоратчини ёки прокурорни қўйсанг ҳам, барибир ишини тўғрилаб кетади. Уларни бизлар ушлаяпмиз, қамаяпмиз, албатта, давлат шунинг учун керак, назоратчилар шунинг учун керак. Лекин сиёсат бошқача бўлиши лозим. Бизларнинг биринчи навбатдаги сиёсатимиз Ўзбекистон халқининг бошқаларга нисбатан харид имкониятини ошириш, даромадини кўпайтиришдан иборат бўлиши керак. Агар бизларнинг маошимиз, умуман, даромадимиз қанча кўп бўлса, харид имкониятимиз шунча юқори бўлади, қандай бўлмасин нархлардан қўрқмайдиган бўламиз. Бизлар ҳозир қимматчилик тўғрисида кўп гапиряпмиз. Агар ўртача ҳисоб-китоб қилиб кўрсак, нарх-наво Ўзбекистонда ўн ярим марта кўпайди. Ойликнинг баъзи бир тоифаларини қарасангиз тахминан ўн беш, йигирма марта кўпайгани ҳам бор. Шунинг учун нархлар устида гап кетганда, аввало, ойлик тўғрисида гапириш керак. Буни яхшилаб

тарози палласига қўйиб ўлчаш зарур. Шу муносабат билан, бизнинг фикримизча, нарх-навони ушлаб туришга ҳаракат қилишимиз керак. Ўзимизда ишлаб чиқаришни ривожлантиришимиз керак, албатта. Лекин, биринчи навбатда, бизлар халқимизнинг даромадини кўпайтиришимиз керак. Одамлар кўпроқ ишлаб, даромад қилсинлар. Бизда оилада бир одам ишласа, етиси қараб туради. Бизларнинг энг заиф жойимиз ҳам шунда. Москвада, Украинада оилада битта одам ишласа, битта одамни боқади. Баъзи ҳолларда иккита одам ишлаб, унинг боқадиган одами ҳам бўлмайди. Агар уйда, кечирасиз, қўпол бўлса ҳам айтаман, кучуги бўлса, фақат шуни боқади. Бизларда, аксарият, битта одам ишласа, олтита-еттита одам қараб туради. Шу одамларни боқишга мажбур. Шунга кўра бизларда маош, ойлик бошқаларга нисбатан кўп бўлиши керак. Мана бизлар ҳозир Россия билан тенглашдик. Лекин бу масалада бизлар ҳали ўсишимиз керак. Баъзи ҳолларда гап бўляптики, Россияда, қаранг, 30 минг, 60 минг ойлик оладиганлар бор экан. Ҳа, 30 минглаб оладиган диспетчерлар, шахтёрлар бор. Лекин 900 сўм оладиганлари ҳам бор. Ўртача ойликни ҳисоблаганда, ўн фоизни ташкил қилувчи бир тоифа одамлар 30 мингдан олса, бошқалар атиги 900 сўмдан оляпти. Шундан келиб чиқиб, Ўзбекистонда ўртача ойлик ҳажмининг бошқаларникидан кўпроқ бўлиши чорасини кўришимиз керак. Биринчи навбатда, энг юқори ойлик билан энг паст ойликнинг фарқи катта бўлмаслигига эришишимиз лозим. Бу хусусда бизлар келишиб олганмиз ва ҳеч қанақа иккиланиш бўлмайди. Шу билан бирга бизда, бир томондан, айтайлик, жуда бой бўлиб кетган одамлар ҳам бўлмасин, иккинчидан, Ўзбекистон заминиде ҳеч қачон ғариблар, гадойлар бўлмасин. Бизларнинг тутган сиёсатимиз мана шулардан иборат. Шунинг учун нарх-наво тўғрисида гапирганда уни ушлаб туриш учун албатта биргалашиб ишлашимизга тўғри келади. Бизларда яна бир сиёсат бор. Четдан олтинга, валютага сотиб олинadиган маҳсулотларни, албатта, давлат савдо муассасалари орқали халққа сотамиз. Бу маҳсулотларнинг тижорат корхоналарига берилишига йўл қўймаслик керак. Акс ҳолда бизлар валюта сарф қилиб олиб келган маҳсулот ўзимиздаги савдогарларнинг қўлига тушиб, улар шунинг ҳисобига давлат ортирадиган бўлиб қоладилар. Бу мутлақо нотўғри

иш. Четдан олиб келинадиган озуқа, истеъмол моллари, дори-дармонлар ҳеч қачон тижорат ёки кооператив қўлида бўлмаслиги керак. Бунинг ҳаммаси давлат муассасалари орқали сотилиши шарт. Бу масалада, менимча, ҳеч қанақа қийинчилик бўлмаса керак. Фақат тартиб-интизом жой-жойида бўлса бас.

Қишлоқ жойларда ишсиз қоладиган одамларни нима қилайлик, деган савол бериляпти. Бу жуда ўринли ва тўғри савол. Лекин қарс икки қўлдан чиқади, деган мақолни яна бир марта эслашимизга тўғри келади. Шундай одамлар борки, мана шу залда ўтирганлар ҳам билишади, халқ билан яшайди, халқ ғамини фақат минбарга чиқиб айтибгина қолмай, балки бунинг учун ўз ташаббуси билан ишлайди. Бундай кишилар залда ўтирганлар орасида ҳам бор, халқимиз ичида бўлса жуда кўп. Умуман олганда, масала қўйиш осон. Лекин уни ҳал қилиш учун бир ҳаётий таклиф кўтариб, бу ёққа келиб, менга ёрдам беринг, мана бундай таклифим бор эди, десангиз бошқа гап. Менга шунча қарз керак, менга шунча пул керак, мана шу фабрикани ёки мана шу цехни қуриб олишимиз керак, деган фикр билан келсангиз, бу амалий иш бўлади. Шунинг учун айтган фикрларингиз қуруқ бўлмасин, демоқчиман. Кимки агар қишлоқда яшаётган одамларга ёрдам бермоқчи бўлса, аввало аниқ бир режа тузиб, ундан кейин келиб, бизлар билан гаплашиши мумкин. Бу давлат сиёсати, албатта. Мен буни шахсан ўз зиммамга оламан. Чунки одамларни иш билан банд қилиш — бу давлатнинг Конституция бўйича ўз зиммасига оладиган мажбурияти. Шу нуқтан назардан бизлар таклифларни кўриб чиқишимиз мумкин. Лекин битта илтимос бор, жойларда давлат қачон қуриб бераркан, деб кутиб ўтирмаслик керак. Агар жойларда битта-иккита чаққон ишбилармон пайдо бўлса, шуларга эркинлик бериш керак, шуларга имконият яратиб бериш керак. Умуман бизлар янги ҳаёт қураётган эканмиз, дунёқарашимизни ўзгартиришимиз зарур ва у 1993 йил режаларини кўраётганда амалда кўриниши керак, деган фикрни билдирмоқчиман. Кўпроқ ишбилармонларга, кўпроқ бозор иқтисоди қоидаларига эътибор беришимиз керак. Эскича ёндашиш, эскича фикр юритиш замонини бизлар унутишимиз лозим. Эркинлик деган гап — бу жуда катта маъноли гап. Бизлар бозор иқтисодига ўтмоқчи бўлсак,

ЎЗБЕКИСТОН МИЛЛИЙ ИСТИҚЛОЛ, ИҚТИСОД, СИЁСАТ, МАФКУРА

дидано, ўз мафкурамизни ўзгартиришимиз керак. Агар фақат беринг-беринг, деб ўтираверсак, бизлар ҳеч нарсага эриша олмаймиз. Менинг сизлардан илтимосим шу. Айтилган қўшимча саволларга эътибор беришингизни сўраб, сизларга, азиз дўстлар, яна бир марта мурожаат қилмоқчиман.

*Ўзбекистон Республикаси
Олий Кенгаши XI сессиясида
1992 йил 8 ва 10 декабрда
сўзланган нутқ*

ЯНГИ УЙ ҚУРМАЙ ТУРИБ, ЭСКИСИНИ БУЗМАНГ

"Комсомольская правда" саволларига жавоблар

— Ўзбекистон тўғрисида гап борганда, кўпинча, уни яқин ва олис хориждаги воқеаларга катта таъсир қилаётган давлат дейишади...

— Кечирасиз, "яқин ва олис хориж" деган тушунчани мен қабул қила олмайман. Уни собиқ Иттифоқни қўмсаб қийналаётганлар ўйлаб чиқарган бўлса керак. "Яқин" дегани нима-ю, "олис", дегани нима? Ҳар бир давлатни — у хоҳ Россия, хоҳ Украина, хоҳ Беларусь бўлсин, мустақил деб ҳисоблар эканмиз, уларни худди шундай деб англамоқ керак.

Тўғри, чегараларимиз очиқ, ҳамма нарса қўшниларнинг ўзаро муносабатларига боғлиқ. Чегараларга йўл-йўл чизиқ тортилган шлагбаум ўрнатишни хаёлимизга ҳам келтирмаймиз. Лекин бундай шлагбаумларнинг йўқлиги "яқин хориж" тўғрисида гапириш учун асос бўлолмайди. Бу — Иттифоқ бор эди, унда республикалар бор эди, эндиликда улар давлатга айланди, деб эски андазада содда ёндашувдир.

— Яъни сиз учун Украина яқин хориж, Афғонистон эса олис хориж эмасми?

— Йўқ. Буларнинг ҳаммаси — Ўзбекистон чегарасидан ташқарида, бироқ улар дўст мамлакатлардир. МДҲ бизнинг иродамиз билан пайдо бўлгани йўқ, уни бошқалар тузишган. Ўрта Осиёдаги давлатларнинг унга қўшилишдан бошқа иложи қолмади. Ушанда, башарти биз бу ерда ўзимизнинг яна бир МДҲмизни бошқа бирор тусда тузсак, нима бўларди, буни тасаввур қила оласизми! Шунга қарамай, мен ҳаминша Ҳамдўстлик тарафдори бўлиб келдим, Ҳамдўстликни мен хўжалик алоқаларини сақлаб қолиш шаклигина деб эмас, мулоқот, алоқаларни сақлаб қолишнинг маърифий шакли, деб биламан. Иқтисодий алоқалардан муҳимроқ алоқалар ҳам бор. Бу маънавий алоқалардир. Бунда жуда катта маъно бор.

— Лекин Минскдаги сўнгги учрашувда сиз МДХ ни-
зомини баъзи писандалар билан имзоладингиз, уларнинг
моҳияти нимада?

— Ҳеч қандай писанда бўлмаган. Мен шунчаки, айрим
мамлакатлар (уларни буюк давлатлар деб атаймиз) энди-
гина шаклланиб келаётган давлатларга маърифий йўл би-
лан бўлса ҳам таъйиқ ўтказиш воситаларидан воз-кечишни
сизра хоҳламаётганликларини яна бир бор таъкидламоқчи
бўлдим. Ҳеч ким юзлаб, ўнлаб йил муқаддам бўлганидек,
отлиқларни тўплаб ҳужум қилишга шайланмоқчи эмас.
Аммо мен таъсир ўтказишнинг ҳозирги усуллари қилич
кўтариб, от чоптириб юрилган даврдан тажовузкорроқ
ва таъсирлироқ бўлиши мумкин десам фикримга
қўшилсангиз керак.

— Сиз иқтисодиётни кўзда тутаяпсизми?

— Айниқса иқтисодиётни, шу билан бирга сиёсий вази-
ятни ҳам. Ҳамдўстликнинг бирорта ҳужжатида ҳам, ички
турмушимизга таъсир ўтказишнинг шакли сифатида
таъйиқдан фойдаланишга имконият, тирқиш қолдирмаслик
керак.

— Ислом Абдуғаниевич, Ўзбекистонга нисбатан сиз
"ўз йўлимиз" деган сўзни тез-тез такрорлайсиз.
"Ўзбекистоннинг ўз истиқлол ва тараққиёт йўли" кито-
бини нашр эттирдигиз. Унинг мазмунини такрорламас-
дан, асосий қоидалари ҳақида қисқача гапириб бера
оласизми?

— Аввало: иқтисодиётнинг сиёсатдан устуворлиги ва
бунда иқтисодиёт мафкурадан холи бўлиши керак. Иккин-
чиси: ҳатто энг доно ва истеъдодли академиклар ва ама-
лиётчилардан иборат бирор гуруҳ эмас, балки давлат бош
ислоҳотчи бўлади, деб ҳисоблайман. Бир жамият кетиб,
унинг ўрнида бошқа жамият қуриладиган ўтиш даврида
айни давлатнинг ўзи бошқарув воситаларини асло қўлдан
чиқармаслиги лозим.

Янги уй қурмай туриб, эскисини бузма, дейишади
бизда. Ҳар қандай ҳолда ҳам биз ўзимизни боқиб,
тўйдириб келган нарсаларни вайрон қилишга берилиб ке-
тишга ҳаққимиз йўқ. Биз бирданига эски қонунларни тан
олмай қўйдик, янгилари эса ҳали йўқ. Пайдо бўлганлари
ҳам мутлақо амал қилмаяпти. Мана энди мен ўз дасту-
римнинг учинчи бандига яқинлашдим. Бу банд — қонун,
аниқроғи, қонунга иттифоқликдир. Қонун ҳамма нарсдан

ҳисобга олиб, соғлом рақобат учун шарт-шароит яратмаслик нарх-навони давлат томонидан шунчаки оширишга илданди. Ишлаб чиқариш таназзули давом этмоқда. Менимча, Аркадий Вольский буни аниқ қилиб "домино эффекти" деб атади. Нарх-навонинг ортиши, аввало, агар у ҳеч нарса билан чекланмаса ва рақобат бўлмаса, ишлаб чиқаришнинг таназзулига олиб боради. Аҳоли даромадлари даржаи камайиб кетади, одамлар ҳеч нарса сотиб ололмайдиган бўлиб қолади ва таажжубки, ишлаб чиқариш камайган тақдирда ҳам моллар ўтмай қолади. Ана шунини "домино эффекти" дейишади.

Ўзбекистон бозор иқтисодиётига босқча давлатлардан яққаланган ҳолда ута олмайди, албатта. Ўзбекистон илгари халқ хўжалиги деб аталган кўзга кўринмайдиган мажмуанинг бир қисмидир. Биз хоҳлаймизми, хоҳламаймизми, барча собиқ СССР республикалари — ҳозирги мустақил давлатлар бир-бирига қарамадир. Агар биз ҳар бир давлатнинг ўз мустақил сиёсатига ҳеч қандай тазйиқ ўтказмай, тўғри тушуниб, ҳурмат билан қарайдиган бўлсак, ана шу қарамликни неъматга айлантириш мумкин.

— Яқинда сиз банклар пойтахти — Швейцарияга бориб келдингиз. Ўзбекистон ўз пулини жорий этмоқчи эмасми?

— Пул босиб чиқарадиган станок Россиянинг қўлида, у ерда пулнинг қадрсизланиши қанчалик авж олгани сизга маълум. Шу сабабли ўртамизда муайян зиддият вужудга келмоқда. Агар биз битта рубль зонасида турган эканмиз, пул босиб чиқарадиган станок ҳам давлатлардан юқори туриши керак. Рубль ҳамма учун ва ҳамманинг манфаатларини ҳисобга олган ҳолда босилиши лозим. Очиғини айтман, эртага Россия рублни алмаштиришни хоҳлаб қолса-чи, деб хавфсираянман. Унда биз қандай аҳволга тушиб қоламиз?

Россия ўз миллий пулини жорий этмас экан, Ўзбекистон ҳам бундай қилмайди. Биз битта рубль зонасида эканмиз, ўз валютамизни жорий этмаймиз...

— Россиянинг иштирокисиз Евроосиё иттифоқини тузиш ғоясига сиз қандай қарайсиз?

— Бу умуман хомхайл, гапимга ишонаверинг. Евроосиё иттифоқини тузиш, энг аввало, манфаатларнинг муштараклигига асосланиши керак. Турли йўллардан бораётган давлатларни шунчаки тўплаш — бу, агар билсангиз, арзон

да улар учун ижтимоий база мутлақо йўқ. Демократик партиянинг раиси Шодмон Юсупов эса рус кишиларини Тожикистоннинг тутқунлари деб атади. Ўша Юсуповни Тожикистоннинг Россиядаги элчиси лавозимига тавсия этишгаётган экан, мен буни мутлақо тушунмайман.

Кейинги вақтларда Абдуманноп Пўлатов ҳақида кўп ёзишди. Бу ҳақда шуни айта оламанки, суд уни уч йилга ҳукм қилди. Президентнинг афв этиш ҳақидаги Фармонига биноан уни озод қилишди. Менга маълум бўлишича, у уйда, соғ-саломат.

Мухолифларим мени диктатор қилиб кўрсатишни жуда хоҳлайдилар. Тан оламан: эҳтимол, менинг ҳаракатларимда авторитаризм нишонлари бордир. Аммо мен буни фақат бир нарса билан изоҳлайман: тарихнинг муайян давларида, ҳақиқий давлатчилик қарор топаётган пайтда, айниқса бир тизимдан иккинчисига ўтиш даврида, ҳар ҳолда кучли ижроия ҳокимияти зарур. Қон тўкилишига ва қарама-қаршиликка йўл қўймаслик, минтақада миллатларро ва фуқаролар тотувлиги, тинчлиги ва барқарорликни сақлаш учун шундай бўлиши зарур, бу йўлда мен жонимни фидо қилишга тайёрман. Таъбир жоиз бўлса, демократия сари ҳаракат қилиш учун ҳам шундай бўлиши зарур.

*"Комсомольская правда",
1993 йил 12 февраль*

"ЎЗБЕКИСТОННИНГ КЕЛАЖАГИ БУЮКЛИГИГА ИШОНЧИМ КОМИЛ!"

*Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлигидаги
хорижий мухбирлар халқаро уюшмаси
аъзолари билан Тошкентда бўлиб ўтган суҳбат*

ПРЕЗИДЕНТ: Ҳурматли журналистлар, мен, аввало, сизларни Ўзбекистон диёрида табриклаб, республикаимизга қизиқиб қарайтиганингиз ва унга эътибор бераётганингиз учун ташаккур айтмоқчиман. Чунки, ёш мустақил давлатдиги воқеаларни ҳолисона ёритиш Ўзбекистон олдида турган муаммоларни ҳал этишга салмоқли ҳисса қўшиш имконини беради.

Мен сизларнинг меҳнатингиз нақадар муҳимлигини ва нечоғли оғирлигини яхши тушунаман. Бироқ шу билан бирга бу иш ўзаро манфаатдорлик ва ҳамжиҳатлик мавжуд бўлган тақдирдагина самара бериши мумкин. Мазкур учрашув сизларга бизнинг муаммоларимизни яхшироқ англашингизга, Ўзбекистонни атрофлича билиб олишингизга ёрдам беради, деб умид қиламан. Чунки бу учрашув охири-оқибатда қадимий диёримизда рўй бераётган воқеаларни ҳолисона ва ҳаққоний ёритишингизга кўмаклашади. Бизнинг муаммоларимиз кўп. Аммо ижобий тажриба ҳам орттирганмиз, бизнинг тажрибамиз сизни ва бутун дунё жамоатчилигини қизиқтирса ажаб эмас.

Мен сизларни қизиқтирувчи ҳамма саволларга жавоб қайтаришга тайёрман.

МАРКО ПОЛИТИ, Ҳамдўстлик мамлакатларидаги хорижий мухбирлар уюшмасининг раҳбари: Президент жаноблари! Кўҳна Ўзбекистонда бизга кўрсатилган иззат-икром учун жамики журналистлар аҳли номидан миннатдорчилик изҳор этишга рухсат бергайсиз. Республикангиз ўзининг барқарорлиги, ижтимоий-сиёсий вазиятнинг осойишталиги билангина эмас, кейинги вақтларда бу ерда рўй берган ўзгаришлар билан ҳам бизни қизиқтиради. Биз Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлигидаги барча давлат бошлиқлари билан учрашишни режалаштириб қўйганмиз. Ил-

тимосимизга биринчи бўлиб сиз ижобий жавоб берганингиз бизни гоят қувонтирди. Биз Москвада яшаймиз. Лекин сиз дунёдаги стакчи оммавий ахборот воситаларининг мухбирлари бўлган бизларни тўла асос билан ўша мамлакатларнинг Ўзбекистондаги мухбирлари деб ҳам ҳисоблайверишингиз мумкин.

ПРЕЗИДЕНТ: Сизларнинг қароргоҳингиз Москвада экани тасодифий ҳол эмас. Бу шаҳар — собиқ Иттифоқнинг пойтахти. Шу билан бирга бу ўринда бир масалага эътиборингизни қаратмоқчиман. Ўзбекистон СССР таркибида бўлган вақтларда аҳоли зич яшайдиган, қадимий, улуғ тарихга, маданиятга, маърифатга эга бўлган бу йирик минтақа ҳақидаги жамики ахборот юзаки бўлар эди. Сизлар хоҳласангиз ҳам, хоҳламасангиз ҳам, бизга тааллуқли ҳамма хабарни асосан Москва матбуоти орқали олар эдингиз. Шу кунгача ҳам ўша эски усул давом этиб келмоқда. Бу эса муайян бир ёқламаликни юзага келтириши табиий. Ўзбекистонга тез-тез келинлар, одамлар билан учрашинглар, муаммоларимизни, муваффақиятларимизни, орттирган тажрибамизни ўрганинлар. Биз Марказий Осиёнинг энг катта мамлакатларидан бирида рўй бераётган воқеаларни ҳалол ёритувчи моҳир қаламкашларни ҳамиша қувонч билан кутиб оламиз. Шу боисдан мен сизларнинг Москвадагина эмас, Тошкентда ҳам бўлишингиз тарафдориман. Тошкент Ўзбекистоннинг пойтахти бўлиши билан бирга Шарқнинг дарвозаси ҳам эканини эсдан чиқарманглар. Бизнинг пойтахтимиз жуғрофий-сиёсий мавқеи билан, тинчликпарварлик анъаналари билан бутун дунёга ном таратган. Бинобарин, мен сизларнинг бу ерда ўз қароргоҳларингизни очиш ниятингизни қўллаб-қувватлайман.

МАРКО ПОЛИТИ, "Мессаджеро" газетаси, Италия: Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлиги доирасида ҳамкорлик ва бирлашув истиқболлари қандай, Ҳамдўстликнинг келажаги борми? Ёки сизларга Ўрта Осиё бозорини барпо этиш манфаатлироқми?

ПРЕЗИДЕНТ: Бу масалалар бири иккинчисига халал бермаслиги ва зид келмаслиги керак. МДҲнинг келажаги бор. Ҳозирги мустақил давлатлар ўртасидаги кўп йиллик иқтисодий алоқаларни узиб бўлмайди. Аммо бу алоқаларни ҳар қандай томон бирон-бир тарзда тазйиқ ўтказмайдиган маърифатли асосга қуриши керак. Муносабатлар фақат ўзаро манфаатли асосга таяниши лозим.

Январь ойида Тошкентда расм бўла бошлаган "Марказий Осиё давлатлари" тушунчасига келганда шуни айтиш керакки, бу — табиий ҳаққоний жараён.

Бу минтақада яшаётган кўп миллатли халқларни бирлаштираётган, яқинлаштираётган замин — тарихимиз, маданиятимиз, тилимиз, динимизнинг бирлиги, томирларимизнинг тутшиб кетганлиги, бинобарин иқтисодий, табиий бойликларимиз инқироздан чиқиш йўлларини биргаликда қидиришни тақозо этади. Бу ҳол табиийдир. Мен Тошкентнинг алоҳида мақомли шаҳар экани ҳақида бежиз гапирганим йўқ. Хуллас, у минтақанинг ахборот маркази қилиб танлангани жуда манتيқийдир. Энг янги хабарлар бутун дунёга шу ердан тарқаладиган бўлади. Бу ҳам сизларни қизиқтиради, деб ўйлайман.

ЛЕЙЛА БОУЛТОН, "Файненшл Таймс", Буюк Британия: Президент жаноблари, сиз молиявий сиёсатингизни Россиянинг Марказий банки билан келишиб юритмоқчисиз. Аввалгидек рублдан миллий валюта сифатида фойдаланаверасизми?

ПРЕЗИДЕНТ: Бу гап жуда муҳим. Таъбир жоиз бўлса, нозик масалалардан бири. Бу масала Ҳамдўстлик давлатлари бошлиқларининг ҳамма учрашувларида муҳокама қилинди. Тегишли ҳужжатлар ҳам имзоланди. Бироқ, афсуски, бу ҳужжатларга шу пайтгача ҳам риоя қилинмапти. Россия ўтказаятган сиёсат бу йўлдаги асосий тўсиқдир. Минск шаҳридаги сўнгги учрашувда Россия раҳбарлари МДҲ мамлакатлари ўртасидаги ҳисоб-китоблар учун давлатлараро банк тузишга рози бўлган эдилар. Назаримда, бу Россия сиёсатидаги ижобий жиҳатдир.

Бироқ муайян доираларда рубль зонасидаги мамлакатларга нисбатан қаттиққўл молиявий сиёсат ўтказиш тамойилини бошлаганликлари сизларга сир эмас. У ердигилар "рубль доираси"ни торайтиришмоқчи деса ҳам бўлади. Бу масалада Қозоғистон Президенти Нурсултон Назарбоев каби менинг ҳам фикрим равшан: рубль зонасидан чиқиш — шунчаки бир мақсад эмас. Ўз қадрини билувчи ҳар бир мутахассис пул муносабатлари нималигини, миллий валютани жорий қилиш учун қандай шарт-шароитлар талаб этилишини, бу қандай оқибатларга олиб келиши мумкинлигини билади. Биз ўз пулини жорий этишга қарор қилган мамлакатларнинг, аввало, Болтиқбўйи мамлакатлари, Украинанинг тажрибасини жуда

синчиклаб ўрганяпмиз. Маълумки, украин карбованци "гарқ" бўла бошлади ва зўр-базўр муомалада турибди. Шу сабабли Россия ўз валютасига ўтмагунча Ўзбекистон рубль зонасида қолади. Бу нарса бизга қанчалик оғир таъсир ўтказишини жуда яхши англаб турибман. Бироқ Россия раҳбариятининг ақл-заковати эҳтирослардан устун бўлиб чиқишига аминман. Башарти бундай бўлмаса, Ўзбекистон ҳам, Қозоғистон ҳам, рубль зонасидаги бошқа республикалар ҳам маълум тазйиққа тоқат қила олмайди. Охиروқибатда Россиянинг ўзи ҳам жуда кўп қийинчиликларга дуч келади...

Хуллас, биз сиёсий мулоқотимизга салбий таъсир қиладиган ўринсиз шахсиятпарастликни тарозининг бир палласига ва ўзаро мурасага келиш йўлини иккинчи палласига қўйганимизни равшан англаб олмоқ керак. Сиёсий мулоқот, Ҳамдўстлик давлатлари бошлиқларининг фикрига ўзаро ҳурмат билан қараш ана шу чигал масалани ҳал қилиб беради, деб ҳисоблайман.

ДИСА ХАСТАД, "Дагенс Нюхетер" газетаси, Швеция: Президент жаноблари, олис хорижда, МДХ давлатларида Ўзбекистондаги сиёсий жараёнларга оид хабарлар доимо диққат марказида турибди. Яқинда босилган бир хабарда ватанга хиёнат қилишда айбланган киши қора курсига ўтқазилгани айтилган эди. Улар орасида, Президент сайловидаги рақибингиз — Муҳаммад Солиҳ ҳам бор эмиш. Нега сиз мухолафат билан шу қадар қаттиқ муомалада бўляпсиз?

ПРЕЗИДЕНТ: Бу савол менга тааллуқли эмас. Ўзбекистон Республикасининг қонуни бор. Конституция бор. Олий Кенгаш — давлат ҳокимиятининг қонун чиқарувчи органи бор. Шундай бўлса-да, саволингизга жавоб қайтаришга ҳаракат қилиб кўраман.

Ҳозирги тарихий тажрибанинг кўрсатишича, яқинда мустақилликка эришган суверен давлатларда воқеалар даярли бир хил андоза билан ривожланди. Тожикистон, Озарбайжон ва бошқа республикалардаги конституциявий ҳокимиятнинг заифлигидан фойдаланиб, умумхалқ овоз бериши йўли билан сайланган ташкилотларга мувозий тузилмалар ҳам пайдо бўлиб, улар битта мақсад — ҳокимиятни қўлга олиш мақсадини кўзлай бошладилар. Аммо улар сизларнинг ривожланган мамлакатларингиздаги каби конституциявий, маърифатли усуллар билан эмас,

балки қўрқитиш, зўравонлик, қўпоровчилик йўли билан курашдилар.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг еттинчи моддасида: давлат ҳокимияти халқ манфаатларини кўзлаб ва Конституция ваколат берган идоралар томонидан амалга оширилади, деб ёзиб қўйилган. Мантиқийми? Шубҳасиз, мантиқий! Эеро, Конституцияда белгилаб қўйилган меъёрларга зид ҳаракат қилувчи мувозий ташкилотларнинг тузилиши бошбошдоқликка олиб борган бўлур эди. Барча халқаро ҳуқуқни муҳофаза қилувчи ташкилотлар бизнинг Конституциямиз ва қонунларимизни энг халқчил Конституция ва қонунлардан бири деб эътироф қилишди-ку, ахир! Дарвоқе, жаҳон ишбилармонларининг яқинда Давосда ўтказилган йиллик кенгашида Европа Тиклаш ва тараққиёт банкининг Президенти Аталли жаноблари буни яна бир карра тасдиқлади...

"Мухолиф" дейилмиш кучларнинг мақсадлари нима эди?

Бир мисол айтиб берай. "Миллий мажлис" деб аталган "Чекланган мажлис"ни тузиш учун қилинган уриниш давлат ҳокимиятининг қонуний органи бўлган Олий Кенгашга кучли таъсир ўтказиши лозим эди. "Қайта тузувчилар" деб аталган кимсаларнинг фикрича, "Миллий мажлис"га ўзининг муҳолафатчи партиялар деб юрганларнинг вакиллари кириши лозим эди, улар қонуний давлат ва жамоат ташкилотларининг фаолиятларини назорат ва тазйиқ остига олиш мақсадини амалга оширишмоқчи бўлган. Бу бошқача айтганда, қип-қизил тўнтариш эмасми?

Хўш, уларнинг дастури борми, улар кўп миллатли Ўзбекистон халқини қайси йўлдан бошлаб бормоқчилар? Яна бир гап. Уларнинг талабига кўра, гўё парламент, ҳукумат буларнинг кўрсатмаси билан иш қилиши керак эмиш. Баъзи бир минтақалардаги фожiali воқеаларни ҳисобга олсак, бунинг оқибати қандай бўлгани маълум.

Модомики шундай экан, бундай қилиш тўғрими, республиканинг ҳақиқий фуқаролари бундан хабардормилар?— деган савол туғилади.

Мисол қидриб олисга боришнинг кераги йўқ. Ён қўшнимиз Тожикистонни олиб кўринг. Республика пойтахти — Душанбедаги Шоҳидон майдонида ҳам "демократлар" тўпланишган эди. Кейинроқ, ниҳоят, ниқоб пардаси тушганида, бу одамларнинг қўлида автоматлар пайдо

бўлганини ҳам кўрдик. Кимки митингга борган бўлса, анча-мунча пул тўланди. Хўш, натижа нима бўлди? Бу фуқаролар урушига олиб келди: ўн минглаб бегуноҳ кишилар — аёллар, болалар, қариялар нобуд бўлди... "Демократ"ларнинг мақсади битта — "Эрон тоифасидаги давлат" қуриш эди. На давлат ҳокимияти, на Олий Кенгаш мухолафатчиларга — қўпоровчиларга қарши тура олди. Ҳолбуки, мустақил давлатда конституция ҳам, қонулар ҳам амал қилмоғи лозим эди.

Хуллас, муҳтарам жаноблар, ғарбдагилар жон куйдираётган "Бирлик" ҳаракатининг фаолиятини ҳам Президент эмас, балки Ўзбекистон Республикасининг Олий суди, Адлия вазирлиги таҳлил этиши керак. Адлия вазирлигида рўйхатдан, қонуний тасдиқдан ўтишаётганида "Бирлик" раҳбарларига, зиммангизга сиёсий масъулият олганингизни унутманг, қонун йўриғидан чиқманг, деб уқтирилган эди... Кейинги пайтда уларга, фаолиятингизга танқидий назар ташланг ва уч ой мобайнида белгиланган тартибда ариза бериб, сўнгра ишлайверинг, аммо Конституция доирасидан чиқманг, деб неча марталаб айтилди.

Ҳа, айтгандай, барча ривожланган капиталистик мамлакатлардаги тартибга мувофиқ партия ва ҳаракатлар ўз таъминоти учун молиявий маблағни қаердан олаётгани ҳақида давлатга баёнот тақдим этишга мажбур эканликларини биламан. Аъзоларининг сони уч мингга ҳам етмаган ўша "Бирлик" ҳаракати бир талай пулни қаердан олди экан?

Мен кўпгина хорижий мамлакатларнинг конституцияларини батафсил ўрганиб чиқдим. Журналистлар ҳам шундай қилишса чакки бўлмас эди. Ўша конституцияларнинг биронтасида қонуний сайланган ҳокимиятга қасд қилинишига йўл қўйилмайди. Масалан, Германия Федератив Республикаси конституциясининг ўн биринчи моддасида: ҳар қандай партия молиявий манбалари ҳақида ошқора ҳисоботлар, баёнотлар беришга мажбурдир, деб ёзиб қўйилган. Жуда тўғри талаб. Фуқаролар, солиқ тўловчилар бу қоидага тўла-тўқис розидирлар.

Аминманки, Ўзбекистон аҳолиси Тожикистонда рўй бергани каби бошбошдоқликка йўл қўйилишини хоҳламайди. Шундай бўлса-да, Тожикистоннинг фожиаси бизнинг кўзимизни очди. Бундай фожа Ўзбекистонда такрорланмайди! Бунга йўл қўйилмайди!

БЕТСИ МАККЕЙ, "Москоу Таймс", АҚШ: Президент жаноблари, Сизга иккита савол бермоқчиман. Биринчиси — нега баъзи журналистларнинг келишига рухсат берилмаяпти. Иккинчиси — баъзи газеталар, жумладан, "Эрк"нинг ёпилишига ким кўрсатма берди?

ПРЕЗИДЕНТ: Мени кечирасиз-у, аммо халқаро қоидага биноан журналист у ёқда турсин, оддий фуқаро мустақил давлатнинг дарвозасидан кириб келганида ҳужжатлари расмийлаштирилиши лозим. Сизнинг ҳужжатларингиз расмийлаштирилди-ку! Бу ҳамма эътироф этган маърифий усул. Бунга ажабланишнинг ҳожати йўқ, деб ўйлайман.

Энди газеталарнинг очилиши ёки ёпилиши масаласига ўтайлик. Бунга Президентнинг сира дахли йўқ. Рўй берадиган ҳамма масалалар қонун асосида, хусусан, матбуот ҳақидаги қонун асосида ҳал қилинади. Республикада тегишли комитет бор, келиб чиқадиган муаммоларни ўша комитет ҳал қилиши керак. Агар биронта газета ёпиб қўйилган бўлса, унинг раҳбариятига мулоҳазалар айтилган, улар бу мулоҳазаларни бажаришга мажбурдирлар. Аммо, афсуски, бажармадилар...

Бирок, юқорида айтиб ўтилган фикрга яна бир бор қайтмоқчиман. Бир фараз қилинсалар: сиз яшаётган давлатда рўзнома ёки ҳафтанома, журнал нашр қилинса-ю, лекин уларни таъминловчи, яъни бошқача айтганда, кўрсатма берувчи (шу жумладан, қўпоровчи) кучлар чет мамлакатларда туриб, гиж-гижласа!? Бунга қандай қарайсизлар? Ҳар бир матбуот органи, партия, ҳаракат маблағ билан таъминланиш манбалари ҳақида давлат идораларига баёнот тақдим қилиши лозим. Бу соҳада ошкоралик зарур. Модомики, матбуот ошкораликни талаб қилаётган экан, нега энди мустақил давлатнинг раҳбарияти ҳам ўша қондага амал қилмаслиги керак экан?

МИНЕСДЕС ВЕЛАСКО, Мексика телевидениеси: Муҳтарам Ислон Абдуғаниевич, Мексика телевидениеси гуруҳи 18 кундан бери Ўзбекистонда турибди. Бизнинг вазифамиз — мамлакатнинг қиёфасини гавдалантириш. Биз бу ерга қонун асосида келганмиз, мамлакатингиз Ташқи ишлар вазирлиги бизга катта ёрдам берди. Аммо биз доимо партия ходимларининг, Давлат хавфсизлиги комитети агентларининг назоратида эканимизни сезиб ту-

рибмиз. Оддийгина сюжетларни суратга олишимизни ҳам тақиқлаб қўйишмоқда. Шу вақт ичида биз мазкур кўрсатувни кутиб турган ўн миллионлаб мексикаликлар учун сизнинг суҳбатингизга мушарраф бўлмадик. Бунинг сабабини изоҳлаб бера оласизми?

ПРЕЗИДЕНТ: Президент билан суҳбат дедингиз. Ҳозир ўзингизни қизиқтираётган ҳар қандай саволга жавоб олиш имкониятингиз бор.

"Давлат хавфсизлиги комитетининг агентлари", материал олиш йўлидаги тўсиқлар ҳақидаги гаплар, чамаси, ҳақиқатга унчалик тўғри келмаса керак. Ташқи ишлар вазирлигида ким сиз билан алоқа боғлаб турибди?

(Сукунат)!

Вужудга келган масалаларни ҳал этишда ёрдам сўраб республика Ташқи ишлар вазирлигида кимга мурожаат қилдингиз?

— ...МУХБИР: Йўқ. Ташқи ишлар вазирлигида бизга имкони борича ёрдам беришмоқда. Лекин Самарқанд бозорида суратга олишимизга йўл қўйишмади...

ПРЕЗИДЕНТ: Бозорда "Давлат хавфсизлиги комитетининг агентлари" йўқ ва бўлиши ҳам мумкин эмас. Даво-ларингизга келганда, ушбу учрашувдан кейин сизларга Ташқи ишлар вазирлигининг масъул ходимлари бириктириб қўйилишига Президент сифатида ваъда бераман. Ҳамма муаммоларингизни улар ҳал қилишади. Сизлардан сақлайдиган сиримиз ҳам, суратга олиш учун ёпиқ жойларимиз ҳам йўқ.

РОЗ БЕРДИ, "Бизнес уик" журнали, АҚШ: Президент жаноблари, Америкада чиқадиган "Бизнес уик" газетасини иккита масала қизиқтирмоқда. Ўзбекистонда ишбилармонлар сиқувга олинмоқда, деган хабарлар бор. Республика раҳбариятининг ишбилармонлик тузилмаларини чеклаш дастури борми?

ПРЕЗИДЕНТ: Эҳтимол, мен қайта такрорлаётгандирман. Аммо Конституциямизда хусусий мулк тақиқланиши у ёқда турсин, балки давлат томонидан муҳофаза қилинади, деб ёзиб қўйилган.

Мен бундай гап-сўзлар қаердан чиққанини биламан. Бизда (бундайлар қаерда йўқ дейсиз?) "давлатни қайта қуриш" тарафдорлари бор. Бюрократия бизда ҳам етарли экани табиий. Бозорга ўтиш даврида эса у ўзини, айниқса, тажовузкорона тутмоқда. Сизларда ҳам шундай бўлган

эди. Бозор муносабатлари ҳеч қаерда осонгина, силлиққина жорий қилинган эмас. Шу боисдан, ислоҳот муҳолифлари пайдо бўлаётгани ҳам мутлақо табиийдир.

Бизда давлат назорати хизмати ташкил этилган. Унинг вазифаси Президент фармонларини, айниқса, бозор муносабатлари соҳасидаги фармонларни рўёбга чиқариш ва ижронин назорат қилишдан иборат. Кўпчилик буни навбатдаги қўшимча маҳкама, деб ҳисобламоқда. Республикада бозор муносабатларига ўтиш мақсади аниқ-равшан белгилаб олинган. Мабодо, Россияда ва бошқа давлатларда ўтмиш замонларни қўмсаш мавжуд бўлиб, у кучайиб бораётган бўлса, бизда ундай эмас. Бундай бўлмайди ҳам! Республикамиз ўз йўлидан бормоқда. Бундай ишонч қаердан пайдо бўлди, деган савол туғилади.

Табиийки, Россияда рўй бераётган жараёнлар Ўзбекистонга ҳам таъсир ўтказмоқда. Бошқача бўлиши ҳам мумкин эмас. Мустақкам хўжалик, сиёсий, маданий алоқаларни бирданига узиб бўлмайди. Модомики, шундай экан, у ерда амалга оширилаётган тажрибалар хоҳлаймизми, йўқми, бизга ҳам таъсирини ўтказаверади.

Аmmo биз кучли шимолий қўшнимизга қараб иш тутмаймиз. Республикада янги шарт-шароитга ўтишнинг ўзига ҳос, ўзига мос босиқ-вазмин концепцияси ишлаб чиқилган. Бу концепция нимага асосланади?

Биринчидан, иқтисодий ислоҳотлар ҳеч қачон сиёсатнинг "қуйруғи"да бўлмаслиги керак. Бу — иқтисодиёт ҳамини сиёсатдан юқори туриши лозим, демакдир.

Иккинчидан, фақат давлат, қонуний йўл билан сайланган ҳокимиятгина ислоҳотчи бўлса — ҳаётда ижобий ўзгаришлар юз бериши мумкин. Айнаин давлат устувор жиҳатларни белгилаши, оқилона ижтимоий ларзаларга йўл қўймайдиган босқичма-босқич сиёсат ўтказиши лозим. Давлат бошқариш жилловини қўлдан бермаслиги зарур.

Учинчидан, Ўзбекистонда 22 миллиондан кўпроқ аҳоли истиқомат қилади. Аҳолининг йиллик кўпайиши салкам 550 минг кишини ташкил этади. Россияда эса туғилиш кескин камайиб бормоқда... Республикамиз аҳолисининг ярмига яқини ўн олти ёшгача бўлган болалардир. Фарзандларимиз баркамол инсонлар бўлиб етишишлари учун уларни ҳимояга олиб, едириб-ичириш, тарбиялаш лозим бўлади... Шулар қаторида қарияларимиз, муҳтож оилаларни ҳам. Яқинда Москвада чиқадиган газеталардан бирида Би-

робижонда саккиз кишидан иборат бутун бир оила ахлат ўрада ётган моддани туз деб, заҳарланганини ўқидим. Ақл бовар қилмайдиган мана шундай воқеаларни эшитганимда юрагим эзилиб кетади. Аллоҳга шукурлар бўлсинки, бизда қашшоқлар, ахлатхоналарни титувчилар йўқ. Тўғри, ҳозир ҳаёт оғир. Аммо мен республика Президенти сифатида одамларнинг очарчиликка дуч келишига йўл қўймайман. Давлат ўз фуқароларини муҳофаза қилишга қодир бўлсагина давлат бўлади. Бу борада бошқача йўл йўқ...

Тўртинчидан, қонун ҳамма нарсадан устун бўлиши керак. Ким бўлишидан қатъи назар — у камбағалми ёки бойми, мансабдорми, йўқми, қонун олдида баробар бўлиши лозим! Чинакам демократик жамиятда Президент ҳам, оддий фуқаро ҳам қонунга риоя этади. Бошқа илож йўқ! Юрт фаровонлиги учун меҳнат қилсангиз — раҳмат! Қонунни буздингизми, ватан бойлигини ўғирладингизми, жавоб беринг!

Ниҳоят, *бешинчидан*, бозорга "юз" ёки "беш юз" кунни ҳисобга олиб ёндашиб бўлмайди. Бу ўринда Шарқнинг турмуш тарзини, руҳиятини, фалсафасини, унинг буюк Ислом динини ҳисобга олмоқ зарур! Асосий вазифамиз ҳеч қандай ижтимоий ларзаларсиз, очлик, қашшоқликсиз, одамларга зиён етмайдиган тарзда ижтимоий-иқтисодий тараққиётнинг янги босқичига ўтишдан иборат. Бу маънода ҳам Ўзбекистоннинг ўз йўли бор!

Бундай гаплар учун салмоқли далил-исботлар керак, албатта. Мен буни тушунаман. Ҳозир минглаб ёшларимиз Туркия, Америка, Англия, Францияда таълим олмоқда. Улар юртимизга энг мураккаб вазифаларни ҳал этишга қодир юқори малакали мутахассислар бўлиб қайтадилар.

Аминманки, Ўзбекистоннинг келажаги буюк. Давлатимизда ҳамма нарса: табиий бойликлар, унумдор ерлар, азим дарёлар бор. Бу муқаддас заминда меҳнатсевар, истеъдодли халқ яшайди. Хўш, бу — бойлик эмасми!..

ЯН КРАУЗЕ, "Монд" журнали, Франция: Президент жаноблари, кечирасиз, мен аввал берилган саволлардан бирига қайтаман. Ўзбекистонда муҳолафат қанчалик ошқора ишламоқда?

ПРЕЗИДЕНТ: Мен Ўзбекистонда Конституция асосий қонун эканини яна бир бор эслатиб ўтишга мажбурман. Унда инсон ҳуқуқлари кафолатланган, кўп партиялилик негиздаги сайлов назарда тутилган. Энг муҳими — битта

мафкуранинг ҳукмронлиги тугатилганидир. Нега эканини билмайман-у, ammo Ўзбекистонда партия ва ҳаракатларнинг ошқоралиги учун қаттиқ чеклов мавжуд деган фикр ҳорижда тез-тез такрорланиб турибди. Келинг, ҳаётга, фактларга мурожаат қилайлик. Бизда "Ватан тараққиёти" фирқаси иш олиб борапти, унинг тарафдорлари ҳам анча. Бу фирқанинг бутун республикада тарқатиладиган ўз галласи ҳам бор. Бу — ўз сафларида бизнесменларни, ишбилармонларни, ўз ватанини тезроқ бозор иқтисодиёти илгига олиб чиқишга интилаётган бошқа кишиларни бирлаштирган партиядир. "Ватан тараққиёти" кучга тўлиб бормоқда. Имоним комилки, бу партия бўлғуси сайлов вақтида парламентда ва жойлардаги ҳокимиятларда анчагина овоз олади.

Иккинчи партия кўпчиликка маълум. У — Ўзбекистон Халқ демократик партияси. Кўплар уни Коммунистик партиянинг вориси деб ҳисоблаб, Коммунистик партиядан ўсиб чиққан партиялар тоифасига киритишади. Бундай эмас, деб ишонч билан айта оламан!

Рақамларга мурожаат қиламан. Агар Ўзбекистон Коммунистик партияси сафларида 700 мингга яқин киши бўлган бўлса, Ўзбекистон Халқ демократик партиясига атиги 220 минг киши кирди. Бунинг устига партияга кираётганларнинг асосий қисмини КПСС билан ҳеч бир алоқаси бўлмаган ёшлар ташкил этади. Шунини аниқ айтишим зарур: илгари юз берган номаъқулчиликларда оддий коммунистлар айбдор бўлмаган.

Ўзбекистонда Коммунистик партия Россиядаги ёки собиқ Иттифоқнинг бошқа мустақил давлатларидаги каби тугатилгани йўқ. У ўзини ўзи тарқатди! Сиқувлар, қувғунлар, қўрқитувларсиз юз берди бу ҳол...

Ўзбекистон Россиядан келтирилган коммунистик мафкурани қабул қилмайди, қабул қила олмасди ҳам. Европада илдиз отиши мумкин бўлган нарса Шарқда униб ўса олмайди. Буни ҳамиша ҳисобга олмоқ керак.

Шундай бир касаллик бор, уни доҳийлик деб аташади. Эндигина бир-иккита шеър ёки ҳикоя ёзган, ҳаётнинг аччиқ-чучугини тотиб кўрмаган баъзи шуҳратпараст ёшлар ширин орзуларга берилиб, баландпарвоз фикрлар юритишмоқда. Улар ўзларига нега сиёсатга аралашмайлик, нима учун бирор "партия"нинг йўлбошчиси бўлмайлик, Президент бўлсак арзимаимизми, ахир бу ҳавас қиладиган иш,

деган саволларни беришмоқда. Жаҳон тарихида шундай мисоллар бўлса ҳам бу иш ҳамманинг қўлидан келавермайди. Етакчи бўлиш учун ҳаётни билиш, оммага таяниш керак. Бу айниқса Ўзбекистон шароитида муҳимдир. Саволларингиз юракдан чиқаятганига қараганда, сизлар мухолифатдаги партия учун жуда қайғуряпсиз. Лекин сизга ҳам саволим бор: бундай ҳаяжоннинг сабаби нимада? Бу партияларнинг ҳар бир кишига, халқимизга тушунарли бўлган, оғиримизни енгил қиладиган аниқ дастури борми? Бундай дастур йўқ. Ижобий, халқ тили билан айтганда, пичоққа илинадиган таклиф ҳам кўринмайди. Олиб борилаётган иқтисод, сиёсат нимаси билан сизларга ёқмайди, айтишлар?! Бунга жавоб йўқ. Республика иқтисодиёти тез юксалиши учун нима қилиш керак? Ўзбекистонда жиноятчилик, қонунларни бузиш, ёппасига порахўрлик авж олиб кетмаслигига қандай эришиш мумкин? Собиқ Иттифоқнинг бир қанча республикаларида ахир шундай аҳвол юз беряпти. Бу саволга ҳам жавоб беришмайди.

Тараққиётнинг ҳозирги босқичида биз иккита асосий вазифани ҳал қиляпмиз. Биринчиси — давлатни барпо этиш, мустақил республикани вужудга келтириш, унинг пойдеворини қуриш; иккинчиси — бозор иқтисодиётига ўтиш. Бунинг учун эса энг муҳими — тинчлик, барқарорлик, фуқаролар тотувлиги ва миллий тотувлик зарур. Башарти шу мувозанат бузилса, мустақил давлатни барпо этиш хомхаёлдир. Бинобарин, бу мураккаб вазифаларни ҳал қилиш учун кучли ижро ҳокимияти зарур.

Мухолифат тўғрисида гапирадиган бўлсак, Ўзбекистонда мухолифатнинг иш олиб боришига рухсат этилган. 1994 йилда бўладиган сайлов энг демократик негизда ўтказилади. Айтмоқчи, Ўрта Осиё минтақасидаги барча республикалар орасида фақат Ўзбекистондагина дастлабки Президент сайлови муқобиллик асосида ўтди. Ҳамма жойда Президентликка даъвогарлар сайловчиларнинг юз фоиз овозини олдилар. Мен эса саксон олти фоиз овоз олдим. Бу билан фахрланаман. Чунки менинг рақибим бор эди. Аммо бу ҳақда нима учундир ҳеч ким гапирмаяпти.

ЕВАЛД ТРОЯНСКИЙ, "Рейнише Пост" газетаси, Германия: Русча оммавий ахборот воситаларида сизнинг армиянгиз, авиациянгиз Тожикистондаги фуқаролар урушида иштирок этмоқда, деган хабар берилди. Айтишларича, Тожикистон мудофаа вазири ҳозирги лавозимини эгаллаш-

дан олдин Ўзбекистон армиясида хизмат қилган экан. Шунан тўғрими?

ПРЕЗИДЕНТ: Ўтган йилнинг май ойида Тожикистонда турганин юз бериб, фуқаролар уруши бошланган, одамларни куйдириб, аёлларнинг қоринини ёриб ташлаган, қўлларини кесиб, бошларини танасидан жудо қилишган, ҳуллас, ваҳшийлик билан ўттиз мингдан ортиқ одам қириб ташланган пайтда бу кўргилик кимнинг ёрдами билан бўлмоқда, деб ҳеч ким ўзига ўзи савол бермади. Душанбе аэрофидаги даралардан бирида юзта "Стингер" ракетаси портлагани ақинда маълум бўлиб қолди. Тожикистонда бундай жанговар қуроли ишлаб чиқариладими?! Бошқа жойдан эса қўпоровчилик қилиш учун гамлаб қўйилган 400 тонна портловчи модда топилди. Булар қаердан келган? Ҳозир Тожикистонда Афғонистон, Покистон ва бошқа мамлакатларнинг фуқаролари бўлмиш мужоҳидларни суд қилиш бошланмоқда. Лекин бу ҳақда лом-мим дейишмапти.

Ёрдам тўғрисида гапирадиган бўлсак, Тожикистоннинг қонуний йўли билан сайланган ҳукумати мадад беришни сўраб, барча МДХ мамлакатларига мурожаат қилди. Ўрта Осиёдаги тўрт давлат раҳбарларининг Россия ташқи ишлар вазири ҳам иштирок этган Олмаотадаги кенгашида Тожикистонга ана шундай ёрдам бериш тўғрисида қарор қабул қилинган эди. 1992 йил май ойида Тошкентда коллектив хавфсизлик тўғрисидаги шартнома имзоланди. Бу шартномага мувофиқ уни имзолаган етти мамлакатнинг ҳар бири зарур бўлган тақдирда бир-бирига ёрдам бериши шарт. Тожикистонда тартиб ўрнатилиши учун унга халқаро мадад ҳам зарур. Ўз вақтида мен БМТ Бош қотиби жаноб Бутрос Галийга шундай илтимос билан мурожаат қилган эдим. Лекин ҳозирча, деярли ёрдам ҳаракати сезилмаяпти. Кўпгина буюк давлатлар ҳозир Босния ва Герцеговинада тинчлик ўрнатишга ҳаракат қилишяпти. Бу ҳаракатларга қўшиламан, албатта. Лекин Югославияга кўрсатилаётган эътиборнинг атиги бир қисми энди Тожикистонга қаратилса, тожик халқи халқаро ёрдам ҳаракатининг натижасини кўрса. Агар бу ерда тинчлик ўрнатилмас экан, оқибати қандай бўлишини айтиш қийин.

Совет қўшинлари Афғонистонга киритилганда жаҳон оммавий ахборот воситалари бу мамлакат ҳақида деярли ҳар куни ёзар эди. Аммо Совет қўшинлари Афғонистондан

олиб чиқиб кетилгандан сўнг сукунат бошланди. Ҳолбуки, айни пайтда Афғонистонда ярим миллион қуроли одам бор, улар энг замонавий қурол-яроғлар, ҳатто ракеталар билан таъминланган. Хўш, жафокаш Афғонистонда нималар бўляпти, у ерда хорижий қўшинлар бўлмаса, нима учун одамлар ҳалок бўлмоқда? Ким қурол-яроғ етказиб берапти? Бунинг жавоби қийин эмас. Афғонистон кимгадир тутаб турган олов каби зарур, шу олов чўғларини Марказий Осиёдаги мустақил давлатларга олиб ўтиб, уларга тазйиқ ўтказиш мумкин. Бундай ҳаракатлар ёвуз кучларнинг мақсадларига киради.

Ҳозир Афғонистонда қурол-яроғ шу қадар кўп тўпланиб қолганки, ҳисобланса, жаҳондаги бошқа бирон мамлакатда (жон бошига) бунча қурол йўқ. Аммо бу ҳеч кимни ташвишга солмаяпти. Қурол-яроғлар ва наркотик моддалар чегара орқали Марказий Осиё республикаларига ўтмоқда, аммо на Бирлашган Миллатлар Ташкилоти, на бошқа халқаро ташкилотлар бу чегарани ҳеч қандай назорат остига олмаган. Афғонистонда, Покистонда, Эронда бизнинг минтақамизда қўпоровчилик фаолияти олиб бориш учун террорчилар гуруҳлари тайёрланмоқда. Бу ҳақда етарли маълумотлар бор. Тожикистон ҳудудида каллакесарларнинг хуружини бостириш чоғида, жанговар самолёт ва вертолётлар қатнашган экан, бу МДХ Бирлашган қуроли кучлари қўмондонлигининг ишидир. Тожикистон — ялпи хавфсизлик кенгашининг тенг ҳуқуқли аъзоси, бинобарин ҳукуматнинг илтимосига биноан унга ҳар томонлама ёрдам берилмоқда. Бу халқаро қонунларга асосланган тажрибадир.

Энди Тожикистон Республикасининг мудофаа вазири тўғрисида. Маълумки, Тожикистоннинг армияси эндигина тузилмоқда. Бунга қадар бутун собиқ СССР ҳудудида битта армия — Совет армияси бор эди. Шу армиянинг кадрлари ҳозир миллий армияларни тузишмоқда.

МУХТОР ҒАНИЕВ, "Останкино" телевидениеси, Москва: Бундан икки ой муқаддам Тошкентда Қозоғистон ва Ўрта Осиё давлатлари бошлиқлари Марказий Осиё давлатлар минтақасини барпо этиш тўғрисида қарор қабул қилдилар. Шу мамлакатлар ўртасидаги ўзаро муносабатлар ҳозир қандай ривожланмоқда?

ПРЕЗИДЕНТ: Бу минтақадаги республикаларнинг ўхшаш жиҳатлари кўп. Бу ўхшашлик, олдин айтганимдек, маданият, урф-одатлар, анъаналар соҳасида ҳам, энг

муҳими эса, иқтисодий салоҳиятда ҳам mavжуддир. Сув, минерал хом ашё ресурслари шундай салоҳиятни вужудга келтирадигани, у мустақкам бирлашиб иш олиб боришни талаб қилади. Шу асосда Марказий Осиё минтақаси барпо этилди.

Бошқа масала — ахборот соҳасида бирлашиш тўғрисида гапирмоқчиман. Тошкентдан бериладиган телекўрсатувларни бешта республиканинг ҳаммасида олиб кўрсатишга қарор қилинди. Бошқа давлатларда ҳам ана шундай каналлар барпо этилмоқда. "Новый день" ("Янги кун") минтақалараро газетаси чиқа бошлади. Худди шунга ўхшаган "Осиё" газетаси Олмаотада ҳам чиқади. Буларнинг ҳаммаси халқларимизни бир-бирларига тагин ҳам яқинлаштириш, ўзаро манфаатли ҳамкорликни ривожлантириш имконини беради.

ИКЕДА МОТОХИРА, "Нихон Кейзай", Япония: Ҳисобкитоб маълумотлари тўғрисида бир неча савол. Айтинг-чи, 1992 йилда саноат ишлаб чиқариши 1991 йилга нисбатан камайди? Агар камайган бўлса, қанча камайди? Пулнинг қадрсизланиш даражаси ва фаразларга кўра унинг кутилаётган суръатлари, ялпи миллий маҳсулотга нисбатан бюджет камомати қандай? Сизнинг давлатингиз Россиянинг энергетика ресурсларига қанчалик қарам, давлатингиз ўзини ўзи қанчалик таъминлай олади?

ПРЕЗИДЕНТ: Ҳисоб рақамлари — қайсар нарса, уни алдаб бўлмайди. Ўтган йилнинг якунларига кўра, собиқ Иттифоқнинг барча мамлакатларида ишлаб чиқариш камайиб кетди. Бизда бу камайиш тўрт ярим фоизни ташкил этди. Ҳолбуки, бир қанча бошқа давлатларда бу кўрсаткич анча юқори. Россияда йигирма беш, Қозоғистонда — ўн олти ва ҳоказо. Ялпи миллий маҳсулотга нисбатан бюджет камомати беш бутун ўндан олти фоизни ташкил этди. Халқаро стандартларга кўра, бу кўрсаткич меъерий ҳисобланади ва катта ташвишга сабаб бўлмайди. Шу билан бир вақтда саноатнинг енгил, нефть ва газ, нефтни қайта ишлаш каби тармоқларида ишлаб чиқаришнинг юксалиши кўзга ташланмоқда.

Пулнинг қадрсизланиши тўғрисида гапирадиган бўлсак, рубль зонасидаги бирорта мамлакат ҳам унинг суръатларини аниқ белгилай олмайди. Бунинг калити рубль чиқарадиган марказ — Москвадир. Рубль зонасида эканмиз, бошқа давлатлар каби биз ҳам шундай оқим гирдо-

бида бўлишимиз табиийдир. Шунинг учун ҳам ўзимизнинг ҳимоя тадбирларимизни қабул қилишга мажбурмиз. Шулар қаторида озиқ-овқат товарлари маълум хилларини талон орқали сотиш ва савдода купон системасини жорий этишдир.

Барча қийинчиликларга қарамай, мен келажакка ишонч билан назар ташлайман. Ижобий жараёнлар ҳозироқ сезилиб қолди. Ўтган йили ишлаб чиқаришнинг пасайиши асосан бошқа республикалардан маҳсулот етказиб бериш билан боғлиқ бўлган катта корхоналарда юз берди. Хўжалик алоқаларининг узилиши уларнинг ишига кўпроқ таъсир қилди. Ҳозир биз маҳсулот турларини кўпайтиряпмиз, маҳсулот етказиб беришнинг бошқа йўллари изляяпмиз, йилнинг дастлабки чорагида Ўзбекистонда ишлаб чиқариш юксала бошлашига ишонаман.

Ҳозир республикада қишлоққа кўп эътибор берилмоқда. Кичик корхоналар ташкил этилмаган бирорта хўжалик бўлмаса керак. Етти юз минг гектардан кўпроқ суғорма ер хусусий кишиларга берилди. Шу туфайли қишлоқ хўжалик маҳсулотлари етиштириш анча кўпайди. Жорий йилимиз ўтган йилга нисбатан тагин ҳам самаралироқ бўлади, деб ҳисоблаш учун ҳамма асослар бор.

КАРОЛ ЛАНДРИ, АФП, Франция: Собиқ Совет Армиясининг тегишли қисми ўтган йили Ўзбекистон назорати остига ўта бошлаган эди. Бу жараён қандай давом этмоқда? Асосан рус миллатига мансуб бўлган зобит кадрларни сақлаб қолиш учун нима қилмоқчисиз?

ПРЕЗИДЕНТ: Ўзбекистонда ҳарбий доктрина ишлаб чиқилган, парламент эса мудофаа ва қуролли кучлар тўғрисида бир қанча қонунларни қабул қилди. Зобитлар ҳарбий хизматчиларга ҳақ тўлаш, уларнинг ижтимоий кафолати масалалари ҳал этилган. Хуллас, Республика Армиясидан кетишга интилаётганлар йўқ.

Қўмондон кадрлар тайёрлаш учун Ўзбекистонда учта ҳарбий билим юрти бор. Уларда таълим олиш учун турли миллатга мансуб кишилар ўқишга кирмоқда, аммо маҳаллий миллат ёшлари орасида ҳарбий касбни эгаллашга интилиш сезиларли даражада кучайди. Шу билан бир вақтда бизнинг армиямиз Россияда ишлаб чиқарилган қурол-яроғлар билан таъминланади. Унинг энг яхши анъаналарини қабул қилиб олади. Шу сабабли Россия армияси билан мустаҳкам алоқа қилиб турибмиз ва қилаверамиз.

АЛЕКСАНДР МЕРКУШЕВ, "Ассошэйтед пресс" агентлиги, АҚШ: Президент жаноблари, сизнинг мамлакатингизда ислом дини қонун-қоидалари тикланиши яққол намоён бўлмоқда. Айни вақтда сиз Ўзбекистондаги барқарорлик учун ислом ақидапарастлиги энг катта хавф эканини бир неча бор айтдингиз. Рисоладагидек ислом билан барқарорлик ва тинч турмушни бузадиган жангари ислом ўртасида чегара борми?

ПРЕЗИДЕНТ: Бултур мен асосий дини Ислom бўлган кўпгина мамлакатларга бориб келдим. Маккаи мукаррамада, Мадинаи мунавварада, Эронда, Малайзияда, Индонезия, Покистон, Мисрда бўлдим.

Ислom дини мутаассиб дин эмаслигига имоним комил. Қуръонни яхши билган киши бу илоҳий китобда инсонпарварлик, тинчлик, осойишталик ва бошқа динларга муроса билан қараш тарғиб қилинишини жуда яхши билади. Мен мусулмон мамлакатларининг Ислom динига ихлосманд раҳбарлари билан учрашдим. Уларнинг ҳаммалари мутаассибликни, экстремизмни қоралайдилар. Ислom дини инсонни гуноҳлардан фориғ қилишига ишонаман. Ҳар бир киши муқаддас нарсага ишонмоғи керак. Қўпол сўз билан айтсам, кечирасиз-у, шунга ишончи йўқ киши ҳайвонга ўхшайди. Буюк файласуфимиз Аҳмад Яссавий шундай фикрларни билдирганлар.

Шу сабабли одамларда динга эътиқод уйғонишини асло қоралаб бўлмайди. Бизда масжидлар тикланмоқда. Қуръон илк марта ўзбек тилига таржима қилинди. Бу бизнинг тарихимизда катта воқеадир.

Хўш, бунинг нимаси ёмон? Илгари одамлар Қуръон сураларини ёд олишарди-ю, бу китобда баён этилган гапларнинг чуқур маъносини кўпинча тушунишмас эди. Энди ҳар бир киши она тилида Ислom динининг моҳиятини ўқиб олиши мумкин.

Аmmo мен диннинг мутаассиблик мақсадларига, экстремизмга хизмат қилишига бутунлай қаршиман. Мисрда содир бўлаётган портлашларга, қўшни Тожикистонда рўй берган фожиаларга йўл қўйиб бўлмайди. Чунки Мисрда ҳам, Тожикистонда ҳам битта мақсад — муқаддас Ислom динидан фойдаланиб, ёвуз ниятли кимсалар ва кучлар ўз манфаатларига эришмоқчилар. Мансабпараст ва амалпарастлар одамларнинг динга бўлган ихлоси, муқаддас ишончи, пок умидларидан ўз ғаразли мақсадлари йўлида фой-

Давлат раҳбарлари Тожикистон мисолида худди шундай ғараз-
ли режалар учун қанча-қанча бегуноҳ инсонларнинг ум-
рини яшиқ қилиб, ҳеч кечирилмайдиган қурбонларга олиб
борилганини кўриш мумкин.

Маърифи келганда шунга айтиб ўтмоқчиман: афсуски, бу
барада оммавий ахборот воситалари, жумладан, "Останки-
ни" телевидениеси жуда хунук роль ўйнади. Унинг мух-
бирлари томонидан тушиб келган кишиларни "Ислом демок-
ратлари" ва улар партократияга қарши курашмоқдалар, деб
атади. Аммо ҳеч ким Душанбедаги Шоҳидон майдоғида
турган кишиларга катта пул тўланганини айтгани келмади.
Кейин шунга бўлгани ҳаммага маълум — минглаб бегуноҳ
инсонлар ҳалок бўлди, беҳисоб қон тўкилди. Бунинг учун
демократия Тожикистонда бир ниқоб сифатида керак эди.
"Демократлар" ҳокимиятга етиб борганларида, автоматлар
нинг солиганида шиорлар улоқтириб ташланди.

Ибрати бир мисол. Тожикистон демократик партияси-
нинг раиси Шодмон Юсуф Тожикистондаги русларни ғар-
ронга ушлаб турилган бандилар деди. Ақидапарастлар
ҳатто мактаб ўқувчиларини гаровга олишдан ҳам қайтма-
дилар. Шунда ҳам уларни демократлар деб аташди.

Ҳамини ҳам бузиш осон, янги уй қуриш анча мураккаб.
Шунинг учун ҳам Ислом ақидапарастлиги Ўзбекистонга
кавф солишгани, — деган саволга: кавф солаёпти, деб жавоб
қилишим мумкин. Айниқса, биз эркин демократик дав-
лат қураётган ҳозирги пайтда ҳар қандай шаклдаги ақида-
парастлик маъқул эмас деб ҳисоблайман.

ЛУИДЖИ САНДРИ, АНСА, Италия: Ислом ақидапа-
растлигига муносабатингиз қандай? Жаноб Президент,
ақидапарастликнинг таъсири Ўзбекистонга ҳам тарқалади,
деб ҳисобламайсизми?

ПРЕЗИДЕНТ: Назаримда, "ақидапарастлик" тушунча-
сининг ўзи кенг қамровлидир. Ислом ақидапарастлиги бор,
коммунистик ақидапарастлик бор... Булардан иккови ҳам
бизга маъқул эмас. Бу ўта номаъқул оқимлар чинакам
демократик жамият қураётган давлат учун сира тўғри
келмайди. Ўзбекистонда Ислом ақидапарастлиги кавфи бор
ва бу кавф ортиб бормоқда. Мен маъқул масалага эътибо-
рингизни қаратмоқчиман.

Сиз демократик матбуот вакилларисиз, сиз ўз консти-
туциясида озодликни олий қадрият деб эълон қилган мам-
лакатларнинг фуқаросисиз, лекин мен саволингизга савол

билан жавоб бермоқчиман:— сиз ақидапарастлик, экстремизм билан курашмоқ йўлида биз билан биргамисиз?

Бу ерда мухолифчилар эслатиб ўтилди. Ўзбекистонга ёрдам бериш тўхтатилсин, деб жар солаётган ана шу мухолифчиларнинг фикрича, гўё Ўзбекистонда инсон ҳуқуқлари бузилаётган эмиш. Айни вақтда ҳар бир ақли расо киши шу нарсани англаб турибдики, бизнинг юртимизда жуда жиддий, жуда катта аҳамиятга молик масала, яъни Ўзбекистонда ақидапарастлик ва экстремизм голиб келадими ёки йўқми, деган муаммо ҳал этиляпти. Нима учундир шу масала бу ерда тилга олинмади. Сиз эса демократиянинг жарчилари бўлсангиз, бизга бу курашда ёрдам беринг. Қаддимизни ростлаб олишга кўмаклашинг. Навбатдаги ваҳшийликка қарши жамоатчилик фикрини вужудга келтиринг. Сўзларимнинг маъзини чаққанда, инсон ҳуқуқлари, эркинликлари ва бошқа шунга ўхшаш масалалар хусусида турлича талқинлар келиб чиқиши мумкин. Албатта, бу мавзу хусусида баҳслашиш, исбот-далиллар келтириш ҳам мумкин. Аммо сиздан шуни сўрамоқчиман: Осиё дунёсида Ўзбекистон тақлид қилиши мумкин бўлган бирон-бир идеал демократик давлатни айтиб бера оласизми?

БЕТСИ МАККЕЙ, "Москоу Таймс", АҚШ: Ахир сиз Туркиянинг тараққиёт моделини маъқул кўрасиз-ку.

ПРЕЗИДЕНТ: Ҳа, бу биз учун иқтисодий юксалиш моделидир. Лекин мен ушбу модел демократик тараққиёт модели деган эмасман. Бу ҳар хил тушунчалардир. Лекин мени авторитаризм хусусида, сиёсатдаги қаттиққўллик хусусида танқид қилишадиган бўлса, баҳслашишга тайёрман.

Ҳолбуки, танқид қилиш, маслаҳат бериш жуда осон. Биз эргашишимиз лозим бўлган идеал демократия намуналарини бирма-бир санаб беринг-чи? Америкада, Германияда демократияни қарор топтириш учун неча йил керак бўлди? Уша Қўшма Штатларни олайлик, Сан-Францискода Форс кўрфазидagi урушга қарши чиқаётган миңг-миңглаб одамларни бир куннинг ўзидаёқ ҳибсга олмоқдалар. Журналистлар бу — демократиянинг бузилиши деб айтишмаяпти-ку? Аксинча, кўчага чиққан одамлар давлат тузумининг душманлари, деб кўрсатилмоқда. Буни рисоладаги аҳвол деб бўладими?

* ИКТИР КИМ, Корейс маданий маркази: Республикада бундан аввал рўй бераётган ижобий силжишлар Ўзбекистонда яшайдиган корейсларга ҳам дахлдордир. Ўзбекистонда ижобий маданий марказни тузишга, анъаналар ва урф-одатларнинг тикланишига ёрдам берди. Лекин бизни Корея Республикаси билан ўзаро алоқалар қандай ривожланди, деган савол ҳам ҳаяжонга солиб турибди.

ПРЕЗИДЕНТ: Мен ўтган йили Корея Республикасига сафар қилган эдим. Ушбу сафар ҳозирнинг ўзидаёқ, шунинг иқтисодий ижобий натижалар берапти. Бизнинг ташқи савдо ташкилотларимиз Кореянинг бир қанча тадбирчи фирмалари, шу жумладан ДЭУ ва бошқа фирмалар билан амалий муносабатлар ўрнатди. Энг юқори даражада давлатлараро муносабатлар ҳақида, сармояларини уларо муҳофаза қилиш негизлари тўғрисида ва бошқа масалалар хусусида ҳужжатлар имзоланди. Энг муҳими шунки ана шу шартномалар Ўзбекистонда ҳам, Корея Республикасида ҳам хайрихоҳлик билан кутиб олинганидир. Демак, биз тўғри йўлдан бормоқдамиз. Жамоатчилик фикрига таяниб, худди ана шу йўлдан илгарилаб бораверамиз.

Аmmo бу муносабатларда иқтисодий жиҳат билан бир қаторда миллатга дахлдор сиёсий жиҳатни ҳам назарда тутиш лозим. Ўзбекистонда бошқа миллатлар вакиллари қатори икки юз минг корейс ҳам яшамоқда. Биз улар ўзларини худди ватанларидагидек ҳис этишлари учун ҳамиша ҳаракат қилиб келмоқдамиз. Ўзбекистонда яшайдиган барча кам сонли миллатлар ҳақида ғамхўрлик қилиш лозимлиги республиканинг асосий қонунида ҳам ёзиб қўйилган.

КРИСТОФЕР БАУЭР, Би-би-си: Тожикистонда ўзбек қўшинлари борми, авиациянгиз қўзғолончилар позицияларини бомбардимон қилишда қатнашдими?

ПРЕЗИДЕНТ: Очигини айтсам, "қўзғолончилар" деган сўз менга номақбул. Ҳозир Тожикистонда кескин сиёсий кураш бормоқда. Шу кураш оқибатида фуқаролар уруши бошланиб кетгани жуда ачинарлидир. Бу урушнинг қўшни республикалар ҳудудига тарқалиб кетишидан Худонинг ўзи асрасин. У ҳолда салбий жараёни тўхтатиб қолиш жуда мушкул бўлади. Бу масалада ҳеч ким четда турмаслиги керак.

Шу ўринда бир савол қалқиб чиқади: чегарадош мамлакатларда жанговар тузилмалар тайёрланаётган, Тожикистонга Эрон, Покистон, Саудия Арабистони, Афғонистондан қурол отказиб берилаётган экан, хўш, шундай шароитда Тожикистон ўз чегараларини ўзи ҳимоя қила оладими? Ўзбекистон биродаркушлик урушига чек қўйиш учун имкони бўлган барча ишларни қилмоқда. Аммо халқаро жамоатчилик ҳам бу ўринда ўз сўзини айтиши керак. Жумладан, сиз — журналистлар ҳам ўз сўзингизни айтишингиз лозим. Тожикистондаги вазият ақл бовар қилмайдиган оқибатларни келтириб чиқариши мумкин. Буни албатта ҳисобга олиш лозим бўлади. Чегарадаги кучлар ҳисобга олинмаса, Тожикистон ерида Ўзбекистон фуқароси бўлмиш биронта ҳам қуролли аскар йўқ.

КАРЕН АГАНИРОВ, "Озодлик" радиоси, АҚШ: Президент жаноблари, сиз ўз сўзингизда Россиядаги парокандаликдан хавфсираётганингизни айтиб ўтдингиз. Бу республикада шу яқин орада воқеалар қандай кечади деб ўйлайсиз?

ПРЕЗИДЕНТ: Ростини айтсам, шундай савол берилишини кутган эдим. Буни долзарб савол деб ўйлайман. Мавриди келиб, биз Борис Ельцин билан Москвада икки давлат ўртасида шартнома имзолаганимизда, мен Ўзбекистон Россиясиз ўз келажагини тасаввур эта олмайди, деган эдим. Дарвоқе, ҳақиқатан ҳам шундай: икки томоннинг иқтисодий равнақини ўйласак, бу алоқаларни узиб ташлаш мумкин эмас.

Айни вақтда Россияда олаговур жараёнлар кечмоқда. Сиз, журналистлар Россиядаги сиёсий, конституцион тангликдан яхши хабардорсиз, иқтисодий беқарорлик сабабли бу танглик яна ҳам оғирлашмоқда. Назаримда, юқорида санаб ўтилган кўп воқеалар шу боисдан ҳам содир бўлмоқдаки, баъзи кимсалар ислоҳот барбод бўлгани учун жавобгарликдан қочмоқчилар. Сиёсий олишув авж олиб кетган вақтдан иқтисодий соҳада йўл қўйилган камчиликларни босди-босди қилиб юбориш осонроқ-да.

Бир вақтлар мен Горбачевга бошланаётган ўзгаришлар хусусида савол бериб, қайта қуришнинг концепцияси борми ўзи, деб сўраган эдим. Бундай савол берилганида ҳаминша унинг жаҳли чиқиб: "Сизга ўзи қанақа концепция керак, Наполеон уруш бошлар экан, аввало майдонга тушиш

керек, ким галаба қилишини кейин кўрамиз дерди", деб жавоб берарди. Назаримда, ҳали яқингачаям 300 миллион одам ишайдиган жуда катта мамлакатда бундай ёндашувга нур қўйиб бўлармиди. Россиядаги иқтисодий тангликнинг салобларидан бири шуки, аниқ-равшан концепция, ислохотларнинг собитқадам дастури йўқ.

Хўш, мен кўпроқ нимага мойилман? Мен Россиядаги ислохотлар муваффақиятли бориши учун демократия тарафдориман. Чунки биз бундан ниҳоятда манфаатдормиз. Агар Россия Федерациясидаги ислохотлар охирига етказилмаса, агар диктатура ҳокимият тепасига келса, бу албатта бизга ҳам ўз таъсирини ўтказди. Шу бойсдан ҳам биз Ўзбекистоннинг мустақиллигига хавф солиши мумкин бўлган таҳдидни аниқ-равшан тасаввур этиб турибмиз. Биз Борис Ельцин барча партиялар ва ҳаракатлар билан иттифоқ тузишини истар эдик. Фақат шу тақдирдагина сиёсий олишувлар иқтисодий тараққиётга зиён-заҳмат етказишини, Россия устида пайдо бўладиган хавф-хатарни бартараф этиш мумкин.

Шуни таъкидламоқчиманки, Ельцин ўз йўлига тузатишлар киритиши керак.

МАРКО ПОЛИТИ, "Мессаджеро" газетаси, Италия: Жаноб Президент, учрашув учун, саволларимизга шу қадар батафсил жавоб берганингиз учун катта раҳмат. Биз Ўзбекистон журналистлар уюшмасидаги ҳамкасбларимизга ана шу учрашувни ўтказишда кўрсатган саъй-ҳаракатлари учун миннатдорчилик билдирмоқчимиз...

ПРЕЗИДЕНТ: Жаноб Марко Полити, маъзур тутинг, ўзингиз савол бермайсизми?

МАРКО ПОЛИТИ, "Мессаджеро" газетаси, Италия: Бажонидил, Сиз Россия мазкур минтақа хавфсизлиги учун кафолат бўлиши керак деб айтдингиз. Ельцин эса Россия собиқ Совет Иттифоқидаги тинчлик учун кафолат бўлиши керак деган эди.

ПРЕЗИДЕНТ: Саволингизга тушундим. Ҳозир мустақил бўлган Ўрта Осиёдаги барча республикалар Россия билан чамбарчас боғланган. Фақат иқтисодий жиҳатдангина эмас, аввало хавфсизлик нуқтаи назаридан ҳам боғланган. Ўзаро алоқаларимиз жуда мустаҳкам. Ўзбекистонда бир миллиондан кўпроқ руслар яшамоқда. Агар бутун минтақа миқёсида оладиган бўлсак, бундан

анча кўп. Маънавий қардошлик ҳам бизни боғлаб турибди. Мен амалиётчиман, шу боисдан ҳам бизнинг манфаатларимиз билан Россиянинг манфаатлари чамбарчас боғлиқ деб ҳисоблайман. Россия ўзининг куч-қудрати билан Марказий Осиё хавфсизлигининг кафолати бўлиши керак. Лекин битта шарт билан: ўзининг мустақиллигини ҳурмат қиладиган давлат бошқаларнинг ҳам истиқлол йўлидаги қадамларига кўмаклашиши зарур. Бошқача бўлиши мумкин эмас. Бизда мустақил армия бўлган тақдирда ҳам улар Россия армияси билан дўст бўлади, албатта. Мен Россиянинг келажагига ишонаман ва жами орзуларимизнинг ушалишини унинг юксалиши билан боғлайман. Бу давлат, албатта, илғор марраларга чиқади, биз ҳаммамиз биргалликда кўп ютуқларни қўлга киритамиз.

МАРКО ПОЛИТИ, "Мессаджеро" газетаси, Италия: Ташаккур. Биз бу ошқора мулоқотни узоқ вақт эслаб юрмиз.

ЭЛНИ СИЙЛАГАННИ ЭЛ СИЙЛАЙДИ

Президент Ислам Каримов 1993 йил 3 апрель кунин халқ депутатлари Жиззах вилоят Кенгашининг навбатдан ташқари сессиясида иштирок этиб, нутқ сўзлади.

Кун тартибидаги асосий масалага ўтишдан олдин республикамизда, жумладан, Жиззах вилоятида мавжуд ижтимоий-иқтисодий вазият тўғрисида сўзламоқчиман, деди Президент нутқи аввалида. Бу нарса шунинг учун ҳам муҳимки, муҳтарам депутатларда бугун сессияда кўриб чиқиладиган масала ҳақида эътирозга сабаб бўладиган тушунмовчиликлар қолмаслиги керак.

МДХ таркибига кирувчи кўпгина республикалардан фарқли ўлароқ Ўзбекистонда осойишталик ҳукм сураётир. Тўғри, бизда ҳам маълум даражада қийинчиликлар бор. Аммо биз республика бюджетидан катта-катта пул маблағлари, керак бўлса валюта сарфлаб, одамларимиз турмушида етишмовчилик бўлмаслиги чораларини кўряпмиз. Шунинг учун ҳам бизда ғарибу ғурабо йўқ. Нафақалар, стипендиялар ва иш ҳақлари босқичма-босқич ошириб борилмоқда.

Жиззахликлар азалдан меҳнаткаш, қалби очиқ, соҳоватли инсонлардир, деди Президент, уларнинг бу ажойиб фазилатлари ўтган йили ўзбек элининг ардоқли фарзанди, давлат ва жамоат арбоби Шароф Рашидов туғилган куннинг 75 йиллиги тантаналарида яққол кўринди.

Хабарларингиз бор, 1992 йилнинг бошларида Мирзачўл районида халқ депутатлари Жиззах вилоят Кенгашининг навбатдан ташқари сайёр сессиясини ўтказиб, Эркин Турсуновни бир овоздан ҳоким этиб сайлаган эдик. Орадан бир йилдан сал кўп вақт ўтди. Шу вақт оралиғида бирмунча ишлар қилинди. Бундан кўз юммаймиз. Аммо вилоятдаги ишларда камчилик кўпайиб кетди. Ижтимоий-сиссий аҳволда заифлашиш бор. Жиноятчилик авж оляпти.

Халқ хўжалиги соҳаларида ўсиш суръати пасаймоқда. Бошқарув ўз ҳолига ташлаб қўйилган. Энг ёмони — вилоятда гуруҳбозлик кучайиб кетди. Айниқса, кейинги пайтларда. Бу ҳол республика ҳукуматини ташвишлантирмай қолмайди. Юксак мартабали раҳбарлар бир-бирларига пойлоқчилик қилиб, камчилик топиш пайига тушишди. Оқибат шу бўлдики, қишлоқ хўжалигида аҳвол ёмонлашди. 1992 йилда қишлоқ хўжалик маҳсулотларини тайёрлаш ва сотиш бўйича олинган режалар кўп ҳолларда удаланмади. Пахта тайёрлаш миқдори 1991 йил билан таққосланиб кўрилганида 60 минг тонна камайди.

Чорвачиликда ҳам жуда кўп камчиликлар бор. Гўшт ва сут етказиш режалари удаланмади. Озуқа экинлари ҳосилдорлиги жуда паст.

Холисона айтадиган бўлсак, ўтган йил ёмон келмади. Фақат ишни оқилона ташкил этиш, раҳбарларга хос қатъият ҳамма жойда ҳам яққол намоён бўлавермади. Натижада кейинги йилларда иқтисодий жиҳатдан ночор аҳволга тушиб қолган хўжаликлар кўпайди.

Мен қишлоқ хўжалигидаги салбий аҳвол учун деҳқонлар, пахтакорлар, чорвадорларни ва бошқа касб эгаларини айбламоқчи эмасман. Меҳнаткаш халқ вакилларида асло айб йўқ. Буни бир мисолда кўришимиз мумкин. Маълумки, лалмикор ерларда ҳосилдорлик паст. Олимлар бу соҳада кўп изланишлар олиб боряпти. Лекин уларнинг маслаҳатларини раҳбарлар инобатга олмаяпти. Сизларда "Дон" илмий-ишлаб чиқариш институти (Ғаллаорол тумани) олимлари яхши ғалла навини яратди. Лекин, шу нав ҳосилдорлиги яхши ва касалликка чидамли эканига қарамай, эътибордан четда қолди. Буни қандай баҳолаш мумкин? Ахир, ғалла масаласи бугун жуда муҳим, сиёсий масала-ку! Бу камчиликлар, яна такрорлайман, бошқарувдаги хатоликлар натижасида юз берди.

Маблағни ҳар ким ўз ҳудудидан қидириши керак. Солиқ органлари бунга ўз ҳиссаларини қўшиши лозим эди. Афсуски, вилоятда кўплаб қорхоналар даромадини яшириб келди. Биргина 1992 йилда ўтказилган текширишларда қарийб 250 миллион сўм солиқ тўланмагани аниқланди.

Энди савдо соҳасини олиб кўрайлик, дея сўзида давом этди Президент, очигини айтганда, савдода тартиб йўқ. Савдо ходимлари, энг аввало, раҳбарларнинг кўнглини овлайди.

Нопок раҳбарлар эса, ўз навбатида, уларга ҳомийлик қиладди. Бугун ҳар бир маҳаллада, шаҳар ва қишлоқда, туманда кўнлиб савдо дўконлари бор. Агарда раҳбарлар талабчан бўлмак экан, савдо ходимларига худо ўзи инсоф бермас экан, на прокурор, на милиция, на бошқа назорат органлари кучи билан тартиб ўрнатиб бўлади.

Менга бир нарса сира тинчлик бермайди. Биз не-не манақатлар билан, валюта маблағларини сарфлаб, Ўзбекистонга, жумладан Жиззах вилоятига энг зарур озиқ-овқат маҳсулотларини олиб келяпмиз. Хўш, уларнинг ҳаммаки ҳам эл дастурхонига тўлиғича етиб бораётирми?

Йўқ, ҳурматли депутатлар! Савдо соҳасидаги ва раҳбариятдаги нопок кимсаларнинг ўзаро тил бириктириб, кўнчиликнинг ризқига кўз олайтириши ҳанузгача давом этмоқда. Булар нима ҳисобига бойлик орттиряпти, деган саволни қўйиш тўғрими, йўқми?

Халқимизга қийинчилик билан етказиб берилаётган чой, ёғ, сабзавот ва бошқа маҳсулотларни четга чиқариб юбориш ҳоллари кўп учрамоқда. "Жиззахстепстрой" бирлашмаси қошидаги "Бўстон", "Сангзор", Ўзбекистон-Америка қўшма корхонаси, "Сўғдиёна" фирмасини олайлик. Улар республикадан ташқарига пахта толасини ғайриқонуний равишда чиқариб юбораётган бир пайтда қўлга тушдилар. 1992 йилнинг ўзида божхона ходимлари томонидан 300 миллион сўмлик маҳсулот ушлаб қолинди.

Мен бир нарсани илгари ҳам айтган эдим, ҳозир яна такрорлайман. Қаллоблик қилган киши жазодан қутулиб қолиши мумкин. Аммо, ўртоқлар, ҳар бир қилмишимиз учун виждонимиз олдида агар бу дунёда бўлмаса, рўзи маҳшарда, яъни охиратда, албатта, жавоб берамиз. Бугун ҳаром йўл билан бойлик орттирганлар билиб қўйсин: улар қонун олдидаги жавобгарликдан бир бало қилиб қутулиб қолишса ҳам, бу бир кунмас-бир кун муқаррар тешиб чиқади!

Жиноятчилик ҳақида гап кетар экан, бугун "Биз бу иллатга қарши кураш бўйича ундоқ қилдик, бундоқ қилдик!" дейдиганлар кўпайди. Бу гаплар ёлғон. Ташаббус Президентдан чиқди. Хўш, нима учун у Президентдан чиқиши керак? Жойлардаги мутасадди ўртоқлар нима қилиб ўтирибди? Ҳар ким ўз вазифасини бажариши, халқ олдидаги бурчинини адо этиши, нонини ҳалоллаб ейиши керак эмасми?

Вилоят, шаҳар ва туман ҳокимлари қачонгача Марказдан кўрсатма кутади? Қани мустақил ва масъул ишлаш? Қани халқ дарди билан ёниш?

Биродарлар, инсоф қилинглар! Ахир, мен ҳам, гарчи Президент бўлсам-да, ёлғиз бир кишиман. Агар ҳаммамиз бирлашмасак, қўлни-қўлга бермасак, ишда силжиш бўлмайди.

Бугун Жиззах шаҳрига кириб келаётиб Наврўз тантанаси устидан чиқиб қолдик. Одамларнинг кайфияти яхши. Энг муҳими, улар ишляпти. Бир-бирлари билан аҳил. Биргаликда Наврўзни нишонляпти. Хурсанд бўлмай бўладими, ахир! Қанчалик қийин бўлмасин, одамларимизнинг келажакдан умиди бор. Мени шу нарса қувонтиради. Гапнинг рости, ҳар гал одамларнинг юзларига боқиб, уларнинг турмуши янада фаровон бўлиши учун биз, раҳбарлар қўлни-қўлга бериб ишляпмизми, деб ўйланаман. Келинглар, бу мушкул саволга биргалашиб жавоб ахтарайлик.

Тўғриси айтиш керак, Жиззах вилояти раҳбариятидаги ўзаро келишмовчиликлар салбий натижаларга олиб келди. Бунинг оқибатида халқ анча қийналиб қолди.

Бугунги раҳбар қатъият билан, қаттиққўллик билан ишлаши лозим. Унинг учун халқ тинчлигини таъминлаш, турмуш шароитини яхшилаш вазифаси барча масалалардан устун туриши керак.

Ўзбекистон Президенти сўзининг охирида вилоятларда ва туманларда ижтимоий-сиёсий вазиятнинг барқарор бўлиши ёки бўлмаслиги ҳокимнинг қобилияти, кучгайрати, ишбилармонлиги, одиллигига боғлиқ, дея қайта-қайта таъкидлади. Энг муҳими — сўз ва иш бирлиги амалда мужассам бўлмоғи керак.

Шундан кейин Президент ўз ваколатидан фойдаланиб, вилоят ҳокими ва унинг биринчи ўринбосари лавозимларига Алишер Тошкенбоевни ва Аҳмад Соатовни тавсия этди. Вилоят халқ депутатлари уларни яқдиллик билан юксак лавозимларга сайлади.

* * *

Сессия тугагач, Президент Ислом Каримов Жиззах вилоятининг янги сайланган ҳокими Алишер Тошкенбоев, унинг муовинлари ҳамда туман ҳокимлари билан суҳбат-

Алишер вилоятда юзага келган кўнгилсиз ҳолатларнинг сабабларини яна бир бор батафсил таҳлил қилди.

Ҳеч бир муаммо тўсатдан пайдо бўлмайди, деди Президент, у барча иш ўз ҳолига ташлаб қўйилган, бепарволик ва боқибёғамлик ҳукм сурган жойда илдиз отади. Ҳар ким, ҳар қайси раҳбар ўз жойида, ўз лавозимида туриб, чеккага тушган бурчни ҳалол бажариши керак. Хўжалик миқёсидаги муаммо ва камчиликларни хўжалик раҳбари биртараф этса, туман миқёсидаги ишларни туман раҳбарининг ўзи эпласа, аҳвол бу даражага бориб етмас эди. Бугун қарабсизки, вақтида счилмаган ўнлаб ва юзлаб масалалар мадда бойлаб, ижтимоий ва ҳатто сиёсий тус ола бошлади. Биз тезкорлик билан масалани ўз назорати-мига олмасак ва қатъий чоралар кўрмасак, бир кун бориб, албатта, портлаш юз берар эди.

Собиқ ҳоким Эркин Турсуновга заррача хусуматимиз йўқ, деб таъкидлади Президент, биз у кишини яхши инсон сифатида биламиз ва иззат қиламиз. Аммо шуни айтиш керакки, Эркин Турсунов ҳаммага яхши кўринишни истади, айрим ҳаддидан ошган мансабпараст кимсаларнинг ҳаволаниб кетишига вақтида чек қўймади, муросасозликка борди, натижада вилоятни бошқаришни удада этолмай қолди.

Бугун халқ депутатлари таниқли мутахассис ва олим Алишер Тошкенбоевга катта ишонч билдириб, уни вилоят ҳокими этиб сайлади. Янги ҳоким бу ишончни қаттиқ меҳнати билан оқлаши керак. Алишер Тошкенбоев — иш-ни биладиган, ҳалол ва самимий инсон. Ғайрати ҳам бинойидай. Лекин, у, агар сизлар — вилоят ва туман раҳбарлари яқиндан туриб ёрдам бермасангизлар, ёлғиз ўзи ишни олға силжитиши қийин. Янги раҳбар вилоятни бошдан-оёқ кезиб чиқиб, аҳволни тузукроқ ўргангунча хийла вақт ўтади.

Агарда вилоят ва туман фаоллари янги ҳокимга келиб, мавжуд ютуқ ва камчиликларни рўйирос, ҳалоллик билан, холисона айтишса, ўрганиш даври кескин қисқаради ва шунчалик тез асосий фаолиятга киришиш мумкин бўлади.

Ислом Каримов вилоятнинг янги ҳокимига уч ой мобайнида яқин даврга мўлжалланган режалар дастурини тайёрлашни тавсия этди. Уч ой — етарли муҳлат, деди

Президент, бу вақт ичида мавжуд имкониятларни ҳисоблаб чиқиш, устувор йўналишларни белгилаб олиш мумкин. Пухта ва аниқ режа бўлса, иш юритиш осонлашади. Вилоятнинг қурби етмайдиган масалаларни ечишда эса, агар улар ғоят муҳим ва мураккаб бўлса, Ўзбекистон ҳукумати ёрдам беради.

Вилоятда янги ер очишга эътибор бериш керак, деб таъкидлади Президент, чўлдаги пахтазорлар анча "чарчаб" қолган, шўри кўпайган ерларни ўз вақтида даволамасак, асосий валюта манбаи — пахта етиштириш камайиб кетиши мумкин. Табиийки, бу вазифалар сувни қаттиқ тежаш, мавжуд суғориш шохобчаларини таъмирлаш ва янгилаш ишлари билан чамбарчас боғлиқ ҳолда амалга оширилади.

Бугунги энг долзарб масала — халқ таъминоти, деб уқтирди Президент, савдо соҳасида бўладими, маиший хизмат соҳасида бўладими — юртдошларимизни, айниқса, болалар ва қарияларни муҳтож ҳолга солиб қўймаслигимиз керак. Элимизнинг сабр-қаноати зўр, аммо ҳақиқий раҳбар дегани одамларнинг бардошини синаш билан эмас, балки уларга муносиб шарт-шароит яратиб бериш, оғирини енгил қилиш билан танилади. Элни иззат қилсанг, эл ҳам сени иззат қилади.

Республика раҳбарияти бугунги кунда тиллага тенг валютани сарф этиб, халққа керакли озиқ-овқат, дори-дармонни етказиб келяпти. Шу нарсаларни тақсимлашда адолат бўлиши керак. Ноҳақлик қилган кимсаларни Худо жазолашини кутиб ўтирмай, ўзимиз жазолашимиз керак.

Моддий неъматларнинг яратувчиси — халқ, маънавий бойликлар эгаси — халқ. Халқнинг турмуш шароитини билган, унинг кўнглини олишга қурби етган раҳбаргина одамларни бунёдкорлик ишларига стақлай олади. "Халқим, халқим!" дея оғиз кўпиртириб, аслида эса ақалли бир чўпни олиб бошқа жойга қўймайдиган ҳовлиқмалардан Худо асрасин! Яна такрорлайман: раҳбар айтган ҳар бир сўзнинг ўз тошу тарозуси бор, тоғдай ваъдалар бериб бажармаган, арзғўйларнинг қўйинини пуч ёнғоққа тўлдириб, иш масъулиятини зиммасига олмаган раҳбарларга шафқат қилиб ўтирмаймиз. Бугун шундай даврки, у биздан қатъият ва ғайрат талаб этади. Ойда бир марта халққа кўриниш бериб, кейин яна бир ойгача соя-салқиндан ҳаловат топадиган тўра ва тўрачаларнинг замони ўтди!

ЎЗБЕКИСТОН: МИЛЛИЙ ИСТИҚЛОЛ, ИҚТИСОД, СИЁСАТ, МАФКУРА

Президент яна бир муҳим масалага — кадрларни танлашга алоҳида тўхталди. Жиззах вилояти раҳбарлари ўртасида тарқалган маҳаллийчилик ва уруғчилик кайфиятини аёвсиз танқид қилди. Агар шу ярамас иллатдан қутулмас эканмиз, биз ҳеч қачон ҳақиқий миллат бўлиб шакллана олмаймиз, деди Президент. Илгари бу кайфиятга зимдан ва атайлаб рағбат берилар эди. Бугун биз, бутун Ўзбекистон аҳли, озодликка чиқиб, Ватанимизнинг буюк келажагини кўзлаб турган пайтимизда, "сен — зоминликсан", "сен — форишликсан", ёки "сен — жиззахликсан" деб тоифакашлик, тарафкашлик қилиш гуноҳи азим эмасми?! Қачон биз халқ бўламиз, қачон тўдабозлик ва гуруҳбозлик касалидан халос бўламиз?!

"Ўзимиздан бўлсин!" деган гаплар энди ўтмайди. Кадр танлашда шахсий муносабатларга берилишга, ошна-оғайнигарчиликка чек қўямиз. Бугун барчамизнинг илди-зимизни чамбарчас боғлайдиган буюк бир тушунча борки, бу мустақил Ўзбекистондир! Керак бўлса, Ўзбекистоннинг истиқлоли ва истиқболи учун ҳаммамиз жонимизни фидо қиламиз, Ўзбекистонимиз, асрий зулматдан халос бўлган жабрдийда Ватанимиз биз учун ҳамма нарсадан улуғроқ ва устунроқдир.

Жиззах аҳли — бағрикенг, меҳнатдан қочмайдиган эл, деди Президент сўзининг охирида, унга адолат ва ақл билан бошчилик қиладиган раҳбарлар керак. Янги ҳоким — Алишер Тошкенбоев ёнига фидойи ва ишчан инсонларни йиғиб, вилоятда тўпланиб қолган муаммоларни ўз вақтида ҳал этади, деб умид қиламиз.

АДОЛАТ МЕЗОНИ БУЗИЛСА...

1993 йил 13 апрель куні Термиз шаҳрида халқ депутатлари Сурхондарё вилоят Кенгашининг навбатдан ташқари сессияси бўлди. Сессияда Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислам Каримов нутқ сўзлади.

Кун тартибига қўйилган масалага ўтишдан олдин икки оғиз вилоятдаги ижтимоий-сиёсий вазият ҳақида гапирмоқчиман, деди Президент нутқи аввалида. Яширишининг ҳожати йўқ: сўнгги вақтларда Президент девонига, Вазирлар Маҳкамасига, республика ҳуқуқ-тартибот органлари ҳамда газета таҳририятларига Сурхондарё вилоятидан кўплаб шикоят хатлари, ташвишли хабарлар кела бошлади...

Вилоятга нуфузли комиссия юборишга мажбур бўлдик. Аҳвол ҳар томонлама ўрганилганида, вазият биз ўйлагандан ҳам жиддий ва мураккаброқ бўлиб чиқди. Далиллар ўжар бўлади. Сурхондарёда ижтимоий адолат меъёрлари қўпол равишда бузилаётгани, жиноятчилик авж олаётгани, ижтимоий-сиёсий вазият тобора ёмонлашаётгани кишини ташвишлантиради. Яқинда Денов шаҳрида рўй берган кўнгилсиз ҳодисалар ҳаммамизни ҳушёр тортириши керак. Мен бу ҳақда кейинроқ батафсил тўхталаман.

Тўғри, турли муаммолар фақат Сурхондарёда эмас, бошқа вилоятларда ҳам бор. Гап шундаки, уларни энди биз ўзимиз ҳал этишимиз керак. Мустақил давлатнинг мустақил фуқаролари сифатида ўзимиз яшаб турган қишлоқ, туман, вилоят, пировардида бутун Ўзбекистонимиз равнақи учун ҳар биримиз жон куйдиришга, бор куч-қувватимиз, ақл-заковатимизни ишга солишга ўрганайлик. Масалага шу нуқтаи назардан ёндашсак, Тошкентдан биров Сурхондарёга келиб тартиб ўрнатиб беради, дейиш хомхаёлдир. Қарс икки қўлдан чиқади. Бугун ушбу мажлислар залига асосан Сурхондарё фарзандлари тўпланган.

Давлатникими, жамоаникими, хусусийми, хўжалик юритиш шаклидан қатъи назар, мулк муқаддасдир. Афсуски, вилоятнинг бир қанча идоралари, хусусан, деҳқончилик-саноат уюшмаси (раиси А. Тўрақулов) ходимлари мулкка эътиборни унутган кўринадилар.

1991 йил Қумқўрғон туманидаги "Ўзбекистон" давлат хўжалиги деҳқонлари 16 гектар ерда — яна плёнка остида — 371 тонна эртанги полиз маҳсулотлари етиштиришди. Мақтовга лойиқ иш! Лекин халқимиз дастурхонини безаши мумкин бўлган минглаб сўмлик ана шу тансиқ полиз маҳсулотлари май-июнь ойларида республикадан ташқарига чиқариб юборилди. Аянчли томони шундаки, давлат хўжалиги кассасига бир тийин ҳам кириш қилинмади. Ўз-ўзидан савол тугилади: хўш, бу мўмай пул кимнинг, аниқроғи, кимларнинг чўнтагига тушди экан! Республика Қишлоқ хўжалик вазирлиги назорат-тафтиш бошқармасининг ушбу қаллоблик ҳақида ўз вақтида берган ахбороти нега вилоят прокуратураси томонидан жиддий ўрганилмади?!

Вилоятда пахта толасини қинғир йўллар билан сотиш расм бўлиб қолган. Чунончи, Қизириқ туманидаги "Истара" давлат хўжалиги 1991 йилда 424 тонна пахта толасини ҳеч қандай ҳужжатсиз "Ўрта Осиё" кичик корхонасига ҳар тоннасини 9800 сўмдан, Жиззахдаги "Дарён" фирмасига 17800 сўмдан, Учқизилдаги бир кичик корхонага эса 9000 сўмдан сотган. Озиқ-овқат саноати учун яроқли бўлган 150 тонна чигит, республикада ёғ танқис бўлиб турган бир паллада, чорва молларига ем қилиб бериш баҳонасида ҳисобдан чиқарилган. Пахта чиқиндиси 1991 йилдаги тегишли буйруққа асосан камида 8 сўмдан сотилиши керак эди. "Истара"лик азаматлар эса 300 тонна чигитнинг ҳар килограммини 12 тийиндан ҳужжатлаштириб, катта миқдордаги чигит камомадларини ёпиб юборишган. Товаршунос А. Тўраев ва Ж. Раҳматуллаевнинг катта миқдорда камомадга йўл қўйгани ҳақидаги тафтиш материаллари вилоят прокуратурасида сансалорликка учраб, ҳамон эътиборсиз ётибди.

"Ҳазорбоғ" совхозига мурожаат қилайлик. Ушбу давлат хўжалигида 710 тонна пахта толаси ғайриқонуний йўллар билан сотилган. Натижада республика бюджетига 82,5 миллион сўм зарар етказилди. 1992 йилда мазкур хўжаликнинг 515 тонна дон маҳсулоти унга мутлақо алоқаси

1 миллион ширинчи ишлаб чиқарувчи "Орзу" кичик корхонасига миллион сўмга пуллаб юборилди. Бироқ, шу кунга қадар хўжалик хазинасига бир чақа ҳам пул тушгани йўқ. Қадимий нарх-наво билан баҳолаганда хўжалик бугдойни кичик корхонага бир неча баробар арзон сотган.

Ушун туманидаги "Хурсанд" жамоа хўжалигида икки миллион сўмлик халқ мулки талон-торож қилинди. Муз-рифт туманидаги "Бешқўтон" давлат хўжалигида 250 гектар ердаги шоли ҳисоботдан яшириб қолинган. Юзлаб тонна шоли турли хил савдо ташкилотларига арзон-гаровга улашилган. Гагарин матлубот жамиятига сотилган 100 тонна шоли ҳисобидан бир миллион сўм воситачилар чўн-тишига тушган, Жарқўрғон туманидаги "Сурхон" давлат хўжалигига қарашли "Сурхон" пахта тозалаш корхонасида 180 тонна чигит хўжалик фермасига озуқа сифатида юборилган. Бойсун туманидаги "Мачай", Қумқўрғон туманидаги "Ўзбекистон" давлат хўжаликларида юз берган талон-торожчилик, катта миқдорда давлат маблағини ўзлаштиришни прокуратура негадир уч йилдан буён эътиборсиз қолдириб келмоқда. Хўш, нега?

Вилоятда халқ хўжалигининг етакчи тармоқлари — саноат, транспорт, қурилиш ва халқ истеъмоли молларини ишлаб чиқариш соҳаларида ҳам сурункали қолоқлик, тайриқонуний ишлар давом этмоқда. Бу ҳол, айниқса, бюджет маблағларидан фойдаланишда яққол кўзга ташланыпти.

Қумқўрғон тумани ҳокимлиги табиий офатдан зарар кўрган иморатларни тиклашга ажратилган маблағдан 800 минг сўмини мутлақо бошқа нарсага сарфлаган. Денов тумани ҳокимлиги 910 минг сўм маблағнинг қонунсиз сарфланишига "бош-қош" бўлган. Тежаб-тергаш ўрнига бюджет маблағларини талон-торож этишга йўл очиб берувчи қарорлар қабул қилиш, афсуски, шаҳар ва туман ҳокимлари тажрибасида тез-тез учрамоқда.

Вилоят соғлиқни сақлаш тизимидаги 1089 автомашинадан фақат 800 таси балансда тургани аниқланди. Тиббий хизмат учун автомашина етишмай турган бир шароитда 34 автомашина маълум шахсларга арзон-гаров сотиб юборилган. Улар орасида ҳатто 1988—89 йилларда чиққан янги автомашиналар ҳам бор. Яна, техника йўқ, бензин йўқ, дейишади. Инсон ҳаётидан ҳам азизроқ нарса борми дунёда! Ўз вақтида тиббий ёрдам етиб бормагани учунгина оламдан

кўз юмган норасидалар, оналар, қарияларнинг қарғиши урмайдими бу ноинсофларни! Вилоят соғлиқни сақлаш бўлимига қарашли муассасаларда катта миқдордаги камомад ва ўғрилиқлар одат тусига кирган. Шикоят ва аризаларнинг кўпчилиги тиббиёт ходимларининг ўта инсофсизлиги, дори-дармон савдосидаги қинғирлиқлар ҳақида.

Вилоят тураржой ва коммунал хўжалиги бошқармасида тафтиш ва назорат мутлақо унутилган, молия-хўжалик фаолияти ҳақидаги маълумотлар тўла-тўқис кўзбўямачиликдан иборат. Мазкур соҳа тармоқларида 1992 йил 1 январдан сўнг жиҳозлар янги нарх бўйича рўйхатга олинмаган. Ўша йили бошқарманинг тураржой тизимида аҳолига кўрсатилган хизмат ҳақининг икки миллион сўми олинмагани аниқланди. 33 та махсус автомашинага зарурат бўлгани ҳолда ушбу корхонага қарашли "КамАЗ" автомашинаси асоссиз равишда "Автомобилчи" кичик корхонасига 63,5 минг сўмга сотиб юборилганини сира оқлаб бўлмайди. Корхона ҳисобидаги 200 квадрат метр ҳажмга эга бўлган қарийб ярим миллион сўмлик бино 1989 йилдан буён "Далварзин" кичик корхонасига ижарага бериб қўйилган. Тураржой ва коммунал хўжалиги бошқармаси бошлиғи И. Қурбонов ўта пишиқ, адашса ҳам фақат ўз фойдасига адашадиган хилидан чиқиб қолди. У киши ўтган йили бюджет маблағи ҳисобига биржадан 1 миллион 375 минг сўмга "ГАЗ-31029" автомашинаси сотиб олдилар. Ҳозир катта сарф-харажатларни кўтарадиган замон эмас. Корхона учун харид қилинган экан, майли, буни кечириб мумкин. Аммо у кишининг корхонага қарашли обдон таъмирланган "ГАЗ-24" автомашинасини бор-йўғи 20 минг сўм тўлаб, ўз ҳисобларига ўтказганларига нима дейсиз!

Вилоятда халқ таълимининг аҳволи, айниқса, ачинарлидир, деди Президент. Вилоятнинг 43 мактаби хароб аҳволда. Утган йили 483 мактабда ўқиш икки смнале бўлди. Ҳатто уч смнале мактаблар ҳам бор. Мактабларни чучук сув билан таъминлаш ҳам мутлақо қониқарсиз. 280 мактабга водопровод ўтказилмаган. 26 мактабда эса ўқувчилар ариқдан сув ичишга мажбур бўлмоқдалар. 380 мактабда канализация тармоғи йўқ. 436 мактабнинг ошхонаси очиқ айвонларда жойлашган. 36 мактабда на ошхона, на буфет бор. Шўрчи туманида — 24 та, Қумқўрғонда — 18 та, Музработда — 16 та, Бойсунда — 10 та болалар му-

қўриқлари етилди. Боғча ва ясилар ёпилиши туфайли
қўриқчилар иш билан узлуксиз банд бўлолмаптилар.

Нима семаган ёшлар ўртасида қонунни бузиш ва жи-
нимчилик танвишли тарзда ўсиб бормоқда. Бундай қонун-
бузарлик ва жиноий хатти-ҳаракатлар 1992 йилда 1991
йилдагига нисбатан 40 фоиз кўпайди. Афсуски, мактаб
муҳофизатчиларининг ўзлари ҳам аксарият ҳолларда тарбияга
муқтож. Ўтган йили тўрт ўқитувчи устидан жиноий иш
қўрилди, 68 киши маъмурий жавобгарликка тортилди,
18 муаллим эса ҳушёрхонада тунаб чиқди. Ўқитувчи-
лик олижаноб, мўътабар касб. Мен меҳрибон мураббий-
ларимиз, устозларимиз обрў-эътиборига заррача шак кел-
тирмоқчи эмасман. Лекин, ўрни келганда, айтмасдан ило-
жим йўқ. Ҳаммаларингга маълумки, Президентликка
сўйлашганимдан кейин мен имзо чеккан илк фармонлар
ўқитувчиларни ижтимоий жиҳатдан ҳимоя қилишга қара-
тилган эди. Уларга уй-жойларини текин хусусийлаштириб
бердик, талай солиқ ва тўловлардан озод этдик. Ер участ-
калари, қурилиш материаллари тақсимланаётганда бирин-
чи навбатда ўқитувчиларга берилсин, дедик. Бу орада
уларнинг маошларини бир неча мартаба оширдик. "Соғ-
лом авлод учун" орденини таъсис этганимизда биз ўқитув-
чи педагогларни ҳам маънавий жиҳатдан рағбат-
лантиришни кўзда тутганмиз. Жамиятимизнинг энг имти-
зли табақасига айланаётган муҳтарам ўқитувчиларимиздан
шундан кейин ҳам, ўртоқлар, нима қиляпсизлар, қаёққа
қараяпсиз ўзи, деб сўрашга ҳаққимиз борми, йўқми?!

Мактаб ва мактабгача тарбия муассасалари, касалхона,
маданий-маиший хизмат кўрсатиш биноларини қуриш, эс-
киларини таъмирлаш муаммо бўлиб турган бир шароитда
вилоятда янги-янги масжидлар қуриляпти. Шу йил 1 мартга
қадар 46 масжид рўйхатдан ўтган, 181 таси ўтиш арафасида.
Шулардан 84 таси Денов тумани ҳисобига тўғри келади, 18
таси Сарносиё, 21 таси Шўрчи туманлари ҳудудида.

Денов туманидаги "Тожикистон" жамоа хўжалиги Пис-
тамозор қишлоқ Кенгаши чойхона қуриш ҳақида қарор
чиқарган ва шу мақсад учун ер ажратган. Чойхонага деб
ажратилган жойларда ҳам аслида масжид бунёд этиляпти.
Айни бир пайтда шу жамоа хўжалиги аъзоларидан уй-жой
сўраб, ариза берган 285 колхозчининг 125 нафари ер
ололмай сарсон бўлиб юрибди. Хўжаликдаги бешта болалар
муассасаси молиявий таъминоти оғирлашгани сабабли фа-

олиятини тўхтатган. Шу тумандаги "Ҳазорбоғ" давлат хўжалигида 10 та, Худойназаров номидаги жамоа хўжалигида эса 9 та масжид қад кўтармоқда.

Ангор тумани марказида 1,5 гектар майдонни эгаллаган жомеъ масжиди қурилишига туман раҳбарияти бош-қош бўлиб турибди. Ширкатчилар, кичик корхона ва фирмалар, хуллас, халқ ризқини туя қилиб келаётган кўпгина нотайин идоралар ва шахслар масжид харажатларига деб 100 мингдан 500 мингга қадар пул атаганлар.

Шаккоклик деб ўйламанг-у, баъзан иккиланиб қоласан киши: улуг бобокалонларимиз Амир Темур, Мирзо Улуғбек, Мирзо Бобур, ҳазрати Навоий, Ҳусайн Бойқаролар, наҳотки, бизнинг ҳокимларимиздан "номусулмонроқ" бўлганлар?! Масжиду мадраса ўз йўлига. Ахир, улар салтанат хазинасидан ажратилган маблағу табиат ато этган куч-ғайратлари, ақл-заковатларини йўллар, работлар, кутубхонаю муолажахоналар, ҳаммомлар, борингки, расадхоналар тиклашга сарфламаганларми!

Халқнинг кундалик хайри корига ярайдиган юмушларга қўл уриш қачондан бери савоб бўлмай қолди? Ҳокимларимизга элнинг дуосидан кўра, шуҳрат, сохта обрў кўпроқ керак шекилли. Бундай ҳотамтойларга, аччиқ бўлса ҳам айтамиз: ҳокимлигингизни қилинг ёки салла ўраб масжидга имом бўлинг!

Жамоат тартибини сақлаш ва уюшган жиноятчиликка қарши кураш, жиноятчиликнинг олдини олиш бўйича вилоят маъмурий органларида жуда қўпол католар, қонунбузарликлар мавжуд. Вилоятда содир этилган жиноятлардан 33,5 фоизи оғир жиноят экани гоят ташвишлидир. 1991—1992 йилларда 1300 жиноят очилмай қолган. Қасддан қилинган еттита қотиллик, бешта оғир тан жароҳати, 17 та босқинчилик, учта зўрлаш ва ўнлаб ўғрилик, талончилик хатти-ҳаракатлари шулар жумласидандир.

Жиноятчиликнинг бу қадар томир отиши жинойи унсурларнинг хатти-ҳаракати билангина боғлиқ бўлмай, маъмурий органларнинг қўпол хатолари ва айрим ҳолларда уюшган жиноятчилик билан тил топишгани оқибатидир. Тергов органлари содир этилган кўплаб оғир жиноятларни ёпиб юбормоқдалар. Айрим инсофсиз ва диёнатсиз судьяларнинг "марҳамати" туфайли жиноятчилар қонуний жазодан қутулиб қолмоқдалар ва янги-янги жиноятларга қўл урмоқдалар. Масалан, ҳарбий қисм омборидан 32 дона

Пулемёт утирлаган Актишев деган шахснинг атиги бир йилга ошдиликдан маҳрум этилганини қандай изоҳлаш мумкин? Уша пулемётлар жиноятчилар қўлига тушиб қолган нима бўларди? Жиноят содир этилгани тўғрисидаги шикоятларни текширишда юзакичилик, суд-медицина экспертизасини четлаб ўтиш, жабрланувчидан аризасидан воз кечгани ҳақида тилхат олиш, жинойи ишларни кўриб чиқиб муддатига риоя қилмаслик, пайсалга солиш, имкон борича уни ёпти-ёпти қилмоққа уриниш тергов органлари флюолиятидаги хавфли иллатга айланмоқда.

Кўп ҳолларда тергов органлари уюшган жиноятчилар билан умумий мақсад йўлида бирлашиб кетмоқдалар. Шу йил 11 февраль куни деновлик Ж. Ҳайдаров, Д. Фатҳиддинов ва Ж. Силаев қоровулни қўрқитиб, зўравонлик қилиб магазин омборхонасидан 40 килограмм сариёғ ва 20 килограмм пахта ёғини куппа-кундузи ўмариб кетишибди. Магазин мудирини Э. Худойқулов бошқинчиларни инсофга чақирса, уни роса калтаклашибди. Денов шаҳар ички ишлар бўлими терговчиси Д. Азизов очган жинойи иш юзасидан икки кунгина тергов олиб борилган, холос. Кейин эса ишни силлиққина ёпиш тараддуғига тушиб қоладилар. Маълум бўлишича, бошқинчилар тўдасининг бошлиғи Ж. Ҳайдаров Сурхондарё вилоят ички ишлар бошқармаси бошлиғининг биринчи ўринбосари М. Бозоровнинг яқин қариндоши бўлиб, у Денов шаҳрида илгари ҳам кўп бора безорилик қилган, қонунни бузган экан.

Денов туманида "ғузорлик"лар ва "тоғчи"лар деб ном олган қариндош-уруғчилик тўдалари ҳамда улар ўртасидаги зиддият кўпчиликка, шу жумладан, туман ҳокими ва маъмурий органларга ҳам беш қўлдек аён эди.

Шаҳарнинг "ёғли" жойларини кўп йиллардан буён таллашиб келаётган бу икки тўдани тартибга чақириб ҳеч кимнинг хаёлига келмади. Тўда вакилларининг тўқнашуви ва кейинги ур-йиқитлар натижасида бир киши ҳалок бўлди, бир киши оғир тан жароҳати билан касалхонага тушди. 12 хонадонга ўт қўйилди. Ачинарли томони шундаки, бу жинойи ишда ҳам ҳуқуқ-тартибот органи вакили — Денов шаҳар ички ишлар бўлими бошлиғи Чориевнинг қўли бўлган.

Деновдаги тартиббузарликлар Сурхондарё вилоятида раҳбарлик ва бошқарувнинг бой берилганидан далолатдир. Бунини бошқача изоҳлаш мумкин эмас.

Мен вилоят ҳокими Ҳаким Бердиевни яхши биламан. У ҳалол, тўғри инсон. Лекин кўнгилчанлиги бор. Ҳокимликка сайланаётганида ҳам, ундан кейин ҳам мен буни Бердиевнинг юзига рўйирост айтиб, бир неча марта огоҳлантирганман. Аммо у ҳамюртлари, сафдошларининг бсгараз танқидидан вақтида тўғри хулоса чиқара олмади. Охир-оқибат кўнгилчанлиги панд бериб, қариндош-уруғлари унинг елкасига чиқиб олишди. Мен бу ерда ҳокимнинг муовинларини ҳам оқламоқчи эмасман. Вилоятдаги нохуш ҳодисаларда уларнинг ҳам айби бор.

Шундан сўнг Ўзбекистон Президенти вилоят ҳокими Ҳаким Бердиев, ҳокимнинг биринчи ўринбосари Мамаюсуф Холбоевлар бошқа ишга ўтганликлари муносабати билан уларни вазифасидан озод этиш ҳақидаги таклифни овозга қўйди. Халқ депутатлари таклифни бир овоздан маъқулладилар.

Сурхондарёнинг мард, меҳнатқаш, ақл-заковатли халқи бор,— деди Президент. — Бағри кенг, айни замонда орияти баланд бу эл фарзандларини ҳурмат қилмаслик мумкин эмас. Вилоятга четдан раҳбар олиб келсак, юзларингизга оёқ қўйган бўламиз. Мен яна шунга аминманки, ўз юрти, эли учун жонини ҳам аямайдиган, каттани ака, кичикни ука деб халқ бошини қовуштирадиган раҳбар Сурхондарёнинг ўзидан ҳам топилади. Шу масалада мен туман ҳокимлари, халқ депутатлари билан маслаҳатлашдим. Фикримиз бир жойдан чиқди.

Ўзбекистон Президенти қонуний ваколатидан фойдаланиб, Сурхондарё вилояти ҳокимлигига Жўра Норалиевни, ҳокимнинг биринчи ўринбосари лавозимига Жовбўри Абдулҳакимовни тавсия этди.

Вилоят халқ депутатлари бу икки номзодни юксак лавозимга яқдиллик билан сайлашди.

Президент Ислом Каримов Жўра Норалиев ва Жовбўри Абдулҳакимовни янги лавозим билан табриклаб, вилоят меҳнатқашлари олида турган вазифалар ҳақида гапирди. Музокарада сўзга чиққанлар шу кунларда ҳамма нарсдан азиз бўлган тинчлик, хотиржамлик учун Ўзбекистон Президентига миннатдорлик билдириб, республика раҳбарияти юргизаётган ички ва ташқи сиёсатни қўллаб-қувватлашларини айтдилар.

ЎЛНИ ВАТАН МАНФААТИ БИРЛАШТИРАДИ

Шарқда қадимдан шундай анъана бўлган: Ҳукмдорлар юртининг нуфузли кишилари — аҳли фузалою аҳли шуаро билан бамаслаҳат иш юритганлар. Бу машваратларда мамлакатнинг аҳволи муҳокама этилиб, келажакка солиниш жак йўллар белгиланган. Республика Президенти Ислом Каримов бир гуруҳ ёзувчилар билан ўтказган учрашуви улуг бобокалонларимиздан қолган ўша одатни эслатди.

ПРЕЗИДЕНТ: Мен бир-икки масала бўйича мулоҳазаларимни айтиб, кейин сизларга сўз берсам, шулар ҳақидаги фикрларингизни билсам, яхши бўлар эди.

Мана, биз ҳозир 130 давлат билан алоқа боғладик, бир қанча ваколатхона ва элчихоналар очилди. Ҳар куни турли давлатларнинг вакиллари келиб, ҳар хил масалаларни ўртага қўяди, лекин шуни айтиш керакки, бу гапларнинг тагида битта маъно бор: кучингиз бўлса, қудратингиз бўлса, мана шу давлатнинг келажакига ишонсагина, сизни ўзига тенг кўриб гаплашади, бўлмаса менсимайди. Демак, биз келажакимизни мустақил равишда қурмасак, ўзимизни ҳар томонлама ҳимоя қилмасак, ички ва ташқи сиёсатни оқилона ўтказмасак, ҳеч ким бизга астойдил хайрихоҳлик қилмайди.

Мен яқинда юртимизга келган турк дўстларга шундай бир савол бердим: бугунги алоқадан иккала томон ҳам манфаатдор, сиз фойда кўрмасангиз, балки бу ерда қўшма корхона қуриш, сармоя олиб келишга интилмасдингиз ва бошқа ишларни қилмасдингиз. Бу очиқ гап. Лекин барибир келажакни ўйлаб, XXI асрни ўйлаб, кимдир бизга бирон нарса таклиф қиладими, йўқми? Ўзаро ҳимоя, мудофаа масаласи, болаларимизни тарбиялаш, уларнинг аҳил бўлиши хусусида гап юритишимиз лозим эмасми?

Малайзияда, бошқа давлатларда бўлганимда шу нарсага ниймон келтирдимки, жаҳон харитасида янги давлат пайдо

бўлса, сиёсатдонлар бу давлатнинг интилиши нимадан иборат, келажаги қандай, бу давлат қайси томонга бурилади, бизларга қарши чиқиб қолмайдими, деган масалани яхшилаб таҳлил этиб, кейин муносабат ўрнатар экан.

Шунинг учун биз Ўзбекистоннинг мустақил сиёсатини юргизар эканмиз, сезган бўлсангиз, баъзи бировлардан чиққан кўрсатмаларга бўйсунмаяпмиз. Бизнинг ўз тараққиёт йўлимиз бор, деганда шуни тушунмоқ керак. Агар биронта кучли давлатнинг ноғорасига ўйнасак, эртага бизни ҳеч ким назар-писанд қилмайди, тобе, қолоқ давлатлар қаторига қўшиб қўйиши мумкин. Буни сизлар яхши тушунасизлар.

Шу нуқтан назардан қараганда, мен айтмоқчиманки, ана шу давлатлар билан муносабатни жой-жойига қўйиш, Ўзбекистонни камситишга йўл бермаслик — асосий вазифамиз. Агар шуни вақтида қилмасак, кейин ҳеч нимага эришиб бўлмайди. Яна хомашё бериб, меҳнат қилиб, роҳатини эса ўзгалар кўрадиган аҳволга тушиб қолишимиз мумкин.

Ҳозир Москвада кечаётган воқеаларни олиб кўрадиган бўлсак, юмшоқ курсилардан айрилиб қолган баъзи алам-задалар собиқ Иттифоқни қайтадан тиклаш учун бош кўтараяпти. Бугун энг хавфли нарса шу. Албатта, Россия улуғ, катта давлат. Лекин у бизнинг ҳам хомашё, ҳам тинимсиз меҳнатимиз туфайли буюклашган давлатдир. Чор Россиясининг муқаддас заминимизни ишғол қилиб олишдан мақсади уни ўз манфаати йўлида ишлатиш эди. Тарихдан маданиятни, тараққиётни бизга Россия олиб келди, деган гапларни кўп ўқидик. Лекин асосий мақсад бошқа эди. Бу замин бой бўлмаса ёки унинг стратегик, сиёсий аҳамияти бўлмаса бу ернинг ҳеч кимга кераги йўқ эди. Яна шуни очик айтишимиз керакки, бундай қараш совет даврида ҳам, афсуски, ўзгармади.

Шунинг учун ҳам кимдир Ўзбекистонга келиб, бирор нарсани қургандир. Лекин қандайдир фойда топмаса, бу ерга келмас, бир тийинини ҳам сарфламас эди. Ўзбекистонда 1965 йилдан буён қанча олтин қазиб олингани маълум. Кейинги 15 йилда терилган пахтанинг ҳам ҳисоб-китоби аён. Ўзим ҳисоблаб чиққанман: шу давр мобайнида камида 35 миллиард долларлик бойлик — пахта ва олтин Марказ эҳтиёжи учун олиб чиқиб кетилган. Бошқа нарсалар ҳали бу ҳисобга кирмайди.

Ана шу йиллар мобайнида бизга нима берилган? Ўзбекистонга қилинган ёрдам, сармоялар ўша 35 миллиардга тўғри келадими, солиштириб бўладими? Хуллас, ҳисоб-китоблар шуни кўрсатадики, агар бу ердан фойда кўрмаса, ҳеч ким бир тийин ҳам бермайди. Бу ҳол, айниқса, сўнгги икки йилдан бери анча кўриниб қолди. Биз бойликларимизни ўзимизда қолдираётган пайтимизда улар сезиб қолдики, энди илгаригидек бўлмайди. Пахта майдонини камайтиряпмиз, алмашлаб экишни тартибга солдик. Бу — биринчидан. Иккинчидан — пахтани четга, долларга сотмоқчимиз. Россияни биз билан боғлаб турган нуқта бор, бу клиринг орқали савдо қилиш — Россия ўз нархи билан бизга нефть беради, биз шунга қараб пахта беришга мажбурмиз. Пахтани бермасак, улар бизга нефть бермайди. Мен ҳам доим айтаман: олдимизда турган энг катта гов шуки, бизнинг коммуникациямиз чатоқ. Иккита темир йўл бор, холос — биридан кирилади, иккинчисидан чиқилади.

Агар мўлжалдаги учта дарвозани очиб олсак, биттаси Жанубга — Карочига, биттаси Ғарбга — Форс кўрфазига, яна биттаси — Хитойга чиқади, Шимолга чиқадиган йўлимиз тайёр. Ҳозир, агар қўлимизда пул, долларимиз бўлса ҳам, нефтни бошқа жойдан келтира олмаймиз.

Дарҳақиқат, ҳозир вазият оғир. Баъзи жойларда қон тўкиляпти, вайронагарчиликлар рўй берапти. Кўп жойда, айтайлик, аҳвол чатоқ, барқарорлик йўқ.

Ҳозир одамларнинг миясига шундай ақида сингдириляптики, гўё мана шу вайронагарчилик, қон тўкилиши, ўзаро қарама-қаршилиқнинг сабаби битта, у ҳам бўлса, собиқ Иттифоқнинг пароканда бўлиб, парчаланиб кетгани эмиш. Бу энг катта хавф. Шунини тўғри тушуниш керакки, бунинг хавfli жойи — содда одам мазкур масалада алданиб қолиши мумкин. Ҳеч кимга нотинчлик, хонавайронлик керак эмас, қимматчилик керак эмас. Қарияларимиз доимо тинчлик, хотиржамлик бўлсин, деб дуо қиладилар.

СССРни тикламоқчи бўлган кучлар айна шу вазиятдан фойдаланмоқчи. Улар шум ниятларини ниқоблаб шундай демоқдалар: "Тинчлик керакми, эски оиллага қайтайлик, унинг тепасида кучли ҳимояси бор эди, ана шунда сизга ҳеч ким зўравонлик қилмайди, биров шундай қилса, бизлар келиб ажратиб қўямиз". Қисқаси, ким яхши — Кремль яхши.

Сизларда Аллоҳ таоло ато этган талант бор. Истеъдодсиз одам ёзувчи бўлолмайди, бу кўчага тасодифан кириб қолган дарров билинади. Ҳозир бизнинг мустақиллигимиз, истиқлолимиз тўғрисида матбуотда, телевидениеда яхши гаплар айтиляпти. Бунинг учун сизларга раҳмат. Сизларнинг меҳнатингиз — ҳар бир каломингиз зарур, чунки у маънавий озиқ деган гап.

Иқтисодий ислоҳот, аҳоли таъминотини яхшилашга ҳаракат ўз йўли билан бораверади. Шундай мақол бор: оч одамнинг қулогига муסיқа кирмайди, яъни унга минг марта ташвиқот қилсангиз ҳам, у қорнидан бошқа нарсани ўйламайди. Чунки одамда, аввало, кайфият бўлиши керак. Шунда у қандайдир сезгир, кўнгли очиқ, нияти пок бўлади. Ана шундай пайтда унга ким тарбия беради, таъсир ўтказади? Албатта, сизлар. Ажойиб шеърларни ўқиганингда қандайдир ғурур, ифтихор туйғуси пайдо бўладики, одам ўзини ҳам руҳан, ҳам жисман ҳар нарсага қодир ҳис этади, буни мен сезганман. Айтмоқчиманки, сизларнинг кучингиз мана шунда, Аллоҳ сизларга шундай иқтидор берган.

Одамларга шуни англатиш керакки, бизга берилган имконият юз йилда бир марта келиши мумкин. Асосий масала шундан иборатки, мустақилликни сақлаб қолишимиз, уни келажак авлодларга омон етказишимиз, қадрини тўғри тушунишимиз лозим. Энди қаддимизни кўтаришимиз керак. Бизнинг еримиз, эл-юртимиз энди-энди эркин нафас оляпти. Лекин одам табиати шундайки, қийинчилик, оғирчилик билан келган нарсанинг қадрига етади, агар бирон нарса енгил йўл билан қўлга кирса, унинг аҳамиятини тушунмайди, қадрига етмайди. Қийинчилик билан, катта-катта талафотлар эвазига мана шундай истиқлолга эришса, уни қўлда қурол билан сақлайди, керак бўлса, жонини фидо қилади. Шуни унутмаслик керакки, истиқлолимиз осонликча қўлга киритилгани йўқ.

Вилоятдаги раҳбарлардан бири истиқлол муқаддас нарса, лекин у қайта қуриш туфайли келди, дегди. Мен бир учрашувда жамият маънавий инқирозга юз тутган, тилимиз, урф-одатларимиз йўқолиб кетиш олдида турган, миллатни миллат қиладиган нарсалар бутунлай топталган вазиятда истиқлолни қўлга киритиб, энди қаддимизни ростлаб олаётганимизни тушунмасангиз, агар мана шуни

Халққа тушунтиролмасангиз, шунга масъул бўла туриб, ўзининг иштироки етакчи ҳис қила туриб, шуни охиригача етказиб қолмасангиз, заиф ёки қўрқоқ бўлсангиз, тўғриси айтиб, барибирдан чиқиб кетаверишингиз мумкин, дедим. Шундай на ишдан фойдалана олмасан, ойдан келажакка олиб борилган тўғри, асосий йўлда одамларга бош бўлолмасан, мустақиллик фақат нон билан чой эмаслигини, у, аввало, маънавий, яъни одамни одам қиладиган, миллатни миллат қиладиган тушунча эканини одамлар онгига сингдирилмасан, ундай раҳбарнинг кераги йўқ.

Ўзбекистоннинг келажаги буюклигига ишонаман. Мана, чет элдан келган катта-катта олимлар, давлат арбоблари ҳам Ўзбекистон шу йўл билан кетаверса, 10 — 15 йилда энг тараққий этган давлатлар сирасига киради, деб таъкидламоқда. Шу боис мен битта шиорни, катта масалани ўртага қўймоқчиман. Яқинда Минскдаги учрашувда айтгани, газеталарда босилиб чиққан гапимни одамларга, халққа етказишимиз керак. Ўзбекистоннинг бугун фақат битта йўли бор, у ҳам бўлса — ўзининг мустақиллигини мустаҳкамлаб, фақат олға юришдир. Бошқа йўл йўқ. Мана шу шиор маъқулми сизларга?

Энди бу шиорнинг ҳозирги мураккаб вазиятдаги маъносини халқимизга тушунтирмасак, шу пайтда иккиланиб турсак, келажак авлодга хиёнат қилган бўламиз. Агар ҳушёр бўлмасак, ўзимизни, бу муқаддас заминни, келажак авлод манфаатларини ҳимоя қилмасак, бизни ҳеч ким кечирмайди. Ҳозир қийин, лекин қайси даврда, қайси замонда эркинлик осонлик билан қўлга киритилган?

Буни сизлар жуда теран англайсизлар, бу гаплар юрагингизга яқин, деб ўйлайман. Шу нуқтаи назардан ўзаро фикр алмашиб, яқдиллик билан ҳаракат қилишимиз зарур. Шу масалада, маънавий инқироздан чиқишда, сиз, қаламқашлар, энг асосий етакчисиз. Менинг фикрим шундай. Етакчи деганимнинг боиси шундаки, одамлар сизга эргашади, энг катта кучингиз, — бу — қалам, асарларингиз. Одамлар шунга муҳтож, улар сиёсий нуқтаи назардан уйғонди, лекин уларга маънавий озиқ жуда зарур.

Яна шунга айтиш керакки, ўтмишнинг ижобий жиҳатлари ҳам бор эди. Хусусан, бир вақтлар ҳар ҳафтада сиёсий ўқув ўтказиларди. Ҳозир нима бўляпти? Мафкура масаласида нима қиляпмиз? Мафкурани ўзгартиришда, уни

соғломлаштиришда ким нима қилиши керак? Бу сизларнинг соҳангиз, зиммангиздаги вазифа эмасми? Янги мафкуранинг асоси, хусусиятлари борми, йўқми? Ким бу дастуриламалларни ишлаб чиқиши керак?

Яқинда мустақиллик тўғрисида гап кетганида мен шундай бир муқояса қилдим. Биласиз, Мустақиллик майдонида катта бино бор. 20 қаватли. Лекин сизлар билмасангиз керак, ер остига ҳам шунга яраша пойдевор қурилган. Демокриманки, агар бинони сарбаланд қилмоқчи бўлсангиз, пойдевори бақувват бўлиши керак. Акс ҳолда, бир гирдобга тушса, бўрон турса, ер билан яксон бўлиб кетади. Миллатимиз чуқур илдизга эга. Бу — бизнинг бойлигимиз. Шундай экан, биномиз ҳам баланд, пойдевори мустаҳкам бўлиши керак. Энди қўрқмасдан бинони қаватма-қават кўтаришга асос бор, уни Аллоҳнинг ўзи берган, буюк аждодларимиз берган. Фақат битта шарт — бу бинони қураётганда ҳаммамиз аҳил бўлишимиз лозим.

Мен фикримни айтдим, агар маъқул топсангиз сизларнинг мулоҳазаларингизни ҳам билмоқчи эдим. Ҳайманки, мақсадимиз бир. Менинг тилагим: сизлар ҳам бир бўлиб, бир оиладек ишласангиз, мен хурсанд бўламан, ўзимни мақсадга эришган, деб биламан. Чунки, бу Ўзбекистон учун керак. Миллат учун керак. Келгуси авлод учун керак. Ҳаммамиз мана шу улуг мақсад йўлида хизмат қилсак, иншооллоҳ, мақсадимизга эришамиз.

САИД АҲМАД: Муҳтарам Президентимиз, Сиз амалга ошираётган ишларни кўриб-кузатиб турибмиз. Бизда ҳам муаммо кўп, кечирасиз, шуларни айтиб, бошингизни оғритишга тўғри келади. Менинг бир дардим бор. Бу дард шундан иборатки, Қодирий, Ойбек, Гафур Ғулом, Миртемир, Абдулла Қаҳҳорлардан кейинги бизнинг авлод ҳозир 70 дан ошди. Ортимиздан жуда катта авлод келяпти. Бизлар шу даражага етишимиз учун 50 йил вақт кетди. Келаётганлар эса жуда талантили ёшлардир, улар 20—30 йил ижод қилиб қўйган. Ҳозир шундай иқтисодий қийинчилик даврики, уларни шу инқироздан сақлаб, омон олиб чиқолмасак, кейин гуноҳкор бўлиб қоламиз. Чунки бундай талантили авлодни етиштириш учун яна 40—50 йил керак бўлади. Уларни йўқотиб қўймаслигимиз керак.

Яқинда Хоразмга борганимизда шундан хурсанд бўлдикки, бир неча ёш ёзувчини вилоят ҳокими бағрига

қилибди. Иқтисодий ёрдам бериб турибди. 10 кишилик давлатурхон 12 кишига ҳам етади. Ҳар бир вилоят 10 тадан иқтисодорли ижодкорни шу қийинчиликлардан олиб чиқиб кетишда ёрдам берса, хурсанд бўлардик. Халқ етиштирган талабларимиз ўзини тижоратга ёки бошқа серпул соҳаларга уриб кетганидан кейин уларни қайтиб адабиётга олиб келиб бўлмайди.

ПРЕЗИДЕНТ: Саид Аҳмад ака, гапингизни тушундим. Менинг ҳам фикримча, ҳокимлар ёрдам бермаса, ўзининг ҳомийлигини кўрсатмаса, ҳеч нарса қилиб бўлмайди. Чунки уларга катта ҳуқуқлар берилган. Лекин ҳар қайси ҳоким ҳомийликни ўз номидан эмас, балки давлат номидан қилса, адолатли бўлар эди. Менинг таклифим шуки, агар сиз ижодкорларни ҳимояга олмоқчи бўлсангиз, бу ишда менга ёрдам беринглар. Махсус жамғарма тузайлик. Биз давлат ҳисобидан, керак бўлса, турли тижорат ва катта корхоналар жамғармасидан маблағ олиб берамиз. Буни "Ёш ижодкорлар жамғармаси" деб атасак ҳам бўлади. Пул етмаса, давлат беради. Бу жамғармага Ўзбекистоннинг келажаги учун жон куйдирадиган одамлар сармоясини берсин. Мен ҳомийлик қилишга тайёрман.

ИБРОҲИМ РАҲИМ: Олдимизда мустақилликни сақлаб қолиш ва янада мустақамлаш масаласи турибди. Бунинг учун, аввало, халқимизнинг бирлигини сақлаб қолишимиз зарур. Айни пайтда мамлакатимиздаги барча миллат вакиллари Президентимиз сиёсатини қўллаб-қувватламоқда. Ани шу бирликни авайлашимиз керак.

Мустақил фикр юритадиган, тўғри ва ҳалол, жасур илоҳий тарбиялаш давримизнинг долзарб муаммоларидандир. Бу соҳада фахрийлар катта иш қила олиши мумкин. Ҳозир республикамизда ярим миллион нафар фахрий бор. Уларнинг таъсири, йиллар синовидан ўтган ақл-заковати тарбия соҳасида ижобий натижалар бериши аниқ.

ОДИЛ ЁҚУБОВ: Собиқ Иттифоқнинг айрим жумҳуриятларида СССРни қайта тиклаш истагида бўлган кучлар жонланиб қолди. Бу ҳаракатлар бизни гоёят ташвишга солибди. Қалам аҳлининг ҳаммасида шу дард бор. Шунинг учун ҳам мустақиллик ҳақидаги гапларингиз ниҳоятда муҳим. Ёзувчининг, у ёзган асарнинг тақдири, биз амалга ошираётган ишлар тақдири шу халқнинг тақдири билан чамбарчас боғлиқ. Шу халқ озод бўлса, шу халқ

эркин бўлса, унинг мустақил давлати бўлса, ёзувчининг ҳаёти ҳам, келажаги ҳам шунга боғлиқ. Шу маънода матбуотимиз, телевидениемиз бундан ҳам жанговар бўлса яхши бўлар эди. Биз ўзбек халқининг миллий туйғусига бағишланган бир кўрсатувда иштирок этдик. Афсуски, бизнинг чиқишимизга қаршилик қилганлар ҳам бўлди. Назаримда, халқнинг гурурини кўтарадиган, унга ўзлигини аниқлаётган кўрсатувлар жуда зарур.

Биз энди қўрқмасдан халққа дилидагини айтиб, у билан бамаслаҳат иш қилишимиз керак, ҳаммамиз аҳил бўлиб, янги давлатни барпо этишда сизга ёрдам беришимиз лозим.

ПРЕЗИДЕНТ: Эртага эски Иттифоқ тузумини қайта тиклаш масаласи қўйилса, кимдир келиб орамизда шундай ҳаракат олиб борса, одамларимизнинг неча фоизи буни хайрихоҳлик билан қарши олади? Бу энг оғир, энг мураккаб, энг нозик, лекин энг керакли савол. Бу саволга ҳаммамиз виждонан, юракдан жавоб беришимиз керак. Нега деганда, виждон билан, иймон билан, диннат билан ўйнашиб бўлмайди. Халқимиз орасида бир вақтлар унинг елкасига миниб, ҳақини еб, ҳукмдорлик қилиб юрган одамлар жуда кўп. Зеро, биз совет тузумида уч-тўртта авлодни кўрдик. Улар қандай тарбия олди? "Кремль юлдузи"га итоат қилмасанг, мансабда ўтирмайсан, деган гаплар кетарди. Кимки ўз юртини, ўз халқини сотмаса, мансабдан кетарди. Мустақиллик, халқнинг миллий анъаналари, гурурини тиклашга қарши чиқадиганлар ўша тоифадаги одамлардир. Менинг хавотир бўлаётган жойим ҳам шу. Агар аҳил бўлсак, ўзимиздан сотқин чиқмаса, ўзбек халқини ҳеч ким енга олмайди. Орамизда эртани ўйламайдиган, шахсий манфаатини халқ, ватан манфаатидан юқори қўядиган кимсалар бўлмаслиги учун зиёдилар бизга кўмак бериши лозим. Токи бундайлар одамлар фикрини чалғитмасин. Аввало, виждон тоза бўлиши керак. Бугун ҳаммамиз миллатимиз, халқимизнинг, давлатимизнинг келажаги ҳал бўлаётган нозик даврда яшаймиз. Бу давр сиёсатни аниқ белгилаб олишни тақозо этади.

ШУКРУЛЛО: Ислом Абдуғаниевич, қадимдан ёзувчининг битта дарди бўлган. У ҳам бўлса — халқ озодлиги, ватан мустақиллиги. Ҳақиқий ёзувчининг бундан бошқа дарди бўлган эмас. Биз, мана, 130 йилча шу орзу билан яшадик. Ниҳоят, халқимиз мустақилликка эга бўлди.

Бил, Ўзбекистон — келажаги буюк давлат, деган сўзни
ёнидан ёнидан эшитдик. Сиз ёзувчининг вазифаси
ними янани ҳам ошкора белгилаб бердингиз. Буюк дав-
лат нима? Қандай қилиб буюк давлат эгаси бўламиз?
Мустақилликка эришдик, мустақиллик ўзи нима? Уни
қандай сақлаб қоламиз? Мана шуларни халққа биз —
ёзувчилар тушутирамиз. Бизнинг бошқа вазифамиз йўқ.

Афсуски, мана шу оғир вақтда бирлик билан, аҳиллик
билан телекўрсаткичи, радиодами мана шу мустақиллик,
эришганимиз ҳақида ҳаммамиз баб-баравар хизмат қила-
ётганимиз йўқ.

ШУРИШЛИК: Менда яна бир мулоҳаза бор. Биз
мақдониликка, гуруҳбозликка чек қўйишимиз зарур.
Бундан зарарларни орамиздан кўтариб ташлашимиз керак.
Бу ишларга халақит беради. Дунёда ўзбек миллати битта.
У харажликми, фарғоналикми, сурхондарёликми, фарқи
юқ — ўзбекдир.

Шукрулло ака айтган гапларда жон бор. Мен баъзан
ҳайрон бўламан: катта-катта мансабдор одамлар, вазирлар
нима учун қуюнмайди? Нима учун жонини фидо қилмай-
ди? Ёниб ишлайдиган одамлар қани? Кечирасизлар, қўпол
булса ҳам айтишим керак, писмиқлар кўп. Ичидан пиш-
миқлар, шамолга қараб турадиганлар кўп. Энг ёмони — шу.

Яна бир гап. Шунинг туғри тушунишларки, одамни
ҳурмат қилиш, унинг ишларини қўллаш — яхши одат.
Хизматини эътироф этиш, кўз юмганидан кейин унга
ҳайкал қўйиш, суратини ўрнатиш бошқа гап. Лекин раҳбар
раҳбарлигини қилиши керак, раҳбарнинг ҳурмати бор, бу,
аввало, миллатнинг ҳурмати. Лекин бунда мақтовларни
ҳаддан ошириб юбормаслик керак, чегарадан ўтмаслик
зарур. Одамга бу фойда эмас, балки зарар етказиши. Шунинг
учун газеталарда ҳадеб суратимни чиқаравериш шах-
сан менга ёқмайди! Мен бунга қаршиман, бу ҳурмат
белгиси эмас. Тарғибот бўлиши керак, албатта, лекин уни
ақлли одам бировнинг гашига тегмайдиган қилиб, меъёрида
ўтказиши лозим. Баъзан хижолат бўлиб кетаман.

Пиримқул ҚОДИРОВ: Маънавиятнинг умрбоқийлиги
барчага аён. Шу жиҳатдан олганда, сизнинг "маънавият
йўқ жойда тараққиёт йўқ" дейишингиз бизни беҳад қувон-
тиради. Зеро, шу мураккаб даврда иқтисодий муаммоларни
ҳал этиш билан бирга маънавиятни ҳам унутмаслик жуда
муҳим.

Ёзувчилар, зиёлилар донио халқнинг маънавий баркамоллиги, инсоний қадри топталмаслиги учун жон куйдириб келган. Истибод йилларида биз қорнимизга эмас, қадримизга йиғлаганмиз.

Ўтмишга муносабат маънавиятимизнинг ажралмас бўлагидир. Мозий ҳақидаги ҳақиқат ҳам авлодларни тарбиялайди. Шу ўринда мен 100 йиллик таваллуд тўйи яқинлашиб келаётган Абдулла Қодирий ҳақида, Чўлпон ва Фитрат ҳақида гапирмоқчиман. Чунки уларнинг интилиши, фаолияти халқни озод, эркин кўришга йўналтирилган эди. Улар эзгу мақсад йўлида қурбон бўлди. Афсуски, ҳалигача Қодирийнинг халқ зиёрат қилиши мумкин бўлган қабри йўқ. Ваҳоланки, у отиб ташланган жой маълум. Назаримда, озодлигимиз, мустақиллигимиз йўлида қурбон бўлганлар хотирасига зиёратгоҳ барпо этсак, халқимизнинг мард ўғлонлари олдидаги яна бир қарзимизни узган бўлар эдик.

ПРЕЗИДЕНТ: Мен ўтмишда кимнинг кимга ёмонлик қилганини кўзгаб, ҳозирги яхши муносабатларни бузишга қаршиман. Ёмонлар ўз жазосини олади. Қолаверса, энг оғир жазо — виждон азоби. Ундан қутулиш қийин.

Қодирий, Чўлпон ва Фитрат каби қаҳрамонларимиз хотирасини абадийлаштириш хусусидаги фикрингизга қўшиламан. Уларнинг улкан ҳайкалларини яратиш керак, токи халқимиз ўзининг жасур фарзандларига ҳурматини бажо келтириш имкониятига эга бўлсин.

МИРМУҲСИН: Ҳурматли Президент. Биз, шу ерда ўтирганлар ҳам, келолмаган ўртоқлар ҳам — ҳаммамиз сизни қўллаб-қувватлаймиз. Бу ишлардан ниҳоятда хурсандмиз, айтаемизки, шу кунларга соғ-саломат етиб келиб, шу жамиятнинг мустақиллиги учун хизмат қилаётган эканмиз, бу биз учун жуда катта бахт. Ёзувчиларга жуда катта баҳо бердингиз, биз хурсанд бўлдик.

Абдулла ОРИПОВ: Ҳурматли Исломо ака, биз катта-кичик адабиётчиларга тўғри йўлни яна бир карра эслатдингиз. Бизнинг оқсоқолларимиз жуда катта ҳаёт тажрибасига эга. Бу ўринда кўп гапларни такрорлаб ўтирмайман. Сиз аҳиллик ҳақида такрор ва такрор гапирдингиз. Яхши отга бир қамчи деганларидек, буни теран тушунамиз. Биз ҳаммамиз бир ота-онанинг болаларимиз. Биримизнинг бўйимиз сал баландроқ, биримизники пастроқ бўлиши

Шуни Лекин шунга қарамасдан, бир-биримиздан фази-
даст астариниши керак. Отагонлар мени кечирсинлар,
буни диндор шунга ўргатганми, биринчи навбатда нуқсон
агариниша одаллашиб қолган эканмиз. Шунинг учун беайб
— парвангор, деймиз, агар бир-биримизга кечиримли
булиб, бириккенлик билан бу дунё ўткинчи эканини ҳар
онинг ҳар фурсатда эслаб, қўлни-қўлга бериб ишласак,
мустақиллигимизни мустаҳкамлашда биз, ёзувчилар элга
намунга буламиз, деб ўйлайман.

Ислом ака, мен ҳам идорада ишлайман, шу идорамиз-
нинг вазифасига кўра ёзувчиларимизнинг ҳақ-ҳуқуқини
қимон қиламан. Ҳозир тўланаётган қалам ҳақи жуда оз,
кечиради, шунга ўйлаб кўрсангиз.

ПРЕЗИДЕНТ: Бу масалани ҳал қиламиз, кўпчиликнинг
фикрини жамлаб, аниқ таклиф билан кирсангиз, гаплаша-
миш.

Озод ШАРОФИДДИНОВ: Ислом ака, тушуванаман, маб-
даст масаласи жуда оғир. Лекин, шунга қарамасдан, зиёли-
ларнинг, хусусан, профессор-ўқитувчиларнинг маоши маса-
ласига эътибор берилса, яхши бўлар эди. Иккинчи айтмоқчи
бўлган гапим шуки, ёзувчилар албатта мустақиллик учун,
юртимизнинг тинчлиги учун курашади. Бу ерда ёзувчила-
римизнинг бирлашиши ҳақида гапирилди, дарҳақиқат,
аҳиллик керак. Бирлашиш, тўғрироғи, қандай асосда бирла-
шиш ҳақида талаб қўйяпмиз. Шу ҳал этилса, бас.

Эркин ВОҲИДОВ: Халқ манфаатини ўйлаб Марказий
Осиё давлатлари раҳбарларининг бошини қовуштириш
йўлидаги саъй-ҳаракатларингиз таҳсинга лойиқ. Мана, бу-
гун биз, ёзувчиларнинг ҳам бошини қўшиб аҳилликка
чақирмоқдасиз. Истеъдоднинг табиати ҳар хил бўлса-да, ва-
тан манфаати, халқ бахти йўлида бирлашиш унга хосдир.

Истиқлол мафкураси ҳақида гап борар экан, ноширлик
фаолиятини тартибга солиш муҳимдир. Чунки ҳозир ўзини
ношир эълон қилиб, савияси саёз асарлар нашр этаётган
нашриётлар кўпайиб кетди. Олий Кенгашдаги қўмитамиз
бу борада яхши қонун лойиҳасини тайёрлади. Навбатдаги
сессияларимиздан бирида уни муҳокамага қўйиб, тезроқ
қабул этсак, бу қонун маънавиятимизнинг юксалишига
хизмат қилган бўлур эди.

Жамол КАМОЛ: Ислом ака, боя мустақилликни қандай
қилиб сақлаб қолиш, қандай қилиб мустаҳкамлаш масала-

сини ўртага қўйдингиз. Мафкура ҳақида гап қўзғалди. Менимча, давлат тизимида мафкура билан шуғуллангани, истиқлол мафкураси билан узлуксиз банд бўладиган кишилар, маълум бўлимлар бўлиши керак.

Ҳар бир халқнинг юзи бор, қиёфаси бор. Аэропортдаги ҳолат Ўзбекистоннинг обрўсини тўқяпти. Чегара хизмати билан божхона хизматида ўзбек тилини биладиганлар ишлаши керак.

ПРЕЗИДЕНТ: Сизлар ёзувчисизлар, шундан фойдаланиб бир нарсани айтишимиз керак. Тарихимизга назар солсангиз, шу нарса аён бўладики, амал талашини, мансаб талашини ёмон офат бўлган. Бу жуда хунук иллат, демоқчиман. Шу нуқтаи назардан қараганда, бизни бирлаштирадиган битта гоё бўлиши керак. У ҳам бўлса, шу ватаннинг, шу тупроқнинг, эл-юртнинг манфаатидир.

ИБРОҲИМ ҒАФУРОВ: Ислом Абдуғаниевич, боя айтганингиздек, стратегик гоё нуқтаи назардан миллий концепциямизни ишлаб чиқишимиз, илдиэлримизни бутун жаҳонга ёйишимиз керак. Илдизи жаҳонга ёйилмаган халқ ҳеч қачон ривожланиб, тараққий этган эмас. Мен истар эдимки, ўша сиз ўтказаётган сиёсат — ёшларни тўхтовсиз чет элларга юбориш жараёнини тезлатиш керак. Ёшларимиз чет элларга, тараққий этган мамлакатларга мунтазам бориб турса, илғор технологияни ўрганса, мустақиллигимиз мустаҳкамланаверади.

ПРЕЗИДЕНТ: Мана шу гоёни ишлаб чиқиш керак. Амир Темур даврини бошқатдан ўрганишимиз лозим. Нега деганда, Амир Темур тузукларини ўқисам, худди бугунги замоннинг катта-катта муаммоларига жавоб топгандек бўламан. Шунинг учун стратегияни жуда пухта ўйлаш керак. Балки ота-боболаримиз қолдирган меросдан фойдаланиб, ўзимизга ҳос, ўзимизга мос стратегияни ишлаб чиқиш керак бўлади. Биласизлар, менинг икки китобим босилиб чиқди. Аслида китоб ёзиш, бу — сизнинг ишингиз. Уни боя айтилган концепцияни белгилаш, бўшлиқни тўлдириш йўлидаги ўриниш деб тушунишингизни хоҳлардим.

Аслида сизлар билан сиёсатчилар — миллий гуруҳ, миллий ҳисни тушунадиган одамлар, шу иш билан шуғулланса яхши бўлар эди. Мана шу масалада пухта ишлашимиз керак. Хилма-хил фикрларни бирлаштириб, битта маъно чиқариш лозим. Ўзбекнинг миллий гуруҳи нимадан

Ишларни Ўзбекининг энг асосий фазилатлари, асосий хислатлари нима ёрда намойиш бўлади? Меросимизнинг асосий қиринлари, сабақлари нима? Бизга номақбул томонларини ҳам айталик. Миллатни бирлаштиришга халақит берадиган нарсалардан оқиб бўлишимиз керак. Миллатимиз ҳозир шаклланибди. Шу масалаларни чуқурроқ ишлаш зарур. Акс ҳолда оқибатни нима билан тўлдираемиз? Президентнинг сўзлари бу — битта одамнинг гапи, уни ривожлантириш, маънавиятни кенгайтириш, тўлдириш керак. Мен шахсан шунинг тарафдориман ва сизларни шунга даъват этаман.

Ўнгиллишда адиблардан Ўткир Ҳошимов, Барот Бойқобитов, Муҳаммад Али, Худойберди Тўхтабоев, Ҳамид Ғулوم, Хайридин Султон, Хуршид Даврон ҳам Президент олиб бораётган ички ва ташқи сиёсатни қўллаб-қувватлашларини баён қилдилар. Шу билан бирга, ҳал этилиши лозим бўлган муаммолар ҳақида фикр-мулоҳазаларини билдирдилар.

Республика Президентининг қалам аҳли билан суҳбати самимий вазиятда ўтди. Унда халқнинг маънавиятини юксалтириш, ўзлигини танитиш борасида амалга оширилиши лозим бўлган ишлар батафсил муҳокама қилинди. Ижодкорлар олдида турган муаммолар, уларни ҳал этиш йўллари, ёзувчининг жамиятдаги ўрни, халқ олдидаги бурчи хусусида гап борди.

1993 йил апрель

БУЮК МАҚСАД ЙЎЛИДАН ОҒИШМАЙЛИК

Муҳтарам халқ депутатлари!

Ўзбекистон тарихида янги давр бошланди. Биз мустақилликни қўлга киритиб, эндиликда уни мустаҳкамлаш ва шунинг асосида янги, адолатли жамият қуриш йўлига ўтдик. Тарих шуни кўрсатадики, истиқлолнинг қадри доимо баланд бўлган. Бугунги шароитимизни осон деб бўлмайди. Биз жуда катта қийинчиликларни бошдан кечирдик. Олдинда яна қанчадан-қанча синовлар турибди. Бугунги мураккаб вазиятда танлаб олинган ва азалий миллий манфаатларимизга, халқимизнинг табиатига, онига маъқул бўлган йўлдан адашмаслик чоралари ҳақида, Ўзбекистоннинг порлоқ истиқболга етиш йўли хусусиятлари тўғрисида гаплашиб олишимиз зарур деб ўйлайман.

Даставвал мақсадларимиз ҳақида сўз юритсак.

Мақсад дегани — халқни, миллатни бирлаштирувчи, йўлга бошловчи бамисоли бир байроқ. Бу байроқ бутун Ўзбекистон халқининг руҳини, ғурур-ифтихорини, керак бўлса, қудратини, орзу-интилишларини мужассамлаштирадиган улуғ кучдир. Маълумки, аниқ, ҳаммани жипслаштирувчи, бошини бошига қўшувчи ягона мақсад бўлмаса, эл-юрт тарқаб, сочилиб кетади.

Давлатимизнинг, халқимизнинг, эл-юртимизнинг мақсади ўзининг улуғворлиги, ҳаётийлиги ва ҳаққонийлиги билан ҳаммамизни жалб этадиган бўлмоғи лозим. Токи халқни халқ, миллатни миллат қила билсин, қўлимиздаги буюк бир қуролга айлансин.

Баъзида энг олижаноб сўзлар ва ниятлар ҳам шунчаки қуруқ гап бўлиб қолаверади. Яқин ўтмишдаги озиқ-овқат программаси, уй-жой программаси, 20 йилда коммунизм жамиятини қурамиз, деган гапларни эслаб кўринг. Уларнинг нимаси ёмон эди? Яхши ниятлар эди, лекин сўз сўзлигича, ваъда ваъдалигича қолиб кетди. Чунки улар

нимчун имкониятлар билан асосланмаган ҳавойи гаплар билан, холос.

Бир нарсани яхши англаб олишимиз керак, азиз дустлар. Шиорлар ҳар хил бўлади. Бир кунлик шиор ҳам бўлиши мумкин. Бир ҳафталик, бир ойлик шиор ҳам бўлади. Шиорлар борки, умри бир йилдан ошмайди.

Бизга бугунги кунда — истиқлолни қўлга киритиб, мустақилликни мустаҳкамлаш даврида энг зўр, умри боқий шиорлар керак. Уларда мақсадимиз аниқ ва равшан куриноғи лозим. Бу шиорни фақат бир хил, яъни унинг асли қандай бўлса, худди шундай талқин этиш мумкин бўлсин.

Халқимизни, жамиятимизни жалб қиладиган мақсадларни, яъни тараққиёт дастурини белгилар эканмиз, бу дастурга кўпчилик қандай муносабатда бўлмоғини билишимиз зарурдир. Бу дастур ишчига маъқулми? Деҳқонга-чи? Дингта қўй-қўзисини боқиб юрган чўпонгачи? Муаллимлар, шифокорлар... Хуллас, Ўзбекистонда яшаётган ва меҳнат қиلاётган инсонларга бу дастур маъқул тушадими ёки йўқми? Ана шу саволга жавоб излашимиз керак. Бу муҳим масаланинг иккинчи томони ҳам бор. Хўш, биз ўзимиз танлаган ва маъқул деб топган ғояни таърифлашга, тушунтиришга, одамларни шунга эргаштиришга тайёрмизми? Бу улуг ғояни одамлар юрагига етказа оламизми, йўқми?

Хуллас, қалбга бориб етадиган, гурурни, қад-қоматни тик етадиган, онгимизга ёруғлик бағишлайдиган буюк мақсад бўлсагина, биз барча ватандошларимизни ўзимизга эргаштирамиз, жипслаштирамиз, кейин эса тоғни ҳам талқон этишимиз мумкин.

Шуни комил ишонч билан таъкидлашимиз зарурки, олдимизда турган буюк вазифаларни, миллат ва халқ тақдирини белгилловчи, ҳар қайси тоифанинг, ҳар бир фуқаронинг юрагига етиб борадиган олижаноб мақсадларни шу бир ярим йиллик муддат — истиқлол даврида тугал англаб олдик.

Энди ана шу мақсадларни амалга ошириш учун тўғри, аниқ йўл керак. Адашишга, гоҳ у ёққа, гоҳ бу ёққа огишиб юришга, ўтмиш хатоларини такрорлашга вақтимиз ҳам, ҳаққимиз ҳам йўқ. Бу йўл заминимизга, халқимизнинг удумларига, анъаналарига, турмуш тарзига, миллий идрок ва ифтихоримизга мос бўлиши шарт.

Йўл ва услуб танлаш бобида гап кетар экан, мен ўзим кўпинча Россиядаги воқсаларни ўйлайман. Уларнинг ҳам ниятлари яхши эди. Лекин, назаримда, улар йўл ва услуб танлашда хато қилдилар. Ислоҳот ўтказиш жараёнида инсон ва унинг ҳуқуқий талаблари, эҳтиёжлари, ҳимояси четда қолиб кетди. Оқибатда теран иқтисодий ислоҳотлар ҳақидаги гаплар бугун шунчаки афсонага айланди. Ишончу ихлос у ёқда турсин, халқнинг баъзи табақалари кўзига "Ислоҳот" сўзи балодай кўриниб қолди.

Бу нозик масалада йўл қўйилган ҳар бир хато, майдагина бир қусур ҳам жуда қимматга тушиши мумкин.

Бизлар ана шундай вазиятдан тўғри хулоса чиқаришимиз лозим. Очiq ва рўй-рост тан олишимиз керак: мақсадни белгилашдан ҳам мақсад сари олиб бориш учун тўғри ва оқилона йўл ҳамда услубларни танлаш вазифаси минг карра оғир.

Ҳурматли депутатлар! Ана шу вазифаларни, эзгу мақсадларни амалга ошириш учун, энг аввало, барчамизга боғлиқ, ҳамма нарсадан устун турувчи буюк бир муаммони счишимиз, яъни маънавий инқироздан чиқишимиз лозим. Бу — энг шарафли ва энг оғир вазифалардан бири. Уни осонликча ҳал этиш қийин. Халқ ўзи шу вазифани тушунса ва бизга яқиндан туриб ёрдам берсагина, ижобий натижага эришмоғимиз мумкин.

Шу аснода табиий савол туғилади. Бизлар асли кимиз? Олдимизга қўйилган буюк мақсадга муносиб одамлармизми? Истиқлол — мустақилликни эълон қилиб, энди бўладиган курашларга тайёрмизми ёки йўқми? Тағин, ўзимизни-ўзимиз алдаб юрган бўлмайдикми? Шior этиб юрган гапларимиз қуруқ, баландпарвоз сўзлар бўлиб чиқса-я? Янгича, адолатли жамият қуришга қурбимиз етадимми? Ярим йўлда ҳориб-чарчаб қолмаймизми?

Масалани ана шундай — кескин ва мардона қўйиш муддати келди.

Моддий ислоҳотлар, иқтисодий ислоҳотлар — ўз йўлига.

Уларни ҳал этиш мумкин. Халқнинг таъминотини ҳам амаллаб туриш мумкин. Аммо, маънавий ислоҳотлар — қуллик ва мутелик исканжасидан озод бўлиш, қадни баланд туттиш, ота-боболаримизнинг удумларини тиклаб, уларга муносиб ворис бўлиш — бундан оғирроқ ва бундан шарафлироқ вазифа йўқ бу дунёда!

Муҳтарам ватандошлар, сафдошлар!

Иморатнинг мустаҳкамлиги уйнинг пойдеворига боғлиқ. Пойдевор қанчалик бақувват бўлса, иморат ҳам шунчалик узоқ ва маҳкам туради. Заиф пойдевор устига қурилган ҳар қандай муҳташам бино ҳам бир марта бўрон турса бас, ушунга заҳоти қулаб тушади.

Халқимизнинг маънавий пойдевори — бўлажак давлатимизнинг таянчлари жуда қадимий ва мустаҳкам. Буни ҳеч ким инкор қила олмайди. Тарихимиз неча-неча минг йилликларга бориб тақалади. Гапнинг индаллосини айтишимиз керак: айрим одамлар ҳали лунги тутиб юрган даврларда бизнинг ота-боболаримиз юлдузлар жадвалини тузганлар!

Халқимизнинг таянчи — аجدодларимиз қолдирган маънавий мероснинг ўзи бир катта хазина. Бу хазинадан оқилона фойдаланиш лозим. Аجدодлар васиятига содиқ ва муносиб бўлмоғимиз керак.

Модомики шундай экан, илдизларимиз шу қадар чуқур кетган экан, демак, истиқлол иморатини ҳам ана ўшанга яраша юксакларга кўтаришга маънавий пойдеворимиз старлидир. Аллоҳ ҳаммага ҳам бундай куч, бундай меросни беравермайди. Бу — Аллоҳ таолонинг миллатимизга ато этган буюк неъмاتي, шарофатидир.

Муқаддас истиқлол орзуларини амалга ошириш ва давлатимиз мустақиллигининг илк бунёдкорлари сафида бўлиш сиз билан бизга насиб этди. Ўзбекистон ўзининг буюк келажаги йўлида дастлабки тарихий қадамни қўйди. Энди ана шу йўлдан қатъият ва сабот билан қадам ташлайлик.

Олдимизда турган энг муҳим масала, бу — миллий истиқлол мафкурасини яратиш ва ҳаётимизда татбиқ этишдир.

Миллий истиқлол мафкураси халқимизнинг азалий анъаналарига, удумларига, тилига, дилига, руҳиятига асосланиб, келажакка ишонч, меҳр-оқибат, инсоф, сабр-тоқат, адолат, маърифат туйғуларини онгимизга сингдириши лозим.

Шу билан бирга бу мафкура халқимизда, ўзининг қудрати ва ҳимоясига суянган ҳолда, умуминсоний қадриятларга асосланиб, жаҳон ҳамжамиятидаги мутараққий давлатлар орасида тенг ҳуқуқли ўлароқ муносиб ўрин эгаллашига доимий интилиш ҳиссини тарбияламоғи керак.

Биз наслимизнинг келажаги — соғлом авлод учун кураш бошладик. Шу ном билан орден таъсис этдик ва махсус халқаро жамғарма туздик. Бу бежиз эмас. Соғлом деганда биз фақатгина жисман бақувват фарзандларимизни эмас, балки маънавий бой авлодни ҳам кўзда тутганмиз. Чунки ҳар тарафлама соғлом авлодга эга бўлган халқни ҳеч қачон енгиб бўлмайди. Буни ҳаммамиз яхши англаб олмоғимиз шарт.

Ягона ва кўпмиллатли хонадонимиз — жонажон Ўзбекистонимиз олдида барчамизнинг фарзандлик бурчимиз борлиги маълум. Муқаддас ўзбек диёрида яшовчи ҳар бир киши ўзининг ана шу бурчини қалб кўри, ақл-идроки ва истъоди билан адо этиши ҳам қарз, ҳам фарзидир.

Кадрлар танлашда — ватанпарварлик, халқпарварлик туйғуси бугун жуда катта аҳамиятга эгадир.

Муҳтарам халқ депутатлари!

Мустақилликка эришилгандан кейин Ўзбекистоннинг халқаро жамиятда иштирок этиши учун катта имкониятлар очилди. Сиёсатимизнинг асосий мақсади — дунёга эшик очиш, жаҳон майдонига, тараққий этган давлатлар қаторига собитқадамлик билан кириб боришдир; ўзаро иқтисодий, маданий, илмий, савдо ва бошқа соҳаларда қизғин ҳамкорликни йўлга қўйишдир; Ўзбекистонни, унинг бой ўтмишини, маданиятини, ҳозирги кунини ва бу ерда амалга оширилаётган ўзгаришлар жараёнини дунёга танитишдир.

Бу борада биз Германия Федератив Республикасига яқинда қилган сафаримиздан кўп натижалар кутмоқдамиз. Дунёда ҳам сиёсий, ҳам иқтисодий, ҳам маънавий соҳаларда энг йирик қудратли давлатлардан бири билан яқиндан алоқа боғлаганмиз — бу, авваламбор, мустақил Ўзбекистоннинг юксак бир поғонада тан олинishi ва мамлакатимиз олдида янги дарвозалар очилишидир, деб ҳисоблайман.

Биз Германия раҳбарияти, кўзга кўринган давлат арбоблари, сиёсатчилари, кучли фирмалар, савдо-сотиқ ва молия доиралари, жамоатчилик намояндалари билан учрашдик ва суҳбатлашдик. Германиянинг Ўзбекистон билан ҳар томонлама алоқаларини ривожлантиришдан манфаатдорлигига яна бир бор ишонч ҳосил қилдик.

Ташқи сиёсатимиз тўғрисида гапирганда шуни таъкидлаб ўтмоқ керакки, бу соҳада барқарор ўсиш рўй берди ва

муайян муваффақиятларга эришилди. Ўзбекистоннинг овозини жаҳон узри баралла янграмоқда.

Шу билан бирга, бизнинг саъй-ҳаракатларимиз ҳаммага ҳам бирдек ёқвермаётганини айтмоқ зарур. Жаҳон сиёсатини ва иқтисодийётида қудратли Ўзбекистоннинг бўй-бастини кўришни истамаётган кучлар ҳам бор. Улар, аввалгидек, билан сўзларини ўтказишни, биздан ҳам ашё манбаи ва ҳар қандай товарларни сотиш бозори сифатида фойдаланишни хоҳламоқдалар.

Ёдингизда бўлса, бир замонлар: "Мана, совуқ уруш даври тугади, энди адолатли замонлар келади", деб ўйлардик. Совуқ уруш тугади, лекин зиддиятлар яширин, баъзида эса очиқ тарзда давом этаверади.

— "Замона — зўрники" деган гап бор. Бизга бу дунёда хайрихоҳ қарайдиганлар ҳам, ола кўз билан қарайдиганлар ҳам топилади. Агар ўзимиз ҳаракат қилмасак, мавжуд иқтисодий ва маънавий салоҳиятимиздан оқилона фойдаланмасак, тез вақтда ўзимизга муносиб кучга, қудратга кирмасак, жуда қийин бўлади. Бизга биров четдан келиб холисона ёрдам бермайди.

Бир нарсани яхши англашимиз керак: узоқ ва яқин қўшнилар давлатимизнинг кучига, келажагига ишонибгина бугун биз билан алоқа боғламоқдалар. Бундан ҳар қанча фахрланса арзийди. Бизнинг ўз мақсадимиз, ўз йўлимиз бор ва бу йўлдан ҳеч қачон қайтмаймиз.

Ҳурматли халқ депутатлари!

Барқарорлик ва тартиб-интизомни таъминлашга, Ўзбекистон халқи танлаган мақсадга эришишга қўмаклашувчи омиллар тўғрисида гапирганда минтақавий ҳамкорликни мустаҳкамлаш масалаларини алоҳида таъкидлаб ўтмоқ керак.

Ўзларингизга маълум, шу йил январь ойида Тошкентда минтақамиз давлат бошлиқларининг учрашуви бўлди. У жаҳон сиёсий лугатига, харитасига янги — "Марказий Осиё" тушунчасини олиб кирди. Биз бу билан минтақа халқларининг манфаатлари азалий бирлигини тасдиқладик. Айни чоғда, минтақанинг ҳар бир давлати мустақил ва ҳеч кимга қарам эмас.

Бизнинг тарихий томиримиз, анъаналаримиз, урф-одатларимиз бир. Халқларимиз минг йиллардан бери ёнма-ён ва иноқ яшаб келмоқда. Биз мингларча қон-қардошлик

ришталари билан боғланганмиз. Бизнинг иқтисодий манфаатларимиз ҳам бир.

Марказий Осиё минтақаси аҳолисининг муносиб турмуш кечиришини таъминлаш, беқиёс табиий бойликларни, илм-фан, ишлаб чиқариш кучларини биргаликда ўз манфаатимизга ишлатиш, бир-биримизнинг азалий хусусиятларимизга зиён етказмаган ҳолда умум бахт-саодати учун куч-ғайратларимизни мувофиқлаштириш, саъй-ҳаракатларимизни бирлаштириш — бундай олижаноб ва улуғ ниятлар, мақсадлар шу минтақада яшаётган халқларга мақбул бўлиши шак-шубҳасиздир.

Дўстлик ва бирдамлик, Марказий Осиё халқлари манфаатларининг бирлиги, бу — табиий ва объектив жараён-дир. Бу жараёнга қаршилик кўрсатиш — сиёсий калтабинликдан бошқа нарса эмас.

Мустақилликни сақлаш ва янги жамият қуриш ишида доимо хушёр бўлишимиз лозимлигини қардош Тожикистон фожиаси кўрсатмоқда. Бу фожа ҳозирги кунда жуда катта қийинчиликлар эвазига бартараф этилмоқда. Хавф ортда қолди, дейишга чамаси ҳали вақт эрта.

Ўзбекистон раҳбариятининг бу борада тутган йўли худди ана шундан келиб чиққан. Қардош Республика Олий Кенгаши биздан ёрдам сўради. Ҳурматли депутатлар, ҳукуватимиз ўтган сессияда Тожикистонга ёрдам бериш тўғрисида сизлар қабул қилган қарорни бажармоқда. Халқимизда "Қўшнинг тинч — сен тинч" деган нақл бор.

Мен Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Бош қотиби жаноб Бутрос Ғолийга хат ёзиб мурожаат қилдим. Тожикистон ишларига Афғонистон томонидан аралашувни тўхтатиш учун дарҳол чоралар кўришни қатъий тавсия этдим. Аҳволни узил-кесил барқарорлаштириш масаласига ҳар томонлама ёндашмоқ зарур. Зеро, алоҳида-алоҳида тадбирлар кутилган натижаларни бермайди.

Ҳозир Тожикистонда БМТнинг махсус вакиллари иш олиб бормоқда. Улар Тожикистон — Афғонистон чегараларидаги аҳволни, шунингдек, масаланинг бошқа жиҳатларини ҳам ўрганмоқдалар. Биз бундан буён ҳам қардош қўшнимизга давлат йўли билан ҳам, жамоат ташкилотлари йўли билан ҳам қўлимиздан келганича инсонпарварлик ёрдамини бераверамиз.

Азиз дўстлар!

Бугунги вазиятда Россиядаги аҳволни пухта таҳлил қилиб, унинг дунёдаги буюк давлатлардан бири эканини ва билан кўп томонлама яқин эканини асло унутмаслигимиз зарур. Россия Ўзбекистоннинг ташқи сиёсатида доимо ширинкорли ўрин тутди.

25 апрель куни бўлиб ўтган референдум Россия халқларининг аксарияти янгича сиёсий ва иқтисодий ислохотлар тарафдори эканини кўрсатди. Жамиятдаги туб демократик ўзгаришларни амалга оширишда, бозор иқтисодиётини шакллантиришда, мустақил давлатлар ўртасида ўзаро манфаатли ва тенг ҳуқуқли муносабатларни ўрнатишда Ўзбекистон Россия билан маслаҳатдир. Россияда бўлаётган воқеалар ва ўзгаришларнинг Ўзбекистондаги вазиятга маълум таъсири бор. Бунинг сабаблари ҳаммамизга равшан. Кўпгина йирик-йирик корхоналаримиз ва тармоқларимиз бугун таъминот борасида бу алоқаларни сақлашдан манфаатдор.

Бизларни ташвишга солаётган бир муаммо бор. Бу — Россиядаги собиқ Иттифоқ шаклини яна тиклаш ва бугун мустақил бўлиб, истиқлол йўлида қадам ташлаётган, эркин нафас олаётган давлатларни эски қолипга қайтариш кайфиятларининг кучайиб кетаётганидир. Бу кайфиятни эски тизимни қўмсаб турган ва бош кўтараётган кучларнинг ҳаракатида яққол кўриш мумкин. Турли далиллар ва кучлар ишга солинмоқда. Матбуотда ташвиқот кувдан-кунга кучайиб бораётир.

Нима эмиш, бугунги қийинчиликдан, иқтисодий инқироздан, танқислик ва етишмовчиликлардан фақат собиқ Иттифоқ таркибига қайтиш билангина қутулиш мумкин экан!

Табиий савол туғилади: Ўзбекистон етмиш йил мобайнида текин хом ашё макони эди, хўш, ўша иттифоққа Ўзбекистон ва умуман Ўрта Осиё минтақаси марказ ва бошқа республикаларни яна сувтекин хом ашё билан таъминловчи сифатида қайтадими? Сизлар шуни хоҳлайсизларми, жаноблар ва ўртоқлар?!

Ўзбекистоннинг ўз бойлигига ўзи эга бўлгани, шу бойликларни ўз халқи манфаати учун, келажак авлод учун, буюк бир давлат, адолатли жамият қуриш учун ишлатаётгани кўпчиликка ёқмай қолаётгани, бу ҳол, айниқса, ана

шу бойликлардан жудо бўлганларда норозилик уйғотаётгани бизларга аён.

Яқинда ойнаи жаҳон орқали бир россиялик академик-сиёсатчи айтган гаплар одамни ҳайратга солди: "Мустақил давлатлар истиқлолга роса тўйиб, яна албатта Иттифоқ таркибига қайтишга мажбур, чунки уларда бошқа илож йўқ" эмиш! Шунақа одамларга аниқ ва кескин қилиб савол бермоқчиман.

— Айтинглар, истиқлол ҳавосига, озодликка, эркинликка тўйиш мумкинми ўзи?!

Яқинда Тошкент давлат университети профессор-ўқитувчилари ва талабаларининг матбуотда босилган муурожаатномасида жуда тўғри ва одамнинг юрагига етиб борадиган шундай сўзлар айтилган: "Биз мустақилликнигина эмас, тилимизни, динимизни, бутун маънавиятимизни йўқотиш даражасига етган эдик. На Чор ҳукумати, на қизил империя салтанати Туркистон халқларининг тараққий топишини ҳеч қачон истаган эмас. Ер ости ва ер усти бойликлари ададсиз, тупроқлари ҳосилдор, табиати жаннатмисол бу ўлка ҳалол, очиқкўнгли, меҳмондўст ва айни пайтда меҳнаткаш халқи билан биргаликда 130 йил давомида мустамлакачилик азобини тортиб келди...

Шунинг учун ҳам эски партия, совет тўрачилигини соғиниб қолган, отдан тушса ҳам эгардан тушмай келаётган баъзи кимсаларнинг собиқ иттифоққа қайтиш ҳақидаги гоҳ очиқ, гоҳ пинҳон гап-сўзларига жавобан "Орқага қайтиш йўқ. Йўл битта — олға бориш" деган гап ҳаммамизга маъқулдир".

Азиз халқ депутатлари!

Республикада фуқаролар тинчлиги ва миллий тотувлики таъминлаш ички ва ташқи сиёсатимизнинг муҳим таркибий қисмидир. Бусиз бизнинг давлатимиз ва унинг 22 миллионли кўпмиллатли халқи олдида турган улуғ мақсадларни амалга ошириб бўлмайди. Неча бор айтганман ва яна бир бор таъкидлаб айтаманки, ҳар бир ўзбекистонликнинг осойишталиги ва фаровонлиги учун, бахтли ҳаёт кечирishi учун қўлимдан келганича хизмат қилишга тайёрман. Миллий тотувлики барбод этишга қаратилган ҳар қандай хатти-ҳаракат амалдаги қонунларга мувофиқ қаттиқ жазоланади.

Халқнинг бирлиги, жипслиги, тинч-тотувлиги бизнинг бебаҳо бойлигимиздир.

Фуқаролар тотувлиги хусусида гап кетар экан, бу ерда биз барча сиёсий кучлар, жамоат ҳаракатлари, диний жамоаларнинг ҳам ўзаро аҳиллигини тушунамиз. Ички иддиятлар кучайиб кетган айрим қўшни давлатларнинг инфлиги ҳам худди ана шу нарсани таъмин эта олмагани оқибатида содир бўлди. Буни ҳаммамиз, аввало, Россия мисолида кўриб турибмиз.

Очиқ айтиш керак: бизда ҳам сен — мусулмон, сен — кофир, деган хуружлар бошланган эди. Айримлар динни қурол этиб сиёсатга аралашишга уриндилар. Тўғрисини айтсак, бундай ҳаракатлар четдан туриб орамизни бузадиган кучларнинг уринишлари натижаси эди.

Шу ўринда мен, Президент сифатида, юртимизда осойишталикни ва хонадонларимизда тотувликни барқарор этишда дин пешволарининг — жомеъ масжидларидан то кичик қишлоқларда фаолият кўрсатаётган масжидлар имомларининг хизматларини алоҳида таъкидлашни истардим. Бугунги сокин вазиятда уларнинг хизмати катта.

Инсофли, диёнатли, адолатли дин пешволаримиз билан гаплашиб, уларнинг кўнглини билиб, бизни бир-биримизга қарши гиж-гижлашни истайдиган кимсаларга айтмоқчиман:

— Йўқ, жаноблар! Ҳаракатингиз зое кетади! Эл тинчлиги ва ҳалол меҳнат — биз учун муқаддас иймоннинг узвий бир қисмидир!

Муҳтарам халқ ноиблари!

Ҳақли бир савол туғилади: хўш, бизда иқтисодий ислохотлар қандай кетяпти? Бирор ижобий натижа борми?

Бор. Яхши, қувонса бўладиган натижалар бор. Ўтган йили бюджетимизда узилиш бўлмади. Халқ истеъмоли моллари ишлаб чиқариш мўътадил қолди, ҳатто 1 фоиз ошди. Енгил sanoatда 17 фоизга ўсишга эришдик.

Бировнинг ҳолига кулиш яхши эмас. Лекин таққосласак айб бўлмас: биз бу кўрсаткичларга собиқ СССРнинг бошқа республикаларида ишлаб чиқариш суръати 50—60 фоиз пасайиб кетган бир пайтда эришдик.

Мисол учун: Ҳамдўстлик давлатларида 1992 йили нефть қазиб чиқариш, газ конденсатини қўшиб ҳисоблаганда, 1991 йилдагига нисбатан 14 фоиз, газ эса 3 фоиз камайди. Шу йилнинг дастлабки ойларида нефть қазиб олиш 15 фоиз қисқарди. Бу ҳол асосий нефть маҳсулотлари —

автомобиль бензини, дизель ёқилғиси, ёқиладиган мазут ишлаб чиқариш камайиб кетишига олиб келди.

Ўзбекистонда эса бу даврда аксинча — нефть, газ қазиб чиқариш кўпайди. Нефть — газни қайта ишлаб, маҳсулот олиш йўлга қўйилди. Масалан, ўтган йили нефть чиқариш 16 фоиз, 1993 йилнинг биринчи чорагида эса 9,4 фоиз кўпайди. Газ қазиб чиқариш 2 фоиз ошди. Шу йилнинг биринчи чорагида мазут чиқариш 1,5 марта ошди, бензин, дизел ёқилғиси, шунингдек, қора металл прокати, кўпгина кимёвий қоришма ва бошқа маҳсулотлар анча кўпайди.

Бозор иқтисодиётини шакллантириш ва ривожлантириш биз учун энг асосий йўналишлардан. Унинг негизда эса давлатнинг асосий ислоҳотчи сифатида фаол иштирок этиши орқали бозорга ўтиш жараёнини босқичма-босқич амалга ошириш принципи ётади. Бунда ҳар бир босқичга маълум шарт-шароитлар, зарур ҳуқуқий асослар яратилиши лозим.

Хусусий мулкчиликка ҳам муносабат ўзгарди. У мулкнинг бошқа шакллари қаторида тўла эътироф этилди ва ҳуқуқий ҳимояга олинди. Бозор муносабатларини шакллантириш, тadbиркорлик ва ташқи иқтисодий фаолиятни жадаллаштириш, корхоналарни давлат тасарруфидан чиқариш, хусусийлаштириш ва акциялаштириш жараёнларини ривожлантирмоқ учун ҳуқуқий асос яратувчи қонунлар мажмуи қабул қилинди.

Бозор инфраструктурасининг дастлабки куртаклари — биржалар, тижорат банклари, суғурта компаниялари, савдо уйлари, турли ширкатлар, кичик ва қўшма корхоналар пайдо бўлди ҳамда синовдан ўтди.

Республикада корхоналарни давлат тасарруфидан чиқариш ва хусусийлаштириш жараёни ҳам бозор муносабатларининг ривожланишига ёрдам бермоғи лозим. Бугунги кунда унга фақат савдо, маҳаллий sanoat ва маиший хизмат тармоқларигина эмас, балки амалда барча халқ хўжалик тармоқларининг корхоналари киритилган.

Натижада корхоналарнинг ташкилий-ҳуқуқий шакллари ўзгариб, яъни давлат корхоналари акцияли, ижара, коллектив корхоналарга айлантирилибгина қолмасдан, балки мулкдорларнинг янги, "учинчи" қатлами вужудга келмоқда. Ижара ва акциядор корхоналарда ишловчиларнинг ўртача сони 210 минг кишидан ортиб кетди, хусусий

корхоналарда ишловчилар сони қарийб 50 минг кишини ташкил этади. Кичик бизнес соҳасида 200 мингдан ортиқ одам ишламоқда.

Қишлоқ хўжалигида ислоҳотларни янада такомиллаштириш бошланди. Йил бошидан буён 300 дан ортиқ совхоз давлат тасарруфидан чиқарилди. Уларнинг кўп қисми жамоавий кооператив хўжаликларига айлантирилди. Қолганлари ижарачиларга берилди ёки мулкчиликнинг бошқа турларига айланди. Апрельнинг бошларига келиб қишлоқ хўжалигида 12,5 мингдан ортиқ деҳқон (фермер) хўжаликлари тузилган бўлиб, уларга 112 минг гектар ер бериштирилган эди. Йилнинг охирига бориб давлат тасарруфидан чиққан қишлоқ корхоналарининг сони 700 тадан ошishi лозим.

Бироқ, тўғрисини айтиш керакки, корхоналарни давлат тасарруфидан чиқариш ва хусусийлаштириш, акциядорлар жамоасига айлантириш ишлари ғоят сусткашлик билан олиб борилмоқда.

Ҳозирги вақтда давлат корхоналарини мулкнинг бошқа шаклига ўтказиш йўлидаги тўсиқлар олиб ташланди. Зарур қонуний ҳужжатлар қабул қилинди, ташкилий шарт-шароитлар ҳам яратилди.

Ҳурматли депутатлар!

Турмушимизда кечаётган ислоҳотлар, ижобий силжишлар ҳақида гапирар эканмиз, шу ўзгаришларнинг асосий омиллари, шартлари, хусусиятлари, боринги, аҳамиятига тўғри баҳо беришимиз зарур.

Ислоҳот бобидаги беш принципимизни кўпчилик мутахассислар тўғри баҳолаётганининг гувоҳимиз.

Ислоҳотларимизнинг асосий шarti бўлмиш биринчи принципимиз, бу иқтисоднинг устунлигидир.

Сиёсатбозликка берилмасдан, ҳар хил мафкуравий таъйиқлардан холи иқтисодий ислоҳотни амалга оширишимиз, аҳволимизни, турмуш даражамизни юксалтиришимиз керак.

Шу принцип билан чамбарчас боғлиқ бўлган ислоҳот йўлидаги яна бир муҳим принцип — шартимиз ҳақида сўзламоқчиман.

Амалга ошириладиган ислоҳотларнинг ижтимоий йўналиши, адолатлилиги ҳар бир фуқаронинг онгига, шуҳрига етиб бориши зарур.

Буюк аждодимиз Амир Темур айтганларидек: "Бир кунлик адолат — юз кунлик тоат-ибодатдан афзалдир". Шундагина бу ислохотлар олга сурилади ва бу ислохотларни жорий қилишда кенг омма иштирок этади.

Бу борада ўтган сессиядан бери кўзга ташланадиган талай ишлар қилинди.

Жорий йилнинг фақат биринчи чорагида аҳолини ижтимоий ҳимоялаш тадбирларига қилинган харажат 35 миллиард сўмдан ошиб кетди. Бу маблағлар нималарга сарфланди? Сарфланган соҳалар жуда кўп. Улардан фақат асосийларини айтай. Аҳолига зарур озиқ-овқат ва бошқа моллар нархларидаги фарқни қоплашга 23 миллиард сўмдан кўп пул сарфланди. Шундан мактаб ўқувчиларига бепул нонушта бериш ва уларни имтиёзли овқатлантиришни ташкил қилишга 2 миллиард сўмдан ортиқ, талабаларнинг имтиёзли овқатланишига 440 миллион сўм сарфланди. Бундан ташқари, коммунал хизматлар бўйича тўловларнинг ва шаҳар транспортида юриш ҳақининг қопланмаган қисми ҳам бюджет ҳисобида, шу мақсадлар учун 4,5 миллиард сўм ажратилди.

Болали оилаларга, келин-куёвларга қарийб 4 миллиард сўм миқдоридида компенсация (товон пули) тўланмоқда. Камқонлик дардига чалинган ҳомиладор аёлларни, ёш болаларни ва ёлғиз нафақачиларни бепул овқатлантириш учун бу йил бюджетдан уч юз миллион сўмдан кўпроқ пул сарфланди.

Булар озмунча маблағ эмас. Ижро идораларининг вазифаси ана шу маблағларнинг ўз ўрнида ишлатилишини таъминлашдан иборат. Ўйлайманки, ижтимоий ҳимоя масалалари депутатларнинг қаттиқ назорати остида бўлади.

Нарх-наво тинимсиз ўсаётгани туфайли иш ҳақи мунтазам равишда қайта кўриб чиқиляётганини ҳам аҳолини ижтимоий ҳимоялаш тадбирлари сирасига қўшиш керак. Шу йил январь ойдан бошлаб республикада маошнинг ягона тариф сеткаси жорий қилинди. Бундан меҳнатга ҳақ тўлаш системасини тартибга солиш, турли касб ва тоифадаги ходимларнинг иш ҳақида муайян объектив нисбатни белгилаш мақсади кўзланган. Бу эса энг кам иш ҳақи миқдорини ҳам қатъий белгилаш имконини беради.

100) иш мобайнида нарх-наво ўсишини ҳисобга олиб иш ҳақи, нафақалар ва стипендияларни ошириш тўғрисида 8 мартда қарор қабул қилинди. Шу мақсадлар учун 150 миллиард сўмдан ортиқроқ пул сарфланди. Бундан 85 миллиард сўми бюджет маблағларидир. Иш ҳақи ва нафақаларнинг охириги 20 фоиз оширилиши йилнинг биринчи чорамида қарийб 20 миллиард сўмни талаб қилди. Буларнинг ярми бюджет маблағлари ҳисобидан қопланди.

Ҳурматли дўстлар!

Ҳар қайси жамият келажакни кўзлаб яшайди ва унинг нондворини имкон қадар мустақкамроқ қуришга ҳаракат қилади. Шу нуқтаи назардан қараганда давлатимиз, жамиятимиз эришган буюк ютуқ — Ўзбекистон Республикаси Конституцияси бўлди!

Тўлиқ ишонч билан айтиш мумкинки, Конституция — бирча иқтисодий ислоҳотларнинг ҳам, маънавий ислоҳотларнинг ҳам тамал тоши бўлиб хизмат қилади.

Ўйлаб кўрайлик, дўстлар! Россияда бўлаётган беадад тортишувларнинг сабаби — ислоҳотларнинг ҳуқуқий пойдевори йўқлигида эмасми. Бу юрт аҳли ҳалигача Конституциясини қабул этишга улгурмади. Эндиликда, жамиятдаги сиёсий кучлар тарқоқ бир ҳолатга келган пайтда, уни кўпчиликка маъқул топтириш ва айниқса қабул қилиш жуда оғир кечади.

Муҳтарам халқ депутатлари!

Ўзбекистон Конституциясини ишлаб чиқиш ва уни муҳокама этишда бутун халқимиз иштирок этди. Бу машаққатли ва катта саботни талаб этадиган ишда сизлар, халқ ноибларининг муносиб хизматларингизни яна бир марта таъкидламоқчиман ва халқимиз номидан сизларга миннатдорлик изҳор этмоқчиман.

Бу ҳужжат энг илғор ғояларни ўзида жо этганини, унинг энг демократик анъаналар асосида яратилганини бугунги кунда бутун жаҳон тан олмақда. Мана, беш ойдирки, ана шу буюк ҳужжатга таяниб яшамоқдамиз. Унинг ҳаётбахш таъсирини ҳар қадамда аниқ сезиб турибмиз.

Конституциямизга асосан, Конституциямиз талаблари билан қиёслаб тайёрланган ва мазкур сессиямизда сиз, ҳурматли депутатлар кўриб чиқадиган янги қонун ва

қарорлар ҳаётимизда, ўтказаетган ислоҳотларимизда албатта ўзининг муносиб ўрнини олади, деб ўйлайман.

Ҳурматли ноиблар!

Ислоҳотларнинг ҳуқуқий негизлари бақувват, деб айтдик. Мустақиллик эълон этишдан олдин ҳам, кейин ҳам бизлар бир қанча фармон ва қонунлар чиқардик. Бугун уларнинг қайси даражада бажарилаётганини текширишга ҳам кўп нарса боғлиқ.

Агар биз қонун чиқарсаг-у, унинг ижроси бўлмаса — унда нима деган одам бўламиз? Халқ қонунга қандай ишонади? Ижро этилмаган қонун кимга, нимага керак?

Иқтисодий зарарни у ёққа қўйиб турайлик, лоқайдлик этказадиган маънавий зарарни нима билан ўлчаса бўлади?

Афсуски, ҳурматли депутатлар, бизнинг қонунчилик борасидаги меҳнатимизнинг қадрига етмайдиган, бепарво, лоқайд, калтабин раҳбар ва фаоллар борки, улар билан орани очиқ қилиб олишимиз керак.

Мустақил республикамизнинг қонуялари, Конституция талаблари, Президент фармонлари айрим жойларда эътибордан четда қолганини кўриш қийин эмас. Бунга ҳар қайси вилоятдан, туманлардан, кўпгина хўжаликлардан етарли мисоллар топиш мумкин.

Ўз вақтида қаттиқ чора-тадбир кўрилмаса, бундай салбий оқимнинг олди олинмаса, қабул қилинган қарорларнинг баҳоси икки пул. Ўзимизнинг ҳам обрўйимиз ундан баланд бўлмайди. Мансабдорлик умримиз ҳам узоқ чўзилмайди.

Ҳурматли юртдошлар!

Биз жиноятчиликка қарши аёвсиз кураш бошладик. Республика Президенти девони ва бошқа давлат ташкилотларига бу ишларимизни маъқуллаб, уларни дадил давом эттиришимизни талаб этиб минглаб хат ва телеграммалар келиб турибди.

Талончилик ва ўғрилиқ қилаётган, инсонлар йиққан мол-мулкни дўқ-пўписа билан тортиб олаётган, рэкет билан шуғулланаётган шахсларнинг қилмишини қандай баҳолаш мумкин? Мансабни эгаллаб ундан иложи борича фойда олишга интилаётганларни ким дейиш мумкин? Ҳатто бошқарув ва ҳокимият идораларидаги айрим лавозимдорлар ҳам ана шундай кишиларни ўз ҳимоясига олаётганига нима дейсиз? Халқ фаровонлиги учун тиним

бизнинг ишлашдек шарафли масъулиятни англамаган, уларига билдирилган ишончни оқламаган ҳокимларни кўриш айниқса ачинарли эмасми?!

Халқ вақтинча давом этаётган қийинчиликларга чидаши мумкин, лекин билиб қўяйлик, такроран айтаман: лекоматсизликка чидамайди! Буни унутиш масъул лавозимдари шахсни бамисоли устунлари чириб қолган бинога ўхшатиб қўяди.

Халқ қаллоб ва юлғичларни кўриб-билиб турибди ва ҳеч қачон кечирмайди. Халқнинг сабр-тоқати чексиз эмас, қилмиш-қидирмиш деганларидек, жиноятчиларга айбига яраша жазо бериш даркор. Жиний жазодан қутулиб қолиш мумкин. Аммо, Худонинг қаҳри, халқ нафрати ва лаънатидан қочиб қутулиб бўлмайди. Халқнинг назаридан қолиш, ҳаром йўл билан орттирилган бойлик бир кунмас-бир кун муқаррар тешиб чиқади.

Азиз халқ вакиллари!

Ҳозирги кунда ҳар бир раҳбар кадрнинг қанчалик масъулият билан ишлаши ҳамда соф виждонлилигига кўп нарса боғлиқ. Раҳбар фаолиятини баҳоловчи бош мезон унинг ишни ташкил қила билиш қобилиятидир. Раҳбар ишини шундай ташкил қилсинки, одамлар: ҳа, бу халқ фаровонлиги йўлида гамхўрлик қилувчи ва уни ҳамма нарсадан юксак қўювчи раҳбар, дея олсин.

Бир гапни алоҳида таъкидламоқчиман. Илгари раҳбарларнинг обрўсини унинг лавозими, ўтирган биноси, ёнида туриб қўлловчи тирговичлари ҳал қилган бўлса, бугун шуни аниқ тушунишимиз лозим — қуруқ савлату ўзганинг ёрдами билан ҳеч нарсага эришиб бўмайди. Сабаби — бугун халқимиз анча сезгир ва савияси ҳам аввалги эмас — ўсган, ўзгарган.

Шуни айтишим керакки, раҳбарларнинг кўпчилиги республикамиз олдида турган оғир масалаларни тушунади ва янгичасига ишлашга ҳаракат қилмоқда. Аммо орамизда бировларнинг пинжига кириб олиб, ҳеч ким билан муносабатни бузмасликни шиор қилган кимсалар ҳам борлигини дангал айтиш керак. Улар ҳар қандай сиёсат, ҳар қандай ҳокимиятга бирдек мослашиб кетаверишлари мумкин. Қариндош-уруғлари ва таниш-билишларининг илтимосини халқнинг, оддий кишиларнинг эҳтиёжидан юқори қўювчи худбин, масъулиятсиз кишилар ҳам бор.

Йўқ, ислоҳотимизнинг тақдирини асло булар ҳал этмайдилар. Бизда она-Ватан манфаатларини ҳар нарсадан устун қўювчи чинакам ватанпарварлар, буюк Ўзбекистон давлатини барпо этиш ишига чексиз содиқ кишилар бор. Келажак шуларнинг қўлидадир.

Азиз дўстлар!

Раҳбарнинг ишига халқ ўзи баҳо беради. Энг олий ҳакам — вақт. Раҳбарлик лавозимига кўтарилган кишиларнинг энг буюк, энг муқаддас вазифаси — уни тарбия қилган, билим берган, юксак мартабага олиб чиққан халқига сидқидилдан хизмат қилиш.

Яна бир эски касаллигимиз ҳақида ҳам икки оғиз гапирмасам бўлмайди. Президент, Президентлик лавозимида ўтирган одам ҳам сизга ўхшаган бир инсон. Уни доҳийлаштириш шарт эмас. Умуман мен сохта обрўга қаршиман.

Афсуски, кейинги пайтларда менинг шахсимни улуғлаш касали пайдо бўляпти. Бундай ҳаракатга ўтган кишилар, эҳтимолки, яхшилик қиляпман, деб самимий ўйласалар ҳам, аслида менга душманлик қиляптилар. Сезиб қолдимки, кўчаларда ҳам битта-иккита суратларим пайдо бўляпти. Бунга чек қўйиш керак.

Агар менинг камтарона хизматим маъқул бўлса, халқимизга минг бор қуллуқ, таъзим қиламан. Лекин, биродарлар, бу — менинг раҳбарлик бурчим, халқимга фарзандлик бурчим.

Кейинги пайтларда яна бир ҳол ўта расм бўлди: турли-туман мажлис ва йиғилиш иштирокчилари номидан республика Президентига садоқат изҳор этувчи хату мурожаатномалар кўпайиб кетди.

Йўқ, биродарлар, бунақаси ярамайди! Агар ҳаммамиз яхши ишласак, ишимиз халқимизга манзур бўлса, элнинг оғирини енгил қилсак — шунинг ўзи кифоя.

Хулоса шуки, раҳбар шахс, айниқса, энг олий раҳбар бу касалликка берилмаслиги лозим. Ақли жойида бўлса, узоқни кўра билса, бу иллатга ўз вақтида қарши туриши керак.

Бу шундай ёмон ва маккор дардки, унга чалинган одамнинг тузалиши қийин, уни иситмаси чиққан пайтидаёқ бартараф этмаса, кейинги хуружи кучайиб кетиши мумкин.

ҲИҚМОННИНГ МИЛЛИЙ ИСТИҚЛОЛ, ИҚТИСОД, СИЁСАТ, МАФКУРА

Уш қадрини билган раҳбар мақтовга зор эмас. Албатта, ишнинг бени бўлиш ҳаммага ҳам nasib этавермайди. Бу ҳам — Аллоҳнинг инояти. Худо берган оғир, масъулиятли бурчини оғинмай, доҳийлик касалига берилмай ҳалол адо этиш учун жуда катта ақл-идрок ва фаҳм-фаросат керак.

Ҳамонки юртимизда яхши ишлар бўлаётган экан, ислохотларнинг мароми тузук экан, келинлар, Президент Каримовни эмас, унга ишониб овоз берган халқимизни, меҳнаткаш ва бардошли халқимизни улуғлайлик!

Муҳтарам дўстлар!

Бизнинг энг улуғ мақсадимиз, энг улуғ ғоямиз, энг улуғ шиоримиз шуки, Ўзбекистоннинг битта йўли бор: мустақилликни мустаҳкамлаб, истиқлолни мустаҳкамлаб — олга юриш.

Мафкурамиз, тутган йўлимиз, бор ғайратимиз ана шу улуғвор ниятга йўналтирилиши керак. Халқимизни, барча сиёсий кучларни, жамоат ташкилотларини яқдиллик, бир жон, бир тан қиладиган ғоя ҳам аслида шу.

Биз бугунга қадар анча ишларни амалга оширдик. Олдимизда эса бундан ҳам улканроқ вазифалар турибди.

Аввал айтиб ўтганимдек, бизни танлаган йўлимиздан ҳеч ким, ҳеч қачон қайтаролмайди. Зотан, Ватанга бўлган меҳру муҳаббат ҳар қандай муаммони ечишга, ҳар қандай ёвуз кучни енгишга қодирдир. Энди ортга йўл йўқ. Ўзбекистон истиқболини собитқадамлик билан барпо этмоғимиз зарур. Бу йўлда иккиланмоқ, манфаатпарастликнинг майда-чуйда ташвишларига ўралашмоқ — Ватанга, халққа, келажак авлодга хиёнат бўлади!

Ўзбекистон манфаати ҳар қандай шахсий манфаатдан баланддир. Ватанга хизматкор бўлайлик! Нақадар буюк замонда яшаётганимизни унутмайлик.

Бугун биз истиқболдаги буюк мамлакат — Ўзбекистоннинг бўй-бабини режалаб турибмиз. У эртага қандай бўлиши сизу бизнинг бугунги ҳаракатимизга, тadbиркорлигимизга, иймону виждонимизнинг поклигига ва Ватан манфаатини шахс манфаатларидан қай даражада устун қўя олишимизга боғлиқдир.

Биз истиқлол шарофати билан кўп қадриятларни — иймонимизни, миллий гуруримизни, озодликни, бир сўз билан айтганда, Парвардигорни қайтадан чинакамига танидик. Эндиги вазифа — боболаримизнинг поймол этилган

ИСЛОМ КАРИМОВ

орзу-умидлари ҳаққи, авлодларимизга, сизу бизнинг фарзандларимизга бутун дунё билан теппа-тег бўйлашадиган буюк Ўзбекистонни мерос қилиб қолдирмоқдир.

Истиқболдаги Ўзбекистон Ватан озодлиги насиб этмаган боболаримизга улугвор ҳайкал бўлажак! Ўзбекистоннинг шуҳратига шуҳрат қўшувчи фарзандларимизга муқаддас бешик бўлажак.

Ватан кўнглимизда бўлса, Аллоҳ ишимизга ҳамиша мададкор бўлғай!

*Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг
XII сессиясида 1993 йил
6 майда сўзланган нутқ*

ЯНГИ ВАЛЮТАГА ЎТИШ ИНҚИЛОБ БИЛАН БАРОБАР

Ҳурматли депутатлар! Сессия кун тартибидаги масалалар сирасида "Ўзбекистон Республикасининг пул тизими тўғрисида"ги қонун лойиҳаси алоҳида аҳамиятга эгадир. Шу боисдан ҳам мен мустақил республиканинг Президенти сифатида бу масалага ўз муносабатимни билдиришни истардим.

Биз мустақил давлат бўлдик. Лекин ҳар соҳада мукамал мустақиллик даражасига етдикми, деган савол туғилади. Биз ҳозирча сиёсий мустақилликка эришдик. Мустақилликнинг иқтисодий асосларини эса бир кунда яратиб бўлмайди. Иқтисодий мустақилликка эришиш учун, авваламбор, хом ашё базаларимизни, саноатимизни, қазилма бойликларимизни, мавжуд салоҳиятимизни ишга солишимиз керак. Токи халқ хўжалигимиз мустақил тарзда узлуксиз ишлай олсин. Ҳозирги пайтда биз ана шу мақсад учун замин яратишимиз керак. Чунки собиқ Иттифоқ таркибида бўлганимизда биз яхлит катта халқ хўжалигининг бир бўлаги эдик. Лекин республиканинг ўз ўрни, ҳиссаси сезилиб турарди, миллий даромад ҳосил қилиш борасида ҳиссамиз тахминан 6 фоизни ташкил қилар эди. Собиқ Иттифоқ таркибида бўлган давлатларнинг халқ хўжалиги шу даражада чамбарчас боғланиб кетганки, ҳозирги кунда уларни бир кунда узиб қўйиш ёки мустақил, алоҳида ишлашини таъминлаш мумкин эмас. Гарчанд мустақил бўлганимизга эндигина икки йил тўлаётган бўлса-да, ишлаб чиқаришда, қазилма бойликлардан фойдаланишда, хом ашё базасини мустақамлашда ва ташқи иқтисодда унча-мунча ютуқларга эришдик. Лекин биз иқтисодий соҳанинг кўп тармоқларида ҳар томонлама Россияга боғлиқ бўлганимизни яна такрорлаб ўтишга тўғри келади.

Бунга мисоллар жуда кўп. Биргина ёнилғи-энергетика ресурслари масаласини олайлик. Гап фақат бензин ёки

керосин устида эмас. Агар биз алоқамизнинг шу қиррасини узиб қўйсак, оқибатда нима бўлишини бир ўйлаб кўрайлик: трактор заводимизда ишлаб чиқариш тўхтайти, авиация заводида яратилган янги самолётларимиз учолмай қолади ва ҳоказо. Мана, биргина соҳада алоқаларнинг узилиши оқибатида келиб чиқадиган муаммолар.

Ўзбекистоннинг ҳозирги таъминотига шу нуқтаи назардан баҳо берадиган бўлсак, ташиб келтириладиган молларнинг 60—65 фоизи Россия билан боғлиқдир. Булар нималардан иборат эканини такрорлаб ўтишимнинг ҳожати бўлмаса керак. Саноат, ишлаб чиқариш соҳасида, қишлоқ хўжалигида ишлайдиган одамларимиз, мутахассислар ҳам, колхоз раислари ҳам, хўжалик раҳбарлари ҳам буни жуда яхши тушунишади. Бир кун узилиш бўлса, бунинг таъсири ҳамма жойда — хўжаликларимизда, оддий фуқаролар дастурхонида яққол сезилади. Ҳолбуки, мустақил давлат бошқа давлатлардан айри тарзда иқтисодий ҳур бўлиши учун ўз пулига, ўзининг миллий валютасига эга бўлмоғи керак. Бу — иқтисодий мустақилликнинг асосий шартларидан биридир.

Валютаимиз тўғрисида жуда кўп мунозаралар бўлмоқда. Олдинги сессиямизда ҳам шу залда бу масала бўйича ўзаро фикр алмашиб олган эдик. Бугунги кунга келиб нега яна шу мавзу кун тартибига чиқарилди? Ўзбекистонни таъминот масаласида илҳизм боғлаб қўйишга, уринишлар давом этаверар экан, ўзимизнинг валютаимизни муомалага чиқаришга албатта эҳтиёж бўлади. Воқеаларнинг ривожини ҳаммамизни шунга даъват этмоқда. Россияда пулнинг қадрсизланишини бир кузатиб кўринг: бугун 800—900 сўмнинг қадри — 1 доллар. Эртага бу нисбат бирга — минг бўлиши аниқ. Россия рублининг қадри кун сайин янада пасайиши муқаррардир. Россияда 25 апрелда ўтказилган референдум пайтидаги сиёсий курашларда жуда катта ваъдалар берилди ва шу ваъдаларни бажариш учун ҳеч қандай товар билан таъминланмаган тахминан икки ярим триллион рубль оборотга ташланди. Буларни пул эмас, қуруқ қоғоз дейиш мумкин. Референдумдаги муҳофизат халққа ана шуни олиб келди. Ана энди ақлни пешлаб ўйлаб кўрайлик: рубль зонасидаги ҳар қайси давлат мол билан таъминланмаган пулни сочаверса, нима бўлади? Пулнинг қадри, қиймати қандай бўлади? Кеча

Бир бирон молнинг пулга нисбати бир сўмга тўғри келган бўлса, биз эртага яна мол билан таъминланмаган 2 сўмни муомаллага чиқарсак, шу молнинг пулга нисбати 3 сўмга тўғри келмайдими? Бу оддий ҳақиқат-ку. Шу жиҳатдан Россиянинг аҳволи жуда оғир, рублнинг қадри эса ундан ҳам мушкулроқ. Шу нуқтаи назардан қараганда, Ўзбекистон ўзининг миллий валютасига ўтиши керак. Бу масалада биз кўп бош қотирдик. Очигини айтсам, бир йилдан бери бу масала билан шуғулланаяпмиз. Дунёдаги энг йирик, нуфузли банклар, етук мутахассисларни таклиф этиб, шу соҳада тайёргарлик кўряпмиз. Бу сир эмас. Ҳозир барча миллятларимизнинг банкларида чет элда тайёрлатиб келинган миллий валюта сақланмоқда. Биз пулимизни "сўм" деб атаيمиз. Бу ҳеч кимга сир эмас. Бу масалада биз катта тайёргарлик кўрганмиз, ўз пулимизни чиқаришга шаймиз. Бу — масаланинг бир томони.

Лекин масаланинг ана шу жиҳати амалга оширилиши иккинчи муаммони келтириб чиқаради. Биз пулимизни муомаллага чиқардик, дейлик. Хўш, унинг оқибати, тақдири нима бўлади? Бу кишини ташвишга соладиган оғир саволдир. Яна такрорлайман: истиқлолимизни мустаҳкамлаш, уни барқарор иқтисодий йўлга солишимиз учун албатта миллий пулимизни чиқаришимиз керак. Лекин оқибати нима бўлади? Ўзаро ҳисоб-китобларимиз қандай амалга оширилади?

Янги пулимизнинг муомаллага чиқарилиши яна бир муаммони кўндаланг қилиб қўяди. Аввало, биз чет мамлакатлар билан муносабатларимизни қайта-қайта кўриб чиқишимизга тўғри келади. Бундан ташқари, тагин ўйлаб кўрадиган жиҳатлар пайдо бўлади, яъни биз республикадан ташқарига чиқарадиган ва республикага ташқаридан ташиб келтириладиган молларнинг мувозанати, нисбати қандай бўлади? Биз ташқарига чиқарадиган молнинг ҳамми кўпроқ бўладими ёки олиб кириладиганими? Агар биз шу нисбатни ҳисобга олмасак, эртага нима бўлади? Хўп, пулни чиқардик, дейлик, унда бизнинг сўмимизга ташқаридан ким мол сотади? Россияга, Украинага, Беларусга, бошқа давлатларга Ўзбекистоннинг сўми керак эмас. Туркменистон ёки Қозоғистонга ҳам бизнинг сўмимиз керак эмас. Айтмоқчи бўлган фикрим шундан иборатки, бизлар четга, қўшни давлатларга сотадиган мол нисбати қанча кўп бўлса, бизда чет элларнинг валютаси — у сўм бўладими, рубль бўлади-

ми, карбованец бўладими, шунча кўп бўлади. Бу валюталар хазинамизда доим бўлиб туриши керак. Шунда биз хоҳлаган пайтимизда уларнинг молини ўз пулларига сотиб олишимиз мумкин. Шундай даражага эришсак, шунга шароит туғдириб берсаккина, ўз пулимизга ўтишимиз мумкин. Бошқа йўл йўқ. Агар шуни қилмасак, боя айтилган қийинчиликлар келиб чиқади.

Масаланинг яна бир нозик жиҳати хусусида икки оғиз сўз. Бизнинг чет эл валюта жамғармамиз бақувват бўлиши керак. Шундай жамғармага эга бўлишимиз керакки, хоҳлаган пайтда — маркагами, долларгами, фунт-стерлинггами истаган нарсамизни сотиб олиш учун қурбимиз етсин. Бунга нималар эвазига эришиш мумкин? Тўғри, осонгина йўлни танлашимиз мумкин: четга фақат пахта ёки бошқа маҳсулотларимизни сотиб, эвазига шундай валюталарга эга бўламиз. Аввалги сессиялардан бирида айтган эдим: Ўзбекистоннинг экспорт имкониятини кучайтирмасак, Ўзбекистоннинг хом ашёсини эмас, тайёр маҳсулотини четга сотмасак, бизга валюта келмайди, деб. Ўзингиз бир ўйлаб кўринг: қачонгача пахта сотамиз? Қачонгача олтин сотамиз? Ахир бунақада биз бола-чақаларимиз учун мерос қолдириш ўрнига келажак авлодга нисбатан хиёнат қилган бўламиз. Буни мардона тан олишимиз керак. Пахтани ўзимизда тайёр маҳсулотга айлантириб, одамларимизни иш билан таъминлаб, ишлаб чиқарган маҳсулотимизни четга қимматроққа сотиб, иқтисодийтимизни кучайтирибгина юксак тараққий топган давлатлар қаторига қўшилишимиз мумкин. Агар шундай қилмасак, валютанинг келиши фақатгина, ҳали айтганимдек, осон, лекин нотўғри йўл билан қўлга киритилиши мумкин. Яна такрорлайман: бу нафақат келажак авлод учун, балки бугунги кунимиз, ҳозирги авлодимиз учун ҳам нобон йўлдир.

Яна республикага четдан ташиб келтирилаётган маҳсулотлар хусусидаги масалага қайтмоқчиман. Ўзбекистонга Россиядан 10 миллион тонна нефть маҳсулотлари ташиб келтирилади. Чунки нефть маҳсулотларимиз етишмайди. Иккинчи манбамиз — Туркменистон. Ўзимизнинг қардош, жондош Туркменистонда имконият кўпроқ бўлса, шу ердан олиб келамиз, деган ниятда у ерга бориб шартномалар туздик. Лекин Туркменистоннинг нефти ўзига базўр степти. Биз улардан мўлжалдаги нефтни оляпмиз. Лекин

Россия нефть маҳсулоти масаласида бизни боғлаб турибди. Вундан денутатларимиз албатта бохабар бўлишлари лозим. Сивон тугилиши мумкин: бошқа республикаларга мурожаат этиш яхшироқ эмасми?

Келинг, Украинанинг тақдирини олайлик. Украинанинг қўнижи учун 50 миллион тонна нефть керак. 1993 йилда Россия Украинага 12 миллион тоннагина нефть беришни илтибор қилмоқда. Украинанинг ўзи оғир аҳволда. Карбона-тецийнинг қадри тушаётганининг асосий сабабларидан бири ҳам шу.

Яқинда Украина Министрлар Советининг Раиси Кучма Форс кўрфазига, араб мамлакатларига ҳам бориб келди. Украина четдан нефть келтириш учун денгиз йўлига эга. Нефтни денгиз орқали олиб келганда ҳам маҳсулотни кемалардан цистерналарга қуйиб олиш учун турли эстакадалар қуриш керак экан. Бу эса қўшимча миллиард-миллиард маблағ сарфланишини талаб қилади. Бу масалани ҳал этмас экан, Украина Россияга шунча кўп илтимос қилишга мажбур бўлади. Хулоса шуки, Украинага ҳозир фақат Россиядан нефть олиш фойдали. Яна бир марта такрорлайман: темир йўл, денгиз йўли борасида Украинанинг шароити бизникидан анча афзал. Мен доим айтаман: Ўзбекистонинг энг заиф жойи — коммуникация. Шу жиҳатдан биз фақатгина Шимолга чиқишимиз мумкин. Худо кўрсатмасин, Шимолга чиқадиغان йўлимизни кимдир ёпиб қўйса! Унда дардимизни кимга айтамыз? Мен бу масалага алоҳида эътибор қилаётганимнинг сабаби нимада? Бу масаланинг моҳиятини, сиёсий-иқтисодий жиҳатларини чуқур ўрганишимиз керак. Агар кимдир бу ташвишлардан холи бўлса, образли қилиб айтганда, ҳозир уклаётган, уйқуда бўлса менинг бу ташвишим уни йўлда ҳам, уйда ҳам, тушида ҳам тинч қўймасин. Оғир гап бўлса ҳам айтишим керак: ватанпарварлик тушунчаси ана шунақа масалаларни ҳал этиш орқалигина инсон онига киради. Ёқилги масаласида биз мутлақо мустақил бўлишимиз учун камида икки йил керак. Биз Қашқадарёдаги Кўкдумалоқ конини ишга солиш учун чет эллардан мутахассис чақиряпмиз. Уларнинг сармояларини ишлатапмиз. Бугун ҳам Швейцария банкининг раҳбарларини таклиф этганмиз. Улар билан учрашув чоғида Кўкдумалоқ конини ишга солишимиз учун чет эл сармояси масаласи кўрилади.

Мингбулоқ кони ҳам доим диққат марказимизда. Беш ярим километр чуқурликда жойлашган, бизни қувонтирган битта фавворани ишга тушириш учун бир ярим йил керак экан. Мингбулоқ бизга Аллоҳ берган неъматдир. Лекин уни ишга солишимиз керак. Бунинг учун вақт, сармоя зарур. Чет мамлакатларнинг кўмаги зарур.

Озиқ-овқат масаласининг муҳимлиги нефть муаммосидан кам эмас. Ҳаммамизга маълумки, буғдой, ғалла маҳсулотларини четдан олиб келяпмиз. Бу масалаларни ҳал қилиб олишимиз учун ҳам камида бир-икки йил керак. 1993 йилда сугориладиган сувли ерларга кўпроқ ғалла эдик. Ахир, қачонгача ғаллани четдан олиб келамиз? Бу ҳозир олти ярим миллион тоннага тенг. Мустақил давлат жуда бўлмаса шу масалада ўз таъминотини ҳал этиши керак. Биз ҳозирча бу масалада заифмиз. Бизнинг йўлимизни тўсмоқчи бўлганлар айни шу масалада ипсиз боғлаб қўйиши мумкин. Унда мустақиллик қуруқ гапга айланиб қолади. Истиқлолимиз ҳам ана шу говга тақалиб қолади. Эзгу ниятларимизга эришиш учун мана шу говларни енгиб ўтишимиз керак.

Агар биз иқтисоддаги йўлимизни бироз ўзгартириб, фақат тайёр маҳсулотни сотишга зўр бериб, уни дунё бозорига чиқармасак, иқтисодий мустақилликка эриша олмаймиз. Бир вақтлар раҳматли Турғут Ўзал жаноблари 1983 йили Туркиянинг иқтисодиётини ривожлантириш масаласи кўриляётганда, Туркиянинг келажagini ўйласак, агар унинг экспорт масаласи ечилмаса, Туркиянинг келажаги йўқ, деган эди. Бизлар ҳам масалага шу йўсинда қарашимиз керак. Агар Ўзбекистон тамғаси қўйилган маҳсулотлар дунё бозорида пайдо бўлиб, энг зўр моллар билан рақобат қила оладиган даражага эришилса, бу — бизнинг келажак авлод олдидagi қарзимиз бажарилгани ва катта ютуқларга очиб берган йўлимиз бўлади.

Боя шимолга дарвоза борлиги тўғрисида гапирдик. Жанубга ҳам дарвоза очишимиз керак. Афғонистон орқали Покистонга боришимиз керак. Ҳинд океанига чиқишимиз керак. Эрон орқали Туркияга, Форс кўрфазига чиқишимиз керак. Хитой орқали Шарқ билан алоқа боғлашимиз лозим. Шу тарзда коммуникацияларимизни йўлга қўйиб олганимиздан кейингина ўзимизни иқтисодий мустақил деб ҳисобласак бўлади.

Россия бизга сувдек, ҳаводек зарур. Унинг имкониятлари, у билан алоқалар керак. Оғир бўлса ҳам, Россия валютасига боғлиқ бўлиб туришга мажбурмиз.

Куни кеча қўшимиз Қирғизистон ўз валютасига ўтиш тўғрисида қарор қабул қилди. Бу масалада Жаҳон валюта фондининг мутахассислари уларга асосий маслаҳатчи бўлдилар. Биз ҳеч қачон ҳеч кимнинг тавсиясига қулоқ солмаганмиз.

Биз, авваламбор, халқ манфаатларини кўзлаб, бугунги қайғимизни, мустақил йўлимизни танлаб олганмиз ва шу йўлдан бораверамиз. Бизга қуруқ тавсиялар керак эмас. Тақдиримиз ўзимизнинг кўлимизда. Бизга ҳеч ким текинга холисона ёрдамга келмайди. Бизларни тан олгандагина кслади. Ҳар бир давлатнинг ўз валютасини жорий этиши — ички сиёсат, албатта. Мен Қирғизистоннинг ички ишларига аралашмоқчи эмасман. Лекин мутахассис сифатида айтмоқчиманки, бу — хомхаёллик билан қилинган иш. Бу фақат Қирғизистон учун эмас, эртага водийда жойлашган вилоятларимизнинг аҳволига ҳам жуда қаттиқ салбий таъсир кўрсатади. Бизлар Қирғизистон билан дўстона алоқалар боғлаш масаласидаги ҳужжатларга ўз муносабатимизни қайта кўриб чиқишга мажбур бўламиз. Чунки Қирғизистоннинг янги пулга ўтиши — мана шу минбардан туриб очиқ айтишим керакки, Ўзбекистон учун рубль интервенцияси бўлади. Бу нима дегани? Бунинг маъноси шуки, уларда бўшаб қолган рубллар республикамизга оқиб келади. Қизилқиядан Қувасойга пулни ўтказиш қийинми? Эртага Фарғона, Наманган, Андижондаги магазинларнинг пештахталари бўшаб қолади. Чунки кечаги пул қогозга айланиб, улар вабодек Ўзбекистонга ёпирилади. Қогозни ишлатиш мақсадида улар ҳар қандай йўллар воситасида қўшни давлат бойлиқларига ёпишадилар. Лекин, минг афсуслар бўлсинки, бизнинг баъзи одамларимиз, сано ҳодимларимиз, виждони йўқ кимсалар халқимизнинг ризқ-рўзини ўйламай, ҳамма молни у ёққа чиқаришга тайёр. Билиб қўйинг, ҳар қандай қинғир ишнинг охири вой. Тарихдан мисоллар кўп бунга. Вилоятда ишлайдиган депутатларимиз, масъул одамларимиз шу масалада қаттиқроқ туришлари керак. Ризқ-рўзимизни ўйлашимиз керак, ўртоқлар. Тақдиримизни ўйлашимиз керак, болачақаларимизни ўйлашимиз керак. Эртага ана шу рубллар оқиб келишининг олдини олишимиз керак.

Қирғизистон рақбарияти, Олий Кенгаши, эҳтимол, бу ишни пухта ўйлаб, эзгу мақсадларда амалга ошираётгандир. Бу — уларнинг иши. Ҳеч ким уларнинг йўлини тўсмоқчи эмас. Лекин қондош, жондош қўшнимиз биз билан оғаларча ҳисоб-китоб қилиб, мана, оғайнилар, биз янги валютага ўтяпмиз, қирғиз валютасига, сиз нима дейсиз, деган савол берса, бизлар билан келишиб олса ёмон бўлмасди. Энг ёмон нарса шуки, у ерда — Жалолободда яшаётган ўзбекларимиз, қон-қариндошларимиз қандай аҳволга тушади? Улар қаерда бўлмасин, Конституциямизда ёзилганидек, биз улар учун жавобгармиз. Хулоса шуки, биргина валюта масаласи бир талай муаммоларни келтириб чиқаради. Янги валютага ўтиш — инқилоб билан баробардир.

Демак, тайёргарлик ишларининг рози ҳам, масъулияти ҳам, жавобгарлиги ҳам шунга яраша бўлиши керак. Ҳар қандай инқилоб эса шошмашошарликни ёқтирмайди.

*Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг
XII сессиясида 1993 йил
7 майда сўзланган нутқ*

"ҲАР ҚАНДАЙ МУХОЛИФ БИЛАН НАҲСЛАШМОҚҚА ТАЙЁРМАН..."

"Труди" газетаси саволларига жавоблар

Кўплар Ўзбекистон деганда ҳозир собиқ Иттифоқ ҳудудини жуда тансиқ бўлиб турган ижтимоий сиёсий барқарорликни тушунади. Аммо бу барқарорлик нималар билан таъминланмоқда ва "кучли Президент қўли", "қаттиқ тиртиб", таъбир жоиз бўлса, демократиянинг мундай чекланиши бу борада қандай ўрин олмоқда?

Ҳа, бу, ҳақиқатан ҳам, энг муҳим саволдир. Ўзбекистонга қизиқиб қараётган барча кишилар шунга шайбон берадилар. Чет эллардаги, АҚШдаги бир қанча ижтимоётчилар, сиёсатчилар иттифоқ барбод бўлгандан сўнг кўп минтақаларда ва аввало Ўрта Осиё, Кавказ, Молдова каби жойларда миллий низолар, бошбошдоқлик, улуро кураш муқаррар, деб олдиндан баҳорат қилиб қўйганликларини эслатмоқчиман. Иттифоқ замонида содир бўлган ва бошқа жойлардаги фожиали қарама-қаршиликлар силсиласини "бошлаб" берган Фарғона воқеалари ҳам рўкач қилиб кўрсатилган эди. Ўшанда фактларча эмас, айтилиши вақтда бу фактларнинг матбуотда ҳолисона талқин этилганига, 1989 йил 14 июнда ўша пайтдаги Бош вазир Рижков ва Давлат Хавфсизлиги комитетининг бошлиғи Чебриков иштирокида шоша-пиша ўтказилган "актив" деб аталмиш йиғинда чиқарилган биздаги "миллатчилик муаммолари"га оид палапартиш хулосалар ҳам рўкач қилинган эди... Юқоридан ва "халис" Москвадан — КПСС Марказий Комитети томонидан ўшанда мутлақо ноҳолисона фикрлар айтилган эди.

Энди биз бирмунча тажриба орттирдик ва миллий, ижтимоий муносабатлар хусусида бундай қатъий фикр ва мулоҳазаларни айтмаймиз. Бу ерда фақат мутаассиблар яшайди ва ислом динининг ўзи мутаассибликдан иборат, деган ақидага асосланиш аввал бошданоқ ғирт

ёлғондир. Олдиндан нотўғри хулоса чиқаришнинг илдизи шундаки, Москвада ўтириб олиб, Марказий Осиёдаги воқеаларга менсимай, юқоридан баҳо бериб бўлмайди. Бу халқнинг ўз анъаналари, ўз фазилатлари, ҳозир расм бўлган ибора билан айтганда, ўз менталитети, минг йиллик маданиятидан фахрланиш туйғуси бор. Шунинг эса тутгандагина бирон-бир баҳо бериш мумкин. Шу жумладан, ҳокимиятнинг ўрни, демократиянинг қарор топиши ҳақида ҳам гапириш мумкин. Халқимиз — жуда меҳмондўст, сабр-қаноатли халқ. Бу жиҳатдан у, жоиз бўлса, барча қийинчиликларга бардош берадиган русларга ўхшаб кетади. Ўзбеклар — бошқаларга жуда хайрихоҳ, Сизга шунинг эслатсам бўлади — Болтиқбўйида миллатчилик кучайган пайтда ва Кавказнинг кўпгина жойларида рус тилида гапиришни атайлаб хоҳламаганларида, Ўзбекистонда бундай бўлмади... Сизнинг саволингизга жавобан шунинг таъкидламоқчиман: биз иқтисодиёт, сиёсат соҳасида, ижтимоий соҳада, бозорга ўтишда қилаётган ҳамма ишларимиз атайлаб миллатлараро, ижтимоий тотувликни таъминлаш билан боғланди. Мен мана шу тотувлик учун, ижтимоий барқарорлик учун ҳамма ишни қилишга тайёрман.

— Мавжуд шароитда шу тотувликка эришиш йўлида сиз жамиятни демократиялаш жараёнларини бирмунча чеклашга тайёрсиз, деса бўладими?

— Бу ҳам кўп учрайдиган савол. Баъзи гапларни такрорлашимга тўғри келади. Айрим жойларда бамисоли портлашдек тез содир бўладиган воқеалар бу ерда бошқачароқ баҳоланади. Назаримда, руслар ҳам "жазава билан даволаш", инқилобий ёки тўғрироғи сохта инқилобий ларзалар билан боғлиқ воқеаларни ёқтирмайди. Биз инқилобий сакрацларга қаршимиз, аста-секин, синалган йўлдан бориш тарафдоримиз. Мен рақибларимга, танқид қилувчиларга шу ҳақда қайта-қайта гапиряпман. Модомики, биз кимларнингдир андозасига "тушмаётган" бўлсак, буидан ривожланиш нотўғри йўлдан кетяпти, деган маъно чиқмайди. Бас, шундай экан, кимнингдир назарида Ўзбекистондаги қайсидир жараёнлар, ислохотлар секинроқ бораётгандек, инсон ҳуқуқлари бузилаётгандек туюлаётган бўлса, ҳар бир ҳолатда мавжуд вазиятни ва бизнинг хусусиятларимизни ҳисоблаб олиб, чуқурроқ мулоҳаза юритишни илтимос

Бизнинг булур эдим. Бизнинг юртимизда яшаб кўрган, бизнинг анъаналарини, турмуш тарзини, ахлоқий ва маънавий қадриятларини билган кишигина буни тушуниши мумкин.

Бизни танқид қилувчиларга такрор-такрор айтаман: бизнинг юртимизда ислохотлар давом этмоқда, демократик қилувчилар давом этмоқда. Биз албатта демократик ҳуқуқий жамият барпо этамиз. Аммо қандай босқичлардан ўтишимиз — бошқа масала. Бу масалани мен ҳар қандай муқолаф билан муҳокама қилишга тайёрман. Биз Конституция қабул қилдик, энг синчков мутахассислар — Франция, Америка мутахассислари, БМТ, ЕМХК вакиллари уни бошдан-оёқ ўрганиб чиқишди. Улардан ҳеч бири умум қабул этган демократик меъёрларга мувофиқ келмайдиган, шундан бўлса-да, нуқсонни тополмади. Конституция — бизнинг буюк ютуғимиз. Олдимизга қўйган мақсадимизга албатта эришамиз. Конституцияда белгилаб қўйилган барча ишлар ҳозирнинг ўзидаёқ турмушда рўёбга чиқмоқда, деб бўлмайди. Бизни танқид қилувчиларга ҳам шу гапни айтаман. Биз жаҳон ҳамжамиятига тўла ҳуқуқ билан киришни хоҳлаймиз. Аммо шунини айтиб қўймоқчиманки, биз бу ҳамжамиятга ўз йўлимиз билан кирамиз. Баённомалар амалда синовдан ўтади. Барча миллатларга мансуб одамларимиз билан гаплашиб кўринг, уларнинг фикрини билинг. Дарвоқе, демократия деганда шунини ҳам эслатмоқчиман: 1991 йилда сайловчиларнинг 86 фоизи мен учун овоз берди. Бизда Президент муқобиллик асосида сайланди. Ғарб эса сайлов муқобиллик асосида ўтмаган ва раҳбарлар сайловчиларнинг 98—99 фоиз овозини олган қўшнилариимизни ҳадеб мақтамоқда. Биздаги русийзабон аҳолининг 99 фоизи мен учун овоз бергани диққатга сазовордир...

— Сиз айтганингиздек, Конституция — қайсидир даражада "келажакнинг тимсоли". Цензура ҳақидаги нозик масалани четлаб ўтиб бўлмайди...

— "Четлаб ўтиш" керак ҳам эмас. Менинг бу масаладаги фикрим мана бундай. Ҳар қандай нашр одамларнинг муайян гуруҳи хоҳиш-иродасини ифодалайди. Мен бунга қарши эмасман. Бироқ, газетачилар учун, чамаси, унчалик ёқмайдиган бир савол: у ёки бу газета кимнинг ҳисобига яшайди? Хоҳлаймизми, йўқми, мут-

лақо мустақил газета бўлмайди. Бу борадаги фикримни ҳеч ким ўзгартиролмайди. Матбуотга муносабат хусусида кўпданоқ менга танқид "тигини тўғрилаб" келишмоқда. Аммо мен ҳар қандай "мустақил" нашрнинг вакиллари билан юзма-юз ўтириб, боя айтган фикримни исботлаб беришга тайёрман. Бундан чиқадиган хулоса шу: модомики, газета бирон-бир муайян сиёсий кучнинг ифодачиси экан, марҳамат қилиб, маблағ топинг-да, нашр этаверинг. Аммо, айтайлик, газета хориждаги бирор-бир номаълум манбадан озиқланаётган бўлса, табиийки, уни боқаётган кишиларнинг хоҳиш-иродасини ифодалайди. Бизда газеталар кўп. Сўнгги ярим йилда 10 тача янги газета пайдо бўлди, рус тилида ҳам бир талай нашрлар чиқяпти. Сиз ҳам Ўзбекистондаги журналистлар "қисув остида" ишламоқда, деган тасаввурга мойил эканингизни тушуниб турибман. Москвадагиларнинг назарида, гўё Ўзбекистонда сўз эркинлиги йўқ. Аслида бундай эмас. Москва нашрларининг саҳифаларида ёзилаётган гапларни ҳам тўкис, деб бўлмайди. Айтайлик, бугун демократлар "День" газетасига хуруж қилмоқдалар. Бу газета баодоб жамиятда қилиш мумкин бўлмаган кўп ишларни ўзига эп кўрмоқда. Аммо мен "Кремль", "Столица" каби нашрларга, ҳатто, назаримда, унчалик мустақил бўлмаган "Независимая газета"га ҳам эътирозлар айтишим мумкин. Бу газета ўз андозасига мос келмаганларни ҳеч далил-исботсиз ёппасига фош қилмоқчи бўлади. Мен ҳам унинг андозасига мос келмаслигимни биламан...

— Сиз Ўзбекистоннинг бозор муносабатларига ўтиш ҳаракатидаги хусусиятлар ҳақида тез-тез гапирасиз. Хўш бу хусусиятлар нимадан иборат?

— Биз бозорга ўтиш соҳасидаги ўз йўлимиз ҳақида гапирганимизда халқнинг анъаналарини ҳам, ишбилармонлик, бозор ҳақидаги ўз тушунчамизни ҳам назарда тутамиз. Энг муҳим масала — бозор муносабатларига ўтишнинг илк қондаси ҳақида гапирмоқчиман. Иқтисодиётнинг сиёсатдан устунлиги таъминланиши керак. Жамиятнинг ҳаддан ортиқ сиёсийлашуви иқтисодиётга зиён етказди. Назаримда, Россия сиёсатдан кўра, иқтисодиёт билан камроқ шуғулланмоқда. Агар одамларнинг қорнини тўйгазиб қўймасангиз, ҳеч бўлмаганда, энг зарур "истеъмол халтаси"ни таъминламасангиз, уларни ҳеч нарсага ишонтириб

УЗБЕК ИСТИҚЛОЛ, ИҚТИСОД, СИЁСАТ, МАФКУРА

Бўлмайди. Узбекларда: "Аввал таом, сўнгра калом" деган гап бор. "Труд"нинг рус газетхонлари ҳам бу гапга қўшилсалар керак... Энг муҳими — иқтисодиётни мафкуралан халос қилиш лозим. Биз сиёсий жиҳатдан жамиятнинг қиёфаси қандай бўлишини нақадар хоҳламайлик, иқтисодиёт мустақил бўлиши керак. Менинг фикрим мана шундай.

Иккинчиси. Ўтиш даврида давлат жиловини қўлдан чиқармаслиги керак. Биз Германиядаги, бошқа мамлакатлардаги каби бозорни йўлга қўйганимиздан кейин (биз уларнинг тажрибасини ўрганипмиз) давлат иқтисодий жараёнларга аралашмайди, албатта. Бу жараёнлар ҳамма жойда ҳам талаб ва таклиф қондасига биноан кечади. Бироқ бу мамлакатларда ҳам давлат сектори анчагина ўрин олади, бу сектор муайян устун мақсадларни амалга оширади. Шу сабабли биз, башарти ўтиш даврида жиловни қўлдан чиқариб юборсак, устун мақсадларни, аввало, тик йўналиш бўйлаб бошқаришни бой бериб қўямиз, ўтиш дастурини (агар шундай дастур мавжуд бўлса) рўёбга чиқаришдаги изчиллик издан чиқади. Бундай шароитда ақл-идрок ва маантиққа, энг муҳими давлат, миллат ҳимоя қилинишига умид боғлаш қийин.

Сўнгра. Биз ислоҳотлар босқичма-босқич, изчил бўлиши тарафдоримиз. Бош-бошдоқчиликка, ҳамма нарса-ни бутунлай вайрон қилишга йўл қўйиб, вайроналар устида янги жамият қуриб бўлмайди. Масалан, ҳозир давлат мулки бўлиб турган катта-катта бойликларни арзимас пулга қандай сотиб юбориш мумкин? Бутун бошли заводни 10—20 миллион сўмга сотиб бўладими, ахир. Ҳозир бу пулнинг ҳеч бир қадри йўқ-ку. Бу иш, сизларнинг иборангиз билан айтганда, ҳеч бир қуюшқонга сиғмайди... Бундан кузатилган мақсад — давлат мулкани тезроқ тугатиб юборишдан иборат.

— Хўш, сиз бу мулкнинг ҳимоячисимсиз?

— Афв этасизу, аввал нималар давлат бошқарувида қолиши кераклиги белгилаб олинса, хусусийлаштириб бўлмайдиган иншоотлар, устун соҳалар, хусусийлаштиришнинг изчилиги аниқлаб қўйилса, ёмон бўлмасди. Хуллас, бу ислоҳотнинг ҳуқуқий, қонуний масалалари ҳали ҳал қилинмаган, кўмакчи соҳалар яратилмаган, мутахас-

сислар билан таъминланмаган экан, биз мол-мулкни кимнинг қўлига топшираётганимиз аниқ эмас. Дарвоқе, бизнинг Конституциямизда хусусий мулк теги ҳуқуқлигига бўлиб қолмай, давлат томонидан ҳимоя ҳам қилинади, деб ёзиб қўйилган. Аммо мол-мулк кимнинг қўлига топшири-лаётганини билишимиз керак.

Биз ўтиш даврининг бошқа қондаларига, чунончи, қонунларга қатъий риоя қилинишига, одамларни қонунга риоя этиш руҳида тарбиялашга ҳам амал қилаямиз; давлат аҳолининг энг ночор табақалари — талабалар, болалар, кўп болали оилаларни ҳимоя этиш учун зарур бўлган ҳамма ишни қиляпти. Бунинг учун дастурлар ишлаб чиқилмоқда ва ўзини оқлаган дастурлар амалга оширилмоқда. Яна бир гап — бозорга "ур-йиқит" йўлидан бориб бўлмайди. Янги уй қуриш ҳақида ўйлаб кўрмай, эскисини бузиш ярамайди.

Ислоҳотларда жуда кўп нарса одамларнинг руҳиятига, тафаккурига, янги қадриятларни англаб олишга, меҳнатга янгича муносабатга, меҳнатга қизиқтирувчи омилларга боғлиқ эканига ишончим комил. Ўзим амалий иқтисодиёт чиғирқларидан ўтганим учун ҳам бу гапни қатъий айта-япман.

— Барчамиз, анчадан буён, раҳбарларнинг ваъдалари тез орада рўёбга чиқади, яхшилик сари сезиларли ўзгаришлар бошланади, деган умидда яшаб келаямиз. "Ижтимоий кескинлик" бошланмаслигига қандай кафолат бор?

— Сиз "ижтимоий кескинлик" иборасини тилга олдингиз. Мен буни кенг маънода тушунаман. Биз кескинликка йўл қўймастик учун кучли ижтимоий сиёсат юритишимиз керак. Аввало, фуқароларни ижтимоий жиҳатдан ҳимоялаш борасида аниқ ишлар қилиш лозим. Биз 1989 йил июлидан бери таъминлаб келаётган барқарорлик эса бунинг кафолатидир. Ушанда, 1989 йилда даҳшатли давр эди. Уша пайтда биз қилган биринчи иш шу бўлдики, одамларга ер бера бошладик. Мен жаноб Горбачевнинг давлат кенгаши мажлисидаги сўзларини эслайман... Унга тан бериш керак, гапиришни билади, аммо бошлаган нутқини нима билан тугатишини ҳаммиша ҳам тушуниб бўлмайди. Мана бунга қаранглар, деган эди у мени кўрсатиб, ҳозир унинг боши шуҳратга

қўланиб турибди, у ер бера бошлади, энди уни илқинилантиришади...

Фирона воқсалари содир бўлган пайтда одамларга ер бера бошлаганимизда, даҳшатли бўлур эди. Биз қатъий тартиб ўрнатдик — ерга муҳтож бўлган ва, албатта, лоҳқончилик қўлидан келадиган, ердан мўл ҳосил ола билладиган ҳар бир кишига чорак гектар ер бердик. Кўлхоз-совхоз шароитида бу жараён энгил кўчмади. Муайян тарзда тазйиқ ўтказмасам бўлмасди. Бу ҳам бизнинг ўзимизга хос хусусият. Бизнинг минтақамизда раҳбарнинг ўрнини тушунмоқ керак. Бу масалада мен даниал иш қилдим. Одамларга ер тақсимлаб бериш ҳақидаги фармоннинг бажарилишини таъминламаганларни ишдан олдим. Бунинг учун қанчадан-қанча асаббузарликлар бўлганини тасаввур қилсангиз эди. Ўтиш даврида белгиланган йўлни рўёбга чиқаришда қатъийлик, қолаверса қаттиққўллик керак эди. Шу сабабли Россия ҳақида гап борганда, мен баъзи жойларда парламент демократияси деб аталадиган қандайдир дудмол тушунчанинг эмас, балки кучли ижроия ҳокимияти тарафдориман. Ўтиш даврида дудмолликни йўл қўйиб бўлмайдиган иллат деб ҳисоблайман. Биз бир тузумдан иккинчисига ўтаётганимизда, янги иқтисодийetni барпо этаётганимизда, бунинг устига, одамларнинг руҳиятини ўзгартириш, муайян тоифа кишиларнинг манфаатларига қарши бориш керак бўлганида, ҳамма масалани 700 — 800 киши иштирокида қандай қилиб муҳокама этиб бўлади? Бундай қилиш нималарга олиб боради? Биз тақсимлаб берган ер ҳақида яна гапирадиган бўлсак, ўша ерлар ҳозир мева-сабзавотнинг 60 фоизигача бўлган қисмини бераётганини таъкидлаб ўтмоқчиман.

— Сиз Россия фуқароси бўлганингизда 25 апрелдаги референдумда қандай овоз берган бўлар эдингиз? Унинг натижалари ҳақидаги фирингиз қандай?

— Эҳтимол, сиз фикримга қўшилмассиз, аммо мен референдумга қаршиман. Чунки у одамларни бўлиб юборади. Модомики, Ельцинни халқ сайлаб қўйган экан, унга Президентлигининг қонунийлигини яна бир бор тасдиқла-тиш нечун зарур бўлиб қолди? Агар мен Россия фуқароси бўлганимда, бу масалани қатъий қилиб қўяр эдим. Мен Президентман. Мени халқ сайлаган. Кимгадир менинг ис-

лоҳотларим ёқмаса ёқмас, аммо мени муайян бир муддатга сайлашган, шу ислоҳотларни охирига етказишимга қўйиб беринглар... Референдум натижалари шу фикрнинг тўғрилигини яққол тасдиқлади. Бу машаа қимматга тушди. Аммо муҳими шуки, ҳозир иккала томоннинг бир фикрга келиш муддаоси сезилмаяпти. Бир вақтлар халқ "оқлар" ва "қизиллар"га бўлинганидек, қарама-қаршилик, бўлиниш баттар кучайиши мумкин. Россия Хитойга ўхшамаслигини, у ердаги одамларнинг 97 фоизи бир миллатга мансуб эканини унутмаслик керак. Россия 21 та республикани бирлаштирувчи давлатдир, шу республикалардан ҳар бирининг ўз манфаатлари бор. Доимо: бу ҳол кўприкларни бузиб юборадиган силкинишга олиб бормайдими? — деб ўйлашга тўғри келади. Бинобарин, сизнинг саволингизга аниқ-равшан жавоб шу: бундай қилиш керак эмасди. Модомики, шундай бўлган экан, Россиянинг тотувликка эришишдан бошқа йўли йўқлигига аминман. Сизлар Конституциявий танглик деб атаётган тангликдан тезроқ чиқиб олиш бош масаладир.

— Баъзан: агар Каримов бўлмаганида руслар Ўзбекистондан қочган бўлар эди, деган гаплар қулоққа чалиниб қолади. Миллатлараро мувозанатни сақлаб турадиган қандайдир восита борми?

— Мен руслар, белоруслар, украинлар билан суҳбатлашганимда (бизда русийзабон аҳоли вакиллари кўпчиликни ташкил этувчи жуда катта корхоналар бор), одамлар тотувликда яшаётган бўлса-да, кўнглида ҳадик борлигини пайқаб қоламан. Бундан тан оламан. Негаки, улар фақат Ўзбекистондаги эмас, МДҲдаги воқеаларни ҳам кузатиб туришибди. Мен уларга: сизлар ҳам Ўзбекистондаги юздан зиёд бошқа элат кишилари каби, улар билан теппа-тег фуқароларсиз, деган битта гапни уқтираман. Агар миллатчилик кайфиятлари, қисувга олиш йўлидаги уринишлар содир бўлса, ўша ерга бориб улар билан ёнма-ён тураман. Мен барчани қандайдир маъмурий чоралар билан ҳимоя қила олмайман. Бизда Конституция қабул қилинган, фуқаролик ҳақидаги демократик қонунлар қабул этилган, келинлар, уларни амалга оширайлик. Келинлар, агар керак бўлса, бунга тўсқинлик қиладиган кишиларга танбеҳ бериб қўяйлик. Бу — нозик ва қалтис масала, аммо одамлар менга ишонаётган экан, бу зиммамга жуда катта масъулият юклайди.

— МДХнинг "саломатлиги"га, Ҳамдўстлик истиқболига сиз қандай қарайсиз?

— Ҳаёт қийинчиликлардан иборат. Ҳаётнинг ўзи бизга сабоқ беради. Мустақиллик билан боғлиқ кўтаринкилик ҳамма республикаларга хос эди. Иқтисодий мустақилликка эришишдан кўра, сиёсий мустақилликни қўлга киритиш осонроқ. Шу сабабли кўтаринкилик, жумладан Болтиқбўйидаги кўтаринкилик ҳам сўниб бормоқда. Кўпчиликни ўз юртида қандай қилиб "Швейцарияни барпо этиш" масаласи эмас, балки пештахталарни нима билан тўлдириш, нарх-навони қандай қилиб жиловлаб туришга доир саволлар "тинчлик бермай қўйди". Иқтисодиёт билан ҳазиллашиб бўлмайди. Ўнлаб йиллар давомида таркиб топган алоқаларни узиб ташлаш, жонли ришталарни кесиб юбориш мумкин эмас. Буни энди ҳамма республикаларда тушуниб етишди. Иқтисодий жиҳатдан энг муҳими узилган алоқаларни тезроқ тиклашдир. Бутун халқлар бизга кўз тикиб турибди. Уларнинг орзу-умидларини пучга чиқаришга ҳаққимиз йўқ.

— Республикангиз 1991 йил августида нималарни қўлга киритди-ю, нималардан маҳрум бўлди? Шу ҳақда қисқача сўзлаб берсангиз.

— Ҳаммаси иттифоқ негизида конфедерация тузишга қараб кетаётган эди. Ларзаларсиз, эволюцион йўл билан, маърифий тарзда конфедерацияга қараб бораётган эдик. ГКЧП ҳаммасини барбод қилди, вайрон этувчи жараёнларни бошлаб берди. Биз август воқеалари бўлиши учун ҳаракат қилганимиз йўқ. Беловеж ўрмонида нималар бўлганини ўзингиз биласиз. Қизиққон одамлар "славян иттифоқи"га муқобил равишда "муслмонлар иттифоқи"ни тузишни таклиф этишди. МДХ ҳаммамизга воқеалар ривожининг Югославия йўлидан холи бўлишида ёрдам берди. Ҳатто ҳозиргача Ҳамдўстликнинг унча мустаҳкам бўлмаган алоқалари меъёрий муносабатларга кўмаклашмоқда. Ўзбекистон мустақил бўлиши керак ва бунга ҳаққи бор, лекин, аввало, Россия билан маънавий ва бошқа алоқаларини сира узмаслиги лозим. Чунки Россия ўзбек халқининг, умуман ҳар қандай бошқа халқларнинг ҳаётида жуда катта ўрин тутган. Мен бу гапларим билан обрў орттиришни ўйлаётганим йўқ.

— "Ўзбеклар иши" деб аталмиш ишнинг оқибатлари қандай? Уни ниҳоясига етган дейиш мумкинми?

— Халққа етказилган маънавий, ахлоқий жароҳат сира унутилмайди. Мен фақат ўзбекларни эмас, барча ўзбекистонликларни кўзда тутаяпман. Ўзбекистон тажриба майдонига айланган эди. Бу ерда бошқаларга ўрнатилган бўлсин учун республиканинг "таъзирини бериб қўйишга" ҳаракат қилишди. Пирага учиш ва порахўрлик бўлган — мен буни рад этмайман, лекин ўзингиз айтинг, қаерда порахўрлик бўлмаган? СССРнинг қоқ марказида, Москвада порахўрлик бошқа жойлардагидан кам бўлмаган. Халқни айблаш мумкин эмас-ку, ахир, 25 мингта жиний иш қўзғатилган эди. Депутатларни, меҳнат қаҳрамонларини вертолётларда, итлар билан бориб кечалари қамоққа олишарди. Бундай жароҳатни вақтгина даволаши мумкин. Бутун халққа қарши қаратилган бу сиёсатнинг бош айбдорлари четда қолиб кетганидан афсусланаман.

— Лекин бу бошқа томонга оғиб кетишга, хусусан Шароф Рашидовни "оқлашга" олиб бормайдими?

— Рашидов тўғрисида гапирадиган бўлсак, мен сизга очиғини айтаман. Биз олдин Рашидовни кўкларга кўтариб мақтаб, кейинчалик уни ёмон отлиққа чиқариб, ким амалга эришганини, собиқ СССРда ҳокимиятнинг юқори поғоналарига кўтарила олганини биламиз. Ҳеч бир халқ орасида марҳумларни ёмонлаб гапириш одат эмас. Чорак аср давомида республикани бошқариб, ўз юрти учун кўп иш қилган кишини далил-исботларсиз ёмонлаш мумкин эмас. Биз янги жамиятни қураётган эканмиз, оталаримиз бунёд этган кадриятларни оёқости қилмаймиз.

— Халқ демократик партияси раиси лавозими сизга халақит бермаяптими? Чунки сиз ҳаммани бирлаштиришингиз лозим, партия эса номини ўзгартиргани билан эски белгиларни, яқка ҳукмронлик қилиш психологиясини сақлаб қолмаслиги мумкин эмас.

— Шунини айтмоқчиманки, бирор раҳбар ҳам сиёсий кучга таянмай ишлай олмайди. Мен партиявий ишлар билан шуғулланмайман. Ўзбекистон Халқ демократик партияси раислиги деярли фахрли лавозим. Бу лавозимнинг менга оғирлиги тушаётгани йўқ.

— Ислом Каримовнинг исломга, умуман динга муносабати қандай?

— Биз ҳеч нарсага ишонмайдиган, ҳамма нарсани вайрон қиладиган ва нодон даҳрийлик муҳитида дин қадрият-

Менин билмай тарбияланганмиз. Менинг тушунишимча, ислом демократик дин бўлиб, сабр-бардошли бўлишни, мийнатиликни, инсонга муҳаббатни, софликни тарғиб қилади. Тақводор киши муайян ахлоқий чегаралардан ташқарига чиқмайди. Хуллас, дин барча миллатлардаги ҳар бир инсон учун муқаддас қадриятдир. Шу жиҳатдан қараганда, ислом, агар уни бузиб талқин этишмаса, оддий, гўшунарли диндир.

Муайян сиёсий оқимлар эса муқаддас қадриятлардан сиёсий мақсадларда фойдаланишни хоҳламоқдалар. Бизга диний ақидапарастлик ҳам, коммунистик ақидапарастлик ҳам мақбул эмас. Саудия Арабистонига борганимда муқаддас жойларни зиёрат қилдим, мен учун муқаддас бўлган маънавий қадриятлардан келиб чиқиб, соф виждон билан зиёрат қилдим. Буюк шоиримиз ва мутафаккиримиз Аҳмад Яссавий айтганидек, ҳеч нарсага ишонмайдиган одам ҳайвонсифатдир. Ҳар бир кишининг ўз илдиэлари бўлиши керак, у нимага ишониши, ниманидир ўз ҳаётининг мазмуни деб билиши лозим. Менинг тушунишимча, Аллоҳ ягона. Ҳар бир дин уни ўзича кўради ва талқин қилади.

— Ўзингиз билан баҳслашувчиларга сабр-бардошли-мисиз? Чунки қўлида ҳокимият бўлган одам ўзини ҳамиша ҳақ деб билади, унинг оғзига қараб туришади. Каримовга маърифий муҳолифат зарурми?

— Қийин савол. Бу саволнинг тагида нималар ётганлигини биламан. Аслида мен "илмоқли" гапирадиганларни тезда пайқаб оламан, айна пайтда бундай гаплар менга оғир ботади. Яқинда сессияда сўзлаган нутқимда мени доҳийга айлантиришга уринганларингиз стар, менга ҳам, ўзингизга ҳам зарар етказманг, мен ақлли, кучли одамлардан чўчимайман, биз бирга бўлишимизни истайман, деб очиғини айтдим. Балки мен муболага қилаётирман, лекин атрофимда кучли одамлар қанча кўп бўлса, ўзимни шунча дадил сезаман. Баҳслашиш, ўз нуқтаи назарини айтиш — яхши амалий баҳсларда ўзимнинг ҳақ эканлигимни исботлаб бериш мен учун ҳам қизиқарли. Лекин ён дафтарчасини ва ручкасини чиқариб, ҳар бир сўзингни хатлай бошласа,— бунинг хурсанд бўладиган жойи йўқ. Очиғини айтаман, мен қаттиққўл одамман, аммо ишонарли ва далил-исботи билан эътироз билдиришса, бундай одамларни ҳурмат қиламан.

Энди мухолифат хусусидаги саволингиз тўғрисида. Сизда ҳам бу хусусда ўз фикрингиз борлигини сезиб турибман. Назаримда, мухолифат амалий тусда бўлиши керак. Шу жиҳатдан қараганда, республикамизда рўйхатга олинган партиялар ва ҳаракатлар ишлаб турибди, улар самарали ишламоқда. Мухолифлик умуман ҳокимият устида турган кишига нисбатан эмас, балки у амалга ошираётган, рўёбга чиқариш учун курашаётган ишга, ғояларга нисбатан бўлиши керак. Агар кимда муқобил ғоя бор экан, агар у бирор масаланинг бошқа тўғри ечими борлигини исботлаб беролса, мен буни албатта қабул қиламан.

Москва матбуоти биздаги мухолифат тўғрисида кўп ёзаётган бўлса ҳам, Ўзбекистонда бундай мухолифат йўқ. Уларнинг таклифлари йўқ. Шунга эътиборингизни қаратмоқчиман. Уларнинг ижобий таклифлари йўқ. Улар ҳеч нарсага ишонмайдиган кишилар — асосан ҳамма нарсани рад этишади. Бундай усул осонроқ, қулайроқ ва шу йўл билан арзон обрў орттириш ҳам мумкин. Мен сизга айтсам, мухолифат зарур бўлса, уни сунъий равишда вужудга келтириш мумкин.

— Президентнинг бўш вақти, ўзингизни оддий инсон, бахтли инсон сифатида ҳис этадиган фурсатингиз борми?

— Биласизми, ўзимни бемалол тутишга, устимдаги юкни — ҳар куни зиммамда бўладиган улкан масъулиятни олиб ташлашга ҳаминша катта эҳтиёж бор. Мендан бошқа ҳеч ким ҳал қилмайдиган муаммолар ором бермайди. Ўз имкониятларимни мен сира бўрттираётганим йўқ, лекин мен мавқеимга кўра, ҳамма иш учун жавоб берадиган одамман. Бинобарин, ҳаммадан олдин энг муҳим масалаларни ҳал этиш учун жавобгарликни ўз зиммамга олишим мумкин.

— Президентдан унинг оиласи мамнунми?

— Жуда мамнун бўлмаса керак, деб ўйлайман. Оилам учун кам вақт ажратаман. Лекин ҳамма нарсадан нолисам ҳам, оиламдан нолий олмайман. Оила хусусида омадим келган деб ўйлайман. Ҳар бир кишига, у ким бўлишидан қатъи назар, тақдир шундай мукофот беришини хоҳлардим. Бирор кишининг ҳаётда омади келмаса, аммо шундай оиласи бўлса, ҳар қандай ишни уддалай олади. Шундай оиланинг бўлиши жуда муҳим. Шу нуқтаи назар-

Ўзбекистон миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура

дан, рафиқам ҳам, болаларим ҳам, невараларим ҳам — кудига шукур...

Шу билан бир вақтда кўнгилсизликлар, синовлар, муқрумликлар бўлмаганида эди, турмуш бизга баъзан ҳаёда ниҳатан қувончларни, ҳаёт қувончини, гўзаллик, табиатга опшмолик завқини чинакам қадрламаган бўлар эдик.

-- Ўзбекистон билан Россиянинг ўзаро муносабатларида нималар яхшиланишини хоҳлардингиз?

-- Бу алоҳида мавзу. Фақат шуни айтаманки, Россия биз учун сув ва ҳаводек зарур. Мен режалаштириш идоралирида кўп йиллар ишлаганман. Алоқаларимиз нақадар кенглигини биламан. Маънавий яқинлигимиз ҳам жуда муҳим. Россиянинг келажаги буюк. У азалдан буюк давлат бўлиб келган, тарих унинг ўрнини ана шундай белгилаб қўйган.

Сўхбатдошлар:

Александр ПОТАПОВ,

Валерий БИРЮКОВ,

("Труд", 1993 йил 26 май)

ИСЛОҲОТЛАР МУВАФФАҚИЯТИ — ИСТИҚЛОЛ КАФОЛАТИ

Ўзбекистон Президенти Ислон Каримов 1993 йил 14—15 июнь кунлари Хоразм ва Қашқадарё вилоятларида бўлиб, ижтимоий-сиёсий аҳвол ва ислоҳотларнинг қандай амалга ошириляётгани билан яқиндан танишди. Вилоят раҳбарлари, фаоллари, хўжаликлар раҳбарлари, деҳқонлар, фермерлар ва ёшлар билан учрашди. Бу учрашувларнинг бевосита Голландия сафаридан кейин ўтгани ҳам бежиз эмас. Голландиядай қишлоқ хўжалиги ўта ривожланган мамлакат билан республикаimizдаги аҳволни таққослаб кўриш натижасида мавжуд камчиликлар янада яққол кўзга ташланади. Қишлоқ хўжалигини оёққа турғазини учун айнан нима ишлар қилиш кераклиги ойдинлашади.

Маълумки, Ўзбекистон аҳолисининг аксарият қисми қишлоқларда яшайди. Қишлоқ хўжалиги мамлакатимиз иқтисодиётининг етакчи тармоғидир. Миллий даромаднинг салкам ярми аграр тармоқ улушига тўғри келади. Экспорт ресурси ва валюта тушумининг асосий манбаи ҳам қишлоқ хўжалигидир. Бозор муносабатларига ўтиш ҳамда ишлаб чиқаришнинг муҳим бўғини бўлмиш мазкур соҳадаги ислоҳот халқ хўжалигининг бошқа тармоқларидаги ислоҳот суръати ва миқёсини белгилаб беради. Аммо айни пайтда бу соҳа умумий ислоҳотлар занжирининг энг нозик ҳалқасига айланиб қолди.

Мамлакатимиз Президенти Хоразм ва Қашқадарё вилоятларида бўлган чоғида қишлоқ хўжалигида чуқур ислоҳотлар ўтказмасдан, дунёдаги илғор мамлакатлар ҳамда ўзимизда мавжуд илғор технология ва илм-фан ютуқларини жорий этмай туриб тараққиётга эришиб бўлмаслигини уқтирди. Бу борада, айниқса, яқинда ўзи сафарда бўлиб қайтган Голландия қишлоқ хўжалиги эришган ютуқлардан ибрат олишимиз зарурлигини айтди. Масалан, бир голланд фермери 80 кишига етадиган қишлоқ хўжалик маҳсулот-

лари етиштириб берар экан. Голландиялик фермерлар ўз мамлакати аҳолисини боқибгина қолмасдан, Европанинг кўпгина мамлакатларига озиқ-овқат маҳсулотлари сотади. Бир ўзбек деҳқони эса кўпи билан 2-3 кишига етадиган маҳсулот тайёрлайди. Ўзбек деҳқонининг голландиялик фермердан нимаси кам? Тўғри, Ўзбекистон ва Голландия қишлоқ хўжалиги таркиби ва тизимларида фарқли томонлар бор. Аммо, бизнинг иқлим шароитимиз йил давомида бир неча ҳосил олиш имконини беради. Шундай бўлсада, кўпгина озиқ-овқат маҳсулотларини бошқа мамлакатлардан келтирамиз. Бунга ҳар йили четдан сотиб олинadиган 450 минг тонна картошкани мисол тариқасида келтириш мумкин. Ҳа картошканинг деярли тенг ярми йўлда чириб кетар эди. Бундан манфаатдор кишилар бор эди. Энди четдан озиқ-овқат маҳсулотлари олиб келишни эмас, уларни ўзимизда мўл-кўл етиштиришни рағбатлантиришимиз керак.

Ўтган йили картошка етиштириш бўйича голланд технологияси мамлакатимиз шароитида синаб кўрилганида, ҳар гектар ердан 35 тоннадан ҳосил йиғиштириб олинди. Ҳолбуки, анъанавий усулда экилган майдонлардаги картошка ҳосилдорлиги ўртача 7 тоннадан ошмас эди.

Илғор технология ва илм-фан ютуқларини ишлаб чиқаришга татбиқ этиш меҳнат унумдорлигини оширибгина қолмасдан, қўшимча қиймат яратиш, даромадни кўпайтириш манбаи ҳам бўлади.

Яна бир мисол: голландиялик фермер бир сигирдан кунига 50 литрдан сут соғиб олар экан. Ўзбекистонда эса бу кўрсаткич ўртача 7 литрни ташкил этади. Хоразм вилоятида 31,1 минг бош сигирдан жорий йилнинг дастлабки беш ойи давомида 23,3 минг тонна, Қашқадарё вилоятида эса ҳар бир бош сигирдан шунча вақт мобайнида 755 литр сут соғиб олинбди. Мазкур вилоятлар бўйича ҳар бир сигир кунига ўртача 5 литрдан сут берган. Кулишингни ҳам, куйишингни ҳам билмайсан: булар сигирми ёки эчкими?! Деярли тенг сарф-харажат қилингани ҳолда меҳнат унумдорлиги бизда 7 — 10 баравар кам. Демак, шунга яраша яшаш даражаси ҳам, даромад ҳам паст.

Ўзбекистон бўйича меҳнатга яроқли кишиларнинг 39,3 фоизи чорвачилик ва қишлоқ хўжалигида меҳнат қилади.

Баъзи туманларда бу кўрсаткич 80-90 фоизни ташкил этади. Дунёдаги бошқа мамлакатларда бундай манзарани учратмайсиз. Голландия қишлоқ хўжалигида меҳнатга яроқли кишиларнинг бор-йўғи 4 фоизи ишлайди. Юксак даражада тараққий этган мамлакатлар аҳолисининг 60 фоизи хизмат кўрсатиш соҳасида ишласа, Голландияда бу кўрсаткич 68 фоизга тенг.

Бу рақамлар биз учун иқтисодий ислоҳотларни амалга оширишда ибрат бўлиши керак. Янги иш жойларини яратмасак, меҳнатни ташкил этишнинг янги усулларини тезроқ жорий этмасак, ислоҳот тўғрисидаги гапларимиз чўпчак бўлиб қолаверади. Мулкни давлат тасарруфидан чиқармай, хусусийлаштирмай туриб, эски тузумдан мерос қолган боқимандалик, тенглаштириш каби иллатлардан қутулиб бўлмайди.

Ёшлар хорижга чиқсин, ўқисин, ишлаб малака ортирсин. Қолаверса, ўша ёқларда ҳам ўз корхоналарини очсин. Ҳамма ерга, пахтага ёпишиб олгани билан косамиз оқармайди. Дунёдаги илғор мамлакатлар тажрибаси, ишлаб чиқариш ва деҳқончилик маданиятини ўша ерларнинг ўзида ўрганиб келиш ҳамда уларни ўлкамизда жорий этишни йўлга қўйиш лозим.

Бугунги кунда одамлар фаолиятини кўпроқ хизмат кўрсатиш соҳасига йўналтириш керак. Афсуски, бу соҳада Қашқадарё вилояти анча орқада қолиб кетган. Хоразм вилояти ёки Самарқанд вилоятининг Ургут туманида савдо-сотиқ, тadbиркорлик ишларини ривожлантириш, савдо ҳамда маиший хизмат шохобчаларини хусусийлаштириб бериш, шахсий дўконлар қуриш ишлари анча яхши йўлга қўйилган. Туман ҳокимлари бугун деҳқонга қандай қилиб пахта етиштиришни ўргатиш ўрнига янги иш жойлари яратиш, қўшма корхоналар ташкил этиш, қўшимча даромад олиш йўллари ахтариши, бозорни етарли даражада озиқ-овқат маҳсулотлари билан таъминлаш учун ҳаракат қилиши лозим. Бу соҳада катта имкониятлар бор. Пахта майдонларини қисқартириш ҳисобига дон, сабзавот ва бошқа озиқбоп экинларни кўпайтириш керак. Ўзимиздаги қулай иқлим шароити суғориладиган ерларда ғалладан мўл ҳосил олишга имкон берадиган бир шароитда 5-6 миллион тонна ғаллани бошқа мамлакатлардан сотиб оламиз. Энди пахта билан бедани эмас, пахта билан ғаллани алмашлаб

анини уйлаб кўриш керак бўлади. Шу куздан бошлаб 750 минг гектар суғориладиган ерларга ғалла экиш мўлжалланмоқда.

Мамлакат ички бозорини барқарорлаштиришда яна бир асос бор. У ҳам бўлса, кундалик эҳтиёж маҳсулотларини республика ҳудудидан ташқарига ғайриқонуний равишда олиб чиқиб кетилишига қарши курашдир.

Ислом Каримов Хоразм вилоятининг қўшни Туркманистон жумҳуриятига туташ аҳоли пунктларини бориб кўриш аҳолининг турмуш шароити билан танишди. Давлат бажона қўмитасининг Хоразм вилояти бошқармасига қарашли айрим постлар фаолиятидаги камчиликларга тавбабери қаратди. Божхоналар мамлакат бозорини ҳимоя қилиш воситаларидан биридир. Лекин улар фаолиятидаги нуқсонлар ўзимизда ҳам тақчил бўлган кундалик истеъмол маҳсулотларининг ғайриқонуний равишда четга олиб чиқиб кетилишига сабаб бўлмоқда.

Ислом Каримов, айниқса, Ўзбекистон ва Туркменистон чегарасида яшовчи халқларнинг дўстлигига алоҳида эътибор бериш зарурлигини қайд этди. Марказий Осиё мустақил давлатлари раҳбарлари юритаётган сиёсат халқларимиз дўстлигига путур етказмаслиги керак. Марказий Осиё давлатлари раҳбарлари ўзаро келишган ҳолда сиёсат юритсалар, бугунги қийинчиликларни сингиш анча осонлашар эди. Айниқса, нарх-наво сиёсати ва миллий валютани муомалага киритиш чоғида бу жуда муҳимдир. Азал-азалдан чегара нималигини билмаган ҳудудларда мажбурий чора сифатида божхоналар ўрнатилмоқда. Агар биргалашиб сиёсат юргизилса, бунга ҳожат қолмайди.

Ҳар бир мустақил давлат ўз миллий валютасини хоҳлаган пайтда муомалага киритиш ҳуқуқига эга. Бироқ бу қўшни республика ҳисобига бўлмаслиги керак. Фуқаролар эса товар билан таъминланмаган пулларга алданмасинлар. Четдан оқиб келаётган бугунги "рубль" эртага қуруқ қонғозга айланиб қолиши ҳеч гап эмас.

Ислоҳотларни амалга ошириш ва уларнинг натижасига масъул бўлган ҳокимлар, идора, ташкилот, муассаса ва корхона раҳбарлари фаолияти энди янгича мезонлар билан ўлчанади. Ўзбекистонда бозор муносабатларига ўтишнинг белига тамойилидан яна бири — давлатнинг ислоҳотчи бўлишидан англашиладиган яна бир тушунча бор. У ҳам

бўлса, раҳбар шахснинг ислоҳотларни амалга оширишдаги ўрнидир.

Мамлакатимиз Президенти Қашқадарё вилояти фаоллари билан учрашган чоғида мазкур омилга алоҳида урғу берди. Мен, деди Президент, Қашқадарёга келишдан олдин вилоят халқ хўжалигининг шу йилнинг дастлабки беш ойи якунлари билан танишиб чиқдим. Ютуқлар ҳам бор, албатта. Лекин бугунги кун талабига кўра, ҳар бир натижа ёки кўрсаткичга танқидий кўз билан, янгича мезонлар билан қарашни ўрганишимиз керак. Айниқса, ҳаёт ислоҳотларни талаб қилаётган, меҳнатга муносабат ўзгараётган пайтда ҳар бир раҳбар ўз камчиликларини юқоридан бирор комиссия ёки тафтишчи келиб кўрсатиб беришини кутиб ўтирмасдан, ўзи кўра билиши лозим. Бугун давлатга гўшт ёки сут топшириш режаси бажарил-яптими, йўқми!— деган талабни қўядиган замонлар ўтиб кетди. Раҳбарлар фаолиятига баҳо беришда: у ислоҳотларни қандай тушунади, замон талабига яраша ташаббускор бўлишга, иш юритишга тайёри-йўқми, деган саволни қўйиш вақти келди. Бугун ҳокимлар Ўзбекистоннинг ўз тараққиёт йўли бор, деган гапни қандай тушунади? Улар бозор муносабатларига ўтиш тамойил-ларига қай даражада амал қилипти?

Мамлакатимиз Президенти бундай саволларни ўртага ташлар экан, ўтиш ёки ислоҳот жараёнида биринчи раҳбар тамойиллини илгари сурди. Ҳозирги даврнинг етакчи хусу-сиятларидан бири — воқеалар ҳайратланарли даражада шитоб билан кечмоқда. Давримизнинг бир куни мазмун-моҳияти билан йилларга татиғулик.

Қашқадарёнинг мамлакатимиз иқтисодиёти, ижтимоий-сиёсий, маданий ҳаётидаги ўрни бўлакча. Бу ердаги кай-фиятни билиш республикамизнинг аксарият қисми аҳолиси кайфиятини билиш демакдир. Афсуски, Қашқадарёда ис-лоҳотларнинг амалга оширилиши суст, мутлақо қониқар-сиз.

Вужудга келган ижтимоий-иқтисодий муаммоларни ҳал этишни пайсалга солиш ярамайди. Ҳар бир иш суръати, аввало, унинг бошида турган биринчи раҳбарга боғлиқ.

Ҳар бир вилоятдаги вазиятни унинг маъмурий маркази қиёфасидан ҳам билиш мумкин. Ўзбекистон Президенти Қарши шаҳрига келганида шаҳар дарвозаси бўлмиш аэро-

Ишнинг қан қоронғи эди. Қарши шаҳар ҳокимидан бунинг қилини сўраганида, дарахтлар ўсиб кетиб, прожекторларни тўсиб қўйди, деб баҳона қилишдан нарига ўтмади. Прожекторларни дарахт тўсиб қолган бўлса, шаҳарнинг бош майдонини ниста қоронғи, нега у ердан файз кетиб, алафзорга айланган? Бу савол ҳам жавобсиз қолди. Қарши шаҳрининг бунинг майдонини бир вақтлар одамлар ҳордиқ чиқарадиган, кечқурунлари сайр этадиган сўлим манзил эмасмиди? Ҳар кун шу майдон орқали ишга қатнайдиган шаҳар, қолаверган, ишнинг ҳокими қаёққа қараяпти!

Янги иш услубига ўтган, миллий истиқлол мафкура-сини тўла англаб етган, халқ манфаатлари йўлида кўригини қалқон қилишга тайёр раҳбарлар бўлмаса, ишохотлар бир жойда депсиниб тураверади. Шаҳрисабз туманида Жўра Элбоев номидаги жамоа хўжалигининг раҳис пахта навини айтишда хато қилмади. Аммо, даромад ва иш ҳақи нима эканини фарқлай олмади. Дарқонлар даромадини кўпайтириш манбаларини санай билмади.

Бугун раҳбардан талаб қилинадиган нарса ташаббускорлик, илгор меҳнат маданияти тажрибасини жорий ишда фидойилик, одамлар кайфиятини билиш, улар келиши билан яшаш, янги иш жойларини яратиш, халқнинг маънавий ва моддий фаровонлигини таъмин-ландир. Президент кадрлар фаолиятига баҳо бериб, уларни уч тоифага бўлди.

Биринчи тоифа — эски тузумни қўмсаб юрган киши-лар. Иккинчиси, энг хавфлиси — имонсиз, эътиқодсиз ки-шилар. Бундайларга ватан манфаати бегона, улар шахсий ҳузур-ҳаловат, мансаб учун ҳеч нарсадан тоймайдилар. Ватан манфаати, мустақиллик манфаатини ҳамма нарсадан устун қўядиган, қалбида ўти ва эрк туйғуси бор, ғайратли, куюнчак яна бир тонфа кадрлар борки, менинг бутун умидим ва ишончим ана шулардан, деди Президент. Булар ҳозирча озчиликни ташкил этади, тажрибалари ҳам кам. Лекин мен Президент сифатида етишиб келаётган мана шу фидойи, қалби олов авлод вакилларининг жойларда раҳбарлик қилишини истайман. Ҳар бир раҳбар биз так-лиф этаётган ишохотларни қалбдан ҳис этсин, уни бажар-ишига қодирми-йўқлигини ўйлаб кўрсин, қадамини шунга қараб қўйсин.

Ислоҳотлар жабҳаси кенг. У нафақат иқтисодиётни, балки сиёсий ва маънавий соҳаларни ҳам қамраб олади. Ҳеч бир соҳа эътибордан четда бўлмаслиги керак. Айниқса, маънавият билан жиддий шугулланиш вақти келди. Мустамлака мафкураси сарқитларидан тезроқ воз кечиш лозим. Илгари ўзбекни фақат пахтакор, чорвадор, чўпон, сувчи деб ҳақоратомуз гапириш урф бўлган эди. Бу ҳол ҳозир ҳам учрайди. Бундай йўл тутишдан мақсад ўзбеклардан фақат ишчи кучи сифатида фойдаланиш эди. Ваҳоланки, ўзбеклар орасидан дунёга машҳур олимлар, адиблар, санъаткорлар етишиб чиққанини ҳамма билади. Лекин уларни ҳеч ким эсламасди. Миллий истиқлол мафкураси деганда бундан буён миллатимизни камситадиган бирёқламаликдан қутулиб, ёшларимизни миллатимиз равнақи учун зарур бўлган барча касбларга йўналтириш тушунилади.

Мамлакатимиз Президенти Хоразм вилояти ёшлари билан йўл-йўлакай учрашиб, ораларингизда аскар бўлишни истовчилар ҳам борми, деб сўраганида худди шуларни назарда тутган эди. Бизга бугун фақат деҳқон ёки ишчиларгина эмас, мустақиллик ҳимоячилари — малакали зобитлар ҳам, халқимизнинг маънавияти камол топишига хизмат қиладиган етук асарлар яратувчи адиблар ҳам, миллий гурурни тарбияловчи мукамал шеърлар ҳам, санъат асарлари ҳам керак. Энди нуқул пахта ҳақида баҳслашмасдан, халқимиз маънавиятини юксалтиришга эътиборни кучайтирайлик. Комил инсонлар билангина юртимиз баркамол бўлиши, азалий куч-қудрат ва шуҳратимизни тиклашимиз мумкинлигини унутмайлик.

ЎЗБЕКИСТОН — УЛКАН ИМКОНИЯТЛАР МАМЛАКАТИ

Мухтарам жаноб фонд анжумани президенти!

Хонимлар ва жаноблар!

Шу қадар мўътабар анжуманда Европа мамлакатларининг Европадан шарқда жойлашган давлатлар билан ҳамкорлигини кенгайтириш муаммолари муҳокама қилиниши ҳозирги дунёдаги бирлашув жараёнлари барқарор ва чинакам муқаррар тус олиб бораётганининг яққол далилидир. Марказий Осиё мамлакатлари, жумладан, Ўзбекистон ҳам уларнинг сафига тобора кўпроқ даражада қўшилиб бормоқда.

Ҳозирги Европанинг атоқли сиёсат ва жамоат арбоблари, забардаст ишбилармонлари Совет Иттифоқи барбод бўлганидан кейин юзага келган мустақил давлатлар тараққиётининг ҳозирги босқичи мушкулотларини тушуниб, хайрихоҳлик билан қараётганликлари зўр мамнуният гуйгуларини уйғотмоқда. Улар тарихий мезонлар билан фикр юритмоқдалар ва неча ўн йиллар олдинни кўрмоқдалар, мутлақо янги жуғрофий-сиёсий воқеликлар рўй бераётганини фаҳмлаб олмоқдалар. Европадаги бирлашув жараёни Урал тоғлари теграсида тўхтаб қола олмаслиги ва тўхташи ҳам мумкин эмаслигини жуда яхши англамоқдалар.

Европа ва бутун дунё билан ошкора, ҳалол ва ўзаро манфаатли алоқаларга тайёргарлик халқимизнинг қонига сингиб кетган деса бўлади. Ўзбекистон Марказий Осиёнинг қоқ ўртасида жойлашган ва шундай жуғрофий-сиёсий мавқени эгаллаб турибдики, азалдан Ғарб билан Шарқ айлани шу ерда бир-бирига туташган. Осиё билан Европани боғловчи энг муҳим карвон йўллари қадим замонлардан буён бизнинг диёримиздан ўтган. "Буюк Ипак йўли"ни эслаш кифоя, унинг анъаналари ҳозирги воқелигимизда қайтадан тикланмоқда.

Ҳозир Ўзбекистон — Жаҳон ҳамжамиятининг тўла ҳуқуқли аъзоси. Республикани дунёдаги салкам 160 та мамлакат тан олди, 60 та давлат билан дипломатия муносабатлари ўрнатилди. Биз Германия, Швейцария конфедерацияси, Австрия, Нидерландия қиролиги, Финляндия, Туркия ҳамда Европанинг бошқа давлатлари билан узоқ муддатли ва истиқболли муносабатларни йўлга қўйдик.

Бирлашув жараёнларига қўшилиш, бир томондан, жамиятдаги барқарорлик ва муқимликни, иккинчи томондан эса иқтисодий ва сиёсий ислоҳотлар изчил амалга оширилишини, ўзаро манфаатли ҳамкорлик учун ишончли кафолатлар яратилишини талаб қиладики, биз буни жуда яхши тушуниб турибмиз.

Мустақилликка эришганимиздан кейин ўтган қарийб икки йил осон бўлмаганини рўй-рост айтмоқчиман. Бутун жамиятни ўзгартиришнинг бошқа давлатларда юз йиллар давом этган бениҳоя мураккаб жараёнларини биз тарихан қисқа муддатларда бошдан кечиришимиз лозим эди. Эски тузум бизга оғир мерос ва мажруҳ, бир ёқлама иқтисодийётни қолдирди. Бизнинг минтақамиз чор Россияси томонидан босиб олинганидан кейин ва совет даврида ҳам аслида арзон хомашё ва стратегик минерал бойликлар етказиб берадиган ўлка, тайёр маҳсулот сотиладиган қулай бозор бўлиб келди. Шу сабабли биз мамлакатни шунчаки ислоҳ қилибгина қолмай, айти вақтда жамият парчаланиб кетишига йўл қўймастик, ислоҳотларнигина эмас, давлатнинг ўзини хавф остига қўйиши мумкин бўлган ижтимоий ларзаларнинг олдини олиш учун иложи борида ҳамма ишларни қилишга мажбур эдик.

Мана шу бениҳоя мураккаб шароитда биз ўзимизнинг янгилашни, ривожланиш ва тараққиёт йўлимизни ишлаб чиқдик. Ўтиш даври қийинчиликларини бартараф қилиш концепциясининг пойдеворини ташкил этувчи бешта қоида шу йўлга асос қилиб олинди. Бу қоидаларнинг моҳияти қуйидагилардан иборат:

Биринчидан, иқтисодийёт сиёсатдан устун бўлиши керак, ҳам ички, ҳам ташқи иқтисодий муносабатларни мафкуралардан холи этишни таъминлаш зарур;

Иккинчидан, давлат асосий ислоҳотчи бўлиши керак, у энг муҳим соҳаларни белгилаб бериши, ислоҳотлар сиёса-

нинг ишлаб чиқиши ва уни изчил амалга ошириши, жаҳонатпарастлар ва консерваторларнинг қаршилигини ен-гини дозим;

Учинчи қонда — қонуннинг устунлиги. Бунинг маъно-си шуки, демократик йўл билан қабул этилган янги консти-туция ва қонунларни истисносиз ҳамма фуқаролар ҳурмат қилишга ва уларга риоя этишга мажбурдирлар;

Тўртинчидан, фуқароларнинг нуфузини эътиборга олиб, кучли ижтимоий сиёсат амалга оширилиши керак. Аҳолининг салкам 50 фоизини 18 ёшга етмаган болалар ташкил этадиган Ўзбекистонда бунинг алоҳида аҳамияти бор;

Бешинчидан, бозор иқтисодига ўтиш иқтисодиётнинг объектив қонунларини эътиборга олиб, ўтмишдаги "инқилобий сакрашлар"га йўл қўймай, янги эволюцион йўл билан, пухта ўйлаб ва босқичма-босқич амалга оширилиши керак. Охир-оқибатда ислоҳотлар номига ўтказилмайди, уларнинг асосий мақсади жадаллик эмас, балки одамлар-нинг фаровонлигидир.

Хўш, биз танлаб олган йўлнинг илк босқичида қандай асосий натижаларга эришилди? Бугун мен комил ишонч билан айта оламанки, мазкур қондаларнинг рўёбга чиқари-лиши минтақада барқарорликни, жамиятда осойишталик-ни, фуқароларнинг тотувлигини таъминлаб, бошқа мин-тақаларда бўлаётганидек, миллатлараро можароларнинг олдини олиш имконини берди. Жамиятни янгилаш йўлида муттасил илгарилаб борилаётгани эса энг муҳим натижа-дир.

Аввалги тоталитар тузумнинг илдизлари қўпориб таш-ланмоқда, кўп партиялилик, ғоялар ва фикрларнинг хил-ма-хиллигига кўникиш воқеликка айланмоқда. Бозор му-носабатларига ўтиш ва очиқ демократик жамият барпо этиш учун ҳуқуқий негиз яратилиб, дастлабки қадамлар қўйилмоқда. Холис хорижий кузатувчилар иштирокида, муқобиллик асосида мамлакат президенти сайлови ўтказилди. МДХ мамлакатлари орасида биринчилар қатори Ўзбекистон ўзининг янги конституциясини умумхалқ муҳокамасидан кейин қабул қилди, бу конституция талаб-чан халқаро мутахассисларнинг синовидан ўтди.

Биз миллатлараро тотувликка эришдик. Оз сонли мил-латлар билан ҳеч қандай муаммо йўқ. Ўзбекистоннинг 22

миллионли аҳолиси таркибидаги юз миллат ва элат вакиллари ишлаб турибди, она тилларида бемалол таълим олмақда ва диний маросимларни нишонламақда. Биз фуқаролик ҳақида қонун қабул қилдик. Бу қонун мамлакатда яшовчи барча миллатларнинг ҳуқуқларини шунчаки эълон қилиб қолмасдан, бу ҳуқуқларга кафолат ҳам беради.

Биз диний ақидапарастлик ва мутаассиблик хавфини баргараф қилдик. Совет империяси барбод бўлганидан кейин вужудга келган бўшлиқни мана шу ақидапарастлик, мутаассиблик билан тўлдириш мумкин ва шундай хавф мавжуд эди.

Биз жамиятдаги барқарорликни таъминлаб, иқтисодиётни юксалтиришга ва минтақамиздаги битмас-туганмас бойликларни халққа хизмат қилдиришга асосий эътибор ва куч-ғайратларни қаратганимизни таъкидлаб ўтмоқчиман.

Иқтисодий ислоҳотлар йўлида кўп иш қилинди. Хусусий мулкчилик турмушимизга дадил кириб келмақда. Ҳозиргача 7 мингтадан кўпроқ саноат корхонаси, хизмат соҳаси ва қишлоқ хўжалик корхоналари хусусийлаштирилди. Давлатга қарашли уй-жойларнинг ҳаммаси шу йил тўла-тўқис хусусийлаштирилади.

Катта иқтисодий захирага эга бўлган Европа — Осиё қитъасида стратегик жиҳатдан муҳим жуғрофий-сиёсий ўринни эгаллаб турган республикамиз ўзаро манфаатли ҳамкорликка интилиб, иқтисодий салоҳиятимизни узлуксиз ривожлантиришда, ислоҳотлар ўтказишда ва иқтисодиётнинг тузилишини қайта қуришда давлатимизга кўмак бериш тарафдори бўлиб турибди. Ҳозир бу ерда сармоя ва олисни кўзлаб маблағ сарфлаш учун ҳамма шароит бор. Бу маблағ ва сармоялар салмоқли самара бериши шубҳасиз.

Хўш, бизнинг тасарруфимизда нималар бор, савдо-саноат доираларига, ишбилармонларга ва барчага мақбул халқаро мезъёрлар доирасида биз билан ҳамкорлик қилишни хоҳловчи ҳамма кишиларга нималарни таклиф қила оламиз? Мен ажратилган вақт доирасида бу саволларга қисқача жавоб беришга ҳаракат қиламан.

1. Ўзбекистон олтин ишлаб чиқаришнинг умумий ҳажми юзасидан дунёда саккизинчи ўринда ва аҳоли жон бошига олтин ишлаб чиқариш жиҳатидан бешинчи ўринда турибди. Мамлакатда топилган 30 та олтин конининг жами

амири 4000 тоннадан ошади. Аммо уларнинг атиги 10 тиндан фойдаланилмоқда. Ўзбек олтинининг сифати дунёдаги олий андозаларга мос келади, кейинги йигирма йил мобайнида унинг сифати ҳақида шикоят тушгани йўқ. Сўнги икки йилда эса уч марта халқаро сифат соврини билан тақдирланди.

Ўзбекистонда катта захирага эга бўлган ўттизта уран кони бор. Ҳар йили 80 минг тонна мис қазиб оляпмиз, Ўзбекистондаги мис захиралари беҳисоб, қўрғошин, рух, молибдам, литий ва бошқа стратегик муҳим нодир металларнинг йирик конлари ҳам бор.

2. Ўзбекистон ривожланган қудратли энергетика базасига эгадир. Аниқланган газ захиралари салкам икки триллион куб метрни ташкил этади, кўмир захиралари икки миллиард тоннадан ошади, 140 тадан кўпроқ нефть кони бор. Кейинги икки йил ичида очилган нефть ва газ захиралари энергия воситалари билан ўзимизни таъминлаш ҳақидагина эмас, уларни чет элларга сотиш ҳақида ҳам гапириш имконини беради.

3. Пахта — бизнинг асосий бойлигимиз экани ҳаммага маълум. Бутун Марказий Осиё икки миллион тоннага яқин пахта толаси етиштираётган бўлса, шунинг 1,5 миллион тоннаси Ўзбекистонга тўғри келади. Ўзбекистон пахта етиштириш жиҳатидан дунёда тўртинчи ўринда туради. Бизнинг пахтамыз Европа, МДҲ, Жануби-Шарқий Осиё мамлакатларида бежонидил харид қилинади.

Бу соҳадаги ҳамкорликнинг асосий йўналишлари — пахтани тўла қайта ишлашга эришишдан ва шу қимматли хом ашёни жаҳон бозорига манфаатли тарзда чиқариб сотишдан иборат.

4. Ўзбекистон собиқ Совет Иттифоқидаги барча мева-сабзавотнинг 60 фоизигача бўлган қисмини етиштириб, СССР мавжуд бўлган даврда сабзавот ва мева етказиб берувчи асосий манба бўлган эди. Ҳозир ҳам йилига 5 миллион тоннагача мева ҳосили олаётган мамлакатимиз бу соҳада ҳамкорлик қилишга тайёр. Биздаги сабзавот ва меваларнинг кўпи ўзининг таъми жиҳатидан ноёб ҳисобланади.

Бизнинг бу тармоқдаги асосий манфаатларимиз — мева-сабзавот маҳсулотини қайта ишлайдиган, сақлайдиган,

ташиб берадиган, ўраш материаллари тайёрлайдиган корхоналар барпо этишдир.

5. Бизнинг мамлакатимиз транспортнинг ривожланган ички кўмакчи соҳаларига эгадир. Бироқ Ўзбекистон халқаро транспорт йўлларини ривожлантиришга жуда муҳтож. Қўшни мамлакатлар билан икки томонлама, шунингдек Иқтисодий Ҳамкорлик Ташкилоти (ЭКО) доирасидаги кўп томонлама ҳамкорлик дунёдаги асосий транспорт йўлларига, шу жумладан денгиз йўлларига чиқиш мақсадини кўзлайди.

Биз транспорт қатнови тармоғини кенгайтириш юзасидан Афғонистон, Эрон, Покистон, Туркия, Хитой билан бир қанча битимлар тузганмиз. Олмония фирмалари билан автомобилда юк ташишни ривожлантириш соҳасида яхши ҳамкорлик йўлга қўйилди.

Замонавий алоқа воситалари тармоғини барпо этишда Ўзбекистон Япония, Олмония, Туркиянинг бир қанча фирмалари билан фаол ҳамкорлик қилмоқда. Аммо ҳали бу соҳада ва аввало алоқанинг истиқболли турларини ривожлантиришда жуда катта имкониятлар бор.

6. Ўзбекистон сайру саёҳатни ривожлантириш учун ажойиб имкониятларга эгадир. Самарқанд, Бухоро, Хива каби ўзбек шаҳарлари бутун дунёга машҳур. Қадим замонларда "Буюк Ипак йўли" шу шаҳарлар орқали ўтган. Республика ҳудудида тўрт мингтадан кўпроқ монументал меъморчилик ёдгорликлари бор, уларнинг кўплари ЮНЕСКО муҳофазасига олинди. Табиат-иқлим шароитлари саёҳатчиларни қишин-ёзин қабул қилиш имконини беради.

7. Кенг ҳамкорлик, барқарор иқтисодий алоқалар банк суғурта муассасаларининг замонавий тармоғини, молия-пул тизимини ислоҳ қилишни талаб этади, албатта. Республикада хорижий сармоя иштирокида банклар таъсис этиш имконияти қонун йўли билан белгилаб қўйилган. Биз билан Швейцария (ЮБС, Кредитовис), Олмония (Дойче-банк) банклари ўртасида иш юзасидан яхши алоқалар ўрнатилган. Биз валюта тарзидаги олтинимизни гаров тариқасида шу банкларда сақлаяпмиз. Шунингдек, Европа Тиклаш ва тараққиёт банки ҳамда Жаҳон банки билан ҳам алоқамиз бор. Бу соҳа учун мутахассислар тайёрлашга алоҳида аҳамият беряпмиз.

И. Орол муаммоси мамлакатимизга ёки Марказий Осиёнинг тааллуқли бўлиб қолмай, жаҳоншумул муаммо ҳисобланади. Оролбўйидаги экология вазиятининг мушкуллашуви оқибатда бутун ер куррасига таъсир қилиши мумкин. Илгари берган ёрдамлари учун Олмония ҳукуматига, турли мамлакатлардаги ҳукуматларга қарашли бўлмаган бир қанча ташкилотларга ташаккур билдирмоқчимиз. Шу билан бирга жаҳон ҳамжамиятининг куч-ғайратларини бирлаштириш зарур, деб ҳисоблаймиз. Чунки бу кулфат эртага бундан ҳам мусибатли оқибатларни келтириб чиқариши мумкин.

Муҳтарам хонимлар ва муҳтарам жаноблар!

Ўзбекистон Республикаси амалий ҳамкорларга ҳурмат ва ишончга асосланган тенг, ўзаро манфаатли ҳамкорликка гайёр. Ҳозир республикада хорижий фирмалар билан биргаликда ташкил этилган мингга яқин корхона ишлаб турибди. Американинг "Ньюмонт", Олмониянинг "Мерседес-Бенц" ва "Сименс", Жанубий Кореянинг "ДЭУ" ва "Самсунг", Япониянинг "Мицубиси", Франциянинг "Элф-Акитен" каби жаҳонга машҳур компаниялари, Туркия, Италия ва бошқа мамлакатларнинг фирмалари Ўзбекистонда қўшма корхоналар барпо этмоқдалар.

Биз Ўзбекистон билан узоқ муддатли алоқа ўрнатмоқчи бўлганлар учун жуда қулай шароит яратиб беришга шай бўлиб турибмиз, чунки иқтисодий ҳамкорлик — давлатлар ўртасидаги алоқаларнинг, одамлар тинчлиги ва фаровонлигининг асосий омили эканига ишончимиз комил.

Ташқи сиёсатимизнинг асосий йўналишлари ва қоидалари ҳақида икки оғиз сўз. Биз энг катта халқаро ташкилотларга, шу жумладан БМТга, Қўшилмаслик ҳаракатига, Европада хавфсизлик ва ҳамкорликка бағишланган кенгашга, халқаро молия муассасаларига аъзо бўлдик. Ташқи сиёсий фаолиятимизга суверенитетни ҳурмат қилиш, барқарорликни ва ички ишларга аралашмасликни ҳимоя қилиш, атом қуролини ва бошқа турдаги оммавий қирғин воситаларини тақиқлаш ва оммалаштирмаслик қоидалари асос қилиб олинган. Биз тажовузкор коммунистик ақидапарастликка барҳам бердик ва минтақада ашаддий фундаментализмга асосланган ҳар қандай доктриналарни тарқатиш йўлидаги уринишларга қатъиян қарши тураемиз.

Тоҷикистондаги ва унинг атрофидаги аҳвол бизни жуда ташвишлантирмоқда. Тоҷикистондаги фуқаролар урушининг хатарли оқибатларини бартараф этиш юзасидан БМТ номига қилган мурожаатимизга амалий жавоб берган БМТ Бош котиби Бутрос Ғолий жанобларидан миннатдоримиз. Шу билан бирга бизнинг назаримизда Европа тожик халқининг бошига тушган кулфатга бепарво қарамоқда. МДҲ давлатлари ўртасида чегаралар йўқлиги эътиборга олинса, бу ердаги воқеаларнинг салбий тарзда ривожланиши Афғонистондан ва бошқа қўшни мамлакатлардан наркотик моддалар ва қурол-яроғ экспорти кўпайишини билдиради. Аслида наркотик моддаларни шимолга ташиш учун кўприк вужудга келади. Бу эса Европа учун таҳликали муаммоларни келтириб чиқармоқда ва келтириб чиқараверади.

Бутун минтақада, шу жумладан Афғонистонда барқарорликни таъминлаш Тоҷикистондаги барқарорликнинг омилларидан бири эканини тушунамиз. Ўзбекистон ҳукумати мана шундай барқарорлик шароитини яратиш учун Афғонистон, Эрон, Туркия, Ҳиндистон ва Покистон билан яхши қўшничилик муносабатларини изчиллик билан йўлга қўйиб келмоқда. Биз Тошкент шаҳрида доимий ишлайдиган кенгаш тузилишини муҳокама қилишга тайёримиз. Унда ишлаш учун минтақа мамлакатларининг вакилларини, шунингдек манфаатдор давлатлар ва ташкилотлардан кузатувчиларни таклиф қилиш мумкин бўлар эди.

Назаримда, бундай кенгашнинг тузилиши одамларнинг муносиб ва осойишта яшаши учун, иқтисодий ислохотларни муваффақиятли ўтказиш ва мустақамланиб бораётган демократик меъёрларни қўллаб-қувватлаш учун шароитни таъминлаш йўлида биргаликдаги саъй-ҳаракатларнинг асоси бўлуради.

Эътиборингиз учун ташаккур. Саволларга жавоб қайтаришга тайёрман.

*Швейцариядаги "Форум фонд"
халқаро иқтисодий
ташкilotи IV сессиясида
1993 йил 18 июнда сўзланган нутқ*

ИСЛОҲОТДАН МАҚСАД ХАЛҚ ТУРМУШ ДАРАЖАСИНИ ЮКСАЛТИРИШДИР

Ўзбекистон Президенти Ислом Каримов 1993 йил 29 июнь куни республика Вазирлар Маҳкамаси, Ижтимоий таъминот, Меҳнат вазирликлари, Ўзбекистон Қасаба уюшмалари федерацияси ҳамда тармоқ қасаба уюшмалари кенгашларининг вакиллари иштирокида бозор муносабатларига ўтиш шароитида аҳолини ижтимоий ҳимоялаш масалаларига бағишланган кенгаш ўтказди.

Мамлакатимиз Президенти бозор иқтисодиётига ўтиш даврининг асосий йўналишлари белгилаб олинаётган ҳозирги вақтда республикамиз меҳнаткашларининг вакиллари билан маслаҳатлашиб олиш катта аҳамиятга эга эканини таъкидлади. Эндиликда Ўзбекистон иқтисодий тараққиётида янги босқич — туб ўзгаришлар даври бошланмоқда. Марказий Осиё давлатлари ҳамда Россияда юз бераётган воқеалар мамлакатимиз аҳолисини ижтимоий ҳимоялаш масаласига янада жиддийроқ ёндошишни тақозо этмоқда. Агар ҳозирроқ зарур чоралар кўрилмаса, воқеаларнинг боришини ва улар қандай оқибатларга олиб келиши мумкинлигини олдиндан кўра билмасак, эртага халқимиз моддий жиҳатдан оғир аҳволга тушиб қолиши мумкин. Бундай шароитда Ўзбекистонда маъмурий-буйруқбозлик ва марказлаштирилган тақсимот тизимидан бозор муносабатларига ўтиш йўли тўғри танланганини ҳаёт қайта-қайта исботлаяпти.

Биз, деди Ислом Каримов, турли мамлакатларда бўлганимизда, давлат ва ҳукумат раҳбарлари, сиёсатдон ва ишбилармон кишилар билан суҳбатлашганимизда буни айниқса чуқур ҳис этдик. Ривожланган Ғарб давлатлари тажрибасидан кўр-кўрона нусха кўчира бошлаган баъзи республикаларда ҳам халқнинг турмуш тарзи, меҳнатга муносабати, ўзига хос тарбиясини ҳисобга олмай туриб кўзланган мақсадга эришиб бўлмаслигини англай бошлаш-

ди. Чунки Ғарб мамлакатларида ҳеч қачон биздагидай тенглаштириш ва шунга яраша одамлар руҳиятида боқимондалик кўникмаси бўлмаган. Боқимондалик одамларни ялқов қилиб қўяди, уларда ташаббусни сўндиради. Меҳнатга яраша ҳақ тўламай, кўр-кўрона тақсимлаш оқибатида тенглаштириш вужудга келади. Одам меҳнатига, малакасига, ишининг сифатига яраша ҳақ ололмайди.

Натижада одам қотиб қолади. Шўролар империяси давридагидек, Кремлнинг юлдузи порлар экан, оч қолмаймиз, деган тушунчанинг асирига айланади. Меҳнатга бундай муносабатни ўзгартириш ва бу борада Германия, Швейцария каби ривожланган мамлакатлар даражасига етиб олиш учун заҳмат чекишга тўғри келади. Шунинг учун биз ўз йўлимизни танлаётган пайтда маҳаллий шарт-шароит, кўп йиллик тарихимиз, турмуш тарзимиз, қолаверса, ислом фалсафаси билан боғлиқ дунёқарашимизни ҳисобга олмаслигимиз мумкин эмас эди. "Шок терапияси"ни танлаган мамлакатларнинг қимматга тушаётган тажрибаси бизнинг йўлимиз оқилона ва мақбул эканини кўрсатмоқда.

Ўзбекистонда бозор муносабатларига ўтиш тамойилларини кўпчилик яхши билади. Уларни қайтариб ўтиришга ҳожат йўқ. Бироқ кучли ижтимоий ҳимоялаш тамойилига алоҳида урғу беришга тўғри келади, негаки, бошқа тамойилларнинг рўёбга чиқиши шунга боғлиқдир. Бозор муносабатларига ўтиш шароитида иқтисодиётнинг мафкурага нисбатан устуворлиги, ислоҳотларни амалга оширишда давлатнинг ўзи стақчи бўлаётгани ҳамда қонунлар устуворлиги мамлакатимиз аҳолисини ижтимоий жиҳатдан ҳимоя қилишга хизмат қилади. Бу меҳнатга яроқли аҳолисининг қарийб ярми, айрим жойларда ҳатто 80 фоизгача қишлоқ хўжалигида банд бўлган, 50 фоиз аҳолиси 18 ёшгача болалардан иборат республика учун алоҳида аҳамиятга эгадир. Ваҳоланки, Голландия, Германия каби мамлакатларда қишлоқ хўжалигида ишловчилар меҳнатга яроқли кишиларнинг бор-йўғи 4-5 фоизини ташкил этади.

Бешинчи тамойилга кўра бозор муносабатларига ўтиш босқичма-босқич амалга оширилиши керак. Ҳамма нарсани ўз ҳолига ташлаб қўйиб бўлмайди. Масалан, Францияда айрим соҳалардаги фондларнинг 40-45 фоизи давлат назоратида. У ерда халқ хўжалигини ривожланти-

ришнинг беш йиллик режалари асосида иш юритилади. Америкада ҳатто 30 йиллик режалар ишлаб чиқилган. Янги уй қурмай туриб, эскисини бузманг, деганда эски тузумнинг қурилаётган янги жамиятимиз учун фойдали томонларини ҳам йўққа чиқармаслигимиз лозимлиги назарда тутилади. Соғлиқни сақлаш, маданият, маориф соҳаларида бошқаларга ўрнак қилиб кўрсатса арзийдиган ютуқларимиз бор.

Касаба уюшмаларининг асосий вазифаси ҳар бир масалага меҳнаткашларни ижтимоий жиҳатдан муҳофаза қилиш нуқтаи назаридан ёндашишдан иборат. Аслида, бу — давлатнинг ҳам асосий вазифаси. Фуқароларига ҳар томонлама ғамхўрлик қилган давлатгина одамлар меҳрини қозонади. Бу ғамхўрлик биринчи навбатда мамлакатда осойишталик ва барқарорликни таъминлаш билан боғлиқдир. Чуқур ислоҳотлар ўтказиш учун, аввало, барқарорлик, миллий аҳиллик бўлиши зарур. Мамлакатимиз касаба уюшмалари республика раҳбарияти юритаётган сиёсатни тўғри тушуниб, ислоҳотларни амалга оширишда елкадош бўлаётгани таҳсинга лойиқдир. Бу, айниқса, ўтиш даври қийинчиликларини енгишда муҳим аҳамият касб этади.

Ўзбекистон эндиликда иқтисодий мустақиллик сари дидил одим отмоқда. Сир эмаски, мамлакатимиз иқтисодиёти кўп жиҳатдан Россия билан боғлиқ. У ерда кечаётган жараёнлар республикамизга ҳам таъсир этмай қолмайди. Айниқса, Россия иқтисодиётидаги танглик рублнинг ҳалокатли даражада қадрсизланишига олиб келди. Бир долларнинг баҳоси 1100 рубл атрофида. Бундай шароитда аҳолини ижтимоий жиҳатдан муҳофаза этиш мамлакатимиз раҳбариятининг бош вазифаси бўлиб қолаверади. Лекин бу муҳофаза асосий озиқ-овқат маҳсулотлари турларига давлат томонидан фақатгина дотация ажратиш орқали амалга оширилади дегани эмас.

Бу масалага сал кенгроқ қараш лозим. СССР даврида ҳар бир меҳнаткаш моддий товар ишлаб чиқариши керак, деган аҳмоқона сиёсат туфайли хизмат кўрсатиш соҳасида ишловчилар сони жуда камайиб кетди. Бошқа мамлакатлар тажрибаси одамларимизни қишлоқ хўжалиги соҳасидан озод қилиб, ўзга соҳаларга йўналтириш ва иш билан банд этиш кераклигини кўрсатмоқда. Шунда ҳар бир меҳнаткаш янги қиймат, янги маҳсулот ва янги миллий даромад

яратади. Шундай қилинмаса, вазият ўнгламайди. Меҳнат унумдорлиги ҳам, ялпи миллий маҳсулот ҳамми ҳам ўсмайди.

Ҳисоб-китобларга қараганда, Ўзбекистон қишлоқ хўжалигида меҳнатга яроқли аҳолининг 38 фоизи ишлайди. Шулардан тенг ярмини хизмат кўрсатиш соҳасига жалб этиш мумкин. Голландияда мазкур соҳада меҳнатга яроқли кишиларнинг 68 фоизи хизмат қилади. Бизда эса бу кўрсаткич 9 фоиздан ошмайди. Сиёсий иқтисод дарсликларини шу вақтгача одамларни хизмат кўрсатиш ва савдо-сотиқ соҳасидан моддий бойлик ишлаб чиқариш соҳасига жалб этишни тарғиб этиб келди. Натижа шу бўлдики, кўпчилик боқимондага айланиб қолди. Айрим маълумотларга қараганда, баъзи колхозларда яшовчилар давлат бюджети ва пенсия жамғармаларидан шу колхознинг йиллик даромадидан 2-2,5 баробар кўп миқдорда пенсия ва нафақа пуллари олишар экан. Бунга қайси давлат хазинаси бардош бера олади? Бундай боқимонда жамият кимга керак? Касаба уюшмалари ана шу саволларга жавоб излаб кўриши керак. Аҳолини ижтимоий жиҳатдан ҳимоялаш усулларини тубдан ўзгартирмаса бўлмайди.

Бугунги кунда асосий озиқ-овқат маҳсулотлари учун давлат хазинасидан каттагина дотация ажратилмоқда. Масалан, нон учун йилига 29,2 миллиард сўм, ун учун эса 37 миллиард сўм дотация бериляпти. Шакар учун, унинг чакана нархини 200 сўм қилиб белгиласак-да, 31,8 миллиард сўм, гўштнинг нархи 400 сўм бўлгани ҳолда йилига 80 миллиард сўм дотация ажратилмоқда. Нархлар икки баробар кўтарилгани туфайли озиқ-овқат молларининг асосий турларини сотиб олиш учун давлат фуқароларга 250 миллиард сўм дотация беришга мажбур бўлмоқда. Шу тўғрими? Транспорт, коммунал хизмат, электр энергияси, сув, квартира ҳақи учун берилаётган имтиёзлар-чи? Масалан, 1 киловатт электр қувватининг таннархи давлатга 18-19 сўмга тушаётган бир пайтда истеъмолчилар 1 сўм, шаҳар транспортда ҳар бир пассажирни ташиш таннархи 39 сўм бўлгани ҳолда ҳар бир киши 6 сўм тўламоқда. Бундай мисолларни кўплаб келтириш мумкин. Давлат бюджети даромад қисми 40 фоизи аҳолига дотация сифатида қайтарилмоқда.

Бу ери ижтимоий адолат тамойили бузилмаяптимикан?
Иккинчи ноннинг таннархи 80 сўм бўлгани ҳолда 20 сўмга
қилишди. Ахир, нонни бундай нархда аҳолининг
қатлами ҳам, ўзига тўқ қатлами ҳам сотиб
олишди ку. Бу — биринчидан.

Иккинчи маблағларни, аввало, касаба уюшмалари таклиф
қилишди. Мактаблар, болалар боғчалари, дам олиш уйлари
қўриқ қилиш мақсадларга йўналтиришимиз мумкин-ку.
Ахир бит соғлом авлодни тарбиялаб етиштирмоқчи бўлсак,
қўриқ қилишимиз, набираларимиз тўғрисида ғамхўрлик
қилишимиз керак эмасми?

Учинчидан, давлат хазинасидаги пулларни аҳолининг
қўриқ қилиш мақсадига эҳтиёжманд табақаларини ижтимоий жиҳатдан
муҳофаза қилишга сарфлаш зарур.

Учинчидан, корхоналар ишлаб чиқараётган маҳсулотлар
нархини чеклаб қўяётганимиз туфайли яна ўзимиз уларга
ишчи беришга мажбур бўляпмиз. Уларга дотация эмас,
қўриқ бериш вақти келди. Ҳар бир корхона имконият
қилириб, эркин фаолият кўрсатиши, ишчиларига ҳам шун-
га яраша иш ҳақи бериши лозим. Иқтисодиётда бирёқлама
иш тутиб бўлмайди. Республикамизда нон маҳсулотла-
рининг 38 тури бўлгани ҳолда дўкон пештахталарида 2—3
туридан бошқасини кўрмайсиз. Келгусида бундай бўлмас-
лиги учун нон маҳсулотлари ишлаб чиқариш соҳасидаги
монополияни тугатиш лозим.

Тўртинчидан, мавжуд тизим бўйича, нон маҳсулотлари
истеъмолчи қўлига етиб боргунча қанча юлғич, ўғрининг
қўлидан ўтади. Улардан неча бири назоратчи экани ёлғиз
Худога аён. Бир вақтлар касаба уюшмаларига ҳам назорат
қилиш ҳуқуқи берилган эди. Худди ОБХСС ва прокурату-
ра билан ўша пайтдаги мамлакат
раҳбари ўзининг обрўсини ва касаба уюшмаларининг
аҳамиятини кўтармоқчи бўлган эди. Марказий Осие дав-
латларидаги нарх-навоининг нотекислиги оқибатида чегара-
ларда божхона назоратини ҳам йўлга қўйишга тўғри келди.
Лекин биргина назорат билан иш битмайди. Давлатнинг
бунчалар кўп назоратчи маъмурларни боқишга маблағи
етмайди. Иқтисодиётни қисиб бўлмайди. Ривожланган
мамлакатлар аҳолининг айрим қатламларини ижтимоий
жиҳатдан муҳофаза қилишда бошқача йўл тутмоқда, у
ёқларда нарх-наво тутиб турилмайди, назорат қилинмайди,
балки эркин қўйиб юборилади. Эҳтиёжманд кишиларга эса

ёрдам берилади. Бу Швеция моделидир. Бу усул аҳолининг ҳар бир қатлами даромадини аниқлаш орқали амалга оширилади. Шунинг учун ҳам биз касаба уюшмалари билан биргаликда дотацияга ажратилаётган маблағларни мамлакат аҳолисининг эҳтиёжманд қисмига ёрдам тариқасида йўналтиришимиз лозим.

Энг асосийси, мазкур масалада маълум бир тизимни ишлаб чиқишдир.

Бешинчидан, ойлик маошни тартибга солиш лозим. Нарх-наво ошиб бориши билан индексациялаш тизимини жорий этиш ҳам бизнинг вазифамиздир. Лекин пулнинг бу даражада қадрсизланишига бизнинг давлат сабабчи эмас. Россиядаги пулнинг қадрсизланиши бизнинг иқтисодиётга ҳам таъсир кўрсатмоқда. Биз ўз миллий пул бирлигимизга ўтганимиздагина буни амалга ошириш мумкин. Ҳозирги вазиятда эса биз фақат ойлик маошларни оширишга мажбур бўляпмиз. 1991 йилдан бери ойлик маошларни ошириш тўғрисида еттига ҳужжат қабул қилинди. Бу мақсадлар учун ярим триллиондан кўпроқ маблағ, жумладан, 204 миллиард сўм — пенсияларни, 350 миллиард сўм эса — бевосита ойлик маошларни ошириш учун сарфланди.

Афсуски, қўшни республикаларда ойлик маош ва нарх-навони ошириш мусобақаси давом этмоқда. Бу товарларнинг бир республикадан иккинчисига кўчиб юришига сабаб бўлмоқда. Мисолларга мурожаат қилайлик: энг кам ойлик миқдори Россияда 4275, Қозоғистонда — 4500, Қирғизистонда рублга чаққанда 3200, Тожикистонда — 2000 сўмни, энг кам пенсия миқдори эса Россияда — 8122, Қозоғистонда — 5000, Қирғизистонда рублга чаққанда — 3200, Тожикистонда — 2000 сўмни ташкил этади. Туркменистонда эса энг кам ойлик маош миқдори миллий валютани муомалага киритиш арафасида 9600 сўм қилиб белгиланди. Россияда энг кам ойлик маош миқдори билан энг юқори ойлик маош ўртасидаги фарқ 22 баробардир. Қўшни республикалардаги вазият Ўзбекистоннинг ички бозорига ҳам таъсир этмасдан қолмаяпти.

Республика ҳукумати шуларни ҳисобга олиб, ойлик маошларни шу йил 1 июлдан бошлаб яна 1,5 баробар оширишга қарор қилди. Шунда энг кам ойлик миқдори 11250 сўмни, ўртача пенсия миқдори 18100 сўмни, олий

Ўқув юрлари талабаларининг стипендияси 9100 сўмни, Ўрта махсус ўқув юрлари талабалариники 7100 сўмни ташкил этади. Агар талабаларга берилган қўшимча имтиёзларни ҳам пулга чақадиган бўлсак, бу кўрсаткич 13-14 минг сўмга етади.

Бу яхши, албатта. Бироқ ишчи талабадан кўп оғирлик олиши керак. Шундагина ижтимоий адолат қарор топади.

Биз Россия билан ҳам, бошқа қўшни давлатлар билан ҳам ҳозирча "рубль зонаси"да қолиш тўғрисида келишиб олмадик. Ўзбекистон Парламенти ҳам "рубль зонаси"да қолиш тўғрисида қарор қабул қилган эди. Бироқ Россия ҳукуматиининг Ҳамдўстликдаги бошқа давлатларни бу зонадан сиқиб чиқариш борасида юритаётган сиёсати уларнинг жумладан, Ўзбекистон иқтисодиётига ҳам оғир зарба тумоқда.

Агар эҳтиёт чоралари кўрилмаса, Ўзбекистон олтин ва нахта эвазига сотиб олган озиқ-овқат маҳсулотлари бошқа республикаларга оқиб кетиши мумкин. Четдан толи кетган пулнинг ёғилишига қачонгача чидаш мумкин? Лекин миллий валютани муомалага киритиш, аввал айтилганидек, инқилоб билан тенгдир. Бу ҳар бир оила, ҳар бир киши ва ҳар бир корхона ва жамоа манфаатларига дахлдор масала эканини эсдан чиқариб бўлмайди. Иқтисодий мустақилликка эришиш учун республика ўзини нефть ва нефть маҳсулотлари билан таъминлаши, ривожланган мамлакатлар билан алоқаларни йўлга қўйиш учун халқ истеъмоли маҳсулотлари ишлаб чиқариш корхоналарини қуриш каби муаммоларни ҳал этиши зарур.

Келгусида биз секин-секин эркин нарх белгиланишига ўтамыз. Бунда ҳар бир эҳтиёжманд оиллага коммунал хизмат ҳақини тўлаш, товарлар сотиб олиш учун дотация берилади. Аҳолини ижтимоий ҳимоялаш бундан сўнг ҳам давом эттирилади. Бироқ бозор муносабатлари бу масалага жиддий ўзгартишлар киритишни талаб этмоқда. Бозор муносабатлари шароитида нархни истеъмолчининг талаби ва ишлаб чиқарувчининг таклифи белгилайди. Маъмурий-бўйруқбозлик ва ноз-неъматларни юқоридан тақсимлаш тизими ҳаммани қашшоқ ва тенг қилишга олиб боришини яқин 75 йиллик тарихимиз исботлади.

Ислом Каримов мазкур кенгашни ўтказишдан мақсад республикада амалга оширилаётган иқтисодий ислохотлар шароитида аҳолини ижтимоий жиҳатдан муҳофаза қилиш борасида республика раҳбарияти юритаётган сиёсатга Касаба уюшмалари федерацияси ва тармоқ касаба уюшмалари раҳбарларининг муносабатларини билишдир, деди.

Шундан сўнг республика Касаба уюшмалари федерацияси ва тармоқ касаба уюшмалари кенгашларининг вакиллари ўз фикр-мулоҳазалари билан ўртоқлашдилар. Мамлакатимиз Президенти ўртага қўйган аҳолини ижтимоий муҳофаза қилишнинг янги усуллари ижтимоий адолат тамойилига мос эканини ва бу республика иқтисодиётини иқтисодий бўҳрондан олиб чиқиш, одамлар онгидаги боқимондалик кайфиятига барҳам бериб, меҳнатга бутунлай янги муносабат уйғотишнинг муҳим омил бўлишини қайд этдилар.

Касаба уюшмалари вакиллари ижтимоий адолат тамойилига асосланган меҳнатга янгича муносабатни халқ оmmasига етказиш учун оммавий ахборот воситаларидан ҳар томонлама фойдаланиш мақсадга мувофиқ, деган мулоҳазани билдирдилар.

Республика Президенти кенгашни яқунлар экан, бугунги шароитда миллат раўнақи, халқ фаровонлиги йўлида жонини ҳам беришга тайёр фидойи инсонлар, етук раҳбарлар бўлмаса, кўзланган мақсадга эришиш қийинлигини алоҳида таъкидлади. Энди зиммасига масъулият олишдан чўчимайдиган кишилар ишлайдиган замон келди. Ҳамма нарсени бир одам бошқариши қийин. Қачонгача, ҳамма нарсага раҳбар жавоб беради, деб жойларда гарданига масъулият олишдан қўрқиб ўтириш мумкин? Агар бошқарув тизимини пирамидага қиёсласак, оғирлик унинг барча бўгинларига баробар тушиши лозим. Қачонгача барча масъулият юқорида турган раҳбар зиммасида бўлади? Бундан буён "жангни четдан кузатувчи стратег" бўлиб қолавериш ярамайди. Тармоқларнинг касаба уюшмалари раҳбарлари ислохотларнинг бир-икки кунда самара бериши қийинлигини халққа тушунтиришда республика раҳбариятига ёрдам бериши лозим. Ушбу қийинчиликлар баҳона арзон обрў орттириб қолиш пайида бўлиш ёмон иллатдир. Буни кўпгина мамлакатлар тажрибаси тасдиқлаб турибди.

Ўзингизнинг миллий ИСТИҚЛОЛ, ИҚТИСОД, СИЁСАТ, МАФКУРА

Республика раҳбариятининг ҳам, Касаба уюшмалари федерацияси ва унинг тармоқлари ходимларининг ҳам мақсади бир: бозор муносабатларига ўтиш шароитида иқтисодий ижтимоий жиҳатдан пухта муҳофаза қилиш, барча соҳаларни ислоҳ этиш орқали халқ фаровонлигини таъминладидир. Ҳаммамиз учун халқ манфаати бош масаладир. Шундай экан, биргалашиб ҳаракат қилайлик.

қилиб келганда, кенг қамровли интеграция ҳозирги кунда олмишумул жараён бўлиб, ҳар бир халқнинг порлоқ истиқболи ва умуминсоний цивилизация йўлидаги барча куч ҳаракатларни бирлаштиришга: ҳар бир давлатнинг имкониятларидан яхшироқ фойдаланишга кўмаклашади.

Ана шуларни ҳисобга олган ҳолда, Ўзбекистон Иқтисодиёт Ҳамкорлик ташкилоти олдида турган ғоят ноёб вазифани ва бу халқаро ташкилот ниҳоятда улкан имкониятларга эга эканини тўла-тўқис англаб етмоқда.

Бугунги учрашувда кун тартибига қўйилган ҳамкорлик ташкилотининг 2000 йилгача ва ундан кейинги истиқболи ва асосий йўналишлари ҳақидаги тайёрланган Истамбул декларацияси лойиҳаси, бизнинг фикримизча, Квейта ҳаракати режалари негизи ва умумий руҳига мос келади.

Бугун ҳамкорлик таркибида бирлашган ва шу минггада жойлашган 10 қўшни давлат — тарихи, маданияти, дини, дили, тили, тақдири яқин бўлган халқлар фақатгина куч-ғайратларини бирлаштириб, бой имкониятларини ўзаро манфаатли тарзда ўзлаштириб, бир-бирига кўмаклашиб, тараққиётда олға кетган мамлакатларни қувиб етиши, тарихий адолатни қайта тиклаб, жаҳон ҳамжамиятида муносиб ўринларини эгаллаб олиши мумкин.

Бу олижаноб стратегик мақсад — бизнинг бирлашган потенциалимиздан эркин ва ўзаро манфаатли тарзда фойдаланиш масалалари кўпгина муаммоларни ҳал қилишни тақозо этади. Келажакка назар ташлаб, шунга аниқ-равшан баҳо бериш керакки, бу йўлда биз сиёсий, иқтисодий ҳамда бошқа жиҳатларга эга бўлган кўп қийинчиликларга дуч келишимиз мумкин. Бундай қийинчиликлар турли шароит ва имкониятлардан, ҳамкорликда қатнашувчи ҳар бир давлатнинг ўзига хос хусусиятларидан келиб чиқади.

Шу нуқтаи назардан ҳамкорликнинг XXI аср бошидаги истиқболи муҳим йўналишларини таҳлил қилар эканмиз, кўзлаётган режаларимизга етиш учун, шак-шубҳасиз, барча тан олаётган умумий мазмундаги бир қанча шарт-шароитлар бор.

Биз учун ғоят муҳим бўлган биринчи шарт, бу ўзаро ишонч масаласи. Ташкилотга аъзо бўлган ўн давлатнинг сиёсати ва мафкураси турлича бўлиши табиий, лекин шунга қарамасдан, бир-биримизга ишонмасак, бир-бири-

мизга таянч бўлиб турмасак, бир-биримизни қўллаб-қувватламасак, иқтисодий манфаатдорликни сиёсатдан, мафкурадан устун қўймасак, бу ерда йиғилиб, мажлис қилиб, овора бўлиб ўтиришдан ҳеч қандай наф йўқ.

Иккинчи ва ҳамма учун умумий шарт, бу — транспорт ва коммуникациялар муаммоси. Ўзаро коммуникацияларни боғламасдан бошқа соҳаларга ўтиш ҳеч қачон самара беролмайди. Коммуникация деганда мен автомобиль, темирйўл, ҳаво йўлларини эмас, балки ўзаро маънавий-маданий алоқалар ривожини ҳам тушунаман. Бунда телевизион, радио ва замонавий, ер куррасини бошқа минтақалари билан боғлайдиган космик алоқаларнинг ўрни жуда катта.

Айтайлик, Ўзбекистонни Покистон билан боғлаш учун Афғонистондаги аҳвол тўсиқ бўлиб турса бизнинг энг юксак орзуларимиз, эзгу сўзларимиз ва баёлотларимиз шунчаки қоғозда қолиб кетаверади.

Агар орамиздаги шундай тўсиқ ва ғовларни бартараф этмасак, олға силжиш бўлмайди. Ҳамфикрлик, маслакдошлик бўлмайди.

Биз, Ўзбекистон вакиллари, бугун қабул этилажак декларацияда коммуникацияларга бўлган муносабатни тўла қўллаб-қувватлаймиз. Биз барча оқилона лойиҳаларни амалга оширишда ҳалол ва мардона шериклик қилишга тайёрмиз.

"Ҳаракат бор жойда баракат бор", деб гапирамиз. Шундай экан, бу саъй-ҳаракатлар ҳаммамиздан баробар чиқиши зарур. Мен шахсан сиз, муҳтарам давлат бошлиқларини ана шунга даъват этаман.

Учинчи муҳим шартнинг мазмуни шуки, биз ўзаро алоқа боғлашимиз мумкин, турли муҳим ва тўғри ҳужжатларни имзолашимиз мумкин, аммо молиявий, банк-кредит ташкилотлари ишини йўлга қўймасдан туриб, яхши натижага эришиб бўлмайди. Энг кучли миллий банклар, халқаро банклар, хусусан, Осие банки, Ислом банки, Европадаги йирик банклар ёрдам бермаса, биз берган баёлотларни, биз амалга оширмақни истаган лойиҳаларни жонлантириш қийин.

Тўртинчи шартга кўра, ишимизни тез суръатлар билан ривожлантирмақчи эканмиз, ўзаро амалий фаолият шаклини топишимиз зарур. Бизнинг фикримизча, ҳаммамиз биргалашиб, Истанбул декларацияси лойиҳасида

кўриштирилган махсус техник-иқтисодий асослаш фонди қаторида ҳамкорлик фондини таъсис этиш ҳақида ундошимиз керак. Ҳар бир давлат шу масалага доир тақдирини берсин. Шубҳа йўқки, бундай фонд барча учун бирдек фойдали бўлади.

Ўзаро Иқтисодий Ҳамкорлик ташкилоти — хайрия жамияти эмас. Унга аъзо бўлган ҳар бир мамлакат энг аввало ўз халқининг келажаги ва манфаатини кўзлаб иш юритади. Шу нуқтаи назардан қараганда, ўзаро инвестиция фонди 2000 йилгача кўзда тутилган ўзаро манфаатли улкан лойиҳаларни қўллаб-қувватлашга ва амалга оширишга кўмак бўлади.

Яна бир муҳим масала. Иқтисодий ҳамкорликнинг шартларидан бири ўзаро маданий-маънавий алоқаларни мустақкамлашдан иборатдир. Агар ўн мамлакат халқлари бир-бирининг ҳаётидан қанчалик кўп хабардор бўлса, миллат намоёндалари ўзаро борди-келди қилсалар, тижорат ва иш одамларининг ўзаро қатнови ҳам шунчалик кўпаяди.

Яна таъкидлаб айтаман, халқларимиз маданият ва динимон борасида бир-бирларини қанчалик яхши тушунсалар, иқтисодий алоқаларимиз ҳам шунчалик тез ривож топаяди.

Муҳтарам хонимлар ва жаноблар!

Биз бугун жуда яхши ниятлар билан яшайпмиз. Шундан буюк тарихга ва маданиятга эга бўлган халқларимиз энг яхши тақдирга муносиб эканини ҳаммамиз тушунамиз. Ўз орзуларимиз амалга ошмоғи учун нафақат муайян вақт, балки тинч ва осойишта вазият ҳам сув билан қанчалек зарур.

Минтақада тинчлик барқарор бўлмаса, биз тузган энг буюк лойиҳалар ва дилдаги эзгу ниятлар амалга ошмай қолиши мумкин. Ҳозир бизни энг қаттиқ ташвишга солаётган наржа — Афғонистондаги аҳвол, у ердаги вазиятнинг барқарор ва потинч экани.

Биз бошқа давлатларнинг ички ишларига аралашмоқчи эмасмиз. Ниятимиз жуда холис — қардош Афғонистон халқи тинч бўлса, биродарларимиз ўзаро сулҳ топиб, тезроқ тинч меҳнатга ўтсалар, деб орзу қиламиз.

Қушим Афғонистондаги ўзаро муҳолиф кучларни яраштиришга, афғон халқини тезроқ тинч меҳнатга жалб этишга ҳар биримиз баҳолиқудрат уриниб кўришимиз керак.

Шу мақсадда биз ташаббус кўрсатиб, қўшни давлатдаги ўзаро муҳолиф кучлар вакиллари шу ерда йиғилган давлатлар ва манфаатдор халқаро ташкилотлар, хусусан, бирлашган Миллатлар ташкилоти вакиллари иштирокида Тошкент шаҳрида музокаралар учун йиғилишларини таклиф этардик.

Муҳтарам хонимлар ва жаноблар!

Мажлисимизда ҳозир бўлган вакиллар ўзаро тил топиб, бўлажак зўр ҳамкорлик учун катта йўл очадилар, дея умид билдиришга рухсат этгайсизлар.

Қудратимиз — дўстликда, деган халқ нақли бор. Ташкилотимиз ҳақиқий тинчлик ва дўстлик бўстони таянчига айланишига ишонаман. Мана шу олижаноб мақсад йўлида ҳаммангизга сиҳат-саломатлик, куч-қувват ва омад тилайман.

*Иқтисодий Ҳамкорлик Ташкилоти
давлатлари раҳбарларининг олий даражадаги
иккинчи учрашувида сўзланган нутқ,
1993 йил, июль.*

ИҚТИСОДИЙ ИСЛОҲОТ: ИЛК САМАРАЛАР

1993 йил 27 июль куни Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг йиғилиши бўлиб ўтди. Унда вазирликлар, давлат қўмиталари, концерн, корпорация ва уюшмалар раҳбарлари, вилоят ҳокимлари иштирок этдилар.

Йиғилишда асосан иқтисодий ислохотнинг амалга оширилиши ҳамда республика халқ хўжалиги тармоқларининг 1993 йил биринчи ярмидаги иш якунлари муҳокама қилинди.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислон Каримов йиғилишда нутқ сўзлади.

Ўзбекистон қишлоқ хўжалигининг шу йил биринчи ярмидаги иш якунларини муҳокама қилар эканмиз, деди Президент, қуйидаги жиҳатларга алоҳида аҳамият бермоғимиз керак. Биринчидан, мустақил давлатимизнинг олдига қўйган мақсади — иқтисодий ислохотлар натижасида халқ хўжалиги тармоқларини бозор иқтисодиётига ўтказиш борасидаги амалга оширилаётган ишларга баҳо бериш. Иккинчидан, ана шу ислохотларнинг таъминотда, халқ турмушини яхшилашдаги дастлабки натижалари нималардан иборат? Учинчидан, аҳоли эҳтиёжини қондириш, уни иш билан таъминлаш — ишлаб даромад топиши учун шартшароит яратиш борасида нималар қилинмоқда? Тўртинчидан, ана шу иқтисодий ислохотларни амалга оширишдаги дастлабки тажрибалардан хулоса чиқариш, бунда вилоят ва халқ хўжалиги тармоқларининг раҳбарлари қандай ўрин тутаётгани хусусида фикрлашиб олиш зарур, деб ўйлайман.

Иқтисодий ислохотдан мақсадимиз нима? Буни ким қандай тушунади? Биз, аввало, шуни аниқлаб олишимиз керак.

Мақсад — республика халқ хўжалиги тармоқларини бозор иқтисодиёти шароитига ўтказиб, четдан олиб келинаётган маҳсулотларни ўзимизда ишлаб чиқаришни йўлга қўйиб, Ўзбекистоннинг тўла иқтисодий мустақиллигига эришмоқдир. Бу эзгу мақсад йўлида нималар қилинди? Қандай ижобий ўзгаришлар бор?

Шуни таъкидлаш жоизки, бизда бозор иқтисодиётининг пойдевори — давлат тасарруфидан ташқаридаги мулк пайдо бўлди. Бу, табиийки, кўп тармоқли иқтисодиётни шакллантиришда муҳим аҳамият касб этади. Хусусийлаштиришнинг ҳуқуқий асослари яратилди. Бу иш уй-жой, қишлоқ хўжалиги, маиший хизмат, савдо соҳаларида жадал сурьатлар билан амалга оширилмоқда.

Фуқароларга томорқа ажратилгани, деҳқон-фермер хўжаликлари ташкил этилгани ҳам ижобий натижа бера бошлади. Биргина мисол: шу йилнинг биринчи ярмида етиштирилган гўштнинг 68 фоизи хусусий ва фермер хўжаликлари ҳиссасига тўғри келади.

Яна бир ижобий хусусият — иқтисодиётни бошқариш усулининг ўзгараётгани, маъмурий-буйруқбозлик ўрнини ўз-ўзини бошқариш тамойили эгаллаётганидир.

Республикада тадбиркорлик ва кичик бизнесни ривожлантириш мақсадида махсус банк очилди, алоҳида жимғарма тузилиб, Вазирлар Маҳкамаси мазкур соҳани тараққий эттириш учун 500 миллион сўм маблағ ажратди.

Хорижий мамлакатлар билан ҳамкорликда ишлаётган қўшма корхоналар фаолияти ҳам кенгайиб бормоқда. Уларнинг сони 800 дан ортади. Иқтисодий тангликдан тезроқ чиқиш, етишмаётган молларни ўзимизда ишлаб чиқариш мақсадида капитал қурилишга аҳамият берилмоқда, янги-янги ишлаб чиқариш корхоналари барпо этилмоқда. Шуниси қувончлики, капитал қурилишга сарфланаётган маблағнинг 63 фоизи корхона ва ташкилотларнинг ишлаб топган сармоясидир.

Республикада аҳолини ижтимоий ҳимоя қилиш изчиллик билан амалга оширилмоқда. Собиқ Иттифоқнинг баъзи давлатларидагидек халқни юпун ҳолга тушириб қўймадик. Бизда чиқиндиларни титиб юрадиган гадоилар йўқ, бўлмайти ҳам!

Хуллас, меҳнаткаш халқимиз бор, иқтисодий ислоҳотни амалга ошириш учун шароит бор, бой маданий меросимиз бор, Ўзбекистонни буюк давлатга айлантиришдек буюк

интигимиз бор, деди Ислон Каримов. Лекин ана шу интигимиз қиримиз, ўтказаяётган ислоҳотимиз жойларга етиб боришимиз? У ердаги ҳокимлар, катта-кичик раҳбарлар ислоҳот тарафдорими, йўқми? Тарафдори бўлса, нега бу ишлар сусткашлик билан амалга оширилмоқда?

Мисол тариқасида Сирдарё вилоятини олиб кўрайлик. Бу ерда 287 деҳқон-фермер хўжалиги ҳали иш бошламасдан фаолиятини тўхтатган. Тўғрироғи, шунга мажбур бўлган! Ахир, банкда ҳисоб рақами очиш, кредит олиш, уруғ, техника ажратиш муаммо бўлса, бу йўлда ўнлаб тўсиққа дуч келинса, арзини эшитадиган одам тополмаса нима қилсин? Раҳбарлар қаёққа қараяпти? Боз устига, аҳоли тигиз бўлган Фарғона водийсида ҳар бир фермерга 20 гектардан ер тўғри келгани ҳолда, Сирдарёда бу кўрсаткич 4,5 гектарни ташкил этади. Нима, Сирдарёда ер камми? 1992 йилда вилоят эҳтиёжига зарур сутнинг 52, сариёғнинг 64, картошканинг 79 фоизи четдан келтирилганига нима дейсиз? Ёки Сирдарёда мол боқиб бўлмайдими, картошка битмайдими?

Замон билан ҳамқадам бўламан, деган раҳбарнинг вазифаси — одамларга ишлаш, даромад қилиш учун шароит яратиб бериш, шу йўл билан уларнинг моддий фаровонлигини оширишдир. Акс ҳолда, уларнинг ислоҳотлардан ихлоси қайтади, эртанги кунга бўлган ишончи сусаяди. Вилоятда ўртача маош ойига 7,5 минг сўмни ташкил этиши одамлар тақдирига бефарқликдан ўзга нарса эмас.

Бундай камчиликлар бошқа кўпгина вилоятларда ҳам учрайди.

Биз хусусийлаштириш ҳақида кўп гапирамиз. Мана, бир мисол: шахсий хўжаликлардаги ҳар бир сигирдан 2500 килограмм, давлат ва жамоа хўжаликларида эса атиги 960 килограмдан сут соғиб олинади. Шундай экан, Тошкент вилоятининг Бўка туманидаги ўн бир фермадан фақат биттаси хусусийлаштирилганига нима деса бўлади?

Маълумки, қишлоқ хўжалиги — республика иқтисодиётининг энг кўламли, ҳал қилувчи бўғинидир. Ўзбекистоннинг тақдирини кўп жиҳатдан шу соҳанинг қандай ривожланишига боғлиқ. Шундай экан, жойлардаги раҳбарлар фермерларга ҳар бир жиҳатдан ёрдам беришлари, ишбилармонлик, ташаббускорлик йўлидаги ғовларни бартараф этишлари лозим. Ердан оқилона фойдаланиш, унинг унумдорлигини ошириш ва илмий асосланган ал-

машлаб экишни жорий этишда уларга олимларимиз яқиндан ёрдам бермоқлари даркор.

Бу йил кузда 750 минг гектар суғориладиган ерга галла экилади. Ундан олинadиган ҳосил республиканинг донга эҳтиёжини қондиришда муҳим аҳамиятга эга бўлади. Бундан ташқари, 15 минг гектар майдонга Голландия усулида картошка экиш режалаштирилмоқда. Ундан ўрта ҳисобда 450 минг тонна ҳосил олиш мумкин. Бу Россия, Беларусь мамлакатларидан келтирилаётган 400 минг тонна картошка ўрнини қоплайди. Алмашлаб экишни такомиллаштиришда фақат бедага ёпишиб олмасдан ана шу режалар ҳисобга олинса, мақсадга мувофиқ бўлур эди.

Иқтисодий ислохотлар йўлидаги тўсиқлардан яна бири, деди Президент, айрим корхоналарнинг ишлаб чиқаришдаги якка ҳокимлигидир. Хусусан, "Ўздавкимёконцерн"га қаршли корхоналар электр қуввати ва газни давлатдан арзон нархда олганига қарамай, минерал ўғитлар баҳосини осмонга чиқариб, қишлоқ хўжалиги иқтисодиётига зарар стказмоқда. Ишлаб чиқарилаётган маҳсулот ҳажми камайиб бораётир. Афсуски, концерн раҳбарияти танқиддан тўғри хулоса чиқармаяпти. Жиддий чора кўриш пайти келмадимикан?

"Ўзқурилишматериаллари" концернига қаршли Ғазалкент ойна заводини олиб кўрайлик. Бу ерда рентабелликни назорат қилиш яхши йўлга қўйилмаганидан фойдаланиб, маҳсулот нархи сунъий равишда ошириляпти. Натижада қурувчилар қийин аҳволга тушиб қолмоқда. Афсуски, бундай корхоналар кўп. Қўрғонтепа ғишт заводининг тўхтаб қолгани ҳам қурилиш ишларига катта зарар етказди. Бу аҳволдан қутулишнинг йўли рақобатни юзага келтириш — кўплаб турдош корхоналар қуришдир.

Яқинда хорижлик меҳмонларни қабул қилдим. Улар суҳбат чоғида: "нимадан хурсандсиз-у, нимадан хафасиз?" деб савол берди. Ўшандаги жавобимни сизларга ҳам айтмоқчиман, деди Ислom Каримов. Мен шундан хурсандманки, аста-секин бўлса-да, жамият, одамлар ўзгаряпти, ишбилармон, тadbиркор, мураккаб муаммоларни еча оладиган янги авлод дунёга келяпти. Бизнинг вазифамиз ана шу ёш авлод қалбига ота-боболаримиздан қолган буюк виқорни, "Биз дунёда ҳеч кимдан кам эмасмиз!" деган гурур ва ишончни сингдирмоқдир. Ана шу ишонч билан дунёга чиқмоқ, ривожланган мамлакатларнинг илғор тажрибасини

ва жаҳон ҳамжамияти билан яқинлашув йўлига ўтган мамлакатдаги ижтимоий тараққиётга тўсиқ бўлади, агар...

Тарфаккурнинг мафкуравий ақидалардан холи бўлган, ҳар бир мамлакатнинг ва бутун жаҳон маърифатпарварлигининг сифат жиҳатидан янги ҳолатга ўтиш шакллари ва йўллариининг хилма-хиллигини кўрсатиб берадиган янги турли ва услубини яратиш зарурати етилди. Ҳозир ижтимоий, шу жумладан иқтисодий ривожланишнинг ҳаммабон, ҳар қандай мамлакат учун бирдай тавсия этиш мумкин бўлган андозалари йўқлиги аниқ-равшан бўлиб қолди. Ижтимоий ривожланишнинг турли маданий, маърифий, тарихий анъаналарнинг нодирлиги ва ўзига хослигига эътиборидан шакллари ва усуллари хилма-хиллиги умум томонидан эътироф этилди.

Тоталитар тузум шароитида орттирилган бутун тажриба шундан далолат берадики, аниқ-равшан тарихий, ижтимоий-иқтисодий, миллий-руҳий, демографик, табиий-иқлим ва бошқа шароитларни, минтақаларнинг объектив фарқини ҳисобга олмайдиган сиёсат ва ҳўжалик тажрибаси инқирозга учраши муқаррардир. СССР парчаланиб кетгани, бошқарувнинг маъмурий-буйруқбозлик услубини тарғиб қилувчи ва юқоридан кўрсатма билан (директив) режалаштиришга ҳамда ресурсларни марказлаштирилган тарғиба, ўзбошимчилик билан тақсимлашга асосланган социалистик ҳўжалик юритиш усулининг тарихий тажрибаси барбод бўлгани буни яққол исботлаб турибди.

Тоталитар тизим вайрон бўлаётган даврда собиқ иттифоқдош республикалар ўрнида тузилган мустақил давлатларда иқтисодий қурилиш ва демократик ўзгартиришларга мутлақо янгича ёндашувлар ва нуқтаи назарларни асослаб бериш муҳим аҳамиятга эга. Бу давлатлар ўзини мустақил деб эълон қилгани ҳар бир суверен республика ўз манфаатларига мос келадиган мустақил ички ва ташқи сиёсатни ўтказиш ниятида эканини билдиради.

Ҳозир ҳар бир республикада иқтисодиётни барқарорлаштириш ва ислоҳ қилиш муаммолари ечими зўр бериб илланаётгани, ўз дастурий ёндашувлари ишлаб чиқиладигани ҳам ҳақиқатдир. Бу дастурларни ўрганиш шундан

далолат берадики, уларнинг ҳаммаси бозор иқтисодиётини барпо этишга қаратилгани ҳолда, ислоҳотни амалга ошириш усули, босқичлари ва муддати билан бир-бирдан тубдан фарқ қилади. Уларда кўзда тутилган чора-тадбирлар маълум даражада Ўзбекистоннинг манфаатларига ҳам тааллуқлидир, чунки республикалар ўртасида таркиб топган иқтисодий алоқалар ҳозир ҳам давом этмоқда.

Бундай шароитда ўз ижтимоий-иқтисодий ривожланиш йўли ва андозасини танлаб олиш жуда катта аҳамиятга молик. Бу йўл ва андоза иқтисодиёти бозор муносабатлари асосига қурилган ривожланган мамлакатларнинг кўп асрлик тажрибасига, шунингдек Ўзбекистон халқининг миллий, тарихий мероси, турмуш тарзи, анъаналари ва руҳияти хусусиятларига таяниши лозим.

Бозор муносабатларига ўтишнинг консерватив андозаларидан тортиб радикал андозаларигача, тадрижий (эволюцион) ривожланиш андозасидан тортиб то "фалаж (шок) билан даволаш" тарзидаги жадаллаштириш андозасигача бўлган жаҳон тажрибаси бу андозаларни амалга оширишнинг турли кўламлари ва муддатларини ўрганишга имкон беради. Лекин айти шу тажриба маълум андозалардан кўр-кўрона нусха кўчиришга уринилаётган жойларда ислоҳот, одатда, муваффақиятсизликка учраётганидан далолат бермоқда. Бунинг сабаби шундаки, дунёда бир-бирига ўхшайдиган иккита одам бўлмаганидек, иккита бир-бирига ўхшаш давлат ҳам бўлмайди. Агар айнан нусха олинса мамлакатнинг ўзига хос шарт-шароитлари, мавжуд имкониятлари, яқин ва олис ҳамкорлик билан кўп йиллар давомида таркиб топган иқтисодий ҳамда маънавий алоқалари эътибордан четда қолади.

Республикада иқтисодий ислоҳотларни ўтказишга тубдан янгича ёндашувни, бунда сифат жиҳатидан янги вазифалар ҳамда шароитларни, амалий тажрибани ҳисобга олишни, асосан ўз кучига таянишни ҳаётнинг ўзи тақозо қилмоқда. Ижтимоий йўналтирилган бозор иқтисодиётини барпо этишда республиканинг ўзига хос хусусиятларини ҳисобга оладиган, Ўзбекистоннинг ўтмиши, ҳозирги куни ва келгуси тараққиётига тўла-тўқис мос келадиган мутлақо янги андоза, ўзига хос йўл зарур. Энг муҳими —

Амалнинг бозор иқтисодиётига асосланган жамият қуришдан бошқа йўлимиз йўқ. Тўпланган тажриба, илмий таҳлил (аниқлик) ва ақл-идрок шундан далолат бермоқда.

Ўзбекистонни ҳуқуқий демократик давлат сифатида қарор топтиришнинг дастурий қоидалари, республиканинг бозор муносабатларига ўтиш, ички ва ташқи сиёсатни амалга ошириш принциплари, иқтисодий ислоҳотларни амалга оширишнинг асосий устуворликлари ва йўналишлари "Ўзбекистоннинг ўз истиқлол ва тараққиёт йўли" рисоласида баён қилиб берилган, кейинги нашр ва нутқларда ривожлантирилган ҳамда уларга аниқлик киритилган.

Ушбу нашр — илгари ўртага қўйилган қоидалар ва ғояларни муаммовий умумлаштирибгина қолмай, шу билан бирга республикада ва бошқа мамлакатларда иқтисодиётни ислоҳ қилиш борасида тўпланган амалий тажрибага асосланиб, бу қоидалар ва ғояларни янада чуқурлаштиради. Аслини олганда, гап бозор муносабатларига ўтишда ўхшаши бўлмаган, бетакрор яхлит андозамизни ишлаб чиқиш, ўз йўлимизни танлаб олиш ҳақида бормоқда. Бу йўл уч таркибий қисмдан иборат:

— ижтимоий жиҳатдан йўналтирилган бозор иқтисодиёти миллий андозаси моҳиятининг тавсифи (характеристикаси);

— қатъий марказлаштирилган маъмурий-буйруқбозлик тизимидан хўжалик юритишнинг бозор муносабатларига асосланган йўлга ўтишнинг энг муҳим принциплари;

— иқтисодий ислоҳотларни амалга оширишнинг, тангликдан чиқиб олишнинг, барқарорликни ва муқим ижтимоий-иқтисодий ривожланишни таъминлашнинг аниқ йўналишлари.

Республиканинг бозор муносабатларига ўтишида ўз йўлидан изчиллик билан бориши демократик ўзгартиришлар, республикани ривожланган мамлакатлар қаторига олиб чиқиш, унинг халқаро обрў-эътиборини мустаҳкамлаш учун пухта моддий негиз яратади. Фақат иқтисодий турмуш тарзига асосланибгина унга мос келадиган давлат тузумини ва кучли сиёсий тузилмани (структурани) барпо этиш мумкин.

ЎТМИШДАН ҚОЛГАН МЕРОС ВА ИҚТИСОДИЙ
ИСЛОҲОТЛАР ЗАРУРИЯТИ

Ўзбекистон давлат мустақиллигига эришгандан кейин республика ва унинг халқи манфаатларига мувофиқ келадиган мустақил ижтимоий-иқтисодий сиёсатни ўтказиш имконияти туғилди. Республиканинг ташқи дунёдан бир асрдан ортиқ вақт мобайнида ажралиб қолганлигига барҳам берилди. У халқаро ҳуқуқнинг тенг ҳуқуқли субъекти бўлди. Бу эса жаҳон меҳнат тақсимотида муносиб ўринни эгаллашга шароит яратди.

Шу билан бирга чинакам иқтисодий мустақилликка эришиш йўлида бир қанча объектив қийинчиликларни енгиб ўтиш, СССРнинг парчаланиши натижасида яккаҳокимлиқ тизимидан мерос бўлиб қолган муаммолар мажмуини ҳал этиш лозим бўлади. Айни пайтда ёш мустақил давлатнинг шаклланиши ва қарор топишида муқаррар равишда вужудга келадиган бир қатор янги муаммолар ҳам пайдо бўлди.

Ўтиш даври муаммоларининг йиғиндиси ва хусусиятлари бир вақтнинг ўзида қатор ғоят мураккаб ижтимоий-иқтисодий вазифаларни ҳал этишни тақозо қилади. Авваламбор, яккаҳокимлиқ тизимининг иллатларини зудлик билан тугатиш, бошқарувнинг маъмурий-буйруқбозлик услубларининг ва директив режалаштиришнинг салбий оқибатларини тугатиш, иқтисодий ва молиявий вазиятнинг барқарор бўлишини таъминлаш зарур.

Республика иқтисодиётининг тармоқ ва ҳудудий тузилмасини тубдан қайта қуриш, "иттифоқ ихтисослашуви" натижасида ишлаб чиқарувчи кучларни ривожлантириш ва жойлаштиришда йўл қўйилган номуносивбликларни тугатиш, халқ хўжалигининг хомашёга йўналтирилганлигидан мутлақо воз кечиш, янги мустамлакачиликдан иборат иқтисодий қарамлик занжирларини парчалаб ташлаш лозим бўлади.

Энг муҳими — ижтимоий ларзаларсиз, қатъият ва изчиллик билан бозор муносабатларига ўтиш, жамики кучқудрат ва бойликлардан самарали фойдаланишни, халқ хўжалигининг барқарор ривожланишини, республиканинг турмуш даражаси юксак бўлган, иқтисодий тараққий

ағдани мамлакатлар қаторига чиқиб олишини таъминлай-
лашини қурамли иқтисодий негизни вужудга келтираётган
диалогчиликнинг мустақкам пойдеворини барпо этиш ке-
рлик.

Амалда, мазкур муаммоларни дарҳол, бир зумда ҳал
қилиб булмадлиги равшан. Бунинг учун анча узоқ давр,
лиқ мақсадни кўзлаб фидокорона меҳнат қилиш, энг
муҳими, иқтисодий ислоҳотларнинг аниқ-равшан, амалий
дастури бўлиши зарур. Республикада шундай дастур бор
ва у изчиллик билан амалда жорий қилинмоқда.

Ўтказилаётган иқтисодий ислоҳотларнинг кўлами ва
жиддийлиги тамомила республиканинг ислоҳотга ўтиши-
нинг бошланғич даври мураккаблиги билан белгиланади.
Бу яккаҳоқимлик тизими ва унинг самарасиз хўжалик
механизми оғир меросининг оқибатидир.

Ислоҳотлар бошлангунга қадар вужудга келган иқтисо-
дий вазиятни ҳар томонлама таҳлил қилмай, чуқур иқти-
содий, ижтимоий ва сиёсий инқирозга олиб келган сабаб-
ларни, хўжалик тизимидаги қатъиян воз кечиш лозим
бўлган иллатларни аниқламай туриб, жамиятнинг сифат
жиҳатдан янги ҳолатига ўтиб бўлмайди.

60-йиллардаёқ иқтисодиётда зиддиятлар кучайиб бо-
риётгани, амалдаги хўжалик юритиш механизми мазкур
зиддиятларни бартараф этишга ноқобиллиги яққол намо-
ни бўла бошлаган эди. Иқтисодиётнинг ривожланиш
сурвати кескин пасайди. Унга бўлган сарф-харажатлар
орта борди. Моддий бойликлар ва маблағлар тақчиллиги
лиқ кўриниб қолди. Иқтисодий воситалар ва омиллар
амалда ишламади. Ишлаб чиқаришни техникавий ривож-
лантиришида ва аҳоли турмуш даражасида ғарб мамла-
катларидан анча орқада қола бошланди. Илғор иқтисодчи
товар ишлаб чиқарш тарафдорларининг бозор муноса-
батларини қайта тиклаш тўғрисидаги даъвати инкор
этилди. Бошқарувнинг тармоқ принципини кучайтириш-
ти, қишлоқ хўжалигини индустрлаштиришга, корхоналар-
ни катта иқтисодий эркинликлар беришга, фаолиятни
бидҳошида қиймат кўрсаткичларига ўтишга қаратилган
1963 йилги иқтисодий ислоҳот ишлаб чиқариш муноса-
батларининг туб моҳиятига дахл қилгани йўқ ва шу
бондан кўнда тутилган натижага — иқтисодиётни жон-
лантиришга олиб келмади.

Консерватив маъмурий тизим, иқтисодиётга партиявий раҳбарлик ва унинг ҳаддан ташқари мафкуралаштирилганлиги доирасида кейинчалик иқтисодиётни ислоҳ қилиш йўлидаги бошқа уринишлар ҳам (1979 йилги режалаштириш тизимини ислоҳ қилиш, 1987 йилги хўжалик механизминини ислоҳ қилиш ва бошқалар) кам самара берди. Аксинча, сўнги ўн йиллар мобайнида сохта обрў орттириш мақсадида қабул қилинган ва мавжуд имкониятларни ҳисобга олмаган ижтимоий, озиқ-овқат, аграр, энергетика, экология ва бошқа соҳалардаги кўпгина дастурлар иқтисодий қарама-қаршиликларни чуқурлаштириб юборди. Натижада иқтисодиётни батамом издан чиқариб, моддий ва молиявий маблағлар тақчиллигининг даҳшатли тарзда ўсишига, ташқи қарзнинг кўпайишига олиб келди. Энг асосийси шу бўлдики, меҳнатни рағбатлантириш тизими бузилди. Бу эса одамларнинг ижтимоий руҳияти салбий томонга ўзгаришига олиб келди. Тайёрга айёрлик, боқимондалик кайфиятларини келтириб чиқарди. Марказдан бошқаришнинг амалдаги тизими, унинг идоралари хўжалик юритиш услуб ва усуллари иқтисодиётнинг янада ривожланишига сезиларли туртки бўлишига, кескин ижтимоий муаммоларни ҳал қилишга қодир эмаслиги яққол аён бўлиб қолди.

80-йилларда иқтисодий инқирознинг кучайиб бориш сабабларини очиш, уни бартараф этиш йўлларини топиш борасидаги уринишлар ҳам муваффақиятсизликка учради. Ишлаб чиқариш суръатларининг пасайиш сабаблари ривожланишнинг экстенсив омиллари тугаганлигидадир, деб юзаки тушунилганлиги устувор тармоқларни алоҳида ажратмасдан, халқ хўжалигининг барча соҳаларини бир вақтнинг ўзида ривожлантириш тўғрисида нотўғри қарор қабул қилинишига сабаб бўлди. Бу ҳол, пировард натижада, чекланган маблағларнинг пароканда бўлиб кетишига, молия ва таъминот тизимининг батамом издан чиқишига олиб келди, инқирозни чуқурлаштирди.

Қайта қуриш сиёсати даврида иқтисодиётда жуда кучли бузилишлар рўй берди. Инқироз сабаблари ва омилларини тўлиқ тасаввур этмаган, ўзгартиришларнинг аниқ-равшан дастурига эга бўлмаган бутун иқтисодий сиёсат эмпирик характерда бўлиб авантюрадан иборат экспериментлардан,

ҳар томонга оғишлардан бошқа нарса эмас эди. Иқтисодиётни барқарорлаштириш ва бозор муносабатларига ўтишнинг турлича ёндашувларга асосланган дастурлар лойиҳаларининг кўплиги ислохотларнинг аниқ мақсади йўқлигидан, уларни рўёбга чиқариш муддатлари — "беш юз кун" деб белгилаб қўйилиши эса зарур ўзгартиришларнинг туб моҳияти ва ниҳоятда мураккаблиги тўла англаб етилмагачлигидан далолат берар эди.

Марказда ишлаб чиқилган дастурлар ва ислохотга оид чора-тадбирларда федерация субъектлари бўлмиш республикаларнинг манфаатлари эътиборга олинмай келинди. Бунинг устига Марказ ўзининг кўпгина барбод бўлган ишларини республикаларнинг гарданига юклашга интилиб, уларни озиқ-овқат, халқ истеъмоли моллари ва моддий бойликлар билан ўзини ўзи таъминлашга мажбур қиларди. Ишлаб чиқаришнинг умумий равишда пасайиб кетиши, рублнинг қадрсизланиши шароитида шундай бўлди. Бу ҳол таркиб топган хўжалик алоқаларининг бузилишига, товар айирбошлаш ишлари натура ҳолида юритилишига, бартер битимлари жорий этилишига олиб келди. Минтақавий хўжалик ҳисоби ғоясини келтириб чиқарди ва тарқоқлашиш жараёнларига туртки бўлди.

Бундай "англиклар" натижасида 1991 йили ўз мустақиллигини эълон қилган республикалар, шу жумладан Ўзбекистон ҳам собиқ Иттифоқдан батамом барбод бўлган иқтисодий, молиявий ва нарх-наво тизимини, ўта издан чиққан бошқарув механизмини ва иқтисодий муносабатларни мерос қилиб олдилар.

Амалда барча республикалар ислохот ва миллий иқтисодиётларини соғломлаштириш жараёнларини қуйидаги бир хил шароитларда бошлашга мажбур бўлдилар:

— марказдан режалаштириш тизимига барҳам берилди, янги бозор муносабатлари, бозор тармоқлари мажмуи эса эндигина шаклланиш босқичида эди;

— бутун иқтисодий тизим ёппасига давлат мулкчилигига асосланган, хусусий мулкчилик ҳали ривожланмаган;

— давлат корхоналарининг иқтисодий эркинликлари давлат буюртмаси, моддий бойликлар ва капитал маблағларнинг меъёрланган тақсимланиши билан кескин чекланган эди;

— халқ хўжалиги тузилмаси ҳаддан ташқари монополиялаштирилган — бутун бир тармоқгина эмас, балки алоҳида корхоналар ҳам танҳо ҳоким ҳисобланарди;

— сақланиб қолган давлат монополияси ва нарх-наво сийсатидаги тазйиқ, тармоқларда ва корхоналарда боқимлик кайфиятларини вужудга келтирган марказлаштирилган молия-кредит тизими тадбиркорлик соҳасидаги барча ташаббусларни йўққа чиқарарди;

— республика иқтисодиёти узоқ вақт давом этиб келаётган, тобора кучайиб бораётган иқтисодий ва таркибий инқирозни бошдан кечирмоқда. У ишлаб чиқаришнинг пасайишига, гиперинфляциянинг кучайишига, нарх-навонинг юқорилиги туфайли хом ашё олиш ва республиканинг ўз маҳсулотларини сотишда қийинчиликларга, аҳоли турмуш даражасининг пасайишига олиб келмоқда;

— ишлаб чиқарилаётган маҳсулотнинг рақобат қобилияти пастлиги ва валюта ресурсларининг етишмаслиги сабабли жаҳон бозорига чиқиш имкониятлари чекланган;

— молия-кредит ва пул тизимидаги инқироз бюджетдаги камомаднинг ва ташқи қарзларнинг ўсиши, кредит ресурсларининг танқислиги, инвестициявий фаолликнинг пастлиги, республикалар ўртасидаги тўловларнинг тўхтаб қолиши, рубл ва миллий валюталар қадризи ланиши билан ажралиб туради.

Бошланғич даврдаги бу қийинчиликларнинг Ўзбекистон учун умумий сабабларидан ташқари бир қатор ўзига хос сабаблари ҳам бор.

Бир неча ўн йиллар мобайнида республика иқтисодиёти Марказдан бошқариладиган ягона халқ хўжалиги мажмуининг таркибий қисмига айланган эди. Марказ қабул қиладиган кўпгина қарорлар Ўзбекистоннинг манфаатларидан ҳам йироқ эди. Хуллас, чор империяси давридагидек, республика арзон хомашё ва стратегик минерал ресурслар етказиб берувчи, тайёр маҳсулот сотиладиган қулай бозорга айланиб қолаверди, яъни республика хомашё базаси бўлиб келди.

Республика ҳудудида жойлашган кўплаб корхоналар бевосита Марказ бўйсунувида бўлиб, амалда республика уларни бошқармасди, балки кўпроқ хомашё қазиб олиш ва дастлабки ишлов бериш, ярим тайёр буюмлар, мудофаа маҳсулотларини чиқариш билан шуғулланарди ва бу маҳсулотларнинг ҳаммаси Ўзбекистондан ташқарига

ташиб кетилади. Корхоналарнинг кўпчилиги товарни республика ички бозори учун эмас, балки ташиб кетиш учун такрор ишлаб чиқарарди. Бизга эса кўпинча республика ҳудудида нима қанча ҳажмда ишлаб чиқарилаётганини, қанчаси ташиб кетилаётганини, кимларга ва қандай нархда сотилаётганини билиш ҳатто ман этилмасди. Буларнинг бари қаттиқ сир сақланарди. Республиканинг улкан табиий бойликларидан фойдаланилгани ҳолда, даромадлар унинг ҳудудидан анча олисда қолиб кетарди. Аксарият тармоқларда тугалланмаган технологик циклга эга бўлган ишлаб чиқаришлар кўп эди. Улар қом ашёни дастлабки қайта ишлаш ва ярим тайёр маҳсулотларни чиқариш босқичида тўхтаб қолар эди. Ҳатто етакчи тармоқларда ҳам технологик асбоб-ускуналар аллақачонлар эскирган, ишдан чиққан ва янгилашга муҳтож эди. Республиканинг табиий ресурсларига ва экологик муҳитига жуда катта, кўп ҳолларда эса тузатиб бўлмайдиган даражада зарар етказилган. Мазкур бузилишларни тезлик билан бартараф этиш кўплаб сармоёларни, замонавий техника ва технологияларни, тегишли кадрлар тайёрлашни талаб қилади.

Республикадан тайёр маҳсулотни эмас, балки жуда паст нархларда хомашё ҳамда ярим тайёр буюмларни ташиб кетишга аниқ йўналтирилган иқтисодиётнинг бундай тугалланмаган шакли корхоналар фаолиятининг нормаси бўлиб қолганлиги ҳам муҳимдир. Устига устак халқ хўжалигининг бутун структураси ҳам, моддий ишлаб чиқариш тармоқлари тузилмаси ҳам худди шу тариқа шакллантирилган эди. Натижада бизнинг халқ хўжалигимиз кўп жиҳатдан издан чиққан тузилишга, ишлаб чиқаришнинг паст техникавий даражасига, салбий тўлов ва савдо балансига эга бўлиб қолди. 1990 йилда Ўзбекистоннинг республикалараро савдо оборотида салбий сальдо 3,7 млрд сўми ёки ялпи миллий маҳсулотнинг 11 фоизига яқинини ташкил қилди.

Бизнинг маҳсулотларни истеъмол қилувчилар Ўрта Осиёдан анча йироқда бўлгани ҳолда ички эҳтиёжларимиз асосан келтириладиган товарлар ҳисобига қондирилади. Республика нефть ва бошқа энергетика манбалари билан ўзини ўзи таъминлаш бўйича катта имкониятларга эга бўла туриб, 10 млн тоннадан зиёд

нефтни четдан олади. Қора металл, ёғоч-тахта ва ёғоч материаллар, кўмир, кимё ва машинасозлик саноатининг тайёр маҳсулотлари катта ҳажмларда ташиб келтирилади. Республика хомашё, ёқилғи, ускуналар ва технологиянинг айрим турларинигина эмас, балки ғалла, қанд, гўшт ва бошқа ҳаётий муҳим маҳсулотларни, шунингдек кўпгина халқ истеъмоли молларини ҳам ташиб келтиришга мажбурдир. Бунда ҳар гал нарх-навои муттасил ошириб бораётган етказиб берувчилар — монополиялар қўяётган шартларнинг оғир юкини кўтаришга, республика манфаатларини ҳимоя қилган ҳолда уларнинг зўрлигига қарши туришга тўғри келади.

Бу, бизнинг назаримизда, на транспорт харажатларини, на бошқа сарф-харажатларни ҳисобга олмай, ҳар бир республиканинг, ҳудуднинг комплекс ривожланишига зиён келтиргани ҳолда, уларни бошқаларга боғлиқ қилиб қўйиш мақсадини кўзлаган империяча сиёсатнинг бевосита кўриниши ва қолдиғидир. Бу масаланинг фақат иқтисодий жиҳати бўлиб, сиёсий жиҳати ҳақида гапирмаса ҳам бўлади. Тазйиқни қайтариш, республикага хос ривожланиш йўллари ва шаклларини белгилаш борасидаги уринишлар "миллатчилик" сифатида баҳоланиб, уларга дарҳол чек қўйиларди.

Иқтисодий муаммолар демографик ҳолатда юзага келган аҳвол билан қўшилиб, ижтимоий масалаларни ҳал этишни ғоят долзарб қилиб қўймоқда. Ўзбекистонда аҳолининг турмуш даражаси энг паст бўлиб қолди. Маълумотларга қараганда, 1990 йилда республика аҳолисининг 70 фоизига яқинининг жами даромади тирикчилик ўтказиш учун зарур бўлган энг қуйи даражадан ҳам паст эди. Айни маҳалда Россия ва Украинада аҳолининг 30 фоизга яқинигина шундай аҳволда кун кечирганди. Меҳнатга лаёқатли аҳолини иш билан таъминлаш ҳам мураккаб муаммо бўлиб қолди.

Буларнинг бари тоталитар мероснинг оғир оқибатларини тугатиш, иқтисодиётга бозор асосида маданийлик бахш этиш, фаолиятнинг айрим соҳаларини ўзгартириш йўли билан эмас, балки кенг миқёсда тубдан яхлит иқтисодий ислоҳот ўтказиш орқалигина мумкинлигидан далолат бермоқда. Бунда ислоҳ қилиш жараёнини аҳолини ижтимоий

қулаб қувватлаш ва уни янги шароитларга мослаштиришнинг кучли тизими билан мустақкамлаш зарур.

Иқтисодий ислоҳот чуқур иддиаларга эга бўлиб, республикада вужудга келган ижтимоий-иқтисодий тизимни тубдан янгилашнинг таркибий бўғини сифатида воқеъ бўлмоқда. У хўжалик юритишнинг ҳам умумжаҳон талабларига, ҳам ўзига хос хусусиятлар — минтақанинг тарихи ва маданиятига, жуғрофий-сиёсий ҳолатига, қадриятларнинг вужудга келган тизимига таянадиган сифат жиҳатидан янги ва ўзига хос бетакрор йўлдан боришни билдиради.

II

ЎЗ ИСТИҚЛОЛ ВА ТАРАҚҚИЁТ ЙЎЛИМИЗНИ БЕЛГИЛАБ БЕРУВЧИ ШАРТ-ШАРОИТЛАР

Жаҳон тажрибаси кўрсатишича, суверен давлатчиликка эришиш, янги иқтисодий негизнинг шаклланиши, халқнинг ижтимоий ва маънавий жиҳатдан уйғониши, собитқадам ва астойдил ҳаракат қилиш йўли билан ғоят катта қийинчиликларни енгиб ўтиш орқали амалга ошган. Мустақилликни қўлга киритган ҳар бир мамлакат ўз тараққиёт йўлини излаган, янги жамият барпо этиш борасида ўз андозасини ишлаб чиққан. Бунда илк асос вазифасини кишиларнинг ўз қадриятлари тизими ва аниқ мақсадни кўзлаб тутилган йўл, миллий анъаналар ва тарихий шарт-шароит, реал ижтимоий-иқтисодий ва сиёсий муҳит, одамларнинг таркиб топган турмуш тарзи ва дунёқараши ўтаган.

Натижада ҳозирги дунё ижтимоий тараққиётнинг ғоят хилма-хил бетакрор йўлларини, миллий иқтисодиётларнинг шаклланишини, сифат жиҳатидан янги турмушга эришиш усулларини ўрганиш ва билиш учун ниҳоятда қулай имконият беради.

Жамиятни тараққий эттириш ва иқтисодиётни ислоҳ қилиш йўлларининг хилма-хиллиги бир қанча омилларга боғлиқ. Авваламбор, бунга уларнинг аниқ мақсадни кўзлаб йўналтирилиши ва иқтисодиётнинг амал қилиш принциплари сабаб бўлади. Бир неча ўн йиллар мобайнида жаҳонда ижтимоий тараққиётнинг бир-бирига мутлақо зид бўлган "капиталистик" ва "социалистик" назариялари ўзаро курашиб, ўз таъсирини ўтказишга интилиб келди. Биринчи назария классик сиёсий иқтисод, хусусий мулкчиликни ўта

мутлақлаштириш, иложи борича кўпроқ фойда олиш мақсадида иқтисодиётнинг ўзини ўзи эркин тартибга солиши ғояларига асосланган эди. Иккинчи назария эса, марксизм ғояларини тарғиб қилиб, мулкни ёппасига давлат ихтиёрига олиш, ресурсларни марказлаштирилган тарзда буйруқбозлик-режалаштириш асосида бошқариш ва тақсимлаш йўли билан ижтимоий адолатни қарор топтириш ва халқ фаровонлигини ошириш муаммоларини ҳал қилишга уриниб келди. Бутун-бутун иқтисодий тузумлар мана шундай назарияларнинг тарғиботчилари бўлдилар. Айни шу тузумлар жаҳон миқёсидаги хўжалик муносабатларини ҳам назорат қилардилар.

Ривожланаётган ёш мамлакатлар ўз олдларига эришиш осонроқ бўлган мақсадларни қўйиб, "муқобил ривожланиш" назариясининг турли концепцияларига таяниб, ўз йўлларини мана шу назариялар доирасида излашга мажбур эдилар. Бу концепцияларнинг асосийлари қуйидагилар:

— "Асосий эҳтиёжлар" концепцияси. Аҳолининг энг кам тирикчилик эҳтиёжини кафолатли тарзда таъминлаш ва иш билан банд қилиш муаммоларини ҳал этиш ушбу концепциянинг асосий мақсадидир;

— "Мақбул ёки тегишли технология" концепцияси. Бу концепция аҳоли бандлигини таъминлайдиган ва маҳаллий хомашёни, аввало қишлоқ хўжалик хомашёсини қайта ишлашга қаратилган сермеҳнат технологияни ривожлантириш зарурлигига асосланади;

— "Ўз кучига жамоа бўлиб таяниш" концепцияси. Бу концепция мавжуд захиралардан тўлиқроқ фойдаланишга ва ривожланаётган мамлакатларнинг тараққий этган мамлакатларга қарамлигини камайтириш мақсадида улар ўртасидаги ҳамкорликни мустаҳкамлашга қаратилган;

— "Янги халқаро иқтисодий тартиб" концепцияси. Бу концепция ривожланаётган мамлакатларнинг иқтисодий жиҳатдан мустамлака ҳолатидан қутулишга ва иқтисодий қолоқлигини тугатишга, тенг ҳуқуқли шериклар сифатида тан олиниш, хомашё ва саноат молларига ўз манфаатларига мувофиқ келадиган янги нархларни, халқаро савдо меъёрларини, валюта курсини белгилашга, замонавий технологияларни сотиб олиш имкониятларини кенгайтиришга бўлган умумий интилишларини акс эттиради.

Ривожланаётган мамлакатларнинг кўпгина андозалари, иқтисодий йўллари юқорида кўрсатилган концепциялар ва намуналарнинг ўзига хос қўшилмасидан иборатдир.

80- ва 90-йилларнинг бошларида дунёда содир бўлган озмишумул ўзгаришлар ҳозирги замон иқтисодий тафаккурига ҳамда ижтимоий ва иқтисодий тараққиёт истиқболлари тўғрисидаги қарашларга жиддий ўзгартишлар киритди. Ўркин иқтисодий тартибга солиш ғояси ҳам, марказлаштирилган тарзда режалаштириш ғояси ҳам инқирозга учради. Жаҳон цивилизацияси ижтимоий тараққиётнинг сифат жиҳатдан янги йўлларини ишлаб чиқди, тартибга солинадиган бозор иқтисодиёти мана шу йўлга асос қилиб олинган. Бу ҳол ниҳоятда кучли иқтисодий ислоҳот оқимини юзага келтирди, кўпгина мамлакатлар — ривожланаётган ва ривожланган, капиталистик ва социалистик, демократик ва авторитар мамлакатлар мана шу оқимга қўшилдилар.

Тартибга солинадиган бозор иқтисодиётига ўтишнинг бошланғич шартларига кўра, бир-бирдан мутлақо фарқ қилувчи уч хил ёндашувни ажратиш кўрсатиш мумкин. Булар ислоҳотларнинг ўзига хос жиҳатларини ҳам белгилаб беради.

Биринчиси: бозор муносабатларини чуқурлаштириш ва ривожлантириш, узоқ давом этган эволюцион тараққиёт йўлини босиб ўтган ривожланган мамлакатларда аралаш иқтисодиётни шакллантиришдир.

Иккинчиси: ривожланаётган мамлакатларнинг энг оддий ва бозор патриархал-феодал муносабатлари кўринишларига эга бўлган анъанавий иқтисодиётини маданий бозор муносабатларига айлантиришдир.

Учинчиси: собиқ социалистик мамлакатларнинг яққаҳокимлик тартибидан, маъмурий-буйруқбозлик бошқарув ва марказлаштирилган раҳбарлик усулидаги режалаштиришдан бозор муносабатларига, демократик жамиятга ўтишдир.

Социалистик иқтисодиётнинг хитойча йўлида ўз аксини топган социализм ғояларини самарали бозор иқтисодиётини вужудга келтириш билан қўшиб олиб боришга уриниш ҳам мавжуд.

Жаҳон тажрибаси кўрсатишича, бозор иқтисодиётига революцион йўл билан, яъни жадал усулда ёки эволюци-

мушай усулда, ammo "фалаж" ("шок") ҳолатида бозор еври бармоқдалар.

Жануби-Шарқий Осиёнинг саноати ривожланган янги мамлакатлари — Сингапур, Жанубий Корея, Тайван ва Гонконгнинг андозалари ўз натижалари билан катта таъсирот қолдирмоқда. Уларда асосий эътибор импорт моллар ўрнига ўзларига маҳсулот ишлаб чиқариш стратегиясини ташқи дунёга мўлжалланган экспортни рағбатлантириш стратегияси ила алмаштириш билан боғлиқ ички муаммоларни ҳал қилишга қаратилган. Ижтимоий соҳада ва экспортни рағбатлантиришда етакчи роль ўйнайдиган кучли давлат сақлаб қолингандагина бозор иқтисодиётининг андозаси ўзининг ёрқин ифодасини топади.

Биз бошқа давлатларнинг ривожланиш жараёнида тўпланган ва республика шароитига татбиқ қилса бўладиган барча ижобий тажрибалардан фойдаланиш имкониятини истисно қилмаймиз. Айни чоғда бирон-бир андозадан, ҳатто у муайян мамлакатда ижобий натижаларга олиб келган бўлса ҳам, кўр-кўрона нусха кўчириш мутлақо номақбулдир. Шуниси аниқ-равшанки, муайян воситалар ва усуллар қайси мамлакат учун мўлжалланган бўлса, улар ўша мамлакатга хос бўлган алоҳида шароитдагина ижобий самара бериши мумкин. Аксинча, жозибador бўлишига қарамай, аслида бегона, ёт андозалар сунъий равишда тикиштирилган жойларда иқтисодий ислохотлар муқаррар равишда барбод бўлаверади.

Шу сабабли, бизнинг қатъий нуқтаи назаримиз жаҳон тажрибаси ва ўз амалиётимиздан олинган жамики фойдали тажрибаларни рад этмаган ҳолда ўзимизнинг ижтимоий-иқтисодий тараққиёт йўлимизни танлаб олишдан иборатдир. Бу — ўтган йиллар яқунларини идрок этишнинг, янгиланган жамият иқтисодий пойдеворини барпо этишга нисбатан турлича қарашларни танқидий таҳлил қилишнинг қонуний натижасидир. Бу — таркиб топган ижтимоий воқеликка амалда тўғри баҳо бериш ҳамдир. Шунингдек, Ўзбекистон халқининг ижтимоий тараққиётга, муносиб турмуш шароитига интилишининг эътиборга олиниши ҳамдир.

Етилган ижтимоий-иқтисодий муаммоларнинг жиддийлиги, уларнинг ўзига хос хусусияти шу муаммоларни ҳал этишга алоҳида-алоҳида ёндашувларни белгилаб олиш заруратини тақозо қилади. Ҳаёт шароити ва мусулмонча турмуш тарзининг миллий хусусиятлари, Шарқ маданий оламига мансублик ҳам шуни талаб қилади. Ўз истиқлол ва тараққиёт йўлини танлаш мураккаб, тарихий аҳамиятга молик ва масъулиятли палладир. Ҳозир яшаётган ўзбекистонликларнинггина эмас, балки уларнинг бир қанча кслажак авлодларининг ҳам тақдири ана шу йўл нечоғлик тўғри танлаб олиншига боғлиқдир. Республика танглик ҳолатларини қанчалик тез бартараф этиши, яккаҳоқимлик тизимининг иллатларидан қутулиши, ривожланган маърифатли мамлакатлар даражасига чиқиб олиши шу билан белгиланади.

Ўзбекистон учун ўзи танлаб олган йўл ижтимоий соҳага йўналтирилган, республиканинг манфаатларига, шарт-шароитлари ва хусусиятларига энг кўп даражада мос келадиган бозор иқтисодиётини шакллантиришга қаратилгандир.

Айни мана шундай йўл Ўзбекистон халқининг муносиб турмушини, унинг ҳуқуқлари ва эркинликларини кафолатлаши, миллий анъаналари ва маданиятининг қайта тикланишини, инсоннинг шахс сифатида маънавий-ахлоқий камол топишини таъминлаши мумкин.

Бозор иқтисодиётига ўтишда танлаб олинган йўлнинг нақадар тўғрилиги объектив равишда таркиб топган иқтисодий ва ижтимоий-сиёсий вазиятнинг нечоғлик чуқур таҳлил қилинишига, республикани ривожлантиришнинг ўзига хос хусусиятлари ва шарт-шароитлари қай даражада ҳисобга олиншига боғлиқ.

Ўзбекистоннинг иқтисодий ислоҳотларни амалга ошириш ва босқичма-босқич бозор муносабатларига ўтишда ўзига хос бетакрор йўлни танлаб олиши учун ушбу минтақага хос бўлган хусусиятлар ва шарт-шароитларни чуқур таҳлил этиш зарур.

Республика қулай жуғрофий-сиёсий мавқега эга. Ҳозирги Ўзбекистоннинг ҳудуди тарихан энг қадимий савдо йўллари туташган, ташқи алоқалар ва турли маданиятларнинг бир-бирини ўзаро бойитиш жараёни авж олган жой бўлиб келган. Ҳозир ҳам Ўзбекистон

Марказий Осиё минтақасининг ўз мустақил энергетика ва сув тизимларига эга маркази бўлиб, кўпгина масалаларни қушни республикаларни боғловчи бўғин хизматини утади.

Тарихнинг ўзи шундай белгилаб қўйганки, Ўзбекистон Ўрта Осиёнинг Ғарби Шарқ билан, Жанубни Шимол билан боғловчи энг муҳим йўллар чорраҳасида жойлашган бу ҳол "Буюк Ипак йўли"га монанд Евроосиё иқтисодий ва илмий-маданий кўпригини солишни узоқ муддатли истиқбол режаси сифатида олға суриш имконини беради. Республика товарлар, сармоя ва иш қушининг давлатлараро ҳаракати, иқтисодиёт, маданият ва сиёсат соҳаларида миллий манфаатларни яқинлаштиришда ўзига хос минтақавий марказга айланиши учун барча шарт-шароитлар мавжуд.

Табиий-иқлим шароитларининг ўзига хослиги Ўзбекистонда ислоҳотларни амалга ошириш йўллари ва унга ёндашувларни танлаб олишга ҳал қилувчи таъсир ўтказмоқда. Республика иқтисодиётнинг деҳқончилик тармоғини кенг ривожлантириш, алоҳида қимматли, жаҳон бозорида гоаят харидоргир бўлган экинлар ва чорвачилик маҳсулотлари етиштириш учун қулай бўлган иқлим минтақасида жойлашган.

Айни вақтда минтақа иқтисодиёти табиат омилига, кескин иқлим ўзгаришларига қаттиқ боғлиқ бўлиб, бу ҳол сунъий суғориш ва ирригация тармоқларини ривожлантиришга алоҳида аҳамият беришни тақозо этади. Суғориладиган деҳқончиликнинг ўзига хос жиҳатлари қишлоқда иқтисодий муносабатларни шакллантиришга ўз талабларини қўймоқда.

Тарихан таркиб топган ижтимоий ва иқтисодий муносабатларнинг мазмунига кўра, Осиёда шаклланган анъанавий ишлаб чиқариш усули ва меҳнатни ташкил этиш шакллари Ўзбекистонга хос эканлиги ҳам иқтисодий ислоҳотларнинг йўллари ва андозаларини танлаб олишга таъсир қилаётган жиддий омилдир.

Республикадаги алоҳида демографик вазият ўз ижтимоий-иқтисодий тараққиёт йўлини танлаб олиш зарурлигини белгилаб берувчи гоаят муҳим хусусиятлардан биридир. Ўзбекистон туғилиш даражаси ва аҳолининг табиий ўсиши юқори бўлган мамлакатлар жумласига

киради. Кейинги ўн йилликлар мобайнида республика аҳолиси ҳар йили ўрта ҳисобда 2,5 фоиздан кўпайиб борди, бу эса иқтисодий ўсиш суръатига, иш билан бандлик муаммоларини ҳал қилишга алоҳида талаблар кўяди.

Республика иқтисодиёти ҳаддан ташқари оғир демографик юкни сезиб турибди. Ўзбекистон ялпи ички маҳсулот ҳажми жиҳатидан Сингапур, Иордания, Бирлашган Араб Амирликлари, Ирландия ва шулар каби бошқа мамлакатлардан ўзиб кетган бўлса-да, аҳоли жон бошига ҳисоблаганда республика, Жаҳон банки маълумотларига кўра, ўртача даражадан паст даромад олувчи мамлакатлар жумласига киради.

Аҳоли таркибида болалар ва ўсмирларнинг кўплиги ҳам демографик вазиятнинг ўзига хос хусусиятидир. Маълумки, болалар ва ўсмирлар давлат томонидан ҳимояга айниқса муҳтождирлар. Россия ва Беларусда 15 ёшгача бўлган болалар ва ўсмирлар 24 фоиздан сал кўпроқни, Қозоғистонда 33,2 фоизни ташкил қилса, Ўзбекистонда эса 43,1 фоизни ташкил қилади. Республикадаги жами аҳолининг ярмидан кўпроғи — болалар, ўқувчи ёшлар, нафақадорлар, яъни ижтимоий жиҳатдан ҳимояга муҳтож табақалардир. Аҳолида оила аъзолари сонининг кўплиги Ўрта Осиё минтақасидаги бошқа мамлакатлар каби Ўзбекистонга ҳам хос хусусиятдир. Республикада оиланинг ўртача сони 5,5 кишидан иборат, бир қанча вилоятларда эса 6 кишидан ошади, ваҳоланки, бу кўрсаткич МДҲнинг Европа қисмидаги мамлакатларда 3,2 кишини ташкил этади.

Аҳолининг 60 фоиздан кўпроғи қишлоқ жойларида истиқомат қилади ва асосан деҳқончилик билан машғулдир. Аждодларининг анъанавий яшаш жойларига боғланганлиги (ўтроқлиги) аксарият республика аҳолисига хос бўлиб, бу ҳол меҳнат бозорини шакллантириш муаммоларига ўз таъсирини ўтказди.

Республика миллий таркибининг ўзига хослиги — унинг фарқлантирувчи хусусиятидир. Этник таркибда туб аҳоли устун мавқени эгаллайди. Республикада яшаб турган аҳолининг 70 фоиздан кўпроғини ўзбеклар ташкил қилади. Айни вақтда Ўзбекистон ҳудудига ўз маданияти ва анъаналарига эга бўлган юздан зиёд миллат

инкиллари яшайди. Ўзбекистоннинг миллий-маданий руҳи барқилиғи миллий ўзликни англашнинг ўсиши ва маънавий жиҳатдан қайта уйғониши билан чамбарчас боғлиқ бўлиб, жамиятни янгилаш, унинг очиқлигининг қулратилиши омили бўлиб хизмат қилади ҳамда республиканинг жаҳон ҳамжамиятига қўшилиши учун қулай шарт-шароитлар яратади.

Бозор муносабатларига ўтишнинг ўз йўлини танлаб олинган аҳолининг тафаккур ва миллий-тарихий турмуш тарзини, халқ анъаналари ва урф-одатларини ҳар томонлама эътиборга олишга ҳал қалувчи даражада боғлиқдир. Ижтимоий жиҳатдан уюшиб яшашнинг жамоа шакли Ўзбекистон халқига тарихан хос бўлиб, бу унинг анъанавий турмуш тарзи билан чамбарчас боғлиқдир. Бу нарса оила манфаатларининг устуворлигида, аҳоли ҳаёт фаолиятининг жамоага содиқлигида, маҳалла шаклини авайлаб сақлаш ва мустаҳкамлашдагина намоён бўлибгина қолмай, шу билан бирга жамиятнинг бутун ижтимоий тузилмасига таъсир кўрсатади. Ишлаб чиқариш ва меҳнатни ташкил қилишнинг амалдаги тизимида мавжуд бўлган кўпгина шакллар ҳам жамоа хусусиятларига эга.

Республиканинг ўзини ҳам бир жамоа деб, катта оила деб қараш мумкин. Бунда ўзаро ҳурмат ва қаттиқ тартиб, ўз бурчларини қатъий бажариш ва ўзаро гамхўрлик бўлмаса, фаровон ва муносиб ҳаёт кечириш мумкин эмас. Бинобарин, буни умуммиллий бирдамлик руҳи билан йўғрилган норасмий ижтимоий алоқалар тизими, деб қараш мумкин.

Ўзбекистон халқининг миллий руҳиятига хос бўлган этнопсихологик меъёрларнинг хусусиятини ҳам эътиборга олиш зарур. Бу ҳол ижтимоий онг даражасида одамларнинг янгиликларга, қадриятлар тизимини ўзгартиришга, қарор топган меъёрларни, уларнинг хатти-ҳаракат қоидалари ва андозаларини барбод қилишга олиб келадиган туб ўзгартишларга нисбатан эҳтиёткорона муносабатида намоён бўлади.

Туб аҳолининг ерга яқинроқ бўлиш, ўз уйи ёнида томорқа хўжалигига эга бўлишга анъанавий интилиши унинг манфаатлари ва турмуш тарзида ўз изини қолдирмоқда. Ҳаётий қадриятлар, оилавий турмуш муносабат-

лари нормалари, меҳнат фаолияти соҳасидаги кўник-малар шундай турмуш тарзига хосдир.

Иқтисодий ва демократик ислоҳотларни ишлаб чиқиш ва амалга ошириш чоғида ислом омили ҳар томонлама эътиборга олинishi лозим. Бу омил аҳолининг турмуш тарзига, руҳиятига, маънавий-ахлоқий қадриятларига таъсир ўтказди, ташқи сиёсий йўлни мана шу динга эътиқод қилувчи мамлакатларга қараб белгилашни тақозо қилади. Ўзбекистонда диний анъаналар билан халқ анъаналари шу қадар чамбарчас боғланиб кетганки, уларни бир-биридан ажратиб бўлмайди.

Сўнги ўн йилликларда одамларда ўз қадриятига эга бўлган муайян ижтимоий онг шаклланганлигини ҳам ҳисобга олмаслик мумкин эмас. Бу, бир томондан, ижтимоий тенгликка интилишда, кафолатли меҳнат қилиш ҳуқуқи, умумий бепул таълим ва тиббий хизмат кўрсатилишини ёқлаб чиқишда кўринмоқда. Иккинчи томондан эса, тоталитар буйруқбозлик-тўрачилик тизими оқибатида инсоннинг мол-мулкдан ажралиб қолгани ва хўжайинлик туйғусини йўқотганида намён бўлмоқда. Тайёрга айёрлик, боқимондалик кайфияти ҳам кучли ривожланган.

Иттифоқ маркази ўтказган янги мустамлакачилик ҳудудий иқтисодий сиёсат оқибатида республикада халқ хўжалиги бир томонлама — хомашё базаси сифатида ривожланди. Технология, ресурслар, шунингдек бутловчи буюмларнинг бир қисмини, халқ истеъмоли молларини етказиб бериш жиҳатидан бошқа республикаларга жуда қарам бўлиб қолди. Ўзбекистон шу пайтгача бошқа республикалар билан рубл зонаси доирасида ўрнатилган хўжалик муносабатлари орқали чамбарчас боғлиқ бўлиб турибди.

Шундай қилиб, мазкур ўзига хос шарт-шароитларни, бирор минтақанинг воқелигини фақат шу ерга хос бўлган барча хусусиятлари ва белгилари билан аниқ ҳисобга олмай туриб, бозор иқтисодиётига ўтишнинг бирор йўли тўғрисида гапириб бўлмайди. Бозор муносабатларини шакллантириш ва ривожлантиришнинг умумий қондалари унинг ўз андозасида акс этиши ҳам мутлақо табиийдир.

Ўзбекистонда бозор муносабатларига ўтишнинг ўзига хос йўлини яратиш учун замин йўқ эмас. Шарқда

чинлар асосин савдо-сотиқ билан шуғулланганлар. Шу билан, бу ерда бозор шароитида ривожланишнинг ўз тарихин тажрибаси мавжуд. Бунинг устига, бозор шароитида ривожланиш жуда узоқ вақт давом этган бўлиб, унда эски патриархал-феодал муносабатлар энди вужудга келган бозор муносабатлари билан ўзаро боғлиқ ҳолда амал қилган. Ўша вақтдаги бозор муносабатларининг сувиклик даражаси паст бўлганига қарамай, улар чуқур иш қолдирган. Бу изларни ҳатто режалаштирилган — марказлаштирилган иқтисодиётнинг қаттиқ шароитлари ҳам йўқ қила олмади.

Бозор иқтисодиётига ўтишдаги биз танлаб олган йўл — кўп жиҳатдан хўжалик соҳасидаги анъаналарни ва урф-одатларни сифат жиҳатидан янги негизда қайта тиклаш, эски, ўзгармас йўлдан қутулиш ҳамда аҳолида бозор муносабатларига хос бўлган иқтисодий тафаккурни ва психологияни маърифий ривожлантиришдан иборат.

Ўзбекистон — келажаги буюк давлат, деб таъкидламоқ учун барча асослар бор. Республикада ҳамма нарса: табиий бойликлар, унумдор ер, қудратли иқтисодий ва илмий-техникавий, инсоний ва маънавий салоҳият мавжуд. Энг муҳими — бу диёрда меҳнатсевар ва истеъдодли халқ яшайди.

Ўзбекистон ўтмишнинг оғир оқибатларини бартараф этишга, тангликдан чиқиб олишга, иқтисодий мустақилликка эришиб, ривожланган мамлакатлар сафига қўшилишга имкон берадиган етарли куч-қудратга эгадир. Заминимиз қимматбаҳо минерал-хомашё ресурсларига бойлиги халқ хўжалигининг ички тузилишини тубдан ўзгартириш, республиканинг жаҳон бозорига чиқишини таъминлайдиган тармоқларни ривожлантиришга имкон беради.

Мустақиллик шароитида ер, ер ости бойликлари, бошқа табиий ресурслар, кўп авлодларнинг меҳнати билан барпо этилган иқтисодий, илмий-техникавий имкониятлар ва ақл-зиё салоҳияти миллий бойликка айланиб, одамлар фаровонлигининг гарови ва ижтимоий тараққиётнинг асоси бўлиб қолди.

Ўзбекистон заминида жуда улкан ва ноёб, ҳали ижтимоий ишлаб чиқаришга жалб этилмаган минерал-хомашё ресурслари тўпланган. Ҳозиргача республикада минерал-хомашёнинг 95 тури борлиги аниқланган. Бу минерал-хом-

аишларнинг 700 та кони мавжуд. Амалда, Менделеев жадвалидаги ҳамма элементлар республикамизда бор. 370 та кон ишлаб турибди, уларда бир йил ичида қазиб олинаётган тоғ жинслари ҳажми 200 миллион тоннадан ошади.

Республикада катта табиий энергия ресурслари — газ, нефть, гидроэнергетика ресурслари ва кўмирнинг мавжудлиги Ўзбекистон иқтисодиётини ривожлантиришда муҳим аҳамиятга эгадир. Марказий Осиё минтақасидаги газ конденсати захираларининг деярли 74 фоизи, нефтнинг 31 фоизи, табиий газнинг 40 фоизи ва кўмирнинг 55 фоизи Ўзбекистон улушига тўғри келади.

Табиий газнинг аниқланган захиралари деярли икки триллион куб метрни, кўмир — 2 миллиард тоннадан кўпроқни, нефть — 350 миллион тоннани ташкил этади. Табиий газ қазиб олиш бўйича Ўзбекистон собиқ Иттифоқ республикалари орасида учинчи ўринда туради ва жаҳондаги газ қазиб чиқарувчи 10 та энг йирик мамлакат қаторига киради.

Табиий газ асосий энергетика ресурси бўлиб қолмай, шу билан бирга нафақат республика эҳтиёжи учун, балки чет мамлакатларга сотиш учун ҳам минерал ўғитлар, синтетик тола ва иплар, полипропилен, полистирол ҳамда бошқа маҳсулотлар ишлаб чиқаришда қимматли хомашёдир.

Республикада гидроэнергетика ресурсларининг жуда катта манбалари ҳам мавжуд. Ўрта Осиёдаги гидроэнергетика манбаларининг ва фойдаланишнинг техникавий имконияти бўлган гидроэнергетика ресурсларининг 14 фоизи, амалда фойдаланилаётган гидроэнергетика ресурсларининг 21 фоизи Ўзбекистонга тўғри келади. Шуни ҳам айтиш керакки, республиканинг гидроэнергетика имкониятларидан ҳали ҳам етарлича фойдаланилаётгани йўқ.

Ўзбекистоннинг ёқилги-энергетика мажмуи унинг энергетика ресурсларига доим ортиб бораётган эҳтиёжини таъминлабгина қолмайди. Ўзбекистон кўп вақтдан буён бошқа минтақаларга табиий газ етказиб бермоқда.

Сўнгги икки йил ичида топилган нефть (Мингбулоқ ва Кўкдумалоқ конлари) ва газ захиралари келгусида республиканинг ўз эҳтиёжларини таъминлабгина қолмай, энергия манбаларини четга сотишни анча кўпайтиришга ҳам имкон беради.

Фойдали қазилмалар кўп турларининг аралаш жойлашгани, уларнинг кон-геология шароитлари қулайлиги, ҳудудларга кўп тўплангани бу конларни самарали ўзлаштириш, саноатнинг жаҳон бозорида рақобатга бардош бера оладиган кон қазиб чиқарувчи кичик тармоқларини ривожлантириш учун шароит яратади.

Ўзбекистон қимматбаҳо ва нодир металллар — соф олтин, кумуш, уран ва бошқа ноёб металллар захиралари ҳамда уларни қазиб чиқариш жиҳатидан ҳам ажралиб туради. Республикада 30 та олтин кони топилган, улардаги олтин захиралари тўрт минг тоннадан ошади. Қазиб чиқариладиган олтиннинг умумий ҳажми жиҳатидан республика МДХ мамлакатлари орасида иккинчи ўринда, жаҳонда — саккизинчи ўринда туради, аҳоли жон бошига олтин қазиб чиқариш жиҳатидан эса жаҳонда бешинчи ўринда туради. Ўзбек олтинининг сифати энг юқори жаҳон андозаларига мос келади, сўнгги икки йил ичида ўзбек олтини уч марта халқаро совринни олишга сазовор бўлди.

Стратегик жиҳатдан муҳим бўлган бошқа рангли нодир металллар — мис, молибден, қўрғошин, рух (цинк), вольфрам, литий кабиларнинг захиралари ҳам кўп.

Гил (каолин), дала шпати, шишабон оддий кварц ва кварц-дала шпати қуми, бентонит гили, фосфоритлар ҳамда минерал ўғитлар, чинни-фаянс идишлар ички ҳамда ташқи бозорда рақобатлидир. Талаб жуда катта бўлган бошқа буюмлар ишлаб чиқариш учун хом ашё сифатида фойдаланиладиган шу каби минералларни республикадаги мавжуд қимматбаҳо нометаллургия хом ашёси қаторига киритиш мумкин. Бу минералларнинг кўплаб конлари ноёб табиат намуналари бўлиб, бутун Евроосиё минтақасида энг катта кон ҳисобланади. Бокситлар, фосфоритлар, турли тузларнинг захиралари келгуси асрда ҳам кўп йиллар республиканинг эҳтиёжларини таъминлай олади.

Иккиламчи минерал ресурслар — маъдан конларидаги ташлаб юборилган тоғ жинслари, металлургия бойитиш корхоналарининг чиқитлари, шунингдек маъданларнинг ҳисобга олинмаган захиралари ва конларнинг устини очишда чиққан жинсларнинг захиралари ҳам муҳим манбалардир.

Республикада ишлаб чиқарилаётган ресурсларнинг турлари, биринчи навбатда, металллар энг тақчил ресурслар қаторига киради, шу сабабли жаҳон бозориди уларга талаб ҳамиша катта.

Ўзбекистон қудратли қишлоқ хўжалигига эгадир. Республика катта экспорт имкониятига эга бўлган энг муҳим стратегик маҳсулот — пахта етиштирувчи ва ундан тайёрланадиган маҳсулотларни ишлаб чиқарувчи ҳамда етказиб берувчи асосий ўлкадир. Бутун Марказий Осиёда 2 миллион тоннага яқин пахта толаси ишлаб чиқарилаётган бўлса, шундан 1,5 миллион тоннаси Ўзбекистон толасидир. Ўзбекистон пахта толаси ишлаб чиқаришда жаҳонда бешинчи ўринда ва уни экспорт қилишда иккинчи ўринда туради.

Республика минтақалараро меҳнат тақсимотида сабзавот, мева ва узум етказиб берадиган асосий ўлка бўлиб келди ва шундай бўлиб қолади. Бу маҳсулотларнинг кўплари таъми жиҳатидан нодир ҳисобланади. Ҳозир Ўзбекистонда 5 миллион тоннагача мева-сабзавот маҳсулотлари етиштирилмоқда, бу республика бозорининг эҳтиёжларидан анча ортиқдир.

Чорвачилик маҳсулотларининг кўпгина турлари — пилла, жун, қорақўл тери ва ундан тайёрланадиган буюмлар республикадан ташқарида ҳам машҳур бўлиб, бажонидил харид қилинади.

Кўп авлодларнинг меҳнати билан яратилган ишлаб чиқариш салоҳияти республикани янада самарали ривожлантириш учун ишончли иқтисодий асосдир. Барпо этилган қурилиш базаси, бинокорлик саноати қувватлари ва бу борада тўпланган тажриба сармоя ресурслари мавжуд бўлган тақдирда белгиланган ўзгартиришларни амалга оширишга қодирдир.

Республикада қудратли ва бир қанча ҳолларда нодир саноат корхоналари барпо этилган ва ишлаб турибди. Улар саноатнинг дсяри барча тармоқлари — огир саноат, машинасозлик, самолётсозлик ва автомобилсозликдан тортиб, енгил саноат ва қишлоқ хўжалик маҳсулотларини қайта ишлаш саноати, фан билан боғлиқ ишлаб чиқариш тармоқларигача тааллуқлидир. Ўрта Осиёдаги машинасозлик маҳсулотларининг учдан икки қисми Ўзбекистонда тайёрланади. Республика Ўрта Осиёда қора металллар ва прокат,

— Ўзбекистоннинг жаҳон ҳамжамиятида муносиб ўрин олгаганини, калқаро меҳнат тақсимотида тенг ҳуқуқлилиқ ҳақида узаро манфаатдорлик асосида фаол иштирок этишини таъминлашга даъват этилгандир.

Ўзбекистоннинг ижтимоий бозор иқтисодиётида ўз андоҳисини яратишидаги янги муҳим элементлар қаторида қуйидагиларни алоҳида ажратиб кўрсатиш мумкин:

1. Кишиларнинг фаровонлигини оширишни таъминлайдиган пировард натижага эришишга қаратилган ижтимоий йўналиш.

2. Иқтисодиётни барқарорлаштириш муаммосини ҳал этиш билан меҳнатга лаёқатли аҳолини иш билан етарли даражада таъминлаган ҳолда макроиқтисодиётни ўстириш урғасидаги тенг нисбат.

3. Қиймат, талаб ва таклифлар қонунининг амал қилиши асосида барча хўжалик юритувчи субъектларни ишлаб чиқаришдан энг кўп самара олиш йўлини излашга ундақини таъминловчи бозор механизмдан фойдаланиш асосида иқтисодий бошқариш.

4. Ишлаб чиқаришнинг бевосита давлат томонидан бошқарилишидан узоқлашиш, иқтисодий жиҳатдан мақсадга мувофиқликдан келиб чиққан ҳолда, фаолият турини, етиштирилаётган маҳсулот ҳажмини ва хилини, ишлаб чиқариш хўжалик алоқалари доирасини аниқлаш эркинлигини товар ишлаб чиқарувчиларнинг ўзларига бериш.

5. Инвестиция сиёсатининг устувор жиҳатларини танлашда ва чет эл сармоясини жалб этишда мақсадга мувофиқ шартларни жорий этиш, иқтисодий дастаклар ва рағбатлардан фойдаланиш, ишончли ижтимоий кафолатларни таъминлаш йўли билан иқтисодиётни бошқаришда давлатнинг фаол ролини сақлаб қолиш.

6. Бозор муносабатларини шакллантиришнинг барча босқичларида, биринчи навбатда, аҳолининг ижтимоий жиҳатдан кам таъминланган қатламларини — болаларни, нафақадорларни, ногиронларни, талаба ва ўқувчи ёшларни ва бошқаларни ҳимоя қилишга йўналтирилган кучли ижтимоий сиёсатни ўтказиш.

Тегишли замин ва шарт-шароитлар яратилган тақдирда бозор механизмларини ишга солиш мумкин. Уларга, энг аввало қуйидагилар киради:

Биринчидан, мулкни давлат тасарруфидан чиқариш ва хусусийлаштириш сиёсатини ўтказиш, мулкчиликнинг давлатга қарашли бўлмаган шаклларига — хусусий, ҳиссадорлик, жамоа, кооператив ва бошқа шу каби турларига асосланиб, янгидан ташкил этилаётган хўжалик юритувчи субъектларнинг ривожланишини қўллаб-қувватлаш йўли билан аралаш, кўп укладли иқтисодий шакллантириш;

иккинчидан, баҳони босқичма-босқич эркин қўйиш, монополиячиликка қарши қаттиқ сиёсат ўтказиш, давлат корхоналари фаолиятини тижорат заминида ташкил этиш, хўжалик юритувчи субъектлар ўртасида уларнинг иқтисодий жавобгарлиги тўлиқ иқтисодий мустақиллигини таъминлаш асосида соғлом рақобат муҳитини яратиш;

учинчидан, горизонтал хўжалик алоқаларини бутун чоралар билан ривожлантириш, бозорларни (товар, молия, сармоя, ишчи кучи, технологиялар ва бошқалар) ҳамда таркибий ўзгаришларни амалга ошира оладиган идораларни барпо этиш, бозор инфраструктурасини шакллантириш, бозор шароитларида ишлашга қодир бўлган кадрлар тайёрлаш;

тўртинчидан, аҳолини ижтимоий ҳимоя қилишнинг кучли механизмини жорий этиш, ҳуқуқий ижтимоий кафолатларини таъминлаш.

Маданий-маърифий тартибга солинадиган бозорга ўтиш мулкчиликнинг барча шакллари тенг ҳуқуқлилиги асосида аралаш иқтисодий шакллантиришга асосланади.

Аралаш иқтисодийнинг моҳияти жамият иқтисодий ҳаётини қуриш ва тартибга солишнинг хусусий ва умумдавлат манфаатларидан иборат иккита ҳар хил принципларининг — эркин бозор ва рақобат билан давлатнинг ижтимоий-иқтисодий фаолиятининг айна бир вақтда мавжуд бўлишидан ва уларнинг ўзаро таъсиридан иборатдир. Худди шу уйғунлик ҳозирги замон иқтисодийнинг юраги, деб ҳисоблаш мумкин.

Ижтимоий йўналтирилган иқтисодий — бу аралаш иқтисодийдир. Агар бозор — ишлаб чиқаришни одамларнинг ўсиб борувчи ва муттасил ўзгариб турувчи эҳтиёжларига энг юқори даражада йўналтиришни таъминловчи механизм бўлса, давлат барқарорлиқнинг,

ҳимояланганлигининг ва ижтимоий адолатнинг ижтимоий кафолати ҳисобланади.

Мулкчилик турларининг ва ҳўжалик фаолияти ташкилий-ҳуқуқий шакллариининг хилма-хиллиги аралаш иқтисодиётнинг фарқлантирувчи хусусиятларидан биридир. Улар бир-бирини инкор қилмайди, балки тўлдиради ва бойитилади. Бундай уйғунлик иқтисодиёт барқарорлиги ва қудайлигининг юксак даражадаги синтезини, унинг юқори самарадорлиги ва ижтимоий йўналтирилганлигини таъминлайди.

Кўп укладли бозор иқтисодиётининг шаклланишида, одамларда эгаллик туйғусининг уйғонишида, тенг ҳуқуқли рақобатни ривожлантиришда мулкни давлат тасарруфидан чиқариш ва хусусийлаштиришга доир чора-тадбирлар муҳим роль ўйнаши керак.

Бозор муносабатларига киришга доир чора-тадбирлар тизимининг ажралмас таркибий қисми бўлган мулкни давлат тасарруфидан чиқариш ва хусусийлаштириш унга тайёргарликни, меҳнат жамоаларининг манфаатларини, ижтимоий адолат принципларига албатта риоя қилишни ҳисобга олган ҳолда аста-секин амалга оширилиши керак.

Давлат мулкни шошма-шошарлик билан хусусийлаштиришга, ўзбошимчалик билан эгаллаб олишга йўл қўйиш мумкин эмас. Хусусийлаштириш жараёни махсус дастурлар асосида, давлатнинг қаттиқ назорати остида амалга оширилиши керак. Давлат тасарруфидан чиқариладиган ва хусусийлаштириладиган корхоналар ўтиш даврининг ҳар бир босқичи вазифаларидан келиб чиққан ҳолда аниқланиши керак. Уй-жой фондини, маиший хизмат кўрсатиш, савдо ва умумий овқатланиш, қишлоқ ҳўжалиги, маҳаллий ва енгил саноат корхоналари ва ташкилотларини хусусийлаштириш биринчи навбатда амалга ошириладиган чора-тадбирлар жумласига киритилган. Бошқа тармоқлардаги корхоналарни давлат тасарруфидан чиқариш ишлари асосан ҳиссадорлик, корхоналарни мулкчиликнинг жамоа шаклига ўтказиш принциплари бўйича амалга оширилади.

Монополиячиликка қарши тадбирларни амалга ошириш, ишлаб чиқарувчининг истеъмолчи устидан тазйиқини тугатиш иқтисодиётнинг муваффақиятли ривожланишига, рақобатли муҳит шаклланишига, бозорнинг товарлар

ва хизматлар билан бойишига олиб келиши керак. Айрим корхоналар ва тижорат тузилмаларининг монопол мавқеини тугатиш, уларнинг бозорга тазйиқ кўрсатиш соҳасини тақсимлаб олиш бўйича келишувларига йўл қўймаслик соғлом рақобат муҳитини шакллантиришга ижобий таъсир кўрсатади, нарх-наволарнинг сунъий равишда кўтарилишига, монополия йўли билан устама фойда олишга қарши омил бўлиб хизмат қилади.

Кичик тадбиркорликнинг бозорни озиқ-овқат маҳсулотлари, кундалик эҳтиёж товарлари билан тўлдиришни таъминлашдаги родини, бозор конъюнктурасининг ўзгаришига тез мослашувчанлигини, янги иш жойларини яратишдаги аҳамиятини, шунингдек, унинг фан ва техниканинг янги ютуқларини тез ўзлаштиришини ҳисобга олган ҳолда мулкчиликнинг турли шаклларидаги кичик корхоналарга бутун чоралар билан ёрдам кўрсатиш зарурдир. Бундай ёрдам, айниқса, қишлоқ хўжалиги хом ашёсини қайта ишлаш, халқ истеъмол моллари ва бинокорлик материаллари ишлаб чиқариш, кичик ва қўшма корхоналарда ишловчи кадрларни тайёрлашга берилиши керак. Бундан ташқари, янги техника ва технология турларини жорий этиш бўйича таваккалга ишлайдиган, янги маҳсулот турларини чиқаришни ўзлаштирадиган корхоналар барпо этиш лозим.

Тадбиркорлик фаолиятининг ҳуқуқий асосларини яратиш, тадбиркорлик тузилмаларини шакллантириш бўйича ишларни давом эттириш зарур.

Бозор иқтисодиётига босқичма-босқич ўтиш бозорнинг кўп бўгинли инфраструктурасини яратишни талаб қилади. Инфраструктурага эга бўлмасдан бозор механизмлари тўлиқ ишлай олмайди.

Тадбиркорликда фаолликни таъминлаш, тадбиркорларнинг ўзаро ва давлат билан самарали алоқаларини йўлга қўйиш мақсадида бозор муносабатларини тартибга солувчи идораларнинг яхлит тизимини тузиш вазифаси турибди. Энг аввало банк-кредит тизимини мустаҳкамлаш, тижорат банкларининг, шу жумладан, хусусий мулкчиликка асосланган банкларнинг шохобчаларини ривожлантиришга кўмаклашиш зарур. Моддий ресурслар ва товарларнинг кенг барқарор бозорини барпо этиш учун контракт (шарт-

нома) таъминини янги ривожлантириб, биржа фаолиятини такомиллаштириш, тижорат марказлари, савдо уйлари ва бошқаларнинг ишларини яхшилаш муҳим аҳамиятга эга.

Суғурга ва аудиторлик хизматларининг, ҳуқуқий хизмат кўрсатадиган ва консалтинг ташкилотларининг, шунингдек, бозор иқтисодиёти шароитларида ишлашга қодир бўлган мутахассисларни тайёрлаш бўйича турли марказларнинг фаол иши бозор шароитида тадбиркорлар фаолиятининг барқарорлигини оширишга кўмаклашиши керак.

Жаҳон тажрибаси шундан далolat берадики, молия-саноат гуруҳлари, холдинг ва траст компаниялари, корпорациялар бозор иқтисодиётининг таянч устунлари, унинг юқори самара беришининг гарови ҳисобланади. Уларни устувор умуммиллий иқтисодий, илмий-техникавий ва ижтимоий мақсадларни амалга оширишга йўналтирган ҳолда барпо этиш ҳамда уларнинг жаҳон бозорига чиқишларига бутун чоралар билан кўмаклашиш керак.

Замонавий инфраструктурани яратиш бозор муносабатларига ҳақиқий маданий-маърифий характер бахш этиш, стихияга ва бошбошдоқликка йўл қўймаслик имконини беради.

Фақат ривожланган ижтимоий йўналтирилган бозор иқтисодиётига эга бўлган жамиятгина республиканинг давлат мустақиллигини ва иқтисодий қудратини таъминлаши мумкин.

IV

ДАВЛАТ — ИҚТИСОДИЙ ЎЗГАРТИРИШЛАРНИНГ ТАШАББУСКОРИ ВА БОШ ИСЛОҲОТЧИСИ

Бозор муносабатларига ўтиш даврида давлат бош ислоҳотчи бўлиши, иқтисодиёт ва ижтимоий турмушнинг ҳамма соҳаларини ўзгартириш режаларини тузиб, уни изчиллик билан амалга ошириши зарур. Жаҳон тажрибаси иқтисодиётни давлат йўли билан тартибга солиб туриш зарурлигидан далolat бермоқда. Том маънода ўзини ўзи тартибга солиб турадиган бозор бўлмайди. Давлат ўзининг

алоҳида мавқсига кўра ҳамма даврларда иқтисодий жараёнларга таъсир ўтказиб келган.

Ижтимоий жиҳатдан йўналтирилган ҳозирги бозор — давлат томонидан тартибга солиб туриладиган бозордир. Унинг турли андозалари давлат ва рақобатчилик томонидан тартибга солиш даражасининг нисбати билангина фарқ қилади.

Тоталитар тузумнинг кўп вазифалари бекор қилинган, янги бозор муносабатлари ҳали шаклланмаган ўтиш даврида давлатнинг роли айниқса муҳимдир. Ҳозирча вужудга келганлари ҳам мустақамланиб олмаган, барча умуммиллий муаммоларни ҳал қилишни зиммасига олишга қодир эмас. Бундай даврда иқтисодиётни бошқаришни кўлдан чиқариб юбориш, унинг тараққиётини ўз ҳолига ташлаб қўйиш оқтимоли вужудга келади. Шу сабабли давлатнинг ҳукмдорлигини сақлаб қолиш керак. Ўтиш даврида иқтисодиётни давлат ўз қўлига олишининг юқори даражада бўлиши ҳам шуни тақозо этади.

Ўтиш даврида давлат халқ хўжалигининг, айниқса унинг асосини, тизимини белгилайдиган тармоқларнинг фаолиятини қўллаб-қувватлаши, нарх-наволарни тартибга солиб туриши, солиқ солиш ва қарз беришда имтиёзлар яратиши, шунингдек, бевосита ёрдам кўрсатиш йўли билан ана шу тармоқларга мадад бериши лозим.

Бундан ташқари, республика аҳолиси турмуш даражасининг пастлиги, ўзини ҳимоя қилишга, бозорнинг салбий оқибатларига қарши туришга қодир эмаслиги ўтган йилларнинг оғир меросидир. Бозор муносабатларига ўтишнинг қийин даврида аҳолининг манфаатларини фақат кучли қайта тақсимлаш воситасига эга бўлган давлатгина ҳимоя қилишга қодирдир. Ҳозирги пайтда давлат иқтисодий ислохотларни муваффақиятли амалга ошириш учун жуда зарур бўлган ижтимоий-сиёсий барқарорлик ва миллатлараро тотувликнинг кафолатидир.

Айни пайтда давлатнинг вазифаси ҳимоя қилиш билангина чекланиб қолмайди. Бозор муносабатларининг қарор топиши даврида давлат ислохот жараёнида фаол иштирок этиши, унинг ташаббускори бўлиши ва ислохотни изчиллик ва қатъийлик билан амалга ошириши шарт.

Бозор муносабатлари йўлига ўтган кўп мамлакатларнинг тажрибаси давлат ҳамisha аҳолини ҳам, ишбилармонларни ҳам ислохотларга тайёрлаганини кўрсатади. Давлат уларни ишга яшашга йўллаган ва рағбатлантирган. Шу билан бозор иқтисодиётига тезроқ ва қийинчиликларсиз ўтишга ёрдам берган. Давлатнинг ислохотчилик вазифаси иқтисодий ислохотларнинг асосий йўналишларини ва бозорга ўтиш йўлларини ишлаб чиқишда ташаббускор бўлишдан иборат. Давлат иқтисодий ислохотнинг асосий йўналишларини ишлаб чиқишда ўз органлари орқали бевосита иштирок этади. Энг муҳими эса, уларни бевосита амалга ошириши керак. Шундай қилиб, давлат ислохот жараёнининг барча босқичларида етакчи ўринда туриши, бу жараённинг марказида бўлиши шарт. Чунки, фақат давлатгина умуммиллий иқтисодий манфаатларни мужассам ифодалашга ва ҳимоя қилишга, аҳолининг барча кучларини ўртага қўйилган мақсадларга эришиш учун жипс-лаштиришга қодир.

Қозир жамятни янгилаш, эркин ишбилармонлик йўлига ўтиш вазифаларини ҳал этишда кучли мустақил давлатнинг, унинг тузилмалари, мудофаа ва миллий хавфсизлик тизимининг ҳуқуқий асосларини қарор топтириш алоҳида аҳамиятга эга. Бу босқичда давлат манфаатлари ҳамма нарсадан устун туриши керак. Фақат шу йўл билан ишбилармонлар манфаатларини ҳам, аҳоли манфаатларини ҳам ҳимоя қилиш мумкин.

Бозор томон ҳаракат қилинган сари хўжалик фаолиятини бошқаришда давлатнинг аҳамияти сезиларли даражада ўзгаради. Давлат, унинг ҳокимият тузилмалари хўжалик фаолиятига бевосита аралашмаслиги керак. Давлат иқтисодий воситалар ва рағбатлантиришлар ёрдамида иқтисодиётни билвосита бошқариш, умуммиллий муаммоларни ҳал этиш билан шуғулланиши лозим.

Шу билан бирга ижтимоий йўналтирилган бозор иқтисодиёти шароитида давлат бевосита бир қанча иқтисодий вазифаларни ҳам бажаради. Давлат иқтисодий фаолиятнинг ҳуқуқий асосларини, ўзига хос "бозор шарт-шароитлари"ни вужудга келтиради ва тасдиқлайди. Уларнинг доирасида бозор субъектларининг ўзаро алоқалари амалга оширилиши, давлат институтлари ўзгара бориб бозор институтларига айланиши лозим.

Бозор иқтисодиётига ўтиш даврида давлат иқтисодий эркинликларнинг кафолати бўлади. Айти шу туфайли давлат иқтисодиётга ўзининг тартибга солиш таъсирини мақбул равишда ўткази олади. Шунга мувофиқ равишда давлат йўли билан тартибга солиш услубияти негизда иқтисодий жараёнлардаги катта ва кичик даражалар аниқ фарқлаб қўйилиши лозим.

Давлат қўйи даражада иқтисодиётнинг амал қилиши учун "бозор шарт-шароитлари" ва ҳуқуқий негизни яратиб, катта кўламда иқтисодиётни тартибга солишда фаол иштирок этиши шарт. Бунда давлатнинг асосий саъй-ҳаракатлари ижтимоий-иқтисодий ва илмий-техникавий тараққиёт муаммоларини ҳал этишга, иқтисодиётнинг айрим тармоқлари ва соҳаларини ривожлантириш устуворликларини белгилашга, юксак ижтимоий самарадорликка эришишга қаратилиши керак.

Тартибга солинадиган бозор шароитида асосий мақсад йўналишларини ишлаб чиқиш, ижтимоий-иқтисодий ислоҳотларни амалга оширишнинг стратегик йўлини белгилаш ва бу йўлни ўтказиш юзасидан ҳақиқат қарорлар қабул қилиш давлат зиммасига юклатилади. Ҳокимият вужудга келатган иқтисодий вазиятни ўз вақтида тўғри баҳолашга, бошқарув тизимининг маҳсулот ишлаб чиқаришни кўпайтиришга қаратилган ижобий таъсири тизимидан кенг фойдаланиб, айрим жараёнларни зарур йўналишда ривожлантириш мақсадида уларга таъсир ўтказишга мажбурдир.

Бозор тизими соф ҳолида умуммиллий муаммоларни ҳал этишга ҳамда жамиятнинг ижтимоий соҳалардаги — муҳофаа ва давлат бошқаруви, жамоат тартибини сақлаш, ягона энергетика тизимини ишлаб туришини таъминлаш, фундаментал фанларни ривожлантириш соҳаларидаги эҳтиёжларини қондиришга қодир эмас. Бу вазифалар давлат зиммасида бўлиши лозим.

Ижтимоий муаммоларни ҳал этишда, аҳолини ижтимоий ҳимоялашнинг самарали ва аниқ-равшан тизимини вужудга келтиришда давлат катта ўрин тутди. Соғлом атроф-муҳит шароитида инсоннинг яшаш ҳуқуқини таъминлаш учун кўп жиҳатдан давлат масъулдир. Давлат қайта тақсимлаш жараёнларида фаол иштирок эта бошла-

гунга қадар эркин бозор иқтисодиёти ҳамиша ижтимоий кескинликни келтириб чиқараверган.

Давлат бозор институтларини яратиш учун қулай шароит туғдиради. Бунда бозор институтларининг шаклланиш жараёни рақобат қонунлари таъсири остида ва иқтисодий жиҳатдан мақсадга мувофиқ йўналишда амалга ошиши лозим.

Вужудга келаётган ишбилармонлик тузилмалари қарор топиши ва ривожланишига кўмаклашиш — давлатнинг бурчидир. Бундан ташқари, давлат ўз органлари орқали бозор механизмларини жорий қилишга давлат этади, таркиб топган руҳиятни ва тўрачилик тўсиқларини бузиб ташлайди.

Аниқ мақсадга қаратилган тузилма сиёсатини амалга оширишда давлатнинг аҳамияти айниқса катта. Бу халқ хўжалигининг устун тармоқларига сармояларни жалб этиш учун имтиёзли шароит яратишгина эмас, шу билан бирга марказлаштирилган манбаларни янги истиқболли корхоналар қурилишига бевосита сарфлашдан ҳам иборатдир.

Давлат иқтисодиётнинг бевосита давлат сектори орқали ҳам ижтимоий-иқтисодий жараёнларга таъсир ўтказади. Келгусида давлат секторининг улуши анча камаяди. Халқ хўжалигининг энг асосий ва стратегик аҳамиятга молик тармоқлари, яъни ёқилғи, нефть ва газ саноати, электроэнергетика, йўллар, темирйўл, ҳаво ва қувур транспорти, алоқа, сув ва газ таъминоти тизими, ирригация иншоотларини қуриш ва фойдаланиш, миллий хавфсизликни таъминлаш билан боғлиқ бўлган корхоналаргина давлат тасарруфида қолади. Шунингдек, давлат уларда ишлаб чиқаришни акциялашда иштирок этади.

Бозор шароитида иқтисодиётни давлат йўли билан тартибга солиш, одатда, иқтисодиётнинг давлат секторини ривожлантиришни бошқариш ҳамда ижтимоий муаммоларни ҳал этиш йўли билан бевосита, шунингдек ҳуқуқий ва иқтисодий воситалар ёрдамида билвосита амалга оширилади.

Давлат бевосита ва билвосита таъсир ўтказиш воситаларини ишга солиш йўли билан иқтисодий жараённи

яхлит хўжалик тизимини шакллантириш манфаатларига мос келадиган стратегия ўзанига йўналтиради. Давлат коллектив ишбилармон ва ишлаб чиқаришни тартибга солувчи тарзида иш тутади. Кўп сармоя ва замонавий технологияларни талаб қиладиган энг муҳим лойиҳаларни танлаб олиш, тарқоқ ҳолдаги минтақа ва тармоқлараро алоқаларни бирлаштириш учун замин яратади.

Иқтисодий ва ижтимоий жараёнларни давлат йўли билан тартибга солиш ҳаммага маълум бўлган воситалар — молия, кредит, солиқ, валюта сиёсати, нарх-навони назорат қилиш ва билвосита таъсир ўтказишнинг бошқа чоралари ёрдамида амалга оширилади. Монополияга қарши сиёсатни юритиш иқтисодиётни давлат йўли билан тартибга солишнинг ҳал қилувчи масалаларидан биридир. Тавсиявий режалаштириш ҳам давлатнинг бозор муносабатлари шаклларига мос бўлган умумиқтисодиётни тартибга солишга хизмат қилади. Ривожланган мамлакатларда бундай режалаштиришдан кенг фойдаланилади. У юқоридан бериладиган кўрсатмага мувофиқ режалаштиришдан тубдан фарқ қилади, асосан йўналтирувчи ва тавсия тусида, аниқ мақсадга қаратилган дастурларни шакллантириш воситаси бўлиб хизмат қилади.

Айни шундай усул билан маданий-маърифий бозор иқтисодиётига ўтиш, бозор учун зарур шарт-шароитларни яратиш мумкин бўлади.

v

**БОЗОР ИҚТИСОДИЁТИГА БОСҚИЧМА-БОСҚИЧ ЎТИШ —
ИҚТИСОДИЙ ИСЛОҲОТЛАР ЙЎЛИНИНГ НЕГИЗИ**

Ижтимоий йўналтирилган бозор иқтисодиётининг таърифидан кўриниб турганидек, бундай иқтисодиёт тоталитар тузум заминидега вужудга кела олмайди, чунки уларда ҳеч қандай умумийлик йўқ. Бир вақтда социалистик йўлдан борган мамлакатларнинг бозор иқтисодиётига ўтишидаги фарқли хусусиятлари, бу жараённинг мураккаблиги ҳам айни шундадир. Жаҳонда бунга ўхшаш воқеалар бўлган эмас. Бу тарихий bosқични ҳар бир мамлакат ўзига хос

бўлган йўлдан босиб ўтиши, шу тариқа тажриба орттира бориши керак.

Марказдан режалаштириладиган иқтисодиёт билан бозор иқтисодиёти икки яхлит, ички жиҳатдан мантиқий тузилган ва шу сабабли бир-бири билан мутлақо келиша олмайдиган икки хўжалик тизимидир. Шу жиҳатдан олганда режалаштириладиган иқтисодиётни бирданига бозор иқтисодиётига айлантириб бўлмайди. Марказлаштирилган тартибда режалаштириш ва бошқарувнинг маъмурий-буйруқбозлик услубидан бозор иқтисодиётига ўтиш — бу мавжуд хўжалик юритиш усулини янгилаш ёки такомиллаштириш эмас, балки тамоман янгича хўжалик юритиш тизимини жорий этишдир. Бу бир сифат ҳолатидан иккинчисига ўтишдир. Бу одамлар учун мутлақо янги ҳаёт фалсафасидир. Шунга кўра у бир вақтнинг ўзида бўладиган тadbир сифатида амалга оширилиши мумкин эмас, балки бир қанча босқичларни ўз ичига олувчи узоқ даврни талаб қилади.

Бир тизимдан иккинчисига ўтишнинг аста-секин, эволюцион равишда бўлиши муҳимдир. Иқтисодий ислохотлар мамлакатни мақсад сари аста-секин, қадам-бақадам илгарилатиб бориши, бозор муносабатларининг айрим жиҳатларини ва умуман бутун тизимини шакллантириши лозим.

Фақат фармонлар ва фармойишлар чиқариш билан бозор иқтисодиётини барпо этиб бўлмайди. У узоқ тарихий тараққиётнинг натижаси бўлиб, тегишли инфраструктура ва ҳуқуқий асосни яратишигина эмас, шу билан бирга қадриятлар тизимида чуқур ўзгаришларни, хўжалик фаолияти ва амалий муносабатларни асослашни ҳам кўзда тутати.

Бозор иқтисодиётига ўтиш учун қонунларни қабул қилиш, мулкчилик барча шаклларининг тенг ҳуқуқлилигини эълон қилишнинг ўзи етарли эмас. Бу қонунларни рўёбга чиқаришни таъминлайдиган чинакам воситалар зарур. Бу воситалар бирданига амал қилиб кетмайди, улар аста-секин такомиллашиб боради ва изга тушади. Бир ижтимоий-иқтисодий тузумдан иккинчисига ўтиш сохта инқилобий сакрашлар билан юз бериши мумкин

эмас. Ҳар қандай инқилобий қарорлар жуда катта ижтимоий ларзаларни келтириб чиқаради.

Бунга Шарқий Европа танлаган йўл орқали бозор томон ҳаракат қилиш мисол бўла олади. Бу йўлда, Халқаро валюта фондининг маслаҳатларига амал қилиб, нарх-навога тезроқ эркин тус беришга, солиқ, кредит ва валюта сиёсатининг чекланган чоралари воситасида молия-пул барқарорлигига эришишга зўр берилди. "Фалаж қилиб даволаш" ("шок терапияси") усулидан фойдаланиш иқтисодиётни тоталитар тузумдан бирданига ажратиб олиш, пул-молиявий усулларни бозор муносабатларини ривожлантиришнинг ўзига хос тезлаткичига айлантиришни мақсад қилиб қўйган эди.

Бироқ бундай ёндашувнинг ижтимоий оқибати жуда оғир бўлди. Югославияда иқтисодий ислоҳотнинг амалга оширилиши (А. Маркович режаси) асосий иқтисодий кўрсаткичларни кескин равишда пасайтирибгина қолмай (1991 йилда саноат ишлаб чиқариши 20 фоиз, сармоя сарфлаш 17 фоиз камайди), федерациянинг парчаланишига, миллатлараро-этник гуруҳлар ўртасида можароларнинг келиб чиқишига сабаб бўлди. Чехословакияда ислоҳотнинг "фалаж қилиб даволаш" нусхаси (В. Клаус режаси) ҳам ишлаб чиқариш таназулига ҳамда сармоя сарфлашнинг тўхтаб қолишига, мамлакатнинг бўлиниб кетишига олиб келди.

Бу усул Руминия ва Болгарияда пул қадрсизланишининг кучайишига, ташқи иқтисодий ва ички қарзларнинг кўпайишига, ишсизликка ва ишлаб чиқаришнинг кескин пасайиб кетишига олиб келди. "Фалаж қилиб даволаш" усулини (Л. Бальцерович режасини) ғарб мамлакатлари ва халқаро молия ташкилотларининг фаол кўмаги билан бошқа мамлакатларга нисбатан изчилроқ амалга оширган Польшада иқтисодиёт таркибида, айниқса қишлоқ хўжалигида хусусий секторнинг улуши кўплигига қарамай, бу йўл пулнинг қаддан ташқари қадрсизланишига, аслида мамлакат саноатининг барбод бўлишига, ташқи қарзнинг ниҳоятда ошиб кетишига олиб келди.

Республикада ҳақиқатан вужудга келган иқтисодий вазият, оилалар аксарият кўпчилигининг турмуш даражаси пастлиги Ўзбекистон учун бозор иқтисодиётига

Ўтишда "фалаж қилиб даволаш" усулининг маъқул эмаслигини кўрсатади. Бу усул амалда аҳоли учун "даволамай фалаж қилиш"га айланади, яъни мавжуд барча тузилмалар, нормалар, алоқаларнинг тезда барбод бўлишига, бошқача қилиб айтганда, тўла вайрон бўлишига олиб келади.

Халқимизда "янги уй қурмай туриб, эскисини бузманг — бошпанасиз қоласиз", деган нақл бор. Унда республика аҳолисининг руҳияти тўла акс этган. Шунинг ҳисобига олиб, Ўзбекистоннинг бозор иқтисодиётига ўтиш андозасига босқичма-босқич, эволюцион йўл билан ўтиш асос қилиб олинган. Бозор иқтисодиёти томон сакрашларсиз, инқилобий ўзгартиришлар йўли билан эмас, балки изчиллик билан босқичма-босқич бориш керак. Ўзбекистоннинг бозорга ўтиш йўлининг ўзига хос хусусияти ҳам шунда. Бир босқични тугаллаб, зарур шарт-шароитни яратиб, шундан кейингина янги босқичга ўтилади. Ҳар бир босқичда унинг ўзига хос устуворликлари шаклланади, уларни таъминлаш воситалари такомиллашади. Ҳар бир босқичнинг қанча давом этиши унда ҳал қилиниши лозим бўлган муаммоларга, ташқи омилларнинг нечоғлик қулайлигига, аҳолининг фидокорона меҳнатига боғлиқдир.

Ташкилий, иқтисодий, молиявий-кредит тизимларини ўзгартириш, тегишли ҳуқуқий асосни, бозорнинг инфраструктурасини барпо этиш, ходимларни тайёрлаш учун вақт керак. Ишлаб чиқаришни тайёрлаш ва қайта жиҳозлаш учун талаб қилинадиган технологик вақт омилини ҳам ҳисобга олиш лозим. Ниҳоят, талаб ва таклифнинг мутаносиблигига асосланган қонунлар амал қила бошлагунга қадар эски тасаввурлар ва нормаларни ўзгартириш учун ҳам вақт керак бўлади.

Кишиларнинг тафаккурини, одат тусига кирган қоидаларни ўзгартириш жуда муҳимдир. Ҳар бир босқичда кишиларнинг тафаккурини ўзгаришларни қабул қилишга тайёрлаб, уларни амалий ишлар билан янги тузумнинг афзаллигига ишонтириб, бошқа мамлакатларда юз йиллар давомида барпо этилган қадриятларга эришиш мумкин.

Зарур шарт-шароитларни яратмай туриб, одамларни уларнинг турмуш шароитидаги катта ўзгаришларга руҳан тайёрламай туриб, бозор муносабатларини сунъий равишда тиқиштириш ва тезлаштириш кутилган натижани бериши

у ёқда турсин, бозор иқтисодиётини қуриш гоёсининг ўзини ҳам бадном қилиб қўйиши мумкин.

Шу билан бир вақтда иқтисодий ислоҳотларни амалга оширишда сусткашлик қилиш, тегишли қарорларни вақтда қабул қилмаслик иқтисодиёт ва ижтимоий соҳадаги шундоқ ҳам қийин аҳволни янада оғирлаштириб қўйиши мумкин.

Бозор муносабатларига хос бўлган руҳият, дунёқараш шаклланиб, одамлар шунга мувофиқ равишда иш тута бошлаган тақдирдагина бозор иқтисодиёти воқеликка айланади. Шу сабабли энг асосий вазифа — ижтимоий ларзаларсиз, одамларнинг қашшоқлашувига йўл қўймаган ҳолда ижтимоий-иқтисодий тараққиётнинг янги босқичига ўта боришдан иборат.

VI

ЎЗБЕКИСТОНДА ИҚТИСОДИЙ ИСЛОҲОТЛАРНИ ҲУҚУҚИЙ ТАЪМИНЛАШ

Ижтимоий йўналтирилган маданий-маърифий бозор хўжалигини тегишли равишда ҳуқуқий жиҳатдан таъминламасдан туриб бундай хўжаликни шакллантиришни тасаввур қилиб бўлмайди. Бозор иқтисодиёти ҳуқуқий нормалар ва қоидаларга таяниши билан маъмурий-буйруқбозлик тизимидан фарқ қилади. Бозор муносабатларининг бутун механизми давлат томонидан кўрсатиладиган ва қонун билан мустаҳкамланадиган бозор шарт-шароитлари доирасидагина амалга оширилади.

Бозор муносабатлари — ўзини ўзи бошқарадиган тизимдир. У қайтма алоқага асосланган ҳамда бошбошдоқликка ва ҳаддан ошишларга, бозор гоёсининг ўзини обрўсизлантиришга йўл қўймайдиган муайян қоидаларга бўйсунди. Бозор қоидалари минг йиллар мобайнида яратилгандир. Улар тараққий этган барча мамлакатларнинг фуқаролик қонунчилигига ва суд амалиётига асос бўлган.

Турли мамлакатлар қонунчилигида қабул қилинган ҳуқуқий шакллар, восита ва услублар хилма-хил бўлгани ҳолда, бозор муносабатлари ривожланиши билан боғлиқ равишда қонун ва юридик амалиётга муттасил ўзгартиришлар киритилгани ҳолда умумий қоидалар ўзгаришсиз қола-

Шу билан бирга қонун ҳужжатлари бевосита таъсир кўрсатиши учун қонуннинг қучида эга бўлиши керак, амалиётда пайдо бўладиган ҳар қандай масалаларни ҳуқуқий тизим қондаларида мундариқ ҳал қилишга имкон бериш зарур. Бунинг учун қонунлар шишиқ-пухта бўлиши, яъни масала ҳал қилиши учун ижрочиларга оширилганда ва кўпинча бир-бирига эла бўлган норматив ҳужжатлар ва йўриқномалар билан чеклаб қўйилганда сансалорликни имкони борича камийтириши керак. Ижроия органлари қонунларга қўшимча эмас, балки бу қонунларнинг ижросига оид ҳужжатларни қабул қилишлари керак.

Қонунчилик тизимини такомиллаштириш билан бир қаторда, қонунларни ҳаётга илчил жорий қилиш, барча ҳужалик субъектларининг юридик нормалар ва қондаларига қатъий амал қилишларини таъминлаш маданий-маърифий бозорни шакллантиришнинг мажбурий шартидир.

Шу сабабли қонунга бўйсуниб бозор муносабатларига ўтишнинг барча амал қилиши керак бўлган етакчи принципларидан биридир. Ҳар қандай ҳуқуқий давлатнинг ўзига хос хусусияти шундан иборатдир.

Қонунчилик ва ҳуқуқ-тартибот тантана қилмас экан, ҳуқуқий давлат қуришни тасаввур қилиб бўлмайди. Иқтисодий фаолиятнинг, тadbиркорлик ва меҳнатнинг давлат томонидан кафолатланган эркинлиги, мулкчиликнинг барча шакллариининг тенг ҳуқуқлилиги ва ҳуқуқий ҳимояланганлиги қонунчилик ва ҳуқуқ-тиртибот тантанасининг энг муҳим омилдир.

Қонуннинг устуворлиги — ҳуқуқий давлатнинг асосий принциpidир. У ҳаётнинг барча соҳаларида қонуннинг қатъиян ҳукмровлигини назарда тутати. Ҳеч бир давлат органи, ҳеч бир ҳўжалик юритувчи ва ижтимоий-сиёсий ташкилот, ҳеч бир мансабдор шахс, ҳеч бир киши қонунга бўйсуниб мажбуриятдан халос бўлиши мумкин эмас. Қонун олдида ҳамма баробардир. Қонуннинг устуворлиги шуни билдирадики, асосий ижтимоий, энг аввало, иқтисодий муносабатлар фақат қонун билан тартибга солинади, унинг барча қатнашчилари эса ҳеч бир истисносиз ҳуқуқ нормаларини бузганлиги учун жавобгар бўлади.

Йўлидаги ҳар бир қадамни аҳоли қандай кутиб олишини назарда тутишни, зарур ҳолларда эса, ана шундай қадамни қўйишдан олдин, аҳолининг қашшоқ табақаларини ҳамда маълум миқдорда даромад оладиган шахсларни олдиндан ҳимоялаш юзасидан самарали чора-тадбирлар кўришни талаб қилар эди. Бундай шароитда кучли ижтимоий кафолатни вужудга келтирмай туриб ўтказилган ислоҳот барбод бўлиши муқаррар эди.

Иккинчидан, олдинги тақсимлаш тизими муносабатларининг барча иллатларини одамларга сингиб кетган бир текисчилик психологиясини таг-томири билан тугатиш қатъий заруратдир. Собиқ республикалардаги ислоҳотларнинг мураккаблиги шундаки, одамларда бир неча авлод давомида тарбияланган меҳнатга бўлган муносабатни ўзгартириш қийин. Ўз вақтида одамларнинг онгига зўр бериб сингдирилган ақидаларга мос маълум тафаккур вужудга келган ва уларни тугатиш ниҳоятда мушкулдир.

Инсоннинг жамиятдаги ўз ўрни ҳақида нотўғри тасаввурга эга бўлиши, у ўзини кичкина одам, унинг учун ҳамма муаммони давлат ҳал қилади, деб ҳисоблаши — ўтмишдан қолган асосий меросдир. Бизда одамлар шундай тарбияланган, бу уларнинг айби эмас, ҳамма иллат шундаки, одамларимиз улар учун кимлардир ўйлайди, деб ҳисоблашади. Давлат ва ҳукумат, корхона ва хўжалик бор экан, улар ҳаммасини ўйлайди ва бизни кулфатда қолдирмайди, деб ҳисоблайдилар. Пировард натижада шундай муносабат вужудга келадики, меҳнат омиллари мутлақ йўқ бўлиб кетиб, инсон табиатидаги улкан салоҳият барҳам топади. Энг ачинарлиси шундаки, ўз фаолиятининг мақсадга мувофиқлигини, самарали ва натижадор меҳнати билан муносиб турмуш шароитини таъминлаши мумкинлигини тушуниб етиш амримаҳол бўлиб қолди. Бундай шароитда одамлар ўз имкониятини ишга солмайди, балки юлғичлик, меҳнатсиз даромад олиш, ижтимоий тўловлардан текинга фойдаланиш ҳисобига яхши турмушни таъминлашнинг номақбул йўлларини топишга уринади. Бир текисчилик юз бераётганини ва ўз меҳнати муносиб баҳоланмаганини кўрган одам эса ранжийди, унинг тафаккури ўзгаради.

Ўтмишдан қолган мероснинг нуқсони яна шундаки, давлат бой бўлса оила ҳам, ҳар бир инсон ҳам бадавлат

дан буён ҳам фундаментал фаннинг, маданият ва санъат муассасаларининг моддий-техника базасини ривожлантириш ва мустаҳкамлашга, ақлий ва ижодий меҳнат ходимларининг обрўйини оширишга давлат томонидан зарур маблағлар ажратилаверади.

Бозор муносабатларига ўтишнинг бошқа принципларини амалга ошириш ҳам аҳолини ижтимоий жиҳатдан кучли ҳимоя қилиш дастурларини рўёбга чиқаришга батамом боғлиқдир. Самарали ижтимоий сиёсатни иқтисодиётни барқарорлаштириш, таркибий ўзгартиришлар, бозор муносабатларини босқичма-босқич жорий этиш чора-тадбирлари билан уйғунлаштириб амалга ошириб борган тақдирдагина ижтимоий соҳага йўналтирилган бозор иқтисодиётини барпо этиш мумкин. Пировард мақсад эса Ўзбекистонда истиқомат қилаётган миллионлаб оилаларнинг муносиб турмуш кечирishi учун шароит вужудга келтиришдан иборатдир. Айни мана шу нарса оқибат натижада давлатнинг қудрати ва бойлигини, унинг сиёсий ва иқтисодий мустақиллигини таъминлайди.

VIII

ТАШҚИ ИҚТИСОДИЙ ФАОЛИЯТ — ЖАҲОН ИҚТИСОДИЁТИГА ЯҚИНЛАШУВ ЙЎЛИДА

Ўзбекистоннинг ижтимоий жиҳатдан йўналтирилган ўз бозор иқтисодиёти андозасида ташқи иқтисодий фаолиятни ривожлантириш ва мустаҳкамлаш, республиканинг жаҳон хўжалик алоқаларига бирлашиш йўлларини белгилаш муҳим ўрин тутади.

Эндиликда Ўзбекистон жаҳон ҳамжамиятининг тўла ҳуқуқли аъзоси бўлди. Республикани жаҳондаги 150 га яқин мамлакат тан олди, 60 давлат билан дипломатия муносабатлари ўрнатилди.

Ўзбекистон мустақилликка эришганидан кейин ўзининг мустақил ташқи иқтисодий сиёсатини ўтказмоқда. Қуйидаги принциплар унга асос қилиб олинган:

- мафкуравий қарашлардан қатъи назар ташқи муносабатларда ошкоралик;
- тенг ҳуқуқли ва ўзаро манфаатли ҳамкорлик, бошқа мамлакатларнинг ички ишларига аралашмаслик;

— ўзининг миллий-давлат манфаатлари устуворлигида ўзаро манфаатларни ҳар томонлама ҳисобга олиш; республика бирон-бир буюк давлатнинг таъсир доирасига кирмаслиги даркор;

— тўла ишонч, халқаро иқтисодий ва молиявий ташкилотлар доирасидаги ҳамкорликни чуқурлаштириш асосида икки томонлама, шунингдек, кўп томонлама ташқи алоқалар ўрнатиш ва уларни ривожлантириш;

— умум эътироф этилган халқаро ҳуқуқ нормаларига риоя қилиш ва халқаро тартибларга изчиллик билан ўтиш.

Республика ташқи сиёсатининг ошкоралиги принципини амалга ошириш барча тинчликсевар давлатлар билан дўстона муносабатларни мустаҳкамлашга имкон беради. Мафкуравий омиллардан қатъи назар, мана шу принципга риоя қилинса, қисқа муддатлар ичида зурур бўлган жуда кенг ташқи алоқаларни йўлга қўйиш, ташқи дунёдан юз йилдан ортиқ вақт мобайнида ажралиб қолиш оқибатларидан халос бўлиш имконияти очилади.

Шундай бир ғайритабиий вазият вужудга келиб қолган эдики, республика умуман "очиқ" иқтисодиётга эга бўла туриб, етиштирилган маҳсулотнинг 30 фоизига яқини ташқарига олиб чиқиб кетилишига, истеъмол қилинадиган молларнинг 65 фоизи четдан олиб келинишига қарамай, амалда ёпиқ мамлакат бўлиб қолаверди. У жаҳон бозорига тўғридан-тўғри чиқа олмасди ва унинг барча ташқи алоқалари собиқ Иттифоқ ва Ўзаро Иқтисодий Ёрдам Кенгаши чегараларидан нарига ўтмасди. Масалан, Ўзбекистон ташқи савдо муносабатларининг 83 фоизидан зиёдроғи Иттифоқ республикалари билан савдо-сотиқ ҳиссасига тўғри келар эди. Бунда республиканинг экспорт бойлиги (пахта, олтин, рангли металллар, газ ва бошқалар)дан Марказ аёвсиз ва текин фойдаланиб келди.

Бутун ташқи иқтисодий фаолиятни ташкил этишни тубдан ислоҳ қилиш зарур. Умуман бу фаолият жиддий равишда эркинлаштирилиши, яна ҳам очиқроқ бўлиши, аммо Ўзбекистоннинг манфаатларига зиён етказмаслиги керак. Бутун ташқи иқтисодий сиёсат республиканинг жаҳон бозоридаги мавқеларини мустаҳкамлашга, унинг тўлов балансини кучайтиришга, қулай инвестиция муҳитини вужудга келтиришга қаратилиши лозим. Бунинг учун республикада зарур шарт-шароитлар мавжуд.

Ўзбекистоннинг Марказий Евроосиёнинг энг муҳим йўллари туташган чорраҳада жойлашганлиги тарихнинг инъомидир. Бу ҳол Евроосиё иқтисодий ва маданий кўпригини ўрнатишни энг яқин ва олис истиқболда бутун ташқи иқтисодий фаолиятнинг бош йўли сифатида олга суриш имконини беради. Унинг доирасида моллар, технологиялар, сармоялар, маданий қадриятларнинг ҳаракати ва уларни айирбошлаш учун қулай шарт-шароит вужудга келтирилиши мумкин.

Ўзбекистон ривожланиш ва тараққиёт йўлига қадам қўйиб, иқтисодий ҳамкорлик соҳасидаги кўпгина нуфузли халқаро ташкилотларнинг тенг ҳуқуқли аъзоси бўлиб қолмоқда. Қисқа вақт ичида республика Халқаро валюта фонди, Жаҳон банки, Халқаро меҳнат ташкилоти, Жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилоти, Халқаро электралоқа уюшмаси, Осиё ва Тинч океани иқтисодий ва ижтимоий комиссияси, Европа қайта тиклаш ва тараққиёт банки, Халқаро молия корпорацияси, Ҳамдўстликнинг минтақавий иқтисодий ташкилоти, Божхона ҳамдўстлиги кенгаши ва бошқа шу каби машҳур халқаро иқтисодий ҳамда молиявий ташкилотларга қабул қилинди. Республиканинг ЮНЕСКОга, Атом энергиясини назорат қилиш халқаро ташкилотига, Савдо ва тарификация бўйича бош уюшма (ГАТТ)га ҳамда бошқа ташкилотларга аъзо бўлиб кириши учун фаол тайёргарлик кўрилмоқда.

Республиканинг халқаро ташкилотлар фаолиятида иштирок этиши унинг жаҳон мамлакатлари билан иқтисодий соҳада яқинлашувига асос бўлиб хизмат қилади, жаҳон иқтисодий ҳамжамиятига бирлашиши учун янги истиқболлар очади. Кучларни ва шерик бўлган мамлакатларнинг ресурсларини сафарбар этган ҳолда мана шу иштирок бир қанча жуда катта миллатлараро лойиҳаларни биргаликда рўёбга чиқариш, минтақалараро муаммоларни ҳал қилиш имконини беради.

Жумладан, Ўзбекистон денгиз савдо йўлларига тўғридан-тўғри чиқа олмайди, бу эса ташқи иқтисодий фаолиятнинг имкониятларини анча чеклаб қўяди. Шу боисдан халқаро алоқаларни бундан буён ривожлантириш учун ташқи ҳаво кўприklarини йўлга қўйиш билан бир қаторда республиканинг давлатлараро автомобиль ва темир йўл магистраллари қурилишида иштирок этиши

жуда катта аҳамиятга эга бўлиб қолмоқда. Ана шу магистраллар Ҳинд ва Тинч океанларидаги, Қора денгиз ва Ўрта денгиздаги, Форс кўрфазидаги катта портларга чиқишни таъминлайди.

Телекоммуникация алоқаларини ривожлантириш, компьютер ва йўлдош алоқаси воситаларидан кенг кўламда фойдаланиш, шунингдек, маданият ва маънавий турмуш соҳаларида ўзаро яқин мулоқотлар ҳам кўп жиҳатдан ташқи алоқаларни мустаҳкамлашга кўмаклашади.

Ташқи иқтисодий соҳа тармоқлари мажмуини вужудга келтирмасдан, молия, банк-кредит ташкилотлари, божхона хизмати ишини халқаро стандартлар ва талаблар даражасида йўлга қўймасдан туриб, халқаро алоқаларни ривожлантириш ва мустаҳкамлашни тасаввур қилиб бўлмайди. Бу ишда, шунингдек, мазкур муассасалар учун мутахассислар тайёрлашда, уларни замонавий ускуналар билан жиҳозлашда энг йирик халқаро ташкилотлар ва банклар томонидан бериладиган техникавий ёрдам катта аҳамиятга эгадир.

Ташқи савдо, иқтисодий, илмий ва маданий алоқаларда қуйидаги йўналишлар устувор ҳисобланади.

Биринчидан, республиканинг экспорт қудратини ривожлантириш ва янада мустаҳкамлаш, экспортга йўналтирилган иқтисодиётни шакллантириш. Ривожланган экспорт қувватисиз Ўзбекистоннинг келажаги йўқ. Экспортга йўналтирилган иқтисодиётни шакллантиришга оид махсус дастурни ишлаб чиқиш ва амалга ошириш зарурати етилди.

Экспорт таркибини хом ашё бойликларидан то Ўзбекистон учун кўпроқ наф келтирадиган шакллар: қайта ишланган тайёр деҳқончилик маҳсулотлари, енгил саноат ва илм-фанга асосланган тармоқлар буюмларини экспортга чиқаришга қадар кенгайтириш лозим бўлади. Фақат хом ашёни экспорт қилиш тартибини сақлаб қолиш республика учун мақбул эмас. Пахтани республикада тўқимачилик ва енгил саноатни қудратли даражада ривожлантириш учун зарур бўлган пайтгача ва айнан зарур миқдорда экспорт қилиш лозим. Пахта билан эмас, балки барча тараққий этган мамлакатлар сингари тайёр маҳсулот билан савдо қилиш зарур.

Республика ичкарасидагина эмас, балки аввало, жаҳон бозорида харидоригир бўлган маҳсулот ишлаб чиқаришга

эришиш асосий вазифа бўлмоғи даркор. Маҳсулоти ҳозирнинг ўзидаёқ жаҳон бозорида харидоргир бўлиб, яқин вақт ичида, икки-уч йил мобайнида сарфланган сармоя ўрини қоплабгина қолмай, балки республикага валюта тушумларининг барқарор манбаи бўлиб хизмат қила оладиган экспортга йўналтирилган ишлаб чиқариш тармоқлари устувор даражада ривожлантирилиши керак.

Бу масалада икки қоидага амал қилиш зарур. Биринчиси, биронта корхона, биронта идора агарда хорижий сармояни чет элга экспорт қилиниши ва қатъий валюта ҳолида даромад келтириши мумкин бўлган маҳсулот ишлаб чиқаришга сарфламас экан, бундай сармояни олмасликлари керак. Иккинчиси, чет эллардаги илғор фирмалар билан алоқа боғламаган биронта ҳам корхона бўлмаслиги лозим. Ушандагина жаҳон бозори ва ривожланган мамлакатлар билан боғланган очиқ иқтисодийётни барпо этиш мумкин.

Айни пайтда таркибий қайта қуриш, аҳоли ҳаёт таъминотининг кечиктириб бўлмайдиган вазифаларини ҳал этиш учун республиканинг қатъий валютага бўлган жуда катта талаб-эҳтиёжини эътиборга олганда муайян вақтгача пахта ва ундан тайёрланган маҳсулотлар, пилла, рангли металллар, карбомид ҳамда бошқа хом ашё ва ярим тайёр маҳсулотлар асосий экспорт ресурслари бўлиб қолаверади.

Иккинчидан, экспорт имкониятини кенгайтириш, жаҳон бозорларига кириб бориш учун, аввало, қимматбаҳо хомашёни қайта ишлаш негизида тайёр маҳсулот ишлаб чиқарувчи қўшма корхоналарни ривожлантириш зарур. Хорижий шериклар билан биргаликда замонавий ихчам корхоналар барпо этиб, уларни меҳнат ресурсларининг манбалари бўлмиш қишлоққа яқинлаштириш лозим. Одатда, уларнинг ҳаммаси илғор технология билан таъминланиши, рақобатга бардошли маҳсулот ишлаб чиқариши керак. Республиканинг ютуғи шунда бўладики, бир неча йилдан кейин республика замонавий технологияга, ўзагини туб миллатлар ташкил қиладиган замонавий ишчилар синфига эга бўлиб қолади. Ўзбекистонда маҳаллий хом ашёдан ўз ишлаб чиқариш базасида тайёрланган юқори сифатли моллар кўпаяди.

Учинчидан, экспортни кенгайтиришга қаратилган стратегияни фаол қўлланиш билан бир қаторда импорт-

нинг салмоғини қисқартиришга қаратилган сиёсатни изчиллик билан ўтказиш, ўзимиз ишлаб чиқаришимиз мумкин бўлган товарлар ва маҳсулотларнинг четдан келтирилишини оқилона даражада камайтириш талаб қилинади. Импортнинг салмоғини қисқартиришга қаратилган дастур доирасида эътиборни озиқ-овқат маҳсулотлари ва ресурсларни четдан олиб келиш ўрнига серҳосил экин навлари уруғларини ва уларни етиштириш бўйича саноат технологиясини, ўсимликларни ҳимоя қилиш воситаларини, деҳқончилик маҳсулотларини саноат усулида чуқур қайта ишлаш ва сақлаш учун замонавий ускуналарни, шунингдек фермер (деҳқон) хўжаликлари учун техникани четдан олиб келишга қаратиш зарур. Замонавий технология ускуналарини, илғор технологияни, ишлаб чиқаришни техника билан қайта қуроллантириш учун лицензияларни импорт қилишга, шунингдек, ҳаётий муҳим истеъмол моллари, хом ашё ва дори-дармонларни харид қилишга ҳам асосий эътибор берилиши керак.

Тўртинчидан, ташқи иқтисодий фаолиятни янада эркинлаштириш, хўжалик ишларини юритувчи субъектларга хорижий шериклар билан бевосита алоқалар ўрнатишда, ўз маҳсулотини чет элларда сотишда кўпроқ эркинлик бериш, товарларни экспорт ва импорт қилишда бирмунча имтиёзли тартибни жорий қилиш борасида аниқ мақсадни кўзлаб сиёсат ўтказиш. Ташқи иқтисодий фаолиятни рағбатлантириш мақсадида ҳозирдаёқ четдан келтирилаётган товарларнинг кўпгина турларидан олинadиган бож солиғи бекор қилинди. Импорт ва экспортга божхона солиқларининг миқдори анча пасайтирилди. Валюта тушумини тақсимлаш тизими тубдан ўзгартирилди.

Бешинчидан, хорижий сармояларни, асосан бевосита капитал маблағлар тарзидаги сармояларни республика иқтисодиётига кенг кўламда жалб этиш учун зарур ҳуқуқий, ижтимоий-иқтисодий ҳамда бошқа шарт-шароитларни вужудга келтириш, қўшма корхоналар ташкил қилишда кўмаклашиш, шунингдек сармоядорларнинг манфаатлари ҳимоя қилинишини таъминлаш.

Олтинчидан, ташқи иқтисодий фаолият таркибий қисмлари мажмуини — ихтисослаштирилган ташқи савдо, лизинг, консалтинг ва суғурта фирмаларини, ташқи алоқаларни ривожлантириш манфаатлари ва шартларига мос

келадиган транспорт, алоқа ва коммуникациялар тизимларини вужудга келтириш.

Ёттинчидан, халқаро ҳуқуқ ва ташқи иқтисодий фаолият, банк тизими, ҳисоб-китоб ва статистик ҳисобот соҳасида малакали кадрлар тайёрлашни ташкил қилиш. Таълимчилар, инженирларнинг, инженер-техник ходимлар ва мутахассисларнинг чет эллардаги стажчи ўқув ва илмий марказлари, хорижий фирмалар, банклар ва компанияларда таълим олиши ҳамда малака оширишини ташкил қилиш учун барча зарур шарт-шароитлар яратилиши лозим.

Бундан ташқари, республика фуқаролари ва юридик шахсларнинг ақлий мулкни ҳимоя қилиш учун ўзимизнинг патент-лицензия ишлари тизимини йўлга қўйиш, халқаро битимларга қўшилиш зарур. Маҳсулотни стандартлаш ва сертифициқатлаш халқаро тизимига изчиллик билан ўтиш ниҳоятда зарурдир.

Ташқи иқтисодий фаолиятнинг мана шу ва бошқа йўналишларини амалга ошириш Ўзбекистон иқтисодиёти-нинг жаҳон иқтисодий ҳамжамиятига тезроқ бирлашиши учун иқтисодий ва ташкилий-ҳуқуқий шарт-шароитларни вужудга келтириш имконини беради.

Маданий-маънавий соҳадаги ўзаро алоқаларни мустақкамлаш ҳам иқтисодиёт соҳасидаги ўзаро ҳамкорлик шартларидан бири ҳисобланади. Мамлакатларнинг халқлари бир-бирларидан нечоғлик кўп хабардор бўлсалар, чет элларда Ўзбекистонни, республикада эса халқаро ҳаётни қанчалик яхшироқ билсалар, республика билан чет эл тадбиркорлари доираларининг вакиллари ўртасидаги мулоқотлар қанчалик фаол бўлса, иқтисодий алоқалар ҳам шу қадар кенг ва самарали бўлади. Жаҳон халқлари ҳар бир мамлакатнинг маданий, маънавий ва диний турмуш воқеликларини қанчалик яхши англашса, улар ўртасидаги иқтисодий алоқаларни ривожлантириш учун шарт-шароитлар шу қадар самарали бўлади.

Чет мамлакатлар билан савдо, илмий-техникавий ва маданий алоқаларни кенгайтириш, Ўзбекистонда хорижий сармоя билан корхоналар барпо этиш, ёшларнинг жаҳондаги илғор ўқув ва илмий марказларда кенг кўламдаги таълимини ташкил қилиш — мана шуларнинг ҳаммаси республикада иқтисодий ислоҳотларни жадаллаштиришнинг, жаҳон хўжалик алоқаларига киришнинг, жаҳон ҳамжа-

миятида тенг ҳуқуқли муносиб мавқега эришишнинг жуда кучли омилларидир.

IX

ИҚТИСОДИЙ ИСЛОҲОТНИНГ АСОСИЙ УСТУВОРЛИКЛАРИ
ВА ЙЎНАЛИШЛАРИ

Объектив воқелик шундайки, республика барча етилган ижтимоий-иқтисодий муаммоларни бирданига ҳал қилишга қодир эмас. Кўпгина мамлакатларнинг тажрибаси иқтисодий ислоҳотлар халқ хўжалигининг барча соҳаларида бир хил жадаллик билан амалга ошмаслигини кўрсатмоқда. Ресурслар чекланган шароитда ҳамма муаммоларни бир йўла ҳал қилишга уриниш ҳеч қандай самара бермайди.

Шу сабабли ислоҳот йўналишларини белгилаб олиш чоғида шундай асосий бўғинларни топиш муҳимки, уларга асосланиб жамики муаммоларни ҳал қилиш мумкин. Республикада амалга оширилаётган туб бозор ислоҳотларимизнинг бутун дастури энг муҳим вазифаларни изчиллик билан ҳал этишга асосланган.

Бозор асосларини вужудга келтириш иқтисодиётни ислоҳ қилишнинг асосий вазифаси бўлиб, улар мулкчилик муносабатларини ўзгартириш, бозор тузилмаларини шакллантириш, молия ва банк тизимини қайта ташкил этиш, барча даражалардаги бошқарувнинг мутлақо янги тизимини барпо этиш каби энг муҳим жиҳатларни ўз ичига олади. Бу ҳақда юқорида гапириб ўтилди.

Иқтисодий ислоҳотларнинг бутун занжирида аграр соҳадаги ўзгартиришларга ғоят катта аҳамият берилмоқда. Бу эса аҳолининг аксарияти қишлоқда яшаши, иқтисодиётнинг аграр-саноат тарзида эканлиги ҳамда ҳаётий муҳим муаммоларни ҳал қилишда қишлоқ хўжалигининг тутган ўрни билан боғлиқ. Ҳозир иқтисодиётнинг айна аграр соҳаси катта имкониятларга эга. Бу имкониятлардан фойдаланиб, аҳолини озиқ-овқат ва саноатни хом ашё билан таъминлашни яхшилабгина қолмай, республика қишлоқ аҳолисининг турмушини фаровон қилиш ҳам мумкин.

Қишлоқ — миллий даромаднинг жуда муҳим манбаи, валюта асосан қишлоқ хўжалиги ҳисобига олинади. Лекин энг муҳими — қишлоқ иқтисодиётда ва ижтимоий турмуш-

да, бинобарин сиёсатда ҳам шундай бир бўгинки, шу бўгин орқили бутун республика фаровонлик ва тўкин-сочинликка эришилади. Деҳқон бадавлат бўлса, бутун республика бадавлат бўлади. Ҳозир биз ҳаммамиз қишлоқ ҳисобидан яшаётганимизни тан олишимиз керак.

Сўнгги йилларда аграр соҳанинг иқтисодиётдаги аҳамияти ҳисобга олиниб, унга эътибор кучайтирилмоқда. Қишлоқ хўжалик ходимларини моддий рағбатлантиришни яхшилаш, саноат ва қишлоқ хўжалик маҳсулотлари нархини белгилашдаги номуносибликни тугатиш мақсадида деҳқончилик ва чорвачилик маҳсулотлари барча турларининг харид нархлари мунтазам ошириб борилмоқда. Чунончи, сўнгги уч йилда асосий маҳсулот — пахтанинг харид нархи кўп марта кўпайтирилди. Дон маҳсулотларининг нархи ҳам анча кўтарилди. Картошка, мева, сабзавот, чорва моллари ва парранда, сут ва тухум, қорақўл тери ва жуннинг харид нархлари ҳам оширилди. Бугунги кунда пахта ва ғалладан бўлак қишлоқ хўжалик маҳсулотлари эркин нархларда сотилмоқда. Айни пайтда бозор муносабатларини ривожлантириш йўлига мувофиқ давлатга сотиш мажбурий бўлган қишлоқ хўжалик хом ашёси ва маҳсулотлари ҳажми анча қисқарди. Пахта, ғалла ва бошқа дон экинларига давлат буюртмаси 80 фоизгача камайди, давлатга сотилиши шарт бўлган мева-сабзавот маҳсулотлари ва картошка 50 фоиз даражасида сақлаб қолинди.

Сўнгги йилларда пахта майдонларини камайтириш ҳисобига шахсий ёрдамчи хўжаликларни ва деҳқон (фермер) хўжаликларини янада ривожлантириш сиёсати ўтказилмоқда. Бу сиёсат қишлоқдаги оилаларнинг моддий аҳволини яхшилашда катта аҳамиятга эга бўлади.

Аслида, бу давлат ерларини деҳқонларга топшириш йўлидаги дастлабки қадамлар эди. 720 минг гектарга яқин унумдор ерлар деҳқонларга муддатсиз шахсий фойдаланиш учун топширилди. Сўнгги икки йилда бу ерларнинг умумий майдони икки баравар кўпайди. Республикада томорқаларнинг ўртача миқдори 1989 йилдаги 0,12 гектарга нисбатан 0,20 гектарни ташкил этмоқда, бир қанча вилоятларда эса ҳар бир оиланинг томорқаси 0,25 гектардан ошиб кетди.

Шахсий ёрдамчи хўжаликларнинг эгадарини ва фермерларни чорвачилик маҳсулотлари етиштиришни кўпай-

тиришга рағбатлантириш учун махсус қарорлар қабул қилинди. Бу қарорлар жамоа хўжаликлари ва давлат хўжаликлари зиммасига аҳолига чорва моллари ва парранда сотиш ҳамда уларни озуқа билан таъминлаш вазифасини юклади. Қишлоқда ишбилармонликни, фермер хўжаликларни ва кичик корхоналарни ривожлантиришга амалий-молиявий мадад бериш учун "Тадбиркор" деган махсус акционерлик тижорат банки тузилди. Бу банк асосан имтиёзли шартларда қарз бериш йўли билан деҳқон (фермер) хўжалиklarининг, қишлоқ хўжалик ижарачиларининг, шахсий томорқа участкаларининг, қишлоқ хўжалик маҳсулотларини қайта ишлаш билан шуғулланадиган кичик, шу жумладан, хусусий корхоналар ва фирмаларнинг оёққа туриб олишига ёрдам бериши лозим.

Фермер хўжалиklarининг ташкил этилиши, шахсий томорқаларнинг кенгайтирилиши қишлоқдаги бир қанча ўткир муаммоларни ҳал қилишга ёрдам берди. Қишлоқ хўжалик маҳсулотлари, биринчи навбатда озиқ-овқат маҳсулотлари етиштириш ҳажми кўпайди. Қишлоқда, айниқса, аёллар ва ёшлар учун меҳнат қилиш соҳаси кенгайди. Қишлоқ аҳолисининг даромадлари кўпайди. Якка тартибда уй қуриш кўламларини кенгайтириш ҳисобига уй-жой муаммосини ҳал қилишда катта силжиш бўлди. Буларнинг ҳаммаси бозор муносабатлари вужудга келаётган мураккаб даврда катта мадад, барқарорлаштирувчи қудратли омил бўлди.

Шаҳар билан қишлоқ ўртасидаги номутаносибликни тугатиш юзасидан кўп иш қилинмоқда. Қишлоқ аҳлининг турмуши яхшиланяпти, бироқ ана шу тафовутни тугатиш учун ҳали кўп меҳнат қилишга, қишлоққа катта мадад кўрсатишга тўғри келади.

Қишлоқ хўжалиги яқин йиллар давомида ҳам амалга оширилаётган иқтисодий ислоҳотларнинг ҳамиша марказида бўлади. Бу бутун иқтисодиётимизнинг негизидир. Деҳқончилик соҳасини ривожлантириш муаммолари Ўзбекистоннинг бозор иқтисодиётига ўтиш стратегиясида ҳал қилувчи бўгин ҳисобланади. Барча иқтисодий ўзгаришларнинг бориши кўп жиҳатдан туб ўзгаришларнинг теран жараёнлари аграр соҳага қанчалик чуқур таъсир кўрсатишига, қишлоқдаги ислоҳот қай даражада амалга ошишига, қишлоқ аҳолисининг кенг

табақалари ислоҳот гоъларини нечоғлик маъқуллашига боғлиқ.

Ҳозир қишлоққа тегишли устуворликни қайтариб бериш зарур. Адолатни тиклаш керак. Харид нархларига эркин тус бериб, уни жаҳон бозоридаги нарх-наволар даражасига етказиш, қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришига имтиёзли солиқ солиш ва қарз беришни сақлаб қолиш, хўжаликларга кўпроқ иқтисодий эркинлик бериш, қишлоқда янгидан нужудга келаётган бозор иқтисодиёти тузилмаларини ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш йўлини бундан бўён ҳам ўтказиш орқали қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришини иқтисодий рағбатлантиришга доир таъсирчан чораларни кўриш стратегик йўлимиздир.

Ерга мулкчилик масаласи деҳқончиликка оид сиёсатдаги ҳал қилувчи масаладир. Бизда деҳқончилик азалдан асосан суғориладиган минтақаларда мужассамлашган. Деҳқончилигимизнинг ўзига хос хусусияти шундаки, экин майдонларининг анча қисми, техникавий экинлар экиладиган майдонларнинг эса ҳаммаси суғориладиган ерлардир. Ана шу ерлар уларга хизмат қиладиган қудратли давлат ирригация тизими билан биргаликда ягона ер-сув мажмуини ташкил этади. Ундан ерни ажратиб олиб, хусусий мулк қилиб бериш мумкин эмас.

Башарти, ер хусусий мулк қилиб бериладиган бўлса, сувни ҳам, бутун ирригация тармоқларини ҳам хусусий мулк қилиб беришга тўғри келади. Ўрта Осиё шароитида сув бўлмаса, ернинг қадри қолмайди. Замонавий техника билан қуролланган ирригация иншоотларини бўлиб юбориш мумкин эмас. Мавжуд мелиорация тизими уни сақлаш ва тиклаш учун мунтазам равишда катта маблағ сарфлашни талаб қилади. У давлат мулки бўлиб қолгандагина давлат унга катта миқдорда маблағ сарфлаши мумкин.

Бундан ташқари, республикада аҳоли зич жойлашган, қишлоқ аҳолиси эса бундан ҳам зичроқ. Иш билан банд бўлган ҳар бир кишига ўртача бир-бир ярим гектар суғориладиган ер тўғри келади. Уларнинг оила аъзолари ҳисобга олинса, жон бошига ўртача 0,33 гектар ер тўғри келади. Келгусида эса аҳолининг бундай кўпайиш суръатларида деҳқончилик учун яроқли ерларнинг танқислиги яна ҳам ошади. Бундай шароитда ерни хусусийлаштириш ижтимоий вазиятни кескинлаштириши мумкин. Асрлар мо-

байнида давом этиб келган ерга эгалик қилиш учун шафқатсиз кураш халқ бошига сон-саноқсиз кулфат келтиргани ҳаммага маълум.

Сугориладиган деҳқончилик шароитида ернинг алоҳида қийматини, ҳозирги демографик, аввало, қишлоқдаги шундай вазиятни, пахта етиштиришнинг замонавий агротехникаси талабларини ҳисобга олганда ерни давлат мулки сифатида сақлаб қолиш, унинг сотилишига йўқ қўймаслик мақсадга мувофиқдир. Бу гап сув ва сугориш тизимига ҳам тааллуқлидир. Ерни олди-сотди манбаига айлантириш аҳолининг ҳаётий асосларига путур етказган, ер билан чайқовчилик қилишни келтириб чиқарган, деҳқонни эртанги кунга, ўз фарзандлари ва невараларининг тақдирига ишончдан маҳрум этган бўлар эди.

Ердан хусусий тарзда фойдаланиш Ўрта Осиёдаги аҳли мусулмонга азалдан ёт эди. Мусулмон ҳуқуқи ҳукмрон бўлган ҳамма жойда ер Аллоҳнинг мулки ва унинг инояти ҳисобланган. Мусулмон қонунларига кўра, ерга тўла, чекланмаган эгалик ҳуқуқи мавжуд эмас. Бу қонунларга мувофиқ ер фойдаланиш ва эгалик қилиш учун маълум қаттиқ чекловчи шартлар билан, албатта парвариш қилиш шarti билан, берилган бўлиб, шу ернинг эгаси уни сотишга ҳақли эмас. Шу сабабли, улушбай ижара усули кенг тарқалгани тасодиф эмас, бу усулда чоракор давлатга ва ернинг эгасига ўзи етиштирган маҳсулотнинг бир қисмини топширади. Чор Россияси мустамлакачилиги давридагина ерни сотиш эркинлиги иқтисодий жиҳатдан қарамликка айлантиришнинг бир шакли сифатида қонунлаштириб қўйилган эди.

Ерни деҳқонларга фойдаланиш учун мерос қилиб қолдириш ҳуқуқи билан бериш орқалигина қишлоқда бозор муносабатларини ривожлантиришга, деҳқонларда эгалик туйғусини қайтадан тиклашга эришилади. Энг муҳими — қишлоқда хўжалик юритишнинг ҳар бир деҳқонга манфаатдорлик билан эркин меҳнат қилиш, ўз меҳнати натижаларини мустақил тасарруф этиш, ўз оиласининг эҳтиёжини қондириш имконини берадиган шаклини вужудга келтириш лозим. Агар деҳқон ердан олинган маҳсулот ўз мулки эканини, етиштирилган маҳсулотнинг хўжайини эканини ҳис этса, шундагина у ўзини ернинг ҳақиқий эгаси деб ҳисоблайди.

Қишлоқда ўзгаришлар демократик усуллар билан, яъни, деҳқончилик соҳасидаги мавжуд ижтимоий-иқтисодий муносабатларни тубдан ўзгартириш ҳисобига амалги оширилади. Меҳнатни ташкил этишнинг деҳқон учун тушунарли ва фойдали бўлган шакллари тиклаш зарур. Шарқда одамлар асрлар давомида жамоа бўлиб яшаган ва меҳнат қилган. Жамоатчилик асослари халқ онгига чуқур сингиб кетган. Шунга асосланиб, деҳқончиликни ислоҳ қилишнинг дастлабки босқичида, қишлоқда ишлаб чиқаришнинг чинакам кооператив шакллари тиклаш вазифаси қўйилмоқда. Қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришини ёлпасига давлат тасарруфига олишдан воз кечиш энг муҳим йўлдир. Бу — инқилобий йўл эмас, балки сўнгги вақтларда қишлоқ хўжалигида йўл қўйилган хатоларни тузатишдир.

Давлат хўжаликларини, биринчи навбатда зарар келтираётган давлат хўжаликларини қайта тузиб, жамоа хўжаликларига айлантириш — устувор йўналишдир. Асосий фондларни ва бошқа мол-мулкни меҳнат жамоасига текинга мулк қилиб топшириш йўли билан 700 тадан кўпроқ давлат хўжалигини кооператив хўжаликларга ва давлатга тааллуқли бўлмаган ўзгача ишлаб чиқариш тузилмаларига айлантириш режалаштирилган. Кейинчалик жамоа хўжаликларининг ўзи йирик кооператив хўжаликларга айланади, уларнинг асосини фермер хўжаликлари, кичик корхоналар, чоғроқ кооперативлар, пудратчи ва ижарачи оилавий жамоалар ташкил этади. Этиштирилган маҳсулотнинг ҳаммаси деҳқоннинг ихтиёрида қолиши керак. Жамоа хўжалигининг бошқаруви билан деҳқон хўжаликлари ўртасида шартнома тузилиши лозим. Жамоа хўжалиги уларни ривожлантиришга ҳар томонлама кўмаклашмоғи керак. Жамоа хўжалигининг асосий вазифаси деҳқон хўжаликларига хизмат кўрсатишни ташкил этишдан, зарур техника, минерал ўғитлар, уруғлик билан таъминлашдан, ер унумдорлигини ошириш тадбирларини кўришдан, ирригация ишларини бажаришдан иборат бўлади.

Қишлоқ хўжалигида банд бўлган кучларнинг ортиқчасини бўшатиб олиб, уларни саноат корхоналарида меҳнатга жалб этиш ҳозирги аграр сиёсатнинг муҳим йўналишидир. Ҳисоб-китобларнинг кўрсатишича, қишлоқларимизда 6,5 миллион меҳнатга лаёқатли одам бор.

Табийки, қишлоқ хўжалигининг ўзи бу миқдордаги ишчи кучини иш билан таъминлай олмайди. Бунинг натижасида қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришининг sanoat усуллари, илғор агрохимия тадбирлари жуда секинлик билан жорий этилмоқда. Қишлоқдаги яширин ишсизликни тугатиш, қишлоқ жойларда ихчам, замонавий технологияга асосланган кичик корхоналар барпо этиш ҳисобига янги иш жойларини вужудга келтириш устун даражадаги вазифадир. Бундай кичик корхоналар биринчи навбатда қишлоқ хўжалик хом ашёсини қайта ишлайдиган корхонагина эмас, шу билан бирга касаначилик меҳнатига, халқ ҳунармандчилигини ривожлантиришга асосланган, кўп меҳнат талаб қиладиган корхоналар бўлиши мумкин.

Қишлоқда тамоман янги бўлган — ишлаб чиқариш ва ижтимоий тармоқлар мажмуини, коммуникацияли, замонавий маиший ва хизмат кўрсатиш тармоқларини вужудга келтириш лозим. Бу соҳа ҳозирги пайтда амалда ривожланмаган. Бизнинг маиший хизмат соҳамизда эса, халқ хўжалигида банд бўлганларнинг атиги 9 фоизи ишлайди. Хизмат кўрсатиш соҳаси тегишли тарзда ташкил қилинса, у қишлоқдаги барча хоҳловчиларни иш билан таъминлабгина қолмай, балки қишлоқнинг қиёфасини, қишлоқ турмуши маданиятини тубдан ўзгартириб ҳам юбора олади.

Давлатнинг қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришига бевосита аралашидан воз кечиши — аграр сиёсатнинг негизидир. Экин майдонларининг таркибини хўжаликлар, деҳқонларнинг ўзлари белгилашлари керак. Давлатнинг бурчи уларни зарур маҳсулот етиштириш учун иқтисодий манфаатдор этишдан, уларга амалий ёрдам кўрсатишдан иборат.

Давлат томонидан ёрдам берилмас экан, қишлоқ оёққа тура олмаслиги, республиканинг бутун иқтисодиёти таянадиган мустаҳкам негиз ҳам бўлмаслиги аниқ.

Давлат қишлоқ хўжалигини иқтисодий жиҳатдан тартибга солиш билан бир қаторда солиқлардан озод қилиш йўли билан ҳам, шунингдек, аниқ мақсадга қаратилган қўшимча маблағларни ажратиш йўли билан ҳам унга бевосита ёрдам кўрсатади. Бутун дунёда қишлоққа ёрдам тариқасида маблағ ажратиб келинади.

Мавжуд сармоялар ҳам айнан қишлоқ фойдасини кўзлаб сарфланиши лозим. Биз учун ерларнинг мелиора-

тив ҳолатини яхшилаш устувор йўналишлардан биридир. Агар биз шундай қилмасак, истиқболдан маҳрум бўламиз. 1993 йилнинг ўзидагина биз камидан 20 минг гектар янги ерни ўзлаштиришимиз керак. Янги ерларни ўзлаштириш, зовур-қувур тизимини, мелиорация ва ирригацияни яхшилаш, ерларнинг ҳосилдорлигини ошириш учун маблағларни қидириб топишга ҳар томонлама ёрдам берамиз. Шу тариқа ҳамда замонавий чет эл технологиясини жорий этиш йўли билан иқлим шароитлари республикамиздагига ўхшаш бўлган мамлакатларда асосий экинлардан олинаётган ҳосилдорликдан кам бўлмаган ҳосилдорликка эриша оламиз.

Иқтисодиёт барқарор ишлаб турган тақдирдагина бозор муносабатларига муваффақиятли ўтиш мумкин. Вужудга келган вазият тангликни бартараф этиш, ишлаб чиқариш ҳажмлари пасайишининг олдини олиш, пулнинг қадрсизланишини жиловлаш, аҳолининг турмуш тарзи кескин ёмонлашувига йўл қўймаслик учун тезкорлик билан, баъзан эса кам қўлланган чоралар кўришни тақозо қилади. Иқтисодиётни барқарорлаштириш — бозорни шакллантириш йўлидаги қонуний ва муқаррар босқичдир.

Мана шу босқичда қуйидагилар энг муҳим ва биринчи навбатдаги чоралар сифатида олға сурилади:

— республика бюджетдаги етишмовчилик (дефицит)ни чеклашга ва уни изчиллик билан жуда камайтиришга қаратилган қаттиқ молиявий сиёсатни ўтказиш. Бошқарув аппаратини сақлаш учун давлат маблағлари сарфлашни, зарар кўрувчи корхоналарга ва бошқа нозарур мақсадларга дотация ажратишни камайтиришга қаратилган йўл изчиллик билан ўтказилади. Бюджет маблағлари сира кечиктириб бўлмайдиган давлат эҳтиёжлари ва ижтимоий эҳтиёжларга ажратилади. Солиқ сиёсати янада такомиллаштирилиши лозим. Бундай сиёсатнинг вазифаси — бир томондан, бюджет даромадларининг барқарор тарзда сарфарбар этилишини таъминлаш бўлса, иккинчи томондан, республика учун зарур маҳсулот ишлаб чиқаришни кўпайтиришда корхоналарни рағбатлантиришдир;

— кредит-банк тизимини, пул муомаласини мустаҳкамлаш, валюта муносабатларини тартибга солиш, банк кредитлари биринчи навбатда халқ истеъмол моллари, бинокорлик материаллари, деҳқончилик маҳсулотлари ҳамда бошқа ҳаётий муҳим маҳсулотлар ишлаб чиқариш-

нинг кўпайтирилишини таъминлашга қодир бўлганларга берилади. Айни пайтда, асоссиз кредит экспансиясига, қарзга берилган маблағларнинг сочиб юборилишига йўл қўймасликда қатъий туриш керак. Нақд тўлов маблағлари оборотини тартибга солиш ҳам пул муомаласини соғломлаштиришга кўмаклашади;

— ишлаб чиқаришнинг яна ҳам пасайишига, ходимларнинг оммавий равишда ишдан бўшатилишига йўл қўймаслик. Ишлаб чиқариш фаолиятини ривожлантиришни рағбатлантириш учун шарт-шароит вужудга келтириш зарур. Республиканинг ишлаб чиқариш, қурилиш ва илм-фан соҳасидаги салоҳиятини сақлаб қолиш муҳимдир. Ишлаб чиқаришни қайта тикламай туриб, ички молиявий барқарорликка ҳам, ташқи қарзнинг камайишига ҳам умид боғлаб бўлмайди. Иқтисодий сиёсатда асосий эътибор ишлаб чиқаришни рағбатлантиришга, амалий соҳадаги, шу жумладан сармоя соҳасидаги фаолликни кучайтиришга қаратилиши лозим. Бунга ижтимоий жиҳатдан устувор ишлаб чиқариш тармоқларини саралаб, танлаб олиб қўллаб-қувватлаш, солиқ имтиёзларини, кредитларнинг паст фониз миқдорларини жорий этиш ҳамда бошқа йўллар билан эришилади;

— бу босқичда бозор муносабатларини ривожлантириш шартли сифатда нарх-навони эркин қўйишдан иборат бўлган умумий йўлга амал қилган ҳолда айрим алоҳида муҳим товарлар ва хизматлар турларига нисбатан қатъий белгилаб қўйилган нархлар ва таклифлар сақлаб қолиниши лозим. Мазкур нархлар, аввало, энг зарур бўлган озиқ-овқат маҳсулотлари (нон ва нон маҳсулотлари)га, доридармонларга, болалар учун мўлжалланган бир қанча буюмларга белгиланади. Аҳолини мазкур товарлар билан кафолатланган тарзда таъминлаш учун уларни белгиланган меъёрда бериш ҳам вақтинча сақлаб қолиниши керак. Ички истеъмол бозорини ҳимоя қилиш, аҳолига моллар харид қилишда кўпроқ имкониятлар бериш юзасидан бошқа чора-тадбирлар ҳам қўлланилиши лозим;

— пулнинг қадрсизланишига қарши ва монополиячиликка йўл қўймасдан бошқариш борасида амалий чоралар кўриш, аҳолининг ижтимоий ҳимояга муҳтож табақаларини давлат томонидан муҳофаза қилишнинг ишончли тизимини вужудга келтириш.

Аниқ-пухта ишлаб чиқилган ва етарли даражада қаттиқ бўлган молия-кредит сиёсатини амалга ошириш республиканинг бозорга ўтишидаги энг муҳим бўгин ҳисобланади. Ўтказилаётган ислохотларнинг бу йўналиши энг заиф бўгиндир. Корхоналар ва ташкилотлар ҳамон давлат томонидан бериладиган маблағларга кўз тутмоқдалар. Тижорат банклари асосан Марказий банкдан олинаётган кредитлар билан ишламоқдалар. Уларнинг ўз кредит маблағларининг улуши эса арзимас даражададир.

Мустақил молиявий сиёсатни республиканинг бюджет тизimini мустаҳкамлаш, бюджет даромадларининг тўлдирилишини таъминлайдиган ва амалий фаолликни рабатлантирадиган изчил солиқ сиёсатини ўтказиш, шунингдек, корхоналар ва ташкилотларнинг молиявий аҳволини соғломлаштириш, уларнинг тадбиркорлик ва сармоядорлик фаолиятини ривожлантириш йўли билан шакллантириш мўлжалланмоқда.

Бозорга ўтиш шароитида бюджет давлат иқтисодий сиёсатининг ғоят муҳим воситаси бўлиб бормоқда. Давлат бюджетидagi этишмовчиликни энг оз даражага тушириш бош вазифа бўлиб қолмоқда. Бюджет этишмовчилигини бирданига, бир-икки йил ичида тугатиш амримаҳол, чунки республика бюджетидa ғоят салмоққа эга бўлган ижтимоий эҳтиёжларга харажатларни камайтириб бўлмайди. Айни пайтда бюджет этишмовчилиги давлат томонидан қатъий назорат қилиб борилиши керак. Уни ялпи миллий маҳсулотнинг 3—5 фоизига қадар камайтириш чораларини кўриш зарур.

Бюджетнинг даромад қисмини кенгайтиришнинг асосини иқтисодий вазиятни умумий равишда соғломлаштириш ташкил этиши лозим. Бу эса даромадларнинг солиқ олинadиган негизини кенгайтириш ва бевосита ҳамда билвосита солиқ солиш тизимларини ўзида қовуштирадиган солиқ сиёсатини турмушга татбиқ этиш имконини беради.

Бошқарувга сарфланadиган харажатларни камайтириш, ижтимоий ҳимоялашнинг табақалаштирилган номма-ном тизимини белгилаш, дотацияларнинг ҳар хил турларини ва нархларни қоплаш учун маблағ ажратишни тугатиш, моддий ишлаб чиқариш тармоқларини ривожлантиришга мар-

казлаштирилган тарзда маблағ ажратишни кескин чеклаш ҳисобига бюджет харажатлари ўсишини қатъиян чегаралаб қўйиш — бюджет етишмовчилигини тугатишнинг асосий манбаларидан биридир.

Давлат билан корхоналарнинг молиялари бир-биридан ажратиб қўйилиши муҳим қоида ҳисобланади. Корхоналар ё ўз ресурсларига, ёки тижорат банкларининг кредитларига умид боғлашлари лозим.

Бюджет маблағларидан асло кечиктириб бўлмайдиган эҳтиёжларни, аввало, ижтимоий соҳани, янги таркибий йўналишларни пул билан таъминлаш учунгина фойдаланиш мақсадга мувофиқдир. Бугунги кунда банклар инвестиция дастурларининг қатнашчиларидан бири бўлиб майдонга чиқишлари, ҳар бир тармоққа бевосита сарфланган маблағларга кафил бўлишлари лозим. Бунда барқарорлашиш даврида бюджет етишмовчилиги ортиши қатъий хатлаш принциплари асосида чекланиши, сарф-харажатлар эса (биринчи навбатдаги харажатлар бундан мустасно) даромадларнинг тушишига қараб пул билан таъминланиши керак.

Республикада бутунлай янги банк тизимини вужудга келтириш мустақил кредит-пул сиёсатини ўтказиш имконини яратади. Ўзбекистон Республикасининг Марказий банки бошчилигида икки босқичли банк тизимини ташкил қилиш республиканинг иқтисодий мустақилликка эришиш ҳамда бозор муносабатларига ўтиш эҳтиёжларига мос келади.

Бозор муносабатларини шакллантириш шароитида кредит сиёсатини амалга ошириш воситаси тубдан ўзгаради. Кредит маблағлар биринчи навбатда озиқ-овқат маҳсулотлари, бошқа халқ истеъмол моллари ва уларни тайёрлаш учун хом ашё бойликларини ишлаб чиқаришни кўпайтириш, яқка тартибдаги уй-жой қурилишини кенгайтириш, ижтимоий соҳани, республиканинг иқтисодий мустақиллигини таъминловчи асосий тармоқларни, экспорт маҳсулотлари ва импортнинг ўрнини босадиган маҳсулотлар ишлаб чиқарувчи корхоналарни кенгайтириш билан боғлиқ юксак самарали тадбирларни ўтказишга сарфланади.

Нархларнинг барқарорлашувидан, пулнинг қадрсизланиши камайишидан манфаатдор бўлган давлат пул му-

омаласини бошқаришнинг ишончли воситаларига эга бўлиши ва, аввало, унинг иқтисодийни кўнгилдагидек ривожлантириш учун йўл қўйиш мумкин бўлган ҳажмини олдиндан билиши лозим. Шу боисдан Марказий банк муомаладаги пуллар ҳажмини олдиндан билиб бориши самарали пул-кредит сиёсатининг шартларидан бири, деб қаралиши керак.

Бу ҳол, нархлар эркин қўйиб берилган шароитда айниқса долзарб бўлиб қолмоқда, чунки нархлар эркин белгиланганида муомаладаги пулнинг ўзи нарх-наво даражасига жиддий таъсир ўтказади.

Марказий банк олдида пул муомаласини тартибга солишнинг иқтисодий усулларини эгаллашдек ғоят мураккаб вазифа турибди. Шу жумладан:

— тижорат банкларининг операцияларини қайтадан пул билан таъминлаш. Бунда Марказий банкнинг тижорат банкларига фоиз ҳисобидан кредит бериши кўзда тутилади. Бу эса банкларни ўз маблағлари даражасини Марказий банк маблағлари даражаси билан боғлашга мажбур қилади;

— пул билан қайта таъминлашга кредитлар бериладиган, расмий ҳисобга олинмаган миқдор ўзгаришларини тартибга солувчи фоиз сиёсати;

— тижорат банкларининг Марказий банк ҳисобларидаги маблағларининг бир қисмининг резерв учун олиш меъёрларини белгилаш. Марказий банк мажбурий захираларнинг меъёрини тартибга солиб, тижорат банкларининг операцияларининг ҳажмларига ва муомаладаги пулларнинг ҳажмларига самарали таъсир қила олади.

Шу билан бирга, барқарорлаштириш босқичида фоиз миқдорлари воситаси билан кредит сиёсатини банк орқали тартибга солишнинг аҳамияти чекланган тарзда бўлади, чунки кўпгина корхоналар хўжалик юритишнинг бозор усулларини ҳали ўзлаштириб олишмаган. Шундай шароитда Марказий банк қаттиқ кредит-пул сиёсатини ўтказиш борасида барча зарур чораларни кўриши керак. Бундай сиёсат бозорда товарлар таклифини рағбатлантиришга, уларнинг захираларда тўпланиб қолишини чеклашга, нарх-навонинг ўсишига йўл қўймасликка қаратилган бўлиши лозим.

Кредит ва бюджет тизимлари ўртасидаги ўзаро муносабатлар воситаси такомиллаштирилиши даркор. Бюджет етишмовчилиги чоғида унга қўшимча кредит бериш зару-

рати юзага келади. Аммо бюджет етишмовчилигининг асосий қисми пул эмиссияси (пулларни ортиқча чиқариш) йўли билан эмас, балки молия бозорида давлатнинг қимматбаҳо қоғозларини сотиш йўли билан қопланиши керак.

Ўзбекистон Республикасининг миллий пул бирлигини муомалага киритиш тўғрисидаги масала алоҳида эътиборга моликдир. Ўз валютамизни жорий этишни тақозо қилувчи бир қанча сабаблар яққол кўриниб қолди. Энг аввало, бошқа давлатлардан иқтисодий мустақил бўлиши учун республика ўз пулига, ўзининг миллий валютасига эга бўлиши лозим. Бу ҳар қандай давлатга хос бўлган белгигина эмас, шу билан бирга, иқтисодий мустақилликнинг асосий шартларидан бири ҳамдир. Россиянинг Марказий банки бир томонлама ўтказаетган эмиссия сиёсати ва ягона тўлов воситаси бўлмиш рублнинг беқарорлиги — иккинчи сабаб. Рубль қадрсизланиб бораётганлиги, унинг харид қобилияти пасайиб кетганлиги Ўзбекистонда ҳам молиявий-иқтисодий аҳволга салбий таъсир қилмоқда. Банк ҳисоб-китоблари ва тўловлари, республиканинг нақд пулга бўлган эҳтиёжини таъминлаш масалалари анча қийинлашди. Молия-кредит сиёсатини ўтказишда республиканинг мустақиллигини чеклашга оид ультиматум тарзидаги талаблар қўйилмоқда.

Айни пайтда, ўз валютамизни жорий этиш инқилоб билан баробар бўлган ниҳоятда масъулиятли қадамдир. Бир қанча хорижий мамлакатларда пул ислоҳотини ўтказиш тажрибасидан шу нарса маълумки, бундай ислоҳот иқтисод ва ижтимоий турмушнинг барча соҳаларига таъсир қилади. Аслини олганда, бу ижтимоий-иқтисодий муносабатларнинг бутун тизимини ўзгартиришдан иборатдир. Бу ишдаги ҳар қандай нотўғри қадам бажарилган ҳамма ишларни йўққа чиқариши, республикани жар ёқасига олиб келиши мумкин. Ҳозирдаёқ рубл минтақасидан чиққан бир қанча собиқ иттифоқдош республикалар (Украина, Қирғизистон, Озарбайжон, Балтия мамлакатлари)нинг тажрибаси ҳам шунини кўрсатиб турибди.

Ўзбекистоннинг рубль минтақасида бундан буён ҳам бўлиб туриши зарурлиги ва мақсадга мувофиқлигини тақозо этувчи талайгина бошқа муҳим сабаблар мавжуд.

Шуни ҳам ҳисобга олиш зарурки, ўз валютамизни жорий этиш, ҳеч шубҳасиз, одамларнинг, аввало туб жойли бўлмаган аҳолининг кайфиятига таъсир қилади.

Шуни таъкидлаш керакки, ўз валютамизни муомалага чиқариш техник жиҳатдан катта қийинчилик туғдирмайди. Миллий пул бирлигини жорий этишдан тийиб турган жиддийроқ муаммолар айнан иқтисодий муносабатлар соҳасига тегишлидир. Энг аввало, бошқа республикалар билан ўзаро ҳисоб-китоблар принциплари кескин ўзгаради, хорижий давлатлар билан ўзаро муносабатларни ҳам тубдан ўзгартириш талаб этилади.

Вужудга келган шароитда валютамизни жорий этишимиз — биринчи навбатда, ҳисоб-китоб операцияларини мураккаблаштиради, баъзан эса шаклланган хўжалик алоқалари тўғридан-тўғри издан чиқишига олиб келиши мумкин. Республика ҳозирги вақтда бунга иқтисодий жиҳатдан тайёр эмас.

Ўзбекистон Россия ва собиқ Иттифоқнинг бошқа республикалари билан иқтисодий жиҳатдан жуда яқин боғлангандир. Маълум сабабларга кўра, республика ҳозирча халқ хўжалиги ва аҳоли жуда қаттиқ эҳтиёж сезаётган товарларнинг 65 фоизгача бўлган қисмини ташқаридан келтиришга мажбур. Ёқилғи, станоклар, асбоб-ускуналар, ёғоч-тахта ва ёғоч материаллар тўғрисида гапирмасак ҳам бўлади. Улар ҳам четдан келтирилади. Кўпчилик собиқ иттифоқдош республикалар билан салбий тўлов баланси вужудга келган.

Маълумки, ўз валютамиз республикада товар билан қопланганидагина ҳақиқий кучга ва қадрга эга бўлади. Унга бирор нарса сотиб олиш мумкин бўлгандагина у ўз қийматини, харид қилиш қобилиятини сақлаб қолади. Республикамиз ҳозирча ўзини зарур товарлар билан таъминлай олмайди ва бу борада биз ҳали кўп иш қилишимиз керак бўлади.

Бошқа муаммо ҳам мавжуд. Миллий валюта фақат олтин захираси билангина эмас, балки барқарор, эркин алмаштириладиган валюта билан ҳам етарлича мустаҳкамланган бўлиши зарур. Бундай валюта ўз маҳсулотимизни экспорт қилиш натижасида тушиши мумкин. Бунинг учун маҳсулот биринчи навбатда рақобатга қодир бўлиши керак.

Шарқий Германия бунинг яққол мисолидир. Бизнинг ўлчовларимиз бўйича, у социалистик мамлакатлар орасида энг ривожланган имкониятларга, энг такомиллашган иқтисодий тузилмага эга бўлиб, унда техникавий мураккаб

тайёр маҳсулот устунлик қилар эди. Ҳозирги вазиятда Ғарбий Германия Шарқий Германия билан бирлашганидан кейин, унинг техник даражасини кўтариш, рақобатга қобил маҳсулотлар ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш учун ҳар йили 100 миллиард маркагача сарфлашга мажбур бўлмоқда. Бугунги кунда собиқ ГДРнинг кўплаб корхоналари ишламаяпти, ишсизлар сони аллақачон хавфли белгидан ошиб, меҳнатга лаёқатли аҳолининг 20—30 фоизини ташкил этмоқда. Мутахассислар у ерда тўпланиб қолган муаммоларни ҳал этиш учун камида 10 йил зарур деб ҳисоблашмоқда.

Жуғрофий ҳолатимизни ҳисобга олган ҳолда, бизда мавжуд ишлаб чиқариш тузилмаси, унинг техникавий жиҳозланиш даражаси, маҳсулот чиқариш ва келтиришнинг вужудга келган мувозанати, ишлаб чиқарилаётган товарларнинг турлари ва сифати билан ўз валютаимизнинг барқарорлиги ҳақида сўз юритишга ҳали эрта.

Энг яқин истиқболнинг туб муаммоси — тузилмаларни ўзгартириш сиёсатини ҳаётга татбиқ этишдир. Тоталитар тизимнинг мероси — унинг иқтисодининг нотўғри тармоқ тузилмаси республикада ҳали узоқ вақт ўзининг салбий таъсирини ўтказди.

Энг заиф бўгин — ишлаб чиқаришнинг тайёр, тўғрироғи, товар маҳсулот берувчи бўгинларидир. Бунга мисоллар кўп. Нитрон, капролактан, кимёвий тола ишлаб чиқариш бунга мисол бўла олади. Тўқимачилик маҳсулотлари, қора, рангли ва қимматбаҳо металллар ишлаб чиқариш ҳам бунга мисол. Собиқ Марказ томонидан Ўзбекистонга нисбатан хом ашё етказиб берувчи манба сифатида ўтказиб келинган сиёсатнинг салбий оқибатларини бартараф этиш учун ҳали кўп иш қилиш керак бўлади.

Ўзбекистон иқтисодиётининг хом ашё манбаи сифатида бир томонлама йўналишининг қатъий бартараф этилиши ички сиёсатнинг устувор стратегияси ҳисобланади. Фақат хом ашё ишлаб чиқарадиган ва сотадиган ўлка доимий камбағалликка гирифтор бўлади. Стратегик жиҳатдан ўсиш учун ишлаб чиқариш таркибини кенгайтириш даркор. Таркибий ўзгаришлар мураккаб тармоқларнинг устувор ривожланишини таъминлагани ҳолда, жамиятнинг тараққиёт ҳамда янгилиниш йўлидан барқарор бориши учун шарт-шароит яратиб беради. Шу сабабли бош вазифа — бутун

ўтиш даври мобайнида халқ хўжалигининг жами тузилмасини тубдан ўзгартиришдан иборатдир.

Биринчи навбатда, республикада ишлаб чиқариладиган жуда катта миқдордаги хом ашё ва мавжуд ишлаб чиқариш қувватларининг асосий қисмини тайёр маҳсулот ишлаб чиқаришга жалб этиш зарурдир. Бизнинг барча ресурсларимизни ҳисобга олган ҳолда Ўзбекистоннинг иқтисодий ва сиёсий мустақиллигини таъминлаш имконини берувчи тузилмани яратиш даркор.

Иқтисодиёт тузилмасини қайта қуриш бўйича ишлаб чиқилаётган чора-тадбирлар энг аввало қуйидаги вазифаларни:

республика аҳолисининг озиқ-овқат маҳсулотларига, талаб катта бўлган товарларга, айниқса, болалар ва катта ёшдагиларга мўлжалланган товарларга бўлган энг зарур эҳтиёжларини қондиришни таъминлашни;

ўз ишлаб чиқаришимизни МДҲнинг бошқа республикаларидан ва импорт бўйича келтириладиган хом ашё, ёқилғи, бутловчи буюмлар, технологик асбоб-ускуналар, шунингдек, республиканинг ўзи ишлаб чиқариши мумкин бўлган тайёр маҳсулотларга боғлиқлигини камайтиришни;

тез ўсиб бораётган меҳнат ресурсларининг, биринчи навбатда ёшларнинг иш билан таъминланишига, халқнинг тарихий анъаналари ва кўникмаларига, ишлаб чиқаришни техникавий ташкил этишнинг замонавий талабларига жавоб берувчи меҳнат сарфланадиган соҳаларини яратишни;

қишлоқ хўжалиги хом ашёси ва минерал ресурсларни тўла қайта ишлашга, рақобатга қобил тайёр маҳсулот ишлаб чиқаришни кўзлаб технологик циклнинг тугалланганлиги даражасини оширишни;

республиканинг экспорт имкониятларини оширишга, унинг валюта билан тўлов қобилиятини мустаҳкамлашни ҳал этишга бўйсундиришни кўзда тутади.

Қишлоқ хўжалиги ресурслари тўла қайта ишланишини таъминлашга алоҳида аҳамият берилади. Янги йигирув, пардозлаш корхоналари ташкил этилиши трикотаж, тўқимачилик, тикувчилик саноатини кенг кўламларда ривожлантириш, тайёр буюмлар турларини кенгайтириш, уларни четдан олиб келишни қисқартириш ва экспорт қилишни кўпайтириш имконини беради.

Уи-ёрма, мева-сабзавот, гўшт-сут, виночилик саноатида қувватларни кучайтириш ва янгилаш озиқ-овқат хом ашёси ишлаб чиқариш ҳажмларини кенгайтириш, ўз ишлаб чиқаришимиз ҳисобидан аҳолининг озиқ-овқат маҳсулотлари билан таъминланишини яхшилаш имконини беради.

Илғор технологияларни эгаллаб бориш, ишлаб чиқаришнинг замонавий тузилмасидан муносиб ўрин олиш минерал ресурсларга комплекс ишлов бериш ва мураккаб тузилманинг тайёр маҳсулот ишлаб чиқариш бўйича ўзаро боғлиқ бўлган тармоқлар тизимини шакллантиришни талаб этади.

Бугунги куннинг ўзида республика ташқарисида талаб катта бўлган рангли металлургия, кимё ва электротехника саноати, машинасозлик ва асбобсозлик маҳсулотларини республикада юқори технологик ишлаб чиқаришни ривожлантириш учун салмоқли имкониятлар мавжуд. Қишлоқ хўжалиги машинасозлигини деҳқон (фермер) ва томорқа хўжаликлари, чорвачилик ва озиқ-овқат эквнлари етиштириш учун техника ва ихчам механизация воситалари ишлаб чиқаришга қисман қайта ихтисослаштиришни амалга ошириш керак бўлади.

Республика саноати жаҳон бозорида рақобатлаша оладиган машина ва асбоб-ускуналар, рўзгорда ишлатиладиган буюмлар ишлаб чиқаришни ҳозирнинг ўзидаёқ ўзлаштирган. Улар орасида митти тракторлар, телевизорлар, видеомагнитофонлар, вентиляторлар, термослар, электр буюмлар, кир ювиш машиналари, жинси ва ип-газлама матолардан тайёр тикув буюмлари бор.

Навбатдаги муҳим масала шуки, республика тараққиётда асосан ўз кучларига таянишга мажбур эканлиги ҳисобга олинадиган бўлса, барча муаммоларимизни ҳал этиш учун яхши база, бошланғич сармоя зарур бўлади.

Шу муносабат билан ҳаётий муҳим тармоқларни ривожлантиришга устунлик беришни ҳаётнинг ўзи талаб қилмоқда. Улар орасида тоғ-кон, нефть ва газ саноати, энергетика, олтин қазиш ва рангли металлургиянинг бошқа тармоқлари, кимёвий тола, пластмасса ишлаб чиқариш бор. Бу тармоқларни ривожлантириш кўламлари республиканинг уларнинг маҳсулотларига бўлган талабларинигина таъминлаб қолмасдан, балки валюта тушумлари кўпайишининг ишончли манбаи бўлиши, хорижий

тасвирий санъат, мусиқа, шеърят беқиёс ривож топди, халқимизнинг кўп анъаналари такомилга етди. Амир Темурнинг маданият ва дин аҳлларига кўрғазган чексиз меҳр-муруввати айниқса ибратлидир.

Кўҳна тарих саҳифалари буюк бобомизнинг миллат ва эл-улус манфаати бобида чеккан мислсиз заҳмат ҳамда кўрсатган шижоатларига гувоҳлик беради.

Инсоф-иймон туйғуси, диёнат мезони Амир Темур ҳаётининг мазмунини ташкил этади. Оламнинг қарийб ярмига жаҳонгир эрса-да, у куч-қудрат зўрлик, зўравонликда эмас, аксинча, адолатда эканини теран англади.

Бугун бунёд этилган улуғ бобокалонимиз ҳайкалида теран рамз бор — гўёки жаҳонгир тулпорининг жиловини тортиб турибди, қиличсиз қўлини олдинга чўзиб, жаҳон халқларига омонлик соғинмоқда, "Куч — адолатдадир!" демоқда.

Донишманд ажодимизнинг мазкур сўзларини мана шу муҳташам ёдгорлик пойига зарқал қарфлар билан битар эканмиз, замонлар тажрибасидан ўтган бу бебаҳо ҳикматнинг қалбларимизда доимо акс садо бериб туришини орзу қиламиз.

Азиз юртдошларим!

Бугун — ўзбек халқи тарихида улуғ кун. Ўзбекистон мустақиллигига, муборак истиқлолимизга икки йил тўлди.

Ҳаммангизни — кексаю ёшни, бутун Ўзбекистон аҳлини шу буюк сана билан чин қалбдан, ҳар бирингизни алоҳида бағримга босиб қутламоққа ижозат бергайсиз!

Бу кунга етганлар бор, етмаганлар бор. Шунинг учун ҳам озодликни соғиниб, озодлик йўлида курашиб ўтган ажодларимизни дуолар билан эслашимиз ҳам қарз, ҳам фарздир. Ажодларимизнинг пок руҳлари шод бўлсин, уларнинг орзуларига муносиб ва садоқатли бўлайлик.

Истиқлол муборак, азиз ватандошлар! Озодлигимиз абадий бўлсин!

Муҳтарам дўстлар!

Икки йиллик истиқлол даврида жонажон диёримизда бўлаётган ўзгаришлар халқимизга ишонч ва умид бағишламоқда.

Буюк айём арафасида Темур бобомиз ҳайкалининг очилиши ўзига хос рамзий бир маънога эгадир.

Ватанимиз истиқлолини янада мустаҳкамлаш, уни ҳимоя қилиш, юртимиз шаъни-шавкатини юксалтириш,

адолат, инсоф ва диёнат ҳукмрон бўлган эркин жамият, меҳнаткаш халқимизга муносиб фаровон ҳаёт қуриш бизнинг инсоний ва фуқаролик бурчимиздир.

Биз орзу этган буюк давлатни бунёд қилиш барчамиздан мустаҳкам ирода, иймон-этиқод, миллий ғурур туйғуси, буюк аجدодларимиздан мерос қолган маънавий бисотга эга бўлишни талаб қилади. Билакларимизда куч, қалбларимизда келажакка ишонч бўлмоғи шартдир.

Мамлакатимизнинг марказида, қадимий ва гўзал пойтахтимиз — жонажон Тошкентимиз ўртасида қад кўтарган улуғ бобомиз сиймоси халқимизга фахр ва ғурур бахш этмоғи муқаррар!

Бу сиймо мард, танти, ҳалол ва ғайратли халқимизни бирлаштиришда, жипслаштиришда, иймон-оқибатли бўлишда, қудратли келажакимизни қуришда бизга янги-янги куч-қувват ва шижоат бағишлайди.

Барчамизга шу йўлда Аллоҳ мададкор бўлғай!

*Тошкент шаҳрида соҳибқирон
Амир Темуր ҳайкалининг
очилишига бағишланган
тантананада сўзланган нутқ,
1993 йил 31 август*

МУНДАРИЖА

ИСТИҚЮЛ ЙЎЛИ: МУАММОЛАР ВА РЕЖАЛАР. XII чақирик Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг X сессиясида 1992 йил 2 ва 3 июлда сўзланган нутқ	3
ЎЗБЕКИСТОННИНГ ЎЗ ИСТИҚЮЛ ВА ТАРАҚҚИЁТ ЙЎЛИ	36 ✓
ХАЛҚИМИЗНИНГ ОҒАНИҚАЛБ ФАРЗАНДИ. Шароф Рашидов таваллудининг 75 йиллигига бағишланган тантанادا сўзланган нутқ, 1992 йил ноябрь	86
✓ ЎЗБЕКИСТОН — КЕЛАЖАГИ БУЮК ДАВЛАТ. Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгаши XI сессиясида 1992 йил 8 ва 10 декабрда сўзланган нутқ	104
ЯНГИ УЙ ҚУРМАЙ ТУРИБ, ЭСКИСИНИ БУЗМАНГ. "Комсомольская правда" саволларига жавоблар, 1993 йил 12 февраль	140
"ЎЗБЕКИСТОННИНГ КЕЛАЖАГИ БУЮКЛИГИГА ИШОНЧИМ КОМИЛ!". Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлигидаги хорижий мухбирлар халқаро уюшмаси аъзолари билан Тошкентда бўлиб ўтган суҳбат, 1993 йил 4 март	147
ЭЛНИ СИЙЛАГАННИ ЭЛ СИЙЛАЙДИ	171
АДОЛАТ МЕЗОНИ БУЗИЛСА...	178
ЭЛНИ ВАТАН МАНФААТИ БИРЛАШТИРАДИ	187
БУЮК МАҚСАД ЙЎЛИДАН ОГИШМАЙЛИК. Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг XII сессиясида 1993 йил 6 майда сўзланган нутқ	200
ЯНГИ ВАЛЮТАГА ЎТИШ ИНҚИЛОБ БИЛАН БАРОБАРДИР. Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг XII сессиясида 1993 йил 7 майда сўзланган нутқ	219

<p>"ХАР ҚАНДАЙ МУХОЛИФ БИЛАН БАҲСЛАШМОҚҚА ТАЙЁРМАН..." "Труд" газетаси саволларига жавоблар, 1993 йил 26 май</p>	227
<p>ИСЛОҲОТЛАР МУВАФФАҚИЯТИ — ИСТИҚЛОЛ КАФОЛАТИ</p>	240
<p>ЎЗБЕКИСТОН — УЛКАН ИМКОНияТЛАР МАМЛАКАТИ. <i>Швейцариядаги "Форум фонд" халқаро иқтисодий ташкилоти IV сессиясида 1993 йил 18 июнда сўзланган нутқ</i></p>	247
<p>ИСЛОҲОТДАН МАҚСАД ХАЛҚ ТУРМУШ ДАРАЖАСИНИ ЮКСАЛТИРИШДИР</p>	255 ✓
<p>ҲАМКОРЛИК — ИҚТИСОДИЙ ТАРАҚҚИЁТ ГАРОВИ. <i>Иқтисодий Ҳамкорлик Ташкилоти давлатлари раҳбарларининг олий даражадаги иккинчи учрашувда сўзланган нутқ, 1993 йил июль</i></p>	264
<p>ИҚТИСОДИЙ ИСЛОҲОТ: ИЛК САМАРАЛАР</p>	269
<p>ЎЗБЕКИСТОН — БОЗОР МУНОСАБАТЛАРИГА ЎТИШНИНГ ЎЗИГА ХОС ЙЎЛИ</p>	274
<p>ЭҲТИРОМ. <i>Соҳибқирон Амир Темури ҳайкалининг очилишига бағишланган тантанада сўзланган нутқ, 1993 йил 31 август</i></p>	360

Ислам Абдуганиевич Каримов

**УЗБЕКИСТАН:
НАЦИОНАЛЬНАЯ НЕЗАВИСИМОСТЬ,
ЭКОНОМИКА, ПОЛИТИКА, ИДЕОЛОГИЯ**

На узбекском языке

Издательство "Ўзбекистон"
700129. Ташкент, Навои, 30